

T.C.
ÜSKÜDAR ÜNİVERSİTESİ
TASAVVUF ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TASAVVUF KÜLTÜRÜ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ŞEMSEDDİN-İ SİVÂSÎ'NİN GÜLŞEN-ÂBÂD MESNEVİSİNDE
TASAVVUFÎ UNSUR OLARAK ÇİÇEKLER

Meryem Merve ÇAKICI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman
Prof. Dr. Emine YENİTERZİ

İstanbul 2020

İçindekiler

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
KISALTMALAR	vii
TEŞEKKÜR	viii
ÖN SÖZ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
ŞEMSEDDİN-İ SIVÂSÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ	4
1.1. Hayatı	4
1.2.Eserleri.....	9
1.2.1.Manzum Eserleri	12
1.2.2.Mensur Eserleri	15
1.3.Tasavvufî Şahsiyeti	18
İKİNCİ BÖLÜM	30
KLASİK VE TASAVVUFÎ TÜRK EDEBİYATINDA.....	30
TABIAT VE ÇİÇEKLER.....	30
2.1. İslâmiyetin Tabiat Anlayışı ve Bahçe Tasavvuru	30
2.2.Klasik ve Tasavvufî Türk Edebiyatında Tabiat.....	39
2.3.Klasik ve Tasavvufî Türk Edebiyatında Çiçek Sembolizmi.....	46
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	59
GÜLŞEN-ÂBÂD MESNEVİSİNDE YER ALAN ÇİÇEKLER	59
VE TASAVVUFÎ KARŞILIKLARI	59
3.1. Gül	63
3.1.1.Tasavvufî Unsur Olarak Gül	93
3.1.1.1.Kutbu'l-Aktâb	93
3.1.1.2.Mürşid	93
3.1.1.3.Şeyh/Pir	95
3.2.Çiğdem	97
3.2.1.Tasavvufî Unsur Olarak Çiğdem	106

3.2.1.1.Riyazat	107
3.2.1.2.Mürîd.....	108
3.2.1.3.Edep.....	109
3.3.Sünbül.....	110
3.3.1.Tasavvufî Unsur Olarak Sünbül	116
3.3.1.1.Perîşanlık	116
3.4. Zerrîn-kadeh	118
3.4.1.Tasavvufî Unsur Olarak Zerrîn-kadeh.....	124
3.4.1.1.Sekr/Sahv	124
3.5.Benefşe.....	126
3.5.1. Tasavvufî Unsur Olarak Benefşe.....	138
3.5.1.1.Teslimiyet	138
3.5.1.2.Tevâzu	139
3.6.Lâle	142
3.6.1.Tasavvufî Unsur Olarak Lâle	147
3.6.1.1.Çile.....	147
3.6.1.2.Mecnun	149
3.7.Süsen	149
3.7.1. Tasavvufî Unsur Olarak Süsen	158
3.7.1.1.Cihad-ı Ekber	158
3.7.1.2.Yiğitlik.....	158
3.7.1.3.Muhabbet.....	159
3.8.Zanbak	160
3.8.1.Tasavvufî Unsur Olarak Zanbak.....	167
3.8.1.1.Hizmet Ehli	167
3.9.Nilüfer.....	169
3.9.1. Tasavvufî Unsur Olarak Nilüfer.....	178
3.9.1.1.Uzlet	178
3.9.1.2.Sabır	179
3.9.1.3.Keramet.....	180
3.9.1.4.Şathiye.....	182
3.10.Nergis	182
3.10.1.Tasavvufî Unsur Olarak Nergis	190

3.10.1.1.Müşâhede	190
3.10.1.2.Ledün İlmi.....	191
3.11.Umûmî Olarak Diğer Tabiat Unsurları	192
3.11.1.Bitkiler (Nebatat).....	192
3.11.1.1.Tasavvufî Unsur Olarak Bitkiler	193
3.11.1.1.1.İbret.....	193
3.11.2.Çiçekler (Şukûfe, Ezhâr).....	193
3.11.2.1.Tasavvufî Unsur Olarak Çiçekler.....	196
3.11.2.1.1.Tevâzu	196
3.11.2.1.2.Sâlih	196
3.11.2.1.3.Sûfî.....	197
3.11.2.1.4. Vahdet	197
3.11.2.1.5.Semâ.....	197
3.11.3. Ağaçlar (<i>Eşcâr</i>).....	198
3.11.3.1.Tasavvufî Unsur Olarak Ağaçlar.....	199
3.11.3.1.1.Vird/Zikr	199
3.11.4.Bülbül (<i>Hezâr</i>).....	199
3.11.4.1.Tasavvufî Unsur Olarak Bülbül	201
3.11.4.1.1.Âşık.....	201
3.11.5.Bahçe (Ravza, Riyâz), Bostan.....	201
3.11.5.1.Tasavvufî Unsur Olarak Bahçe.....	202
3.11.5.1.1.Tekke/Dergâh.....	202
3.11.5.1.2.İrfân.....	202
SONUÇ.....	204
KAYNAKLAR.....	208
ÖZGEÇMİŞ.....	225
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	226

ÖZET

Çakıcı, Meryem Merve, Yüksek Lisans, İstanbul, 2020

Şemseddîn-i Sivâsî'nin Gülşen-Âbâd Mesnevisinde Tasavvufî Unsur Olarak Çiçekler

Bu çalışmada on altıncı yüzyılın önde gelen sûfî şairlerinden Halvetiyye tarîkatinin Şemsiyye kolunun kurucusu Şemseddîn-i Sivâsî'nin (öl. 1006/ 1597) kaleminden çıkan *Gülşen-âbâd* adlı tasavvufî mesnevi incelenmiştir. *Baharû's-sûfiyye* olarak da anılan 557 beyitlik mesnevide; gül, çiğdem, sümbül, zerrîn, benefşe, lâle, süsen, zambak, nilüfer ve nergis olmak üzere on adet çiçek ele alınmıştır. Tez çalışmasında da eserde yer alan on adet çiçeğin tasavvuf terminolojisinde temsil ettiği konular incelendi.

Üç ana bölümden meydana gelen bu çalışmada öncelikle Şemseddîn-i Sivâsî'yi ve *Gülşen-âbâd*'ı daha iyi anlayabilmek için yaşadığı dönem, eserleri, tasavvufî şahsiyeti ve mesneviye dair belli başlıklı bazı konular gözden geçirildi. Şemseddîn-i Sivâsî'nin mürîdânına seyr ü sülûk hikmetlerini vahdet-i vücûd açısından öğretmek üzere kaleme aldığı bu eserde, nefis terbiyesi yolunda sûfnin özelliklerini ve mürîd-mürşid ilişkisini anlatmıştır. Tezde çiçeklerin temsil ettiği tasavvufî unsurların tahlili yapılarak, bu unsurların tasavvuf terminolojisindeki yerleri, lugat mânâları, mevcutsa Kur'ân-ı Kerîm ve hadîs-i şerîflerdeki açıklamaları ile verilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Şemseddîn-i Sivâsî, Tasavvuf, Gülşen-âbâd, Mürşid, Mürid, Çiçekler, Bitkiler.

ABSTRACT

Çakıcı, Meryem Merve, MA., İstanbul, 2020

The Flowers as a Sufi Element in Gülşen-Abad Mesnevi of Şemseddîn-i Sivâsî

In this work, one of the leading Sufi Poet of the XVI. Century, Halvetiyye Cult's founder that named Şemsîyye's founder Şemseddîn-i Sivâsî's Gülşen-Abad (mesnevi type) that includes tasavvufi elements were examined. In this 557 couplets which called Bahârî's Sufiyye, rose, crocus, hyacinth, jonquil, violet, tulip, süsen, lily, waterlily, narcissus flowers meaning in tasavvuf terminology and by considering the order in which the flowers take place in the work, the section in which they take place was studied by classifying them according to the titles and couplets.

Primarily in this work which has three main parts, in order to better understand Şemseddîn-i Sivâsî and his work which called Gülşen-Abad some topics related to the time line he lived, his works, his sect and mesnevi were reviewed. Şemseddîn-i Sivâsî wrote in this work to explain the order of Seyr u Sülûk order's wisdom in terms of Vahdet-i Vücud for his followers. The followers of Cult and features that they have explained murid-murshid relationship, the characteristics that should be in Sufi. By analysing mystical elements represented by flowers the place of the elements in Sufi terminology, if any the explanations in the Holy Quran and hadiths were examined together.

KeyWords:

Şemseddîn-i Sivâsî, Sufism, Dervish, Murshid, Murid, Flowers, Plants.

KISALTMALAR

age.	Adı geçen eser
ay.	Aynı yer
bk.	Bakınız
B.	Beyit
C	Cilt
çev.	Çeviren
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
d.	Doğum
DT	Doktora Tezi
ed.	Editör
et.	Erişim tarihi
H.	Hazret-i
H.	Hicri
haz.	Hazırlayan
Ktp.	Kütüphane
M.	Miladi
MÖ.	Milattan Önce
MS.	Milattan Sonra
nr.	Neşriyat
öl.	Ölüm tarihi
r.a	Radiyallahu anh
s.a.v.	Sallallâhu aleyhi ve sellem
S.	Sayı
s.	Sayfa
SBE	Sosyal Bilimler Enstitüsü
tar.	Tarih
ty.	Tarih yok
Ü	Üniversite
vr.	Varak
vb.	Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri, ve bunun gibi
vd.	Ve diğerleri
Yay.	Yayını, Yayınları
YLT	Yüksek Lisans Tezi
yy.	Yüzyıl

TEŞEKKÜR

Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsünde öğrenim görmenin sadece bir okulda okumaktan, sınav puanından, diplomadan çok daha fazlası olduğunu buraya yolu düşenler bilir. Bu yuva benim hayata bakış açımı, gönlümü, ruhumu kısaca benliğimi dönüştüren sonsuz genişlikte yemyeşil bir bahçe... Burada şahit olduğum tüm güzellikler, gittiğim her yere benimle gelen, gönlümde büyüttüğüm çiçek misali. Kâh kokusu kâh rengi kâh duruşu ile yaşama şifâlı dokunuşlar katan mis kokulu çiçek bahçesi...

Bu sonsuz güzellikte şifâlı çiçekler bahçesinin gönüllü emekçileri arasında hoşgörölü, ince düşünceli, daimî güler yüzlü kıymetli tez danışmanım Prof. Dr. Emine YENİTERZİ hocama; şefkatli sarılışları ve samimiyeti ile Dr. Öğretim Üyesi Cangüzel GÜNER ZÜLFİKAR hocama; zarıflığı ve yardımseverliği ile rehberliğini esirgemeyen Enstitü Müdürümüz Prof. Dr. Elif ERHAN hocama ve yoluma güzellik katan, kokusu varlığımın derinliklerine işleyen tüm o çiçek gibi cânlara minnettarım. Allah bu bahçeye adım atan herkesin şifâsını bularak, yara aldığı yerlerden çiçeklenmesini nasip etsin...

ÖN SÖZ

Tabiatın tüm güzellikleri bilhassa da rengârenk, mis kokulu, şifalı çiçekleri içimizde kelimelerle tarif edemediğimiz derûnî duygularımızı anlatırlar. Farklı milletler, tarih boyu birbirinden değişik anlamlar yükleyerek tabiattaki bu sessiz kulların sırlı dilinde, ortak güzellikler bulup hayata nakşetmişlerdir. Öyle ki sanatın ve edebiyatın vazgeçilmez, zarif, güzel nakışları haline gelmiş çiçekler, her eserde sanatçının gönül iklimine uygun olarak ruh kıyafetinde kendine özgü motifler oluşturmuştur.

Farsçada *şükûfe*, Arapçada *zehr*, *zehre* anlamına gelen çiçek, yeryüzünü kokusuyla, şekliyle, çeşit çeşit renkleri, şifâları ve güzellikleri ile insanoğlunu hayran eden canlılardır. Tabiatla, ağaçlarla, bitkilerle özelde de çiçekler ile bağımız millet olarak her dönem güçlü idi. Edebiyatımızda, sanatımızda, bilimsel ve tıbbî çalışmalarımızda, evlerimizde, bahçelerimizde, düşünce ve duygu dünyalarımızda büyük yer kaplayan çiçekler, toplumumuzda geniş yelpazede yer alan bir değere sahiptir.

Milletimizin doğayla, hayvanlarla, bitkilerle bağının ne kadar kuvvetli olduğunun en büyük kanıtı eserlerindeki zihin, gönül ve ruh birlikteliklerinde tabiatı vazgeçilmez unsur olarak kullanmış olmalarıdır. Çiçeklerle hemhâl olan insanımızın kültürümüzde bıraktığı edebî, mimarî ve sanat eserlerinin izinde; renkli, zarif, cismânî ve lâtif yönüyle çiçeklerden oluşan kalıcı bir dünya telakkisi ortaya çıkmaktadır.

Çiçekleri tanımayı, yetiştirmeyi, sevmeyi, günlük ve toplum ilişkilerini çiçekle ifade etmeyi de bir sanat haline getiren halkımız, bu konuda özel bir *lisân-ı ezhâr* (çiçek dili) oluşturmuşlardır. Bu *çiçek dili* Osmanlı kültüründe kadın erkek fark etmeksizin kullanılan bir şifreli iletişim biçimi hâline gelmiş olup alışlagelmiş sembolik anlamları dışında kullanılmışlardır. Örneğin, karanfil çiçeğini gelinler, genç kızlar seçmiş, kırkına varmış hanımlar “*Bizim karanfilli günlerimiz geçti*”

diyerek başına karanfilli oya bağlamamıştır. (Tansuğ 1983: 237) Bu gizli iletişim dilinde çiçekler renkleri, kokuları, şekilleri ile çeşit çeşit duyguların ifade aracı olarak halk arasında kullanılmıştır.

On altıncı yüzyılda yaşamış Halvetiyye tarîkatinin Şemsiyye kolunun kurucusu olan sûfî şâir Şemseddîn-i Sivâsî hazretleri de bir nakkaş misali çiçek motiflerini *Gülşen-âbâd* adlı eserinde, özgün bir sembolik dil kullanarak işlemiştir. Mesnevi türünde yazılan 557 beyitlik küçük hacimli bu eser, muhteviyatı bakımından oldukça derin konuları içerisinde toplayarak zengin, renkli, öğretici ve özgün bir kurguya sahiptir.

Şemseddîn-i Sivasî divan edebiyatından ziyade tekke edebiyatına mensup şairler arasında değerlendirilmelidir. Bir sanatkâr olarak Şemseddîn-i Sivâsî'nin dikkate değer yanı mesnevi müellifliğidir, 11 manzum eserinden 9 tanesi mesnevi türündendir. *Gülşen-âbâd* da dinî- tasavvufî edebiyat alanında benzerine az rastlanır özellikte bir mesnevidir. İlk olarak Hüseyin Akkaya onun bu yönünü dile getirmiştir. (Akkaya 1997: I/133)

Gülşen-âbâd mesnevisine hâkim olan şiirsel dil, tasavvufun kendine özgü temel doktrini olan vahdet-i vücûd konusunu, çiçekler ve diğer tabiat unsurları üzerinden (*toprak, hava, rüzgâr, yağmur, bulut, ağaçlar, bülbül vb.*) sembolize ederek anlatması eserin kendine özgü oluşunu ve derinliğini özetleyen niteliklerdir. Tasavvuf ehli olan müellifin bu konuyu seçmiş olması bilinçlidir. Eserin yazılma amacı müridânına ve halka seyr ü sülûkun mertebelerini anlatarak, tasavvufî eğitim yolu ile onları irşâd etmektir.

Bahârû's-sûfiyye adıyla da bilinen eser, 10 çiçeğin (*gül, çiğdem, sümbül, zerrin-kadeh, benefşe, lâle, susam, zanbak, nilüfer, nergis*) şair ile karşılıklı münazarası şeklindedir. Şair, eserin girişinde çiçeklerin isimlerinden sırayla bahsederek her birinin sülûktaki anlamlarını açıklar. Hemen akabinde Hz. Peygamberi öven bir na't yer alır. Daha sonra mukaddime bölümünde mürşid olan Gül çiçeğinin etrafında ledün ilminin sırlarını öğrenmek için toplanan, her biri sûfî olan

çiçeklerin bir araya geldiği bir meclisten bahseder. Şair her çiçeğin rengiyle, kokusuyla, hâliyle dile getirdiği hakikati öğrenme niyeti ile çiçekler meclisine girer. Gül şeyhin huzurunda toplanılan bahçeyi irfân mektebi, çiçekleri bu mektebin hizmetine kendini adanmış gönüllü öğrenciler, kendisini ise henüz yeni yetme bir çocuk olarak anlamaktadır.

Çalışmamızda Hasan Aksoy tarafından neşredilen Şemseddîn-i Sivâsî'nin *Gülşen-âbâd* (Sivas 2005) adlı mesnevi türündeki eseri esas alınmıştır. Hasan Aksoy; “Çiçeklerin sırayla bir meclise gelerek konuşmalarını anlatan Gülşen-âbâd, Yûnus Emre'nin, *Sordum sarı çiçeğe* mısraıyla başlayan ilâhîsi gibi intak sanatına dayalı olarak kaleme alınan az sayıdaki eserlerden biridir. Baştan sona muhayyel bir atmosferin tasvir edildiği bu alegorik eser Şeyh Galib'in *Hüsn ü Aşk*'ında başarıyla kullandığı üslûbun ilk örneklerini de içinde barındırmaktadır” diyerek eserin dinî-tasavvufî edebiyattaki yerini ve orijinalliğini anlatmıştır. (Aksoy 1996: 14/255)

Üç ana bölümden meydana gelen bu çalışmanın birinci bölümünde Şemseddîn-i Sivâsî'nin hayatı, eserleri, tasavvufî şahsiyetine dair bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde, eserin daha iyi anlaşılabilmesi adına klasik ve tasavvufî Türk edebiyatında tabiat ve çiçekler başlıkları altında bazı bilgilere yer verilmiştir. Üçüncü bölümde ise *Gülşen-âbâd* mesnevisinde yer alan 10 çiçeğin ve diğer umumî tabiat unsurlarının (bitkiler/nebâtât, çiçekler/şukûfe/ezhâr, ağaçlar/eşcâr, bülbül/hezâr, bahçe/ravza/riyâz/bostân) eserde yer aldığı ilgili bölüm başlıkları ve beyitler tasnif edilerek, tasavvuf terminolojisindeki yerleri incelenmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ŞEMSEDDİN-İ SİVÂSÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ VE TASAVVUFÎ ŞAHSİYETİ

1.1. Hayatı

XVI. yüzyılda bilhassa tasavvufî kişiliğiyle adından söz ettiren Şemseddîn-i Sivâsî'nin, tam adı Ahmed Şemseddîn-i Ebû's-Senâ b. Muhammed Ebi'l-Berekât b. Ârif Hasan ez-Zilî es-Sivâsî'dir. "Kara Şems" adıyla şöhret yaptıysa da günümüzde özellikle Sivas halkı onu, "Şems-i Azîz" adıyla anmaktadır. (Aşkun 1948: 11) Doğum tarihi hakkında bir iki sene farkla çeşitli tarihler ileri sürülmekte ise de genel kanâat, XVI. yüzyılın başlarında 926/1520 tarihi üzerinde birleşmektedir. (Tâhir 1333: 75)

Şemseddîn-i Sivâsî'nin fizikî özellikleri hakkında fazla bilgi kaynaklarda geçmemekle beraber esmerliğinden dolayı lâkabının "Kara Şems" olduğu bilinmektedir. Fizikî özellikleriyle kaynaklarda yer alan bir başka bilgi de sesinin "çok güzel ve tesirli" olduğu, işitenleri ağlattığıdır. (Recebü's-Sivâsî ty.: 73)

Şiirlerinde ağırlıklı olarak "Şemsî" mahlasını kullanan Ahmed Şemseddîn Ebu's-Senâ bin Muhammed Ebu'l-Berekât bin Ârif bin Hasan ez-Zilî es-Sivâsî H. 926 (M. 1520) yılında Tokat'ın Zile kasabasında doğmuştur. (Aksoy 2005: 4) Şems, Şemseddîn, Şemsiyân mahlaslarını birer kez kullandığı da bilinmektedir.

Hayatı Tokat ilinin Zile ilçesinde başlayan Şemseddîn-i Sivâsî'nin ömrü Sivas'ta geçmiştir. Zile'de başlayan hayatından dolayı kendisine Zilî de denilmiştir. Şiirleri, divanı, mesnevileri olmasına karşı ismi daha çok tasavvufî kimliğinden dolayı anılmakta olan Sivâsî, tarihimizdeki biyografik kaynaklarından *Mecelletü'n-Nisâb* (Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin Efendi 2000: vr. 278a); *Osmanlı Müellifleri* (Tahir 2000: 95-96); *Sicill-i Osmânî* (Süreyyâ 1996: 184) ve *Tuhfe-i Nâilî*'de (Tuman 2001: 498-499) hakkında bilgi bulunmakta, *Kâmûsü'l-A'lâm*'da (Samî 1996: 2799) da kendisinden kısaca bahsedilmektedir. Sayılan kaynaklarda en geniş bilgi ise *Osmanlı Müellifleri*'nde mevcuttur. (Çöm 2007: 1)

Şemseddîn-i Sivâsî'nin babası Ebu'l-Berekât Muhammed ez-Zilî, Amasyada Şeyh Habîbî Karamânî halifelerinden olan Hacı Hızır'ın halifesidir. Horasan Erenleri Zinciri'nden olup kendisine bağlı müridanıyla birlikte Zile'ye gelmiş yerleşmiş ve orada vefat etmiştir. Ailede Şemseddîn'den başka Muharrem, İbrahim ve İsmail adında üç oğul daha vardır. Muharrem ve İbrahim ağabeyleri, İsmail ise küçük kardeşi olup Şemseddîn ailenin üçüncü çocuğudur. (Aksoy 2005: 2-3)

Ağabeylerinin, onun karakteri üzerinde yetişirken büyük etkisi olduğu bilinmektedir. Kendisinin de aynı şekilde küçük kardeşi Mevlânâ İsmail üzerinde etkisi olmuştur. Nitekim kendisi bu husûsu *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam* adlı eserinde şöyle ifade etmektedir:

Hakîr için birâder var mükerrem
Ki üstâdım durur nâmı Muharrem
Uludur her cihetden bizden ol şân
Odur 'ilm ü 'amelde fahr-ı akrân

Ağabeyi Muharrem Efendi 1000/1591'de vefat etmiştir. Şemseddîn-i Sivâsî'nin diğer ağabeyi Ebu'l-Maânî İbrâhîm Efendi, Şeyh Receb Efendi (Şemsî'nin hayatı hakkında önemli bir eser olan *Necmü'l-Hüdâ*'nın müellifi)'nin babasıdır. Şemseddîn-i Sivâsî ile Zile'den Sivas'a hicret etmiş, İstanbul'a da gelerek burada müderrislik de yapmıştır. Şemseddîn-i Sivâsî'den sonra Sivas'ta Hasan Paşa (Meydan) câmiinde imâmette iken 1000 (1591/2) tarihi dolaylarında vefat etmiştir.

En küçük kardeşi Mevlânâ İsmâîl'dir. O da ağabeyi Şemseddîn-i Sivâsî'den her bakımdan istifâde etmiştir. Fıkıh ve hadîste ileri derece bilgili olup, vefatına doğru Sivas'ta müftülük yapmıştır. (Receb b. İbrâhîm Cemâleddin Sivâsî: vr. 51a-51b-52b)

Şemseddîn-i Sivâsî babası vesilesi ile küçük yaşlardan itibaren manevî bir çevrenin içerisinde tasavvuf ehli insanlarla büyümüştür. 1527 yılında daha yedi yaşındayken babası tarafından duasını almak üzere (Nazmî b. Ramazan el-

İstanbulî: vr.41a) Amasya şeyhi Hızır Efendi'ye götürülür. Dönüşünde Zile'deki âlimler ile ilk tahsiline başlar. Sarf ve nahiv ilimlerini öğrendikten sonra Tokat'a Muharrem ve İbrahim Efendi ağabeylerinin yanına gönderilir. Orada zamanın büyük ve meşhur âlimlerinden olan hocaları Arakiyecizâde Şemseddîn Mahvî Efendi ile Şeyh Şirvani'den aklî ve naklî ilimlerde eğitim alarak genç yaşına rağmen oldukça ilerler. (Aksoy 2005: 4)

Kanuni Sultan Süleyman devrinin Sivas Valisi Hasan Paşa(öl.974/1566) tarafından Sivasa davet edilir. Vali, Şemseddîn-i Sivâsî'yi 1564'te inşa ettirdiği Yeni Cami (Meydan Camii)'de görevlendirmek istemektedir. Teklif için şeyhi ve babasıyla istişare eder, "istihare" tavsiyesi alır. İstihareye yatar, tefekkür eder ve "Hicret, enbiya ve evliyanın sünnetidir. Sivas, Arz-ı Mukaddes'e daha yakındır." (Recebü's-Sivâsî ty.: 38) fikriyatı ile Sivas'a gitme kararı alır ve kararından dolayı da hiç pişman olmaz. "Yerleşip kaldığımız bu yurt bize çok uğurlu ve hayırlı oldu. Neşr-i ulûm ve ekseri tasnîfâtım, hidmet-i irşâdım hep burada oldu." der. (Recebü's-Sivâsî ty.: 39)

Sivas Valisi Hasan Paşa'nın Şemseddîn-i Sivâsî'yi, Sivas'a daveti ve sonrasında yaşanan olaylarla ilgili olarak, *Necmü'l-Hüdâ* adlı eserinde Şeyh Receb Efendi bazı detaylı bilgilere yer vermiştir. Şeyh Receb, Şemseddîn-i Sivâsî'nin bir münasebetle Sivas'a gittiğinde Hasan Paşa'nın kendisini görmeye geldiğinden Hasan Paşa'nın Şemseddîn-i Sivâsî'yi Sivas'a davetinde ısrarlı davrandığını söyler. Sivas'a gittiğinde Hasan Paşa tarafından ikamet etmek için kendisine tahsis edilen yer, daha önce Sivas'a geldiğinde bir süre kaldığı Gündük Minare'dir. Şemseddîn-i Sivâsî: "İçinde tatlı su gözeleri akıyordu, yetişmiş yüce, ulu ağaçları vardı. Havası güzel, sabah akşam rûh-i reyhan gibi sebâ rüzgârları esiyordu, Sebâ bahçelerine benziyordu" diyerek buraya hayranlığını dile getirmiştir. Ömrünün büyük bir kısmını Sivas'ta geçiren ve 21 eserinin 18'ini orada yazmıştır.

Şemseddîn-i Sivâsî'nin hayatı hakkında bilgi veren kaynakların değindiği önemli hususlardan biri de III. Mehmed'le birlikte Eğri seferine (1596) çıkıp çıkmadığıdır. Sicil-i Osmânî'de "Eğri sefer-i hümâyunda gelmesi ferman

buyrulup be-gayet pir olmamakla gelememiştir.” dense de pek çok kaynakta (Aksoy 2005: 7) ilerlemiş yaşına rağmen sefere katıldığı ve zaferin kazanılmasında padişaha ve orduya manevî kuvvet kattığı ifade edilmektedir. Ayrıca sefere katılmasıyla ilgili ayrıntıların (Türer 1984: 181-194) fazla oluşu da Şemseddîn-i Sivâsî’nin “gazî”lik unvanına eriştiğini göstermektedir. Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*’nde Şemseddîn-i Sivâsî’yi “Eğri Fatih” olarak tanıtır. (Çelebi 1986: 853).

Eğri seferine çıkış târihi olan (24 Şevval 1004 /21 Haziran 1596)’dan yaklaşık bir ay öncesinde İstanbul’da bulunan Şemseddîn-i Sivâsî, İstanbul’a geldiğinde Üsküdar’da o sıralarda henüz genç olan Azîz Mahmûd Hüdâî’nin dergâhında kalmış, üç gün Azîz Mahmûd Hüdâî ile sohbet ederek ona duâ etmiştir. Bilâhare Ayasofya yakınlarında bir evde de ikamet etmiştir. Bir gün Pâdişâh’ın Sinan Paşa köşkünde verdiği ziyâfette, Şemseddîn-i Sivâsî’ye Sultan III. Mehmet tarafından harbin netîcesi sorulduğunda zaferle netîceleneceğini müjdelemiştir. Bundan yaklaşık bir ay sonra da ordu sefere çıkmıştır. Muhârebe esnâsında İslâm ordusunun dağılması üzerine Pâdişah, Şemseddîn-i Sivâsî’ye; “Müşâhedeniz yanlış çıktı. Biz yeniliyoruz.” dediğinde Sultan III. Mehmed’e müsterih olmasını ve daha henüz zafer için vaktin gelmediğini bildirmişti. Konuşmanın üzerinden yarım saat geçmeden Hz. Hızır (a.s.) zuhûr edince; “Vakt-i fetihdir” diyerek müjde vermiş ve meşâyihin önüne geçmiş, kuvvetli bir şekilde bağırarak; “Ey yühe’l-mü’minûn, eyne gayretü’l-İslâm ve eyne gayretü hayri’l enâm ve eyne gayretü’s-Sultânî ekremü’l-kirâm” diyerek hücum edilerek durum İslâm ordusu lehine dönmüştür. (Muhammed Nazmi b. Ramazân (İstanbulî): vr. 73a-b.; Müstakîmzâde Süleymân Sadeddîn Efendi: vr.164a.; Receb b. İbrâhim Cemâleddin Sivâsî: vr. 56a-b.; Aksoy 2005: 6-7)

Zafer sonrasında Şemseddîn-i Sivâsî, Sultan III. Mehmet’e şöyle der:

...Cedd-i âlânız Konstantiniyye fatihinin ismi Sultan Mehmet Han’dır. O vakit fetihe refakat eden şeyh de Ak Şemseddin idi. Konstantiniyye’nin fethinden sonra Şeyh, Sultan Fatih’e: “Padişahım, Cenab-ı Hak yedi iklimde misli olmayan güzel bir

beldeyi sana bağışladı. Bu büyük nimetin şükrünü nasıl eda edeceksin biliyor musun? Cuma ve cemaat için camiler; erbâb-ı ilim ve te'lif için medreseler ve muhtaç ve açlar için imaretler, hastalar, yaralılar ve mübtelalar için hastaneler yapmalı, fukara ve erbab-ı mesâlih ve ihtiyaca karşı adalet temin etmelisin'' dedi. Padişah da kabul etti ve dediklerini yaptı. Şimdi padişahım, senin de adın Sultan Mehmet ve benim ismim de Şemseddîn'dir. İsimlerimiz tevâfuk ediyor. Ben de size adil olmanızı ve ihsanla kulluk etmenizi tavsiye ederim. (Recebü's-Sivâsî ty.:81).

Azîz Mahmûd Hüdâî, sohbetlerinden birinde Şemseddîn-i Sivâsî'ye bu yaşta (80 civarı) böyle bir sefere katılmasının hikmetini sorduğunda kendisi, cihâd-ı ekber (nefis ile yapılan büyük cihad, cihadın batınî manası) yaparak Peygamber'in sünnetine uyduğunu fakat cihâd-ı asgar'a (düşman ordularıyla ve göz ile görülen küffarla yapılan küçük cihad, cihadın zahiri manası) katılmadığını ve bu yolda da Peygamber'in sünnetine uymak arzusunda bulunduğunu söylemiştir. (Aksoy 2005: 7)

Şeyh Receb, Şemseddîn-i Sivâsî'nin Eğri seferinden sonra İstanbul'da bir süre ikamet ettiğini, bu süre zarfında Sultan III. Mehmed'in O'nu ziyaret ettiğini söylemektedir. Padişah Şemseddîn-i Sivâsî'nin İstanbul'da kalması için ısrar edince Şemseddîn-i Sivâsî: "Padişâhım, âhir-i ömrümüzdür. Ruhumu Cenâb-ı Rabbü'l-Âlemin'e teslim edeyim" diye padişahıtan özür dile getirdikten sonra, Sivas'a gitmeyi istemiştir. Sivas'a dönüşünde vücudunun zaafiyeti gün geçtikçe artmıştır. Receb Efendi'yi vasî tayin edip, cenaze masrafları için iki yüz sikke vermiş ve kısa bir süre sonra da vefat etmiştir. Son sözleri: "...inni veccehü vechiye lillezî fetaressemâvâti ve'larda hanîyfen ve mâ ene mine'l-müşrükîn..." Ben, O'nun birliğine inanarak yüzümü, gökleri ve yeri yoktan yaratan Allah'a çevirdim ve ben müşriklerden değilim." En'âm 6/79.¹ kavî-i kerîmi olmuştur.

¹Bu çalışmada Kur'an meali için Diyanet İşleri Başkanlığı'nın <https://kuran.diyanet.gov.tr> adlı sitesine muhtelif tarihlerde erişim sağlanmıştır. /et.14.04.2020)

Şeyh Receb Efendi'nin kıldırıldığı cenaze namazı kalabalık bir cemaatle (rivayet edilen 60.000 civarı) beraber Hasan Paşa Camiine (Meydan Camii haziresine) defnedilir. Günümüzde halk arasında Çukur Cami ismi ile de tanınmaktadır. Türbeye sonradan eklenen kısma Şemseddîn-i Sivâsî'nin aile fertleri defnedilmiştir. (Bilget 1993: 43) Türbe bugün hala Sivas'ın önemli ziyaret yerlerindedir. Sivas halkı hayırlı bir iş için sefere çıkmadan önce türbeyi ziyaret etmeyi âdet edinmişlerdir. (Güneren 2010: 97)

Şemseddîn-i Sivâsî'nin henüz hayatta iken kabrinin bulunduğu yerden geçerken dua ettiğini söyleyen Şeyh Receb Efendi, bir gün kendisine: “Efendi, siz her ne vakit buradan geçerseniz durup dua ediyorsunuz, kim için dua ediyorsunuz?” diye sorduğunda cevaben: “Bu yeri bana kabir olmak üzere hibe etmesini camii sahibinden istemiştım. Hibe ettiler.” dediğini nakletmiştir. Şemseddîn-i Sivâsî vefatından üç sene sonra üzerine türbe yapıldığını, türbedârlığına vasiyeti üzerine Âmâ Mükâşif Mehmed Dede getirildi.

Türbenin yapılış tarihi H. 1009 (M. 1600-1601)'dir.(Aksoy 2005: 9)

Kapısının üzerinde sülüs hatlı kitabesi şöyledir:

Şehr-i Sivâs içre cânâ işbudur

Şeyh Şemseddîn Kutbun meşhedi

Didi Kadrî künbedi târîhini

Nûr-ile olsun musaffâ merkadi (Aksoy 2015: 12).

(Ey cân! Sivas şehri içinde Şeyh Şemseddîn'in yattığı yer burasıdır.

Kadrî, künbedinin tarihini şöyle dedi: “Mezarı nurla tertemiz olsun.”)

1.2.Eserleri

Şemseddîn-i Sivâsî tarikat şeyhi olması hasebiyle eserlerinde edebî kimliğini oluşturan tüm etkilerin tasavvufî kimliğinden kaynaklandığını görmekteyiz. O edebî kaygılarla eser icra etmediğinden, çok sayıda eser sahibi olmasına rağmen dönemin büyük şairleri arasında yer almaz. Edebiyatı, şiiri halkı irşâd etme aracı

olarak kullandığından eserlerinin çoğunda ağdalı bir dil yerine sade, anlaşılır ve akıcı bir dil kullanmayı seçmiştir. Onun şiirlerinde Arapça ve Farsça zincirleme terkipler, ağdalı ifadeler, yoğun edebî sanatlar, anlaşılması zor mazmunlar fazla görülmemekle beraber tevhid, münâcat, naat vb. gibi dinî muhtevalı türlerde dili anlaşılabilirliğini kaybetmemesine rağmen biraz daha ağırlaşmaktadır.

Şiirlerinde *Şemsî* mahlasını kullanan Şemseddîn-i Sivâsî çok sayıda manzum eser sahibidir. *Şemsî* mahlası dışında ise *Şems*, *Şemseddîn*, *Şemsiyân* mahlaslarını birer kez kullanmıştır. Aruzun kolay kalıplarını tercih etmiş hece vezni ile de şiirler yazmıştır. Şiirlerinde âyet ve hadisleri iktibas² veya telmih³ yolu ile çokça kullanmış, tasavvufî ıstılahlara ve Arapça ve Farsça terkiplere yer vermiştir. Gazel ilahileri ise daha akıcı olup çoğunda redifli kafiyei tercih etmiştir. (Aksoy 1983: 17-20).

Dokuz defa farklı kişiler tarafından bestelenen “Vâsıl olmaz kimse Hakk’a cümleden dûr olmadan” mısrasıyla başlayan şiiri, bestekârların en çok rağbet ettikleri şiiridir. “Canan ilinin güllerinin bâğı göründü” mısrasıyla başlayan şiiri de yedi ayrı beste ile onu takip eder. Toplam yirmibir şiirine kırksekiz beste yapılmıştır. (Aksoy 2015: 16)

Vâsıl olmaz kimse Hakk'a cümleden dûr olmadan
Kenz açılmaz bir gönülde tâ ki pür-nûr olmadan
(Her şeyi terk etmeden Hakk'a vuslat edilmez. Hakk'ın tecelliyâtı
ile bir gönlün ihyâ olması için o kalbin tertemiz olması lâzımdır.)

Sür çıkar ağyârı dilden tâtecellî ide Hakk
Pâdişâh konmaz sarâyahânema'mûr olmadan
(Hakk'ın bir kalbe tecellî etmesi için o kalbden kibir, riyâ, hased,
kîn, gadab, hubb-i dünyâ gibi kötü sıfatları çıkarmak gerekir. Nasıl

²*İktibas*: Şiirde ya da düz yazıda mânâyı kuvvetlendirmek, söze güzellik katmak amacıyla bir şair ya da yazarın, eserine “âyet”, “hadis” ya da bunlardan parçalar almasıdır. (<https://www.turkedebiyati.org/iktibas/et.15.03.2020>)

³*Telmih*: İfade içinde belirtmeden herhangi bir kıssaya, geçmişteki bir olaya, meşhur hikâyelere, efsanelere, ünlü bir şahsa, çeşitli inanışlara, âyetlere veya bir hadise ya da yaygın bir atasözüne işaret etmek sanatıdır. Çağrışıma dayanan bu sanatta anımsatılan şey uzun uzadıya açıklanmayıp bir iki sözcükle ifade edilir. Telmihte, anlatılan duygu ile işaret edilen olay arasında gizli bir benzetme söz konusudur. https://www.turkedebiyati.org/soz_sanatlari/telmih.html/et.15.03.2020)

ki yüksek makâm sâhibi kişiler kirlî, yıkık-dökük yerlere
gitmezlerse Cenâb-ı Hakk da mezmûm sıfatlarla dolu bir kalbe
tecellî etmez.)

Mûtûkable en temûtu sırrını fehm eyleyen

Haşr u neşri gördü bunda nefha-i sûr olmadan

("Ölmeden evvel ölünüz" sözündeki sırrı anlayan kişi daha bu
dünyâda iken haşrı ve neşri idrâk eder. Allah yolunda mücâhede-i
nefs ederek "fenâ" makâmına erişmek ölmeden evvel ölmektir.
Bundan sonra haşrolmak ise "bekâbillah" makâmına ererek Hakk
ile kâim olmaktır.)

Mest olanların kelâmı kendinden gelmez velî

Pes *ene'l-Hak* nice söyler kişi Mansûr olmadan

("Fenâ" makâmına erişenler tıpkı bir sarhoş gibidir, onların
ağzından çıkan sözler artık kendi sözleri değildir. Tevhîd
makâmında kuldân zuhûr eden söz ve fiiller Hakk'ın sözleri ve
fiilleridir. Tıpkı Hallâc-ı Mansûr'un "ene'l-Hakk" demesi gibi.)

Hakk cemâlin ka'besini kıldı âşıklar tavâf

Yerde Ka'be gökyüzünde Beyt-i Ma'mûr olmadan

(Âşıklar, yerdeki Kâbe'den de gökdeki "Beytül-Ma'mûr"dan da önce
Hakk'ın cemâlini tavâf ederler. Ka'be de Beytül-Ma'mûr da sonradan
halkolunmuşdur halbuki Allah ezelîdir ve ebedîdir.)

Mest olup mestâne geldim tâ ezelden tâebed

İçdiler aşkın şarâbınâb-ı engûr olmadan

(Allah aşkı ile mest olanların mestliği ezelden ebede kadar sürer, dünyâ
sarhoşluğu gibi geçici değildir.)

Bir 'acâib derde düşmüş Şemsî yanıyor müdâm

Hakk'a makbûl olmak ister halka menfûr olmadan''

(Şemsî, öyle bir aşka mübtelâ olmuşdur ki dâimâyanmaktadır. Unutma ki,
Hakk katında makbûl olmak isteyenler halk tarafından hor görülmeye,

kötülenmeye râzı olmalıdır. Zîra âşıkların hâllerini görenler aşk-ı ilâhinin
şaşılacak tesirlerini bilmedikleri için onları hep ayıplar ve kötülerler.)
([defter-i-ussak.blogspot.com/2015/07/vasil-olmaz-kimse-hakka-cumleden-
dur-olmadan.html/](http://defter-i-ussak.blogspot.com/2015/07/vasil-olmaz-kimse-hakka-cumleden-dur-olmadan.html/) et.02.03.2020)

Yazmış olduğu kırka yakın eserden yüksek bir dini ve tasavvufî kültüre sahip
olduğu; Arapça ve Farsçayı iyi bildiği ve Hanefî mezhebine son derece bağlı bir
zat olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Şemseddîn-i Sivasî'nin bilinen manzum ve mensur eserlerini şunlardır:

1.2.1. Manzum Eserleri

1.2.1.1. Dîvân:

Dîvan-ı İlâhiyât, *Dîvân-ı Ârifâne*, ve *Gazeliyât* isimleriyle de bilinen Şemseddîn-i
Sivâsî'nin baştan sona dinî ve tasavvufî motifler taşıyan *Divân-ı Şemsî* adlı
manzum eseri, aslında bir divandan ziyade divânçe⁴ mahiyetindedir. Recep
Toparlı tarafından çalışılmış ve Latin harflerine aktarılmıştır. Divanındaki şiirlerin
neredeyse tamamına dinî-tasavvufî dil hâkimdir. Şiirlerinde hece vezni
kullanmıştır. (Toparlı 1984: 16-17; Mutlu 2005: 35).

1.2.1.2. Süleymâniyye:

Süleymâniyye, Sivâsî'nin ilk manzum eseri olup H.964 (M.1556) yılında Zile'de
telif edilmiştir. 1684 beyitlik bir mesnevidir. Kur'-ân-ı Kerim'de geçen Hz.
Süleyman'ın kıssası, Sebe Melikesi Belkıs ile aralarında geçen hikâye konu edilir.
Tercüme olmayıp telif bir eserdir. Kur'-ân'da geçen kıssa, tefsir kitaplarından da
faydalanılarak genişletilmiş, gösterişten uzak, sade bir Türkçe ile kaleme alınmış
olup, Hüseyin Akkaya tarafından çalışılmıştır. (Akkaya 1997: 151).

1.2.1.3. Mevlid:

Şemseddîn-i Sivâsî, Hz. Peygamber'e hizmet etmek maksadıyla yazdığını
söylediği bu eserde, Hz. Muhammed (sav)'in doğumundan vefatına kadar

⁴Divânçe: Küçük şiir mecmuası, küçük dîvan. (<http://www.lugatim.com/> et.15.03.2020)

hayatını, ahlâkını ve mucizelerini anlatmıştır.(Aksoy 1980: 27). Eser Hasan Aksoy tarafından öğretim üyeliği tezi olarak çalışılmıştır.

1.2.1.4.İbret-nümâ:

4615 beyitlik bu eser, Feridüddin Attar'ın *İlahiname* isimli mesnevisinin serbest tercümesi mahiyetindedir. H.983 (M.1575) yılında Sivas'ta yazılan eser, Burhan Enginoğlu tarafından yüksek lisans tezi olarak ve Erol Çöm tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. (Çöm 2007).

1.2.1.5.Gülşen-Âbâd:

Tezimizin III. Bölümünde geniş bilgilerle esere yer verilmiş olup kısaca; H.986 (M.1578) yılında nazım olarak, mesnevi tarzında yazılan eser, Hasan Aksoy tarafından çalışılmıştır. *Bahârü's-Sûfiyye* adıyla da bilinen eser 557 beyitten oluşan zengin bir sembolik dile sahip olan orijinal bir mesnevidir. Tasavvufi konular “çiçek bahçesi temsiliyle” anlatılır. Dervişin seyr ü sülûk⁵ hali ve irşadı esastır. Çiğdem, sünbül, zerrîn-kadeh, benefşe, lâle, susam, zanbak, nilüfer, nergis ve gül şairle münazara ederler. Çiçek meclisinde gül çiçeği şeyhe, diğer çiçeklerde onun müridânlarına teşbih edilerek konu işlenmiştir. Esere “vahdet-i vücûd” teması hâkimdir.

1.2.1.6.Heşt- Bihişt:

H.992 (M.1584) yılında Sivas'ta kaleme alınan eser, Klâsik mesnevi tertibine göre düzenlenmiş, Irak'taki Râfizî tesirini yok eden Osmanlı veziri Osman Paşa'ya ithaf edilmiştir. Nermin Buluz tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. (Buluz 1997).

1.2.1.7.Mir'âtü'l-Ahlâk:

H.996(M.1588) yılında Sivas'ta yazılmış olup Mesnevide peygamber kıssalarına, evliya menkıbelerine ve din büyüklerinin hikâyelerine başvurulmuş, konular ayet ve hadislerle desteklenmiştir bir nasihatnamedir. (Yeniterzi 2003). Eser Sultan III. Murad'a hediye edilmiş, padişah da Sivas yakınlarındaki “İşhanı” denen köydeki

⁵Seyr ü sülûk: İlâhî hakikatlere ulaşmak için bir rehberin öncülüğünde çıkılan mânevî yolculuk. (www.luggat.com et.15.03.2020)

tuzlayı Şemseddîn-i Sivâsî'ye hibe etmiştir. Birgül Toker tarafından doktora tezi olarak çalışılmıştır. (Toker 2003).

1.2.1.8.Menâkıb-ı İmâm-ı Âzam:

H. 1001 (M. 1593) tarihinde tamamlanan eser klâsik mesnevi tertibine göre düzenlenmiş olup, Hanefî mezhebinin kurucusu İmam-ı A'zam'dan İmam-ı Azam Ebu Hanife (öl.150/767) hayatı ve menkıbeleri anlatılır. Mustafa Eliaçık tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. (Mutlu 2005: 42)

1.2.1.9.Tercüme-i Kaside-i Bürde:

H.986 (M.1578)'de yazılan eserbir tercümedir ve 160 beyittir. İmam-ı Busîrî'nin (öl. 694/1295) *Kasidetü'l-Bürde*'sinin tercümesidir. (Aksoy 2005: 30)

1.2.1.10.İrşâdü'l-Avâm:

H.974 (M.1566-1567) yılında yazılan "*Nasihat-name-i Şemseddîn-i Sivâsî*" adıyla da bilinen, Safevî/Şîî ideolojisinin Anadolu halkı üzerindeki yanlış tesirlerine karşı halkı dinî, tasavvufî ve siyasî açıdan uyarmak için 255 beyitlik dinî, tasavvufî nasihatname türünde küçük bir mesnevidir. (Yeniterzi 2007: 433-468; Akkaya 2003: 1-30)

1.2.1.11.Menasik-i Hac:

Haccın umdelerini içeren eserin nüshasına yakın zamana kadar rastlanılmamış olup, eserin nüshası hakkında eserin ilk bilgi Birgül Toker tarafından verilmiş ve eser Mustafa Toker tarafından bir bildiriyle tanıtılmıştır. Hacı adaylarına yönelik hazırlanmış bir "hac rehberi" niteliğindedir. (Toker 2007).

Şemseddîn-i Sivâsî'nin muhtelif kaynaklarda adı geçen fakat hayatının sonlarında yazdığı *Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam*'da ve yeğeni (ve damadı) Recebî's-Sivâsî tarafından yazılan ve hayatı hakkında ilk elden bilgileri bulabildiğimiz eser *Necmü'l-Hüdâ*'da bahsi geçmeyen eserleri de mevcuttur. Bu eserlerden manzum olanlarının bir kısmı, yukarıda sayılan eserlerin başka adlarıdır. (Çöm 2007: 16-17).

1.2.1.12.Tercüme-i İlahiname-i Şeyh Attar:

Feridüddin Attar'ın *İlahiname* adlı eserinden yapılan tercümelerden oluşur. (Mutlu 2005: 44; Tahir 2000: 95)

1.2.1.13.Tercüme-i Pendname-i Şeyh Attar:

Feridüddin Attar'ın *Pendname* adlı eserinden yaptığı tercümelere içerir. (İbret-nümâ olabilir.) (Mutlu 2005: 44)

1.2.1.14.Tercüme-i Mantıku't-Tayr-ı Şeyh Attar:

Feridüddin Attar'ın *İlahiname* adlı eseri ile farklı bir eser olmayıp, *İbret-nümâ* isimli eserinin farklı farklı adlandırılmasıdır. (İbret-nümâ'nın başka bir adıdır.) (Akkaya 1997: 138; Toparlı 1983: 15)

1.2.1.15.Risaletü't-Te'vil:

Bağdatlı İsmail Paşa *Risâletü't-Te'vil* adıyla manzum mensur karışık olarak kaleme alınmış bir eseri olduğunu belirtmiştir.

1.2.1.16.Mir'atü'l-Eşvak:

Eserin *Mir'atü'l-Ahlâk* adlı esere Şemseddîn-i Sivâsî tarafından verilmiş ikinci bir isim olduğu düşünülmektedir nüshası mevcut değildir. (Mutlu 2005: 44; Tahir 2000: 95)

1.2.1.17. Pend-nâme:

Agâh Sırrı Levend, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız” adlı makalesinde Şemseddîn-i Sivâsî'nin *Pend-Nâme* adlı bir eserinin kendi yazmaları arasında olduğunu belirtirken, Birgül Toker de Koyunoğlu Müzesi Kütüphanesi, nu. 12856/1'de *Pend-i Sivâsi* başlığıyla 73 beyitlik bir manzume olduğunu bildirmektedir. (Çöm 2007: 17)

1.2.2.Mensur Eserleri

1.2.2.1. Hallu Maakıdî'l-Kavaid:

Arapça nahiv kaidelerini anlatan söz konusueser, Sivâsî'nin yazdığı ilk eseridir. Dostlarının isteği üzerine H.967 (M.1560) Zile'de telif edilmiştir. Uzunca bir

mukaddime ve dört bölümden oluşur. Arapça olarak kaleme alınmıştır. Ahmed Turan Arslan tarafından çalışılmıştır. (Tahir 2000: 95).

1.2.2.2. Zübdetü'l-Esrar fi-Şerhi Muhtasari'l- Menar:

Halebi'nin (öl. 808/1405) Muhtasaru'l-Menar isimli muhtasarına yazılmış bir eserdir. Yakup Takcı tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak çalışılmıştır.⁶ (Mutlu 2005: 45)

1.2.2.3. Es-Safâyihfi-Tercemeti'l-Levâyih:

Molla Cami'nin (öl.898/1493) Levâyih isimli Farsça eserinin bir tercümesi olan bu eser, ele aldığı konular bakımından tasavvufi bir mahiyet arz etmektedir. (Akkaya 1997: 141)

1.2.2.4. Menâzilü'l-Ârifin:

İmam-ı Gazali'nin (öl.505/1111) bazı risalelerinden faydalanılarak yazılan eser tasavvufa dair yazılmış olup nasihat yönü ağır basmaktadır. Yüksel Göztepe tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. (Akkaya 1995: 100)

1.2.2.5. Menâkıb-ı Çehar-yâr-ı Güzîn:

Osmanlı döneminde sevilen, yayılan ve günümüzde de çokça baskısı yapılan eser, on iki babdan oluşur ve her babda zikredilen sahabe hakkında rivayet ve menkıbeler yer alır. Türkçe ve oldukça anlaşılı bir dille kaleme alınmıştır. (Akkaya 1995: 139)

1.2.2.6. Umdetü'l-Edip fi't-taallümive't-Te'dip:

Fars grameriyle alakalı (edatlar ve harfların görevlerini açıklayan) küçük bir eserdir. (Akkaya 1995: 139)

1.2.2.7. Dairetü'l-Usul:

⁶Muhtasaru'l-Menar, Ebi'l-Berekat Abdullah b. Ahmed Hafızud-din en-Nesefi'nin (öl. 710/1310-1311) *Menaru'l-Envar* isimli usul-i fıkha dair eserine yapılmış muhtasardır.

Şemseddîn-i Sivâsî'nin Menâkıb-ı İmâm-ı A'zam'da adını zikrettiği, Keşfü'z-Zünûn'da da geçen, usûl ilmine dair bir eseri olup eserin nüshasına rastlanmamıştır. (Gündoğdu 1997: 50)

1.2.2.8. Emr-i İlâhi ve Huccet-i İlâhi:

Risale şeklinde olan eser, “emr-i ilâhî”, “huccet-i ilâhî” adıyla iki bölümden oluşan küçük hacimli, iyiliği emretme konulu tasavvufî bir eserdir. (Gündoğdu 1997: 50)

1.2.2.9. Şerh-i Gazeliyyat-ı Sultan Murad-ı Salis:

Dönemin padişahı ve Muradi mahlalı şair Sultan III. Murad'ın (H.953/M.1546-H.1003/M.1595) Arapça ve Farsça olarak kaleme aldığı bazı gazellerinin ve beyitlerinin tasavvufî şerhidir. (Aksoy 1980: 39)

1.2.2.10. Nakdü'l-Hâtır:

Kehf Sûresi'nin bir kısmının tasavvufî tefsiri olan eser H.1003 (M.1595)'de Sivas'ta tamamlanmıştır. Esere III. Murad devrinde başlanmış, padişah vefat edince yerine geçen Sultan III. Mehmed'e hediye edilmiştir. Yusuf Yıldırım tarafından yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. (Akkaya 1995: 139)

1.2.2.11. Şerh-i Gazel-i Mevlânâ:

Mevlânâ'nın on bir beyitlik gazelinin şerhidir. (Gündoğdu 1997: 243)

1.2.2.12.Şerh-i Terceme-i Ecvibe Ali bin Ebi Talibli-Es'ileti Kümeyl bin Ziyad:

Şemseddîn-i Sivâsî'nin tarafından sade bir dille kaleme alınan şerh mahiyetinde, küçük eklemeler de yaptığı bu eser, Mahmud bin Ali bin Muhammed el-Kâşî'nin (öl.735/1335) Şerhu Su'ali Kümeyl bin Ziyad isimli Arapça risalesinin tercümesidir. el-Kâşî bu küçük risâlede Kümeyl bin Ziyâd'da yer alan “Hakikat nedir?” sorusuna Hz. Ali'nin(r.a) verdiği cevapları içerir. Hüseyin Akkaya tarafından sadeleştirilerek yayınlanmıştır. (Akkaya 2003: 48-52)

Şemseddîn-i Sivâsî'ye ait olduğu söylenen kaynaklarda adı geçen diğer eserlerini ise şu şekilde sıralayabiliriz:

Letâifü'l-Ayât ve Nükûşu'l-Beyyinât

Cilâu Uyûni'l-Ara'isi'l-Muhaddara

İlcâmü'n-Nüfûs

Kıssa-i Musa ve Hızır (Nakdû'l-Hâtır'ın başka bir adı olabilir.)

Meclis

Dürerü'l-Akaid (yeğeni Abdülmecid Sivâsî'ye ait olduğu da bilinmektedir.)

Esrar-nâme Şerhi

Şemseddîn-i Sivâsî Hazretlerinin manzum ve mensur toplam yirmidört eseri vardır ve eserlerinden on ikisi manzum, on ikisi mensurdur.(Aksoy 2015: 16) Manzum eserlerinden *Divân* ve *Terceme-i Kaside-i Bürde* haricindeki *Süleymaniyye*, *İbret-nüma*, *Mevlid*, *Gülşen-Âbâd*, *Heşt-Bihîşt*, *Mir'atü'l-Ahlak*, *Menakıb-ı İmâm-ı A'zam*, *İrşadü'l-Avam*, *Umdetü'l-Huccac* isimli mesnevileri incelendiğinde onun hamse sahibi bir şair olduğu *Divân* adlı eseri de eklendiğinde iki hamse sahibi olarak sayabileceğimizi bu hâliyle de Türk edebiyatında sınırlı olan Ali Şir Nevaî (H.845(M.1441)- H.907(M.1501)), Hamdullah Hamdî Nevaî (H.853(M.1449)-H.909(M.1503)), Taşlıcalı Yahya (H.904(M.1498)- H.990(M.1582)) vb. şairlerin yanında Şemseddîn-i Sivâsî'yi de hamse sahibi bir şair saymamız gerekmektedir. (Aksoy 2015: 15)

1.3.Tasavvufî Şahsiyeti

Şemseddîn-i Sivâsî'nin yaşadığı XVI. yy. dönemi Osmanlı Devletinin ekonomik, toplumsal ve siyasal bakımdan ihtişam devridir. Devletin başında etkisi asırlarca sürecek güçte padişahlar bulunmuştur. Sultan II. Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman gibi çok yönlü ve derûni kişilikleri olan padişahlar bu dönemin padişahlarıdır. Bu ihtişamın arkasında Osmanlı'nın kuruluşundan bu zamana kadar devletin yanında olan destekçileri arasında sûfî toplulukların yer aldığı bilinmektedir. (Öngören 2016: 14)

XVI. yüzyılda Anadolu’da faaliyet gösteren Sünnî tarikatların en etkilişi Halvetiyye tarikatıdır. (Öngören 2016: 27) XIV. yüzyılda Azerbaycan’da kurulup, gelişerek Anadolu’da en yaygın tarikatlardan birisi olan Halvetilik, tarikatlar arasında en fazla kola sahip olan tarikattır. Halvetilik Anadolu, Balkanlar, Suriye, Mısır, Kuzey Afrika, Sudan, Habeşistan ve Güney Asya’ya yayılmıştır.

Geylân/Gilân bölgesindeki Lâhîcân’da (İran bir şehir) doğup büyüyen tarikatın kurucusu Ebû Abdullah Sirâciddin Ömer b. Ekmeleddin Halvetidir (öl.800/1397). (Uludağ 1997: 393) Ömer Halvetî zamanının büyük bir kısmını halvette geçirdiği ve halvette kalmayı çok sevdiği için kendisine *Halvetî* lakabı verilmiştir. (Eraydın 2012: 89)

Tasavvuf literatüründe halvet, *çile* kelimesinin karşılığı olarak yer bulmuştur. *Çile* kelimesi Farsçada kırk anlamına gelen *çihil* kelimesinden alınmıştır. (Kara 2013: 163) tasavvuf ehli arasında *erbaîn çıkarmak*⁷ şeklinde yorumlanmıştır.

Tasavvufî iç mânâsında halvet, *günahtan korunmak ve daha iyi ibadet etmek için ıssız yerlerde yaşamayı tercih etmek* demektir. Yine şeyhin müridini *karanlık, dış dünyadan soyutlanmış bir yerde, belirli bir süre için koyması* şeklinde de tanımlanmaktadır. İbnü’l-Arabî’ye göre halvet, “Hiçbir insan ve meleğin olmadığı yerde ruhun gizlice Allah ile konuşmasıdır” (Türer 2011: 78-79)

⁷Erbaîn: Salikin kırk gün süreyle özel bir mekanda inzivaya çekilip kendisini ibadete vermesi anlamında tasavvuf terimi. Erbaîne girmek, erbaîn çıkarmak” gibi ifadelerle anlatılan düzenli halvet uygulaması ise muhtemelen IV. (X.) yüzyıldan sonra ortaya çıkmış ve sülûk yöntemi olarak esmâ zikrini esas alan tarikatlar aracılığıyla yayılmıştır. Ebû Nasr es-Serrâc, Kelâbâzî, Ebû Tâlib el-Mekkî, Kuşeyrî, Hücvîrî ve Gazzâlî gibi tasavvufî hayat hakkında ayrıntılı bilgi veren mutasavvıf yazarların eserlerinde erbaîn konusuna yer vermemeleri de bu geleneğin daha sonraki dönemlerde yaygınlaştığını gösterir. Erbaîn konusu ilk olarak Şehâbeddin es-Sühreverdî’nin (öl. 632/1234) ‘Avârifü’l-ma’arif’inde geniş bir şekilde anlatılmıştır. Erbaîn uygulaması özellikle Kâdiriyye, Sühreverdîyye, Çiştiyye, Kübreviyye ve Halvetiyye mensupları arasında görülür. Erbaîne girmeye ve erbaîn çıkarmaya önem veren esmâ tarikatları tekke ve hankahların çevrelerinde, bazan da buradaki mescidlerde “halvethâne” veya “çilehâne” adı verilen, genellikle ancak bir kişinin namaz kılarak ayakta durabileceği yükseklikte ve bağdaş kurup oturabileceği genişlikte dar ve karanlık odacıklar (hücre) yaparlar. Kapı kapatılır, içeriye ses ve ışık girmez. Erbaîne giren çilekeş (mürîd-i tâlib, sâlik) burada duyu organlarının dış dünya ile ilgisini kesmeye çabalar ve bütün dikkatini iç âlemine yöneltir, düşüncesini kalbi üzerinde yoğunlaştırır. Erbaîne girmenin âdâbına uyulmazsa istenen sonuç elde edilemez. Necmeddîn-i Dâye, erbaîne giren bir dervîşi kuluçkaya oturan tavuğa benzeterek yumurtadan civcivin çıkması nasıl bazı şartlara bağlı ise erbaînin arzulanan sonucu vermesi için de belli şartlar gerektiğini söyler. Detaylı bilgi için bakınız: Süleyman Uludağ, ‘Halvetiyye’, DİA, İstanbul, 1995, C.11, 270-271.

Tasavvuf ehli, sâlikin ruhunu mâsivâdan arındırmak amacıyla onu manevi bir keşfe hazırlamada önemli bir vasıta olarak gördükleri halvet uygulamasını bunu vurgulamak için Hz. Peygamber'in halvetten ve yalnızlıktan hoşlandığını, Hirâ dağına sığınıp, doğada kendiyle baş başa kalarak burada inziva hayatı yaşadığını ve itikâfa girdiğini en önemli örneklerden biri olarak göstermişlerdir. (Uludağ 1997: 15/386-387)

Halvetin icra edildiği mekânlar; çoğunlukla mağaralar, mezarlar, dağlar ve bazen de ağaç kovukları gibi yerleşim alanlarından uzak olan yerler ya da ibadethanelerin veya evlerin bir köşesinde küçük yerlerde⁸ (Aşkar 1999: 540) olabiliyorken, sonraki dönemlerde bu anlayışın değişmiş olduğunu ve kişinin Hakk'a vasıl olması için halktan uzak durmasına gerek olmayacağı düşünülmüştür. Abdülmecid Sivâsî *Letâifü'l-Ezhâr* adlı eserinde “*Kişi halktan uzlet edip, kesretten kaçmalıdır. Çünkü kesret hürmetin azalmasına sebeptir. Ancak “halktan kaçayım, ta ki bana sâlih diye hürmet etsinler” dese, böyle hâlvet bir hastalıktır ki, hemen halka karışıp, nefse muhâlefet ederek onu mezellete düşürmektir*” (Gündoğdu 1997: 131) şeklindeki ifade etmiştir.

Halvet eden ilk kadın sûfilerden ve tasavvuf tarihinin en önemli kadın şahsiyetlerinden biri olarak kabul edilen sûfi Hz. Rabiâ el-Adeviyye (öl.801) cehennem korkusunu veya cennet ümidini gönlünden silme gayreti ile Allah'a yönelmiş ve ilk defa mutlak Allah sevgisini, Allah'a ulaşma yolunda “ilâhî âşk”ı dile getirenlerden biri olmuştur. Hz. Rabiâ'nın vahdet-i vücûd temelli ilâhî aşk anlayışı ile halvet anlayışı kendinden sonra gelen sûfileri derinden etkilemiş ve IX. asırda Kuzey İran'dan Mısır'a kadar İslâm dünyasının her tarafından Halvetî benimseyen ve tatbik eden çeşitli tasavvuf akımları yayılmaya başlamıştır. (Schimmel 2009: 35)

⁸ Ahmet Yesevi 63 yaşına geldiği zaman, yeraltında bir mezar kazdırıp, çile çıkarmış, halvete girmiştir. Kahire'de Mukattam dağı, Suriye'de Lükâm dağı, Beyrut'ta Lübnan dağları, Filistin'de Beytülmakdis dağı, Sina çölünde Tûr dağı örnek olarak gösterilebilir. Ömer Halvetî'nin çınar ağacı kovuğunda üst üste 40 kez halvet ettiği kaynaklarda geçmektedir. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Aşkar, “*Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetîyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetîyye Silsilesinin Tahlili*”, AÜİF Dergisi, Cilt IX, Ankara, 1999.

Halvetiyye tarîkatı da manevî açıdan sıkı bir disiplin ve halvet prensiplerini esas alan Sühreverdiyye'den ilham alınmıştır. Tarîkatın kurucusu olarak anılan Seyyid Yahya Şîrvânîdir. (öl.868/1463-64, Bakü)⁹ Halvetiyye tarîkatı adabına ait esasları yazılı hale getirmesi, halvet ve zikir usûlünü açıklaması, vird-i settârın tertibi, ilmi tasavvuf anlayışının yerleştirilmesi ve etrafa gönderdiği halifeleri vasıtasıyla Halvetiyye tarîkatının uzak coğrafyalarda yayılması Seyyid Yahyâ Şîrvânî'nin çabalarıyla olduğundan, Halvetiyye tarîkatının *Pîr-i Sânisî* olarak kabul görmüştür.

Yahya Şîrvânî'den sonra dört anakola ayrılan tarîkatın, bu kollardan da birçok şubeye ayrılmıştır. Dört ana kolu şunlardır:

- 1) *Rûşenîyye*: Yahya Şîrvânî'nin ölümünden sonra oluşan bu ilk kol Dede Ömer Rûşenî (öl. 892/1486, Tebriz) tarafından kurulmuştur.
- 2) *Cemâliyye*: Hamidüddin el-Cemâli el-Bekri (öl.899/1494, Tebük) tarafından kurulmuştur. Cemal Halvetî, Çelebi Halife, Cemâlî veya Cemâleddin Aksarayî olarak da bilinen bu zat Pir Bahaeddin Erzincânî'nin halifesidir.
- 3) *Ahmediyye*: “Yiğitbaşı Veli” ünvanıyla anılan Ahmed Şemseddîn Marmaravî es-Sarûhani (öl.910/1505, Manisa) tarafından kurulmuştur.

⁹ Silsiledeki zatlar hakkında detaylı bilgiler için bakınız; Receb Sivasî, *Necmü'l-Hüdâ fi Menakıbı'ş-Şeyh Şemseddin Ebu's-Senâ*, Süleymaniye Ktp., Lala İsmail Kitablığı, nr. 694/2, vr. 38b-39a; Cemaleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4546, vr. 10-125; Abdülehad Nuri, *Silsilenâme-i Abdülehad Nuri*, Süleymaniye Ktp. Çelebi Abdullah, nr. 172, vr. 83-87; Muhammed Nazmi, *Dîvân*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 920, vr. 4b-5a; Nev'izâde Atâî (Ataullah), *Hadâikü'l-Hakâik fi Tekmileti'ş-Şakâik*, (nşr. Abdülkadir Özcan), (İstanbul: Çağrı Yay.,1989), I, 62; Sadık Vicedânî, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Halvetiyye*, Evkâf-ı İslâmiyye Matb., İst. 1919-1922, s. 4-117; Hoca-zade Ahmed Hilmi, *Ziyaret-i Evliyâ*, Daru 'l-Hilafeti'l-Aliyye, İst. 1317/1899, s. 19-87; Muhammed b. Hasan el-Halveti, *el-Adâbü's-Seniyye limen Yürîdü Tarika Sâdeti'l-Halvetiyye*, Süleymaniye ktp., Düğümlü Baba, nr. 218, vr. 25b-28b; Suzî Ahmed Efendi, *Silsile-i Pirlân li Meşâyihî'l-Halvetiyye*, Süleymaniye Ktp., Osman Huldî Öztürkler, nr. 63, vr. 29b-31b, Suzî Ahmed Efendi, *Divan-ı Süzî*, Mustafa Efendi Matb., 1290, s. 21-22; İsmail Hakkı Bursevî, *Silsile-i Tarik-ı Celveti*, Haydarpaşa Hastahanesi Matb. İst. 1291/1874, s. 28-72; Bandırmalı-zade Ahmed Münib, *Mir'âtü't-Turuk*, Cemal Efendi Matb., İst.1306, s. 26; Sarı Abdullah Efendi, *Semeretü'l-Fuad fi'l-Mebde-i ve'l-Me'âd*, Matbaa-i Amire, İst. 1288/1871, s. 138-141; Harîrî-zâde Mehmed Kemâleddin Efendi : *Tıbyânü'l-vesâilî'l-hakâik fi beyâni selâsili't-tarâik* (Süleymâniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi Bölümü, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-94, I, 344b; Hüseyin Vassaf, *Sefine-i Evliyâ-ı Ebrâr ve Şerh-i Esmâr-ı Esrar*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2306-2309, V, 263-264; Ahmet Rifat Efendi, *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*, Mahmut Bey Matb., İst. 1299/1881, IV, 240.

- 4) *Şemsiyye*: Şemseddîn Ahmed b. Ebû'l-Berekat Muhammed b. Arif b. Hasan ez-Zilî es-Sivasî (öl.1006/1597, Sivas) tarafından kurulmuştur. Şemseddîn-i Sivâsî'nin tesis ettiği bu kol Sivas ve bilhassa Zile yöresinde yayılmış ve faaliyet göstermiştir. Tarîkat Sivasta Şemsiyye dergahında faaliyetine devam ederken, İstanbul'da da Şemseddîn-i Sivasî'nin yeğeni ve halifesi Abdülmecid Sivasî (öl.1049/1639) ve Abdülehad Nûrî Sivâsî (öl.1061/1651) ile temsil edilmiştir. Bahsi geçen zatların maharetiyle İstanbul'da Sivasîyye şubesi ortaya çıkmıştır. Şemseddîn-i Sivâsî tarafından kurulan kol, önce “Sivâsiyye” diye anılmış, Abdülehad Nûrî tarafından kurulan ve daha çok İstanbul'da yayılan kolun da “Sivâsiyye” diye bilinmesinden dolayı “Şemsiyye” diye adlandırılmıştır. Şeyh Abdülmecid Sivâsî'nin koruması ve gözetimi altında İstanbul'a gelen yeğeni Şeyh Abdülehad Nûrî Sivâsî ile *Nûrîyye* şubesi tesis edilmiştir. Abdülehad Nûrî Sivâsî hilafet aldıktan sonra Midilli'ye gönderilmesiyle de tarîkat ilk defa İstanbul dışında ve Balkanlar'da da temsil edilir bir konuma gelmiştir. (Gölpınarlı 1970: XI/422; Türer 1982)

Şemseddîn-i Sivâsî ehl-i sünnet ve'l-cemaat¹⁰ inancına tâbi bir mutasavvıftır. Tasavvuf tarihinde üç Şems'ten biri olarak kabul edilir. Birincisi ve tasavvuf tarihinin adından en çok söz ettiren Şems olarak yer alan, Rûkneddin Sencasî yahud Şihabeddîn-i Tebrizî ya da Baba Kemal Hocendi hazeratından birinin emri ve işaretiyle, Mevlânâ Celaledî Rûmî'yi irşad etmek için gelen Şems-i Tebrizî'dir. İkincisi, Fatih Sultan Mehmed Han ile İstanbul'un fethinde yer alan Hacı Bayram-ı Velî'nin halifesi Ak Şemseddin'dir. Üçüncüsü ise çalışmamızda ele aldığımız, Eğrigazası fatihi olan Sultan III. Mehmed (1595-1603) ile Eğri seferine iştirak eden Kara Şems'tir. (Türer 1984: 316)

¹⁰ *Ehl-i Sünnet*; Hz. Peygamber ile ashabın dinin temel konularında takip ettikleri yolu benimseyenler anlamında bir tabirdir. Erken dönem hadis kaynaklarında da ehl-i sünnet tabiri görülmemekte, buna karşılık “sünnet” ve “cemaat” kelimelerine rastlanmaktadır. İlgili rivayetlerde belirtildiğine göre Hz. Peygamber ümmetinin yetmiş iki veya yetmiş üç fırkaya ayrılacağını, bunlardan biri dışındaki bütün fırkaların cehenneme, “cemaat fırkası”nın ise cennete gireceğini söylemiştir. (Detaylı bilgi için bk; Yusuf Şevki Yavuz ‘*Ehl-i Sünnet*’ DİA, İstanbul, 1994, C.10, s.525-530.

Şeyhi Abdülmecîd Şîrvânî'nin 963/1555-56 yılında Tokat'a gelişi, Şemseddîn-i Sivâsî ile karşılaşması ve kendisine *Şems* isminin verilmesi hadisesi bir menkıbeye göre ise şöyledir:

Zile'de oturan genç Molla Ahmed rüyasında Tokat'ta bulunan Şeyh Abdülmecîd-i Şîrvânî Hazretleri'ni görür. Şeyh O'na: “Gel altununu turalat/tuğralat” der. Molla Ahmed, arkadaşı Mehmed ile Tokat'a gelir ve şeyhin huzuruna çıkarlar. Şîrvânî Hazretleri, Molla Ahmed'le meşgul olmaz, Molla Mehmed'e iltifat eder. Bunun üzerine, Molla Ahmed, rüyasını unutarak kalkıp gitmek üzereyken, şeyh: “Altununu tuğralatmadan nereye gidiyorsun?” diye sorar. Bunun üzerine Molla Ahmed Tokat'ta kalır ve Şîrvânî Hazretleri'ne intisab ederek dersini tamamlar. Şeyhi câmide vaaz etmesini ister. Minbere çıkan Molla Ahmed bir türlü konuşamaz, çok sıkıntılı ve üzgün bir halde kalmışken, Şeyh Şîrvânî Hazretleri: “Konuş, şems gibi etrafına ışık saç” demesi üzerine vaaza başlar, o kadar güzel konuşur ki dinleyenlerin büyük ilgi, sevgi ve takdirini kazanır. O günden sonra genç Molla Ahmed'in adının başına Şems eklenir. Şîrvânî Hazretleri: “Haydi artık Sivas'a git, dergâhını aç, altunun turalandı” diyerek Sivas'a gitmesini ister. (Üçer 2011: 43; Aydın 2019: 50).

Şemseddîn-i Sivâsî'nin tasavvufî şahsiyeti hakkında en değerli bilgiler, ağabeyi İbrahim'in oğlu olan yeğeni ve aynı zamanda da damadı Recebî's-Sivâsî'nin Arapça olarak kaleme aldığı *Necmü'l Hüdâ*'da bulunmaktadır. *Necmü'l-Hüdâ*'nın müellifi ve Sivâsî'nin varisi olan Recep Efendi, Şemseddîn-i Sivâsî'nin meşrebi ve mezhebi hakkında; “Muhammed (s.a.v.) meşrebinden, Hanefî mezhebinden, Halvetî tarîkatından idi” sözlerini aktarmıştır.

Şeyh Receb Efendi, Şemseddîn-i Sivâsî'nin: “Kısa boylu, esmer, zayıf vücutlu, sıhhatli, mülayim, cemâl görünüşlü, mütevazı, alçak gönüllü, iyi huylu, güleç, yüzlü, cömert tabiatlı” olduğunu, vaaz ve nasihatlerinde sözlerinin güzel sesi ve vaazı ile karşısındakilere tesir ettiğini, duyulmamış temsil ve teşbihler söyleyerek kelimelerinin etrafındakileri oldukça etkilediğini söylemektedir. (Güneren 2010: 40).

Şemseddîn-i Sivâsî vefâtına yakın Receb Efendi'yi vasî tayin etmişti. Şeyh Receb Efendi küçük yaşından itibaren, uzun yıllar (elli sene civarı), Şemseddîn-i Sivâsî Hazretlerine sadık ve gönülden bağlı bir şekilde hizmette bulunmuştur. Recebü's-Sivâsî'nin *Necmü'l-Hüdâ*'sı Şemseddîn-i Sivâsî'nin soyundan gelen Hüseyin Şemsi Güneren tarafından tercüme edilerek, oğlu M. Fatih Güneren tarafından da neşredilmiştir.

Şemseddîn-i Sivâsî hakkında bu önemli eserde, onun kendi ağzından İstanbul'daki tahsil hayatını, İstanbul'da zamanın en önemli medreselerinden biri olan Sahn-ı Semân'da müderris oluşu ve sonrasını şöyle anlatır:

Tahsîle devam ile ilimden hayli zevk alınca Dârü's-saltanaya gittim. Medreselerde usûlü vech ile hareketle akrân ve emsâlime tefevvuk ve aralarında temâyüz ve iştihâr ettim. Ve medâris-i semândan birine vâsıl oldum. Medresedeki arkadaşlarımın çoğunu, Allah'ın emrini tutmaz, azgın ve taşkın görüyordum. Murâd ve gâyeleri ilim ve irfân değil, zevâhiri süsleyip geçinmekti. Sevâp ve ecir şöyle dursun, vakit namazlarını te'hîrde Cuma ve cemaati terk etmekte dahi beis görmez, aldırış etmezlerdi. Bir gün Kadıasker Divanı'na gitmiştim. Oraya devam eden kadı ve müderrisleri gördüm ki, ipekli elbiseler giymişler, büyük büyük sarıklar sarmışlar, geniş sof kumaştan hırkalarını çeke çeke dolaşıyorlar ve onlara kimse iltifât etmiyor, hatta selamlarını bile karşılık vermiyorlardı. Bu hâli görünce oradan hemen geri döndüm. (Recebü's-Sivâsî ty. : 14-15)

Şemseddîn-i Sivâsî alıntının devamında abdest alıp Sultan Mehmed Camii'ne girdiğini, kimseye muhtaç etmemesi ve doğru yoldan ayırmaması için Allah'a “Yâ Rabbî! Bunların içlerinden beni kurtarıp, tasavvuf ehlinin yoluna dâhil eyle” diye dua ederek, tövbe namazı kıldığını belirtir. Duasının kabul olup bir arkadaşıyla birlikte Şam'a gitmenin nasip olduğunu, orada bir sene kaldıktan sonra hacca gittiğini ve Zile'ye döndüğünü anlatır. Kasaba halkının kendisine hürmet gösterdiğini, oraya yerleşmeye karar verip evlendiğini söyler. Bu arada Ezine Pazarı adlı kasabada babasının şeyhi Muslihuddîn Halife'ye de biat(bey'at) eder. Muslihuddîn Efendi gibi bir veliye talebe olmak ve hizmetinde olmaktan büyük mutluluk duyan Şemseddîn-i Sivâsî o sırada gördüğü bir rüyasını şöyle anlatır:

Bir tepe üzerinde büyük bir ağaç, bu ağacın yedi dalı var. Elimde Mushaf-ı şerîf bulunuyor. Bu mushafı o ağacın en yüksek dalına asmak istiyorum.

Bu sırada şiddetli bir rüzgâr esip, ağacı kökünden devirdi. Eyvah bu ne hâldir diye üzüldürken uyandım. Ertesi gün rüyamı şeyhim Muslihuddîn Efendiye anlattım o da “Rüyân aynı ile vâki edip seccade ve asâ verirlerdi. Biz dahi size icazet verelim” deyip, icâzetname yazdılar. Aradan birkaç gün geçmeden rüyâ aynı ile vâki olup, hocam vefât etti.

Şeyhi öldükten sonra halet-i ruhiyesini ifade eden, sözleri şöyledir;

.... Ben kocası ölmüş, kendisini idare ve himâye edecek kimsesi kalmamış, yüzünden peçesini, başından çarşafını atmış; dilediği yere gider, istediği yerde sabahlar, geleni evine kabul eden hayasız kadınlara döndüm. Bu hâlile benden her gün biraz daha feyz-i manevisi kesilerek mârifetim zâil oldu. Gâfil ve âtıllara karıştım. Dağda, sahrada, bostanda onlarla düşüp kalkar ve hatta tazı ve köpekler alarak ava gider oldum. (Recebü's-Sivâsi ty.: 16)

Tokat'ta Şeyh Mustafa Kirbâsî adlı yaşlı bir şeyh vardır. Bu şeyhe intisap etmek ister fakat şeyh yaşlılığı sebebiyle kendisiyle meşgul olamayacağını söyleyerek şunları der; “Allah seni bir kâmilin hizmetine ulaştıracak veyahut bir kâmili altı aya kadar senin terbiye ve irşadın için gönderecektir.” (Recebü's-Sivâsi ty.: 16)

Şemseddîn-i Sivâsî tekrar Zile'ye dönüp işlerine devam eder. Altı ay kadar sonra bir iş için Tokat'a gittiğinde hocası Arakiyecizâde Şemseddîn Mahvî Efendi'nin yanına uğrar. Hocası, şehre yeni biri geldiğini, vaaz ve nasihatlerini kimsenin anlayamadığını söyler. Birlikte Abdülmecîd-i Şîrvânî'yi ziyarete giderler. Sohbetin sonunda Şîrvânî, Şemseddîn-i Sivâsî'ye hitaben “Vatanımı ve emvâlimi terk ile, dağlarda vadilerde bunca meşakkati senin ahvâlin ve senin terbiyyetin için ihtiyar ettim.” (Recebü's-Sivâsi ty.: 21) demesi üzerine Şeyh Mustafa Kirbâsî'nin altı ay önce kendisine söylediği sözleri hatırlayarak Abdülmecîd Şîrvânî'ye biat eder.

İbret-nümâ'da (Hâtîme kısmında) bu hususu şu şekilde anlatmaktadır:

Tokuz yüz altmış üç içinde Rûm'a
Kadem basdı fedâ cânım kudûma

Ki ol cümle ulûma mazhar idi
Sülûk ehline rûşen rehber idi

Bu sözlerden tespit edilen şeyhin Anadolu'ya (Tokat'a) 963 (1555/6) târihinde geldiği tespit edilmektedir. Muhammed Nazmi b. Ramazân (İstanbulî) *Hediyyetü'l-ihvân* adlı eserinde ve Müstakîm-zâde Süleymân Sadeddîn Efendi'nin *Hülâsatü'l-Hediyye* adlı eserinde Abdülmecîd Şîrvânî Şemseddîn-i Sivâsî'yi yanına çağırarak “Müjde, sana saâdetle Cenâb-ı Hâdî, fazl ve kereminden seccâde ve asâ ve hilâfetle müşerref eyledi.” diyerek kendisine hayır, bereket ve talebe irşâdı ile duâ ettiği belirtilir. (Muhammed Nazmi b. Ramazân (İstanbulî) : vr.54b.; Müstakîm-zâde Süleymân Sadeddîn Efendi : vr.164a.)

Abdülmecîd Şîrvânî'ye intisap etmekle tasavvuf yolunda saadete erenlerden olan ve yüksek manevî mertebelere erişen Şems'in ağzından şu sözler dökülür;

Gönül rumine çün basdı kadem ol pîr-i Şîrvânî
Bi-hamdillâh şitâ gitdi bahâr oldı gülistânı
Açıldı marifet virdi bu dil büstani içinde
Hakikat bülbülü ötti hezardır şimdi destani (Recebü's-Sivâsî ty. 36-38)

Şemseddîn-i Sivâsî, çevresindekilerin de bu feyizden yararlanmaları için şeyhini Zile'ye davet eder. Abdülmecîd Şîrvânî Zile'ye geldikten bir müddet sonra Şemseddîn-i Sivâsî'ye vaaz ve dersleri bıraktırır, halktan uzaklaşıp Allah'ı zikirden başka kelam söylememesini isteyerek onu seyr u sülûk (*hakka erişmek için bir rehberin öncülüğünde ve denetiminde çıkılan manevi ve ruhi yolculuk*) (Uludağ 2016: 312) yolunda imtihan eder. Bu imtihana vaaz, nasihat ve derslerinden istifade edenlerin itirazlarına rağmen sessizlik içinde kapıda “papuç ve ibrik hizmetine” başlar. (Recebü's-Sivâsî ty.: 23)

Şemseddîn-i Sivâsî, Abdülmecid Şîrvânî'nin yanında altı ay gibi kısa bir zaman içinde sülûkünü tamamlamış, ardından taç, hırka, seccade ve asa verilerek hilâfet ile memleketi Zile'de irşad faaliyetlerine başlamıştır. (Türer 2011: 299)

Nakdû'l-Hatır adlı eserinde, 972/1563 senesinde Sivas'tan Zile'ye gittiğinde Abdülmecîd-i Şîrvânî'nin o vakitler Tokat'ta zuhur eden vebaya yakalandığını söyler. Şeyhinin yanına varmayı murat ettiğinde ise onun vefat ettiği haberini alır ve evine gelir. Şeyhinin eşi, Abdülmecid Şîrvânî'nin kendisi için Divân-ı Câmî'den: "Tuhfe-i lâyük-ı cânân bikef ârî zâhid/Tersemest dest ne fired, be-kıyâmetten bîh" beytini yazdığını söyler. Şemseddîn-i Sivâsî bu beyti okuduktan sonra: "Eğer Hz. Hakk'a lâyük tuhfe/hediye ile varmak istersen, yokluk/tuhfesinden gâfil olma" der. (Türer 2011: 306-307; Aydın 2019: 52)

Sivâsî Hazretleri, döneminde yaşamış padişahlardan büyük hürmet görmüştür. Osmanlı sultânlarından Kanûnî Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murad, III. Mehmed devirlerinde yaşamış hepsinden de kişiliği, tasavvufi ahlâkı, ilim, irfan ehli olması hasebiyle hürmet görmüştür. Sadece sultanların değil devrinde yaşayan ulemânın ve halkında teveccühüne mazhar olmuştur. *Mir'âtü'l-Ahlâk* adlı kitabını Sultan III. Murat'a hediye etmiştir. Döneminde yaşanan Celali isyanlarına sessiz kalmamış, Safevî propagandasına karşı halkı uyarmak maksadıyla *İrşâdü'l-âvâm* adlı eserini kaleme alarak toplumsal hayatın bizzat içinde yer almıştır. (Mutlu 2005: 24)

Şemseddîn-i Sivâsî, gerek doğrudan gerekse eserleri vesilesi ile devlet başkanlarına adil olmaları, halka zulüm yapmamaları, rüşvet başta olmak üzere haramdan uzak durmaları, istişare ile hareket etmeleri, bulundukları konumun rehavetine kapılıp da halka hizmetten geri durmamaları noktasında nasihatlerde bulunmuştur. Aynı zamanda halkına da adil devlet başkanına asi olmayıp itaat etmeleri gerektiğini eserleri ile sınırlı kalmayıp, vaaz ve sohbetlerinde de dile getirmiştir. (Mutlu 2005: 28-290)

Şemseddîn-i Sivâsî, Abdülmecid Şîrvânî'ye 30-32 yaşlarında intisap etmiş, 35 yaşlarında da halife tayin edilerek irşad faaliyetlerine başladığı kaynaklarda geçmektedir. (Aksoy 2005b: 5) İrşad faaliyetleriyle çevrede tanınmaya başlayan Şems, şeyhinin halifesi olduktan on yıl kadar sonra Kanuni Sultan Süleyman devrinin Sivas Valisi Hasan Paşa(öl.974/1566) tarafından davet edilir. Valinin

1564'te inşa ettirdiği Yeni Cami (Meydan Camii)'de Şemseddîn-i Sivâsî görevlendirilir.

Şemseddîn-i Sivâsî'nin Meydan Camii'ndeki vaazları halk tarafından büyük rağbet gördüğü, kadın erkek herkesin camiye doldurduğu, Cuma namazlarında cemaatin birbirinin sırtında secde edecek kadar kalabalık olduğu ayrıca Ramazan günlerinde her gün belli vakitlerde Mesnevi'den bölümler okunarak, Mesnevi üzerine sohbetler yapıldığı, her gün sabah namazdan sonra Esmâ-i Hüsnâ, Yâsin-i şerîf ve belli âyetleri okunarak, kuşluk vaktine kadar da zikir yapıldığı bilinmektedir.

Şemseddîn-i Sivâsî, Meydan Camii'nde otuz sene, on altı sene de Zile'de vaaz ve nasihatleri ile birlikte seksen senelik ömürlerinin elli senesini vaaz ve nasihatle geçirmişlerdir. Son nefesine kadar halka hizmetini devam ettirmiş, fakiri gözetmiş, misafirperver, gittiği yerlerde iyi karşılanan ve sevilerek hürmetle ağırlanan, güzel ve yumuşak huylu, ilim irfan ehli kişiliğe sahip ahlâka çok önem veren bir mutasavvıftır.

Şemseddîn-i Sivâsî'nin şöhreti İstanbul ve Anadolu ile sınırlarını aşan Semerkand, Buhara ve Özbekistan'da da bilinen ve anılan bir şeyhtir. Şeyh Receb Efendi Hicaz'a gittiğinde yaşadığı hadiseyi şu şekilde nakletmektedir:

“Hicaz'da iken Buharalı zengin bir hacıya tesadüf ettim. Nereli olduğumu sordu. Sivaslıyım deyince: “Bizim hacılarımız Sivas'da meşâyih'ten Şemseddîn namında bir zatı çok mehd ve senâ ediyorlar. Gidip gelişlerinde kendilerine çok ikrâm, hürmet gösterdiklerini, misafir edip yardımda bulunduklarını söylerler ve hayr duası ederler. O zât sağ mıdır? diye sordu. “O zât benim amcamdır” deyince ayağa kalktı, elimi tuttu ve boynuma sarıldı....” (Güneren 2010: 54).

Şemseddîn-i Sivâsî'nin türbesi geçmişten günümüze çaresiz ve hastaların uğrak mekânı halindedir. Buraya hasta çocuklar getirilir, şifalı geldiğine inanılarak dua

edilir. Türbede tiptak tası¹¹(şifâ tası) adı verilen içinde kırk adet anahtarın olduğu bir tas vardır ve bu tas ile gelen hastalara su içirilerek Allahtan şifâ beklenir. (Üçer 2011: 46; Aydın 2019: 57-58).

Sivaslı Suna Akkaya tarafından aktarılan bir menkıbe, Müjgan Üçer tarafından aktarıldığı şekli ile şöyledir: “Yeni gelindim, bir yaz günü kayınpederim eve geldi ve sıcaktan çok bunalmış. “Gelin bir ayran getir, bugün Şems sıcağı var.” dedi ve şunları aktarmıştır.

Şems Hazretleri Sivas’a ilk gelişinde yaz mevsimi Temmuz sonu Ağustos başıdır. Şems Hazretleri acıkır, ciğer alır ve bir fırına götürür. Fırıncı ekmek pişireceğini, bu sebeple ciğeri pişiremeyeceğini söyler. Başka bir fırına gider aynı cevabı alır. Ne kadar fırına gittiyse cevap hep aynıdır, yorulur bir taşın üstüne oturur. Ciğeri bir avucuna koyar, güneş de tam tepededir: “Ey Şems, sende Şems bende, bir yüzünü sen bir yüzünü de ben pişireceğiz” der. Bir müddet sonra avucuna gelen taraf pişer ama güneşe bakan kısmı pişmez. Bunun üzerine: “Anlaşıldı bu tarafını da bu Şems pişirecek” der. İşte Temmuz sonu Ağustos başı Sivas’ta sıcak günler olur ki buna da Şems sıcağı denir. (Üçer 2011: 44; Aydın 2019: 53)

¹¹*Tiptap (tiktap)/şifâ tası*: İçine çeşitli âyet ve duâlar yazılmış olan pirinç bir taptır. Bazılarının yanında madeni bir tel ile bağlı küçük anahtar bulunur, hastaya su içirileceği zaman anahtarlar tasın içindeki suya konur. Sivas Etnoğrafya Müzesi’nde kırk anahtarlı bir tiptap (şifâ) tası vardır ki bu türbeden getirilmiş olduğu düşünülmektedir.

Detaylı bilgi için bk.: Üçer, “*Şemseddin Sivâsî Hazretleri (1520-1597) ve Son Sivâsîlerden Hatıralar*”, İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulusal Sempozyum Tebliğleri, Ankara, 2011; Aydın, *Halveti tekkelerinin Osmanlı Padişahları ve Devlet Ricalî İle İlişkileri: Şemsiyye ve Sivasiyye*, Tokat, 2019.

İKİNCİ BÖLÜM

KLASİK VE TASAVVUFÎ TÜRK EDEBİYATINDA TABİAT VE ÇİÇEKLER

2.1. İslâmiyetin Tabiat Anlayışı ve Bahçe Tasavvuru

Hayatın birliği ve tecellilerin çeşitliliği üzerine derin bir idrâkin sonucunda tabiatı incelemek, insanın yaratılışını ve görevini tabiat içerisinde konumlandırmak tüm geleneksel dinlerde ortak bir konudur. Dinler, tabiatı şuurlu ve derin bir kavrayış ile tanımak, tabiat içerisinde yaratılmışların birbiri ile olan ilişkisine hikmet nazarıyla bakmak ve günümüzde çevre bilimi olarak tanımlanan ekoloji bilimi üzerinde oldukça etkin bir role sahiptir.

Kadim inançların özünde tabiat ilahi olanın tecessümüdür. Doğa içerisinde canlı/cansız tüm yaratılmış mahlûkat yaratılışı gereği birbiriyle uyumlu ve bilinçli bir ilişki sağlayarak bağlantılı, sınırları ve sorumlulukları olan bütüncül bir beraberlik çerçevesinde hizmet etmektedir. Bunun sonucunda tüm kosmoz ilahi sistemde birliğin ayrılmaz bütünüdür. Bu birliğin içerisinde, her dil ve kültürün tanımladığı ya da pratikte uyguladığı hikmet anlayışının bütüncül (*holistik*) bir bakış açısına sahip olması doğaya karşı tüm yaklaşımların mihenk taşıdır. Sadece bilimsel ve felsefî açıdan değerlendirmeden, rasyonel ve ölçülebilir bilgi boyutuyla sınırlı kalınmaması sonucunda, tabiatın manevi boyutunu konu alan ortak bir hikmet anlayışı oluşturmuşlardır. Bu yaklaşımda; insan, hayvan, bitki ve cansız varlıkların tamamı tek tek ayrı kategorize edilerek farklı bilimlerin konusu olarak değil, hepsi bir bütünün olmazsa olmaz parçaları olarak değerlendirilmektedir. Bunun sonucunda ise denge ve bütünlüğe dayalı bir inancın uygulamaları, ekoloji sadece bir bilim dalı olmaktan çıkarıp, onun hikmet boyutundaki dünya görüşünü benimseyen sürdürülebilir yaşam modelini açığa çıkarır.

Latince (*natura*), Yunanca (*physis*) kelimelerine karşılık gelen “*doğa*” kelimesi Arapça (*tab*) kökünden türemiş “*tabiat*” kelimesi kullanılır ki: Seyyid Hüseyin Nasr, bu kelimeyi sadece “*doğa*” anlamı ötesinde “*Allah ile insan arasındaki*

perde” anlamında kullanılmak üzere yorumladıklarını belirtir.(Nasr 1985: 24). İslâm dinine göre; “Evvela, tabiat insanın değil, Allah’ın mülküdür. İkincisi, tabiat nizamı, onda istediği değişiklikleri yapabilen insanın emrindedir. Tabiat uysal bir mahiyette yaratılmıştır. Üçüncüsü, insanın tabiattan yararlanmasında ve onu kullanmasında ahlâki davranma zorunluluğu vardır. Dördüncüsü, İslâm insandan, tabii bilimleri ve tabiatın genel düzen ve güzelliğini oluşturan kanunları araştırmasını ve onları anlamasını ister.”(İbrahim Özdemir-Münir Yükselmiş 1997: 81). Bu sebeptendir ki İslâm’da tabiat ilimleri ilke olarak varlık hiyerarşisine ve metafizik boyutu göz ardı edilmeksizin incelenmiştir. Bu yüzden tabiatın derinliğini ve nedensellik ilkelerini, bilimsel öğelerle beraber dinî kaynaklarda referans olarak açıklanmaktadır.

İslâm’da tüm tabiatın beşeriyeti ve varoluşunun nihai gayesi, Allahtan aldığı vahiyleri ilahî sırları bozmadan, yaratılış görevini yani kulluğunu bilerek bilinçli yaşamasıdır. Çünkü dış dünyada yer alan canlı-cansız herşey madde ve cisim itibariyle değil, öz itibariyle Allah ile bağlantılı ve geri dönüşümlüdür. *Onlar başlarına bir musibet geldiği zaman: ‘‘Şüphesiz biz Allah'a aidiz ve sonunda O'na döneceğiz.’’derler.*(Bakara2/156).

(kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=156/et.15.05.2020)

Varlık bilgisinin ve birliğin sistematüğini oluşturan İslâmın tevhid öğretisi, bütün mahlûkatın aslî birliğine ve kurbîyetine ilişkin metafizik hakikati açıklamaktadır. Tevhid öğretisinde mümin için birlik, hem gerçekliğin derin niteliğine ve eşyanın hakikatine ilişkin bir temel, hem de görev ve deneyimi bütünleştiren bir imandır. Bu açıdan iman, zaman ve mekân âleminde bir kopuş değil, her şeyi kapsayan bir uyanıştır. Allah’a teslim olma sürecinde Allah-âlem-âdem birlikteliğinden anlayacağımız, varoluşa uyumlu bir ekolojik düzeni benimsemektir. Bundan dolayı tabiatla ilişkin İslâmın çizdiği yolda, insanın yaratılışı gereği mahlûkata karşı mukaddes bir vazife taşıdığının bilinciyle barış, huzur ve ahengi yaşam biçimi olarak belirleyerek, tabiatla bütüncül bir ilişki kurması gerekmektedir. İslâm tabiatı veya dünyevi olanı ruhun ve semavi olanın karşıtı olarak görmez, çünkü yaratılmış bütün şeyler tanım gereği müslim’dir, yani

Allah’a teslim olmuş halde yaşar. (Sachiko Murata-William C. Chittick 1994: 135)

Tabiat da Allah’ın rahmetinin ifadesi ve tezahürüdür. İlâhi nimet ve lûtûflarının terkibi olan doğanın cömertliği ve kozmik düzen onun rahmetinin özel bir ifadesidir. Manevi dünyaya etkin bir biçimde katılmakla insan kendi doğasına ve içinde olduğu âlemin doğasına ışık tutmaktadır. Tabiat varlıklarında tıpkı insan gibi ilâhi bir nefes ile soluk alıp vererek yaşamını sürmektedir. Mahlukâtın her biri akıl sahibi olanlarının ya da olmayanlarının Allah’ı tesbih ettikleri, her birinin tesbihinin farklı olduğu ve birbirlerinin hallerinden habersiz oldukları Kur’ânda ifade edilmektedir: *Göklerde ve yerkürede olanların tümü Allah’ı tesbih etmektedir* (Haşr 59/1). *Yeryüzünde yürüyen her türlü hayvan ve gökyüzünde iki kanadıyla uçan kuşlardan ne varsa hepsi, ancak sizin gibi toplum yani birer ümmettirler.* (En’âm 6/38). *Nebat da, ağaç da (yaratılışları icabı hep Rahmâna secde ederler(emrine boyun eğler)).*(Rahmân55/6). (kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=55&ayet=6/et.09.05.2020) Nefesü’r-Rahman ve ilâhi isimlerin tecellisi anlayışının sonucu olarak sûfilerde âlemdeki her şeyin canlılığı ve her şeyde bir ruh bulunduğu fikrini savunmuşlardır.

İbn’ül-Arabî Fütûhât-ı Mekkiyye’de; “ Her şey ya haynâtık (hayat sahibi düşünen) veya hayvan-ı nâtıktır (düşünen canlı). Cemad (donuk) veya bitki veya ölü diye isimlendirilen her şey böyledir. Çünkü gerek kendi kendine ayakta duran ve gerekse varlığı başkasına bağlı her şey, Allah’ın övgüsünü tespih eder. Tesbih etmek dirilik özelliğiyle nitelenmiş kimseye ait olabilir.” Ve “Allah şöyle buyurmuştur: “ Her şey onun övgüsünü tespih eder.”Şey kelimesi belirsizdir ve sadece canlı ve düşünen tespih edebilir. Bir rivayette müezzinin sesinin ulaştığı her yerde bulunan kuru yaş eşyanın onun lehinde tanıklık edeceği bildirilmiştir. Şeriatlar ve rivayetler bu tarz bilgilerle doludur. Biz ise rivayetlere inanmakla birlikte keşfi elde ettik. Biz, taşların Allah’ı zikrettiğini duyduk... Kulaklarımız onu duydu ve her insanın idrak edemediği şeyleri arifler algılamıştır.” (Demirli 2008: 68) ifadeleri ile açıklamaktadır.

Mevlânâ ise Mesnevi-i Şerif’de: “Arştan yere kadar, zerre zerre her şey konuşmaktadır.” (Rûmî 2000: I/ 91). “Sana kapılarını açtığım gül bahçesi, öyle bir

bahçedir ki, oradaki ağaçların dalları da yaprakları da canlıdır. Birbirleri ile konuşur dururlar. Şunu da iyi bil ki her şey canlıdır.” (Rûmî 2000: I/91). “Toprak, su ve kıvılcımlı ateş... Bizimle her şeyden habersiz, fakat Allah ile her şeyden haberdardırlar.” (Rûmî 1988: I/ 1). “Bunların hepsi de bu âleme göre ölü, fakat hakikat âleminde diridir. Burada susup duruyorlar ama orada söylemekte.” (Rûmî, 1988: III/82) “Rüzgâr, toprak, su, ateş kölelerdir. Benimle, seninle ölüdürler. Hak’la diridirler, ancak Onun emrini tutarlar.” (Rûmî 1988: III/ 66). “Allah âleme ne de hoş, ne de güzel bir sofrayı yaymıştır. Fakat o sofrayı, aşağılık kişilerin gözlerinden pek gizlidir.” (Rûmî 1988: VI/ 28). “Suyun sözünü, toprağın sözünü, balçığın sözünü gönül ehli duyar, anlar. Hannane direğinin iniltisini inkâr eden felsefeci, erenlerin duygularına yabancısıdır. Halkın daldığı sevdanın ışığı, onlara nice hayaller gösterirler. Oysa ondaki bozgunculuğun, ondaki kâfirliğin aksine, onda bu münkirlik hayalini belirtmiştir.” (Rûmî, 1988: I/ 541). ifadeleri ile tasavvufun tabiat görüşünü ortaya koyarlar. Bu görüşe göre; Kur’ân ayetleri, peygamber uygulamaları, sûfîlerin tecrübe, keşif ve müşahedeleri; tabiatın canlılığı, birliği ve kulluk bilinci olduğuna kanıttır.

İnsan ve tabiat arasında, mikro kozmos ve makro kozmos ilişkisi mevcuttur. Yani insan, âlemin küçük bir numûnesidir ve âlemde ne varsa bir örneğini taşır. Bir anlamda âlemden insan, insandan âlem görünür. Sûfîler insanı, “âlem-i sagîr”; kâinatı da “insan-ı kebîr” olarak tarif etmektedir. İnsan kâinatın küçük bir numunesi ve özeti; kâinat ise insanın büyütülmüş şeklidir. Her ikisinin de yaratılışları aynı kanun dairesinde cereyan etmektedir. Mutasavvıflar “insan bedenini arza; kemiklerini dağlara; iliklerini madenlere; iç boşluğunu denizlere; bağırsaklarını ırmaklara; iç yağın bataklıklara; damarlarını akarsulara; üns duygusunu umran ve medeniyete; vahşet duygusunu harabelere; teneffüsünü rüzgârların esmesine; söz söylemesini de gök gürültüsüne” benzetmektedirler. (Konuk 1994: II/ 325-326).

“Bütün âlem ve bütün insanlar bir beden gibidir. Herkesin her şeyin başı da canı da sensin, hepimiz bir ağacın dalları gibiyiz. Senin aşkın ise onları sallayıp duruyor. ”(Rûmî 1988: I/ 287).

Sûfiler Kur'ân'da aktarılan tabiat olaylarının ve insanın ruhunda gerçekleşen dönüşüm hadiselerinin tümünü Allah'ın varlığına dair bir ayet (işaret, sembol) olarak yorumlayarak, insanı anlamak için tabiatı, tabiatı anlamak içinde insanı bütüncül olarak okunması gereken bir kitap olarak görürler. Tabiatı insan gibi sarmal, çok boyutlu bir derinlik içerir. Eşyanın hakikatini, Hakk'ın azameti ve kudretini hem açığa vuran hem de gizleyen nihai bir tecellidir. Hikmet ve irfan penceresinden bakıldığında insanın kendi varoluşunun nasıllığını, niceliğini bilme ve bulma vasıtası olarak metafizik bir eğitim sahasıdır. “Tasavvufa göre tabiat aşılmasından önce anlaşılması ve iyice sindirilmesi gereken geniş bir semboller topluluğudur. Çektiği manevi çile Sufi'ye tabiatın anlamını kazanmasında yardım eder ve böylece onun için tabii olgular sembollere dönüşür.”(Nasr 1988: 140) Tabiat, insan için görünen âlem ile gizlenen âlem arasında hem köprü vazifesi hem de sonsuz hakikatleri içinde barındıran bir ayna vazifesi görür. Tabiatın metafizik olarak hakikati, nefs-i emmarenin merkezcil eğilimleri ve şehvanî benlik(ego) tarafından kalbi körleşmemiş ve temizliğini muhafaza edebilmiş kullara karşı zâhir olur.

Yeryüzü temizdir, toprak temizdir, insanda yaratılış itibariyle temiz doğar dolayısıyla Allah halife olarak gönderdiği insandan bu temizliği muhafaza etmesini istemiştir. Hz. Peygamber (sav) “*Yeryüzü bana (ve Müslümanlara) bir ibadet yeri (mescid) ve temizleyici kılınmıştır.*”(Buhârî 2011: 86) sözü ekolojik bakış açısıyla âlemin kutsallığının ve değerinin ne olduğuna dair açık ve vurgulayıcıdır. Bu yönden tabiat aynı zamanda “insan ile Allah arasındaki iletişimin şeffaf olmasına imkân veren” temiz ve güzel yaratılmış bir mesciddir.

Hadis külliyatında bitkilere ve ağaçlara, toprağı işlemeye ve sulamaya, tarım ürünlerine, hayvan besiciliğine, otlamaya, su dağıtımına, su kaynaklarına ve bu kaynakların bakımına, kuyulara, ırmaklara, su haklarına ilişkin açıklamaların sıklıkla bulunması gayet çarpıcıdır. Ele alınan geniş kapsamlı konuların modern çevre kaygıları açısından son derece umut verici uygulamalar ve sonuçlar doğurmaktadır.

Ebu Davud'un hadis derlemesi *Sünen*'de (1992) şöyle bir mesel yer almaktadır: *‘‘Bir keresinde Peygamber'in sahabelerinden birinin ekmek ufalayıp bazı karıncalara attığı ve bunu yaparken ‘‘Onlar bizim komşumuz ve bizim üzerimizde hakları var’’ dediği görülmüştü. Miskatü'l-Mesabih'te Peygamberin şu sözleri yer alır ‘‘Bırakın daha büyüğünü, bir serçeyi bile haksız yere öldüren kişi Allah tarafından sorguya çekilecektir!’’ (et-Tebrîzî 2013).*

Hz. Ali (r.a), bir gün farkında olmadan bir karıncanın üzerine basar ve kolunu bacağına kırar. Tekrar yürümesi için çok uğraşır fakat fayda etmez. Bu duruma çok üzülen Hz. Ali (r.a), Hz. Peygamber (s.a.v)'i rüyasında görür. Hz. Peygamber: *‘‘Aceleyle yürüme. Bir karıncayı ezerek yedi kat gökyüzünü velveleye boğdun. Niçin yürürken dikkat etmiyorsun. Karınca diye hakir görme.’’* buyurur. Hitabı işiten Hz. Ali korkudan titremeye başlar. Ardından Hz. Peygamber, kasıtlı olarak basmadığı için karıncanın şikayetçi olmadığını, *‘‘Ben bağışladım, Allah'ım sen de bağışla’’* diye dua ettiğini haber verir. (Çöm 2017: 302) Bir başka hikâyede Mâşûk-ı Tûsî, yolda giderken bir köpekle karşılaşır. Köpeğe bir taş atar ve köpek can havliyle kaçır. Köpek uzaklaşır uzaklaşmaz bir atlıgelir. Heybetli ve yeşiller içindeki bu kişi Mâşûk-ı Tûsî'ye elindeki kamçı ile kuvvetlice vurur ve: *‘‘Hayvanı niçin incittin, hepimizin madeni bir değil mi, hepimiz Allah'ın kulları değil miyiz?’’* der. (Çöm 2017: 304-309-310) Bu düşünceyle çevre bilincine sahip olan insan, tüm varlıklara saygı duymayı, onların hayat haklarına keyfince müdahale ederek katletmemeyi ve canlı/cansız tüm mahlûkata karşı incelikli davranmayı kendisine şiar edinir.

Ekolojik denge bağlamında çevremizde bulunan tüm varlıkların bir ölçü, nizam, adalet ve denge içinde yaratıldığına dair Kur'ân-ı Kerîm'de pek çok ayet bulunmaktadır. *‘‘Yeri yaydık, oraya sabit dağları yerleştirdik, orada her şeyi bir ölçüye göre bitirdik. (Hicr,15/19).’’¹²*

(kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=15&ayet=19 / et.:05.05.2020)

¹² Ayrıntılı bilgi için bk.: Mustafa Karataş, *‘‘Hz. Peygamber'in Şehirleşme ve Yerleşim Konusunda Çevre Bilincini Geliştirmeye Yönelik Çabaları’’*, Çevre ve Din, Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu Bildiri Metinleri, İstanbul 2008, C.I, s. 329-342.

“Hazinesi bizim katımızda olmayan hiçbir şey yoktur. Biz onu ancak belli bir ölçüye göre indiririz.”(Hicr, 15/21).¹³

(kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=15&ayet=21/et.:05.05.2020;)

“Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yaratmışızdır.”

(kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=54&ayet=49/et.05.05.2020)

“O (Allah) göğü yükseltti ve dengeyi koydu. Sakın dengeyi bozmayın.”(Rahmân, 55/8).

(kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=55&ayet=8/et.:07.05.2020)

Tabiat insanın hem evi hem de bedeniyken, insanda tabiat için inayet kapısıdır. İnsanla tabiat arasındaki köklü ilişki sebebiyle insanın iç hali, dış düzene de yansımıştır. Bu durum, insanın iç varlığı karanlığa ve kargaşaya düştüğü zaman, neden tabiatın da uyumunu ve güzelliğini yitirip dengesizliğe ve düzensizliğe sürüklendiğini açıklamaktadır; (Nasr 1988: 123-124) *Biz ayetlerimizi hem âfakta (dış dünyada), hem kendi nefislerinde onlara göstereceğiz; öyle ki, şüphesiz O’nun (Kur’an’ın ve Resulullah’ın) Hakk olduğu kendilerine açıkça belli olsun. Her şeyin üzerinde Rabbinin şahid olması yetmez mi?(Fussilet 41/53)* (kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=41&ayet=53/e.t.:02.05.2020).

Seyyid Hüseyin Nasr, modern dünyada yaşadığımız çevre krizinin altında yatan en önemli nedenlerden birinin, insanla yaratıcısı arasındaki uyumun bozulmasından kaynaklandığını açıklamaktadır. İnsanın yaratıcısı ile ilişkisinin bozulması insanın tabiatla arasındaki dengeleri de bozmaktadır. “İnsan, tabiatın kucağında tabiatı aşmaya çalışmakta ve eğer insan onu bağımsız bir gerçekliğin aynası olarak değil de, daha yüksek bir gerçekliğin aynası olarak tefekkür etmeyi öğrenir, insana bir şeyler söyleyen ve ona bir haber ulaştıran geniş bir semboller hazinesi gibi görebilirse, tabiatın kendisi de insana yardımcı olmaktadır.” (2016: 183). Yine Nasr’a göre modern insan, tabiatı, kendisinden sınırsızca yararlandığı, fakat kendisine karşı hiçbir sorumluluk taşımadığı bir “şey” olarak görerek, kadim öğretiler “ilkel”, “animistik”, “panteistik” gibi aşağılayıcı kavramlara indirgenmiştir. Tabiatın bütününe dair sadece görsel, mekanik ve matematiksel

¹³Ayrıntılı bilgi için bk.: M. Kemal Atik, “Kutsal Kitaplara Göre Tanrı Doğa İlişkisi”, Çevre ve Din, Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu Bildiri Metinleri, İstanbul, 2008, C.I, s.1-8.

dünya görüşü, teknolojinin de yardımıyla hayatın bütününe denetim altına alırken kontrolsüzce dönüştürdüğü ve daha sonra sonuçlarıyla yüzleşmek zorunda kaldığı bir olgular dünyasına karşılık zengin ve derin sembolik anlamlar dünyasını elinden kaçırmıştır.

İnsan olmak demek yeryüzünde halifetullah konumunun gerektirdiği sorumluluğun şuurunda olmak demektir. Nefis terbiyesini insan olabilmek elzem olarak gören, eserlerinde de buna sıkça vurgu yapan Şemseddîn-i Sivâsî ancak Allah'ın Kur'ân-tabiat ve insan kitaplarını hakikat eksenli okuyan, yaşayan ve ahlâkını güzelleştirenlerden zarif ve latif fiiller çıkacağını savunmuştur. Sivâsî'nin eserlerinin geneline baktığımızda da insan-ı kâmil olma yolunda iman, ibadet ve ahlâk üçlüsünün bir arada olması gerektiğini vurgular. Allah'ı zikirden ve tefekkürden geri durmayarak, kâmil bir insanın önderliğinin Allah'ın ahlâkıyla ahlâklananların iki cihanda cennet bahçesinde yaşıyormuşçasına huzurlu olabileceğini açıklar. *Gülşen-âbâd* mesnevisi de baştan sona hakikatin bahçesine yapılan yolcuğu anlatmaktadır.

Hz. Muhammed(s.a.v.) yaptığı bir rüya yorumunda “*Bahçe, İslâm'ı temsil eder.*” (Buhârî 1998: 171) ifadesini kullanmıştır. Kendisinin gördüğü bir rüyada da büyük bir bahçe içerisinde bir kent, bu kentin içinde akan bir ırmak görmüştür. Daha sonra burasının kendisine cennet olduğu anlatılmıştır.

İslâm şehirlerinde ağaçlarla ve çiçeklerle dolu bahçesi bulunmayan ev düşünülemezdi. Evlerin bahçe olarak düzenlenmiş, ortalarında havuz bulunan birer iç avlusu bulunurdu. Bahçe mimarisinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan havuz, cennetteki Kevser havuzunu temsil etmektedir. Nergisler, menekşeler, karanfiller, şebboylar, süsenler; kısaca her evin ortasında minyatürleştirilmiş bir cennet bahçesi bulunmaktaydı. Louis Massignon, Müslüman bahçelerinin peyzajlı klasik Avrupa bahçelerindeki düzen gibi geniş plan ve manzara ile derece derece hâkimiyete giden bir tasavvurda değil, gizlilik ile çevreden çok merkeze önem veren, merkezde sıklaşan yapıda bir hülya âlemine götürdüğünü ve irreal

düzenişıyle, maddi âlemin red ve inkârı anlamını taşıdığını söyler. (Ayvazoğlu 2007: 114).

Osmanlı'da herkesin kendi evini yaparken dünyayı güzelleştirmekle mükellef olduğu kendi mimari anlayışı mevcut idi. Varlık, tarih-medeniyet ve coğrafya-mekân bilincinin olduğu, insanın çevreyle ilişkisinin transandantal (aşkın) çözümleme ufuklarında olup, evi bir kültür üretim mekânı, kâinat tasavvurunun ve ibadetin mukaddes bir yaşama biçiminin çerçevesi olarak inşa etmişlerdir. Bu bağlamda da Osmanlı evi “ilahi iradenin bir tezahürü olarak tasarlanması”ndan dolayı büyük ölçüde sade ve şatafattan uzaktır. (Cansever 2013: 240)

İslâm'ın kutsal mimarisi, ruhu hem sakinleştiren hem de birleştiren, ilahi varlıkta bakir doğanın uzantısı olan, şehir ve kasaba içerisinde doğanın birliğini, uyumunu ve huzuru tarafından kuşatılmış bir öneme sahiptir. (Nasr 1992: 50) Tasavvuf insanı doğadan üstün görmeyerek doğanın uyumlu bir parçası olarak gördüğünden, tabiat varlıklarının bir araya geldiği bahçe ortamını da, insanın parçası olduğu bütünü hissedecek şekilde düzenlemesi gerektiği bir mekan olarak görür. Bu yüzden geleneğe uygun yaşayan toplumda bahçe sadece seyirlik tablo, prestij sembolü vs. değil insanla uyumlu yaşam mekanıdır. (Artan 1993)

Turgut Cansever'e göre, günümüz insanı çevreyle kendi arasına suni sınırlar çizerek, kendine ve Osmanlı'nın cennet şehirlerine ihanet etmektedir. Cansever, Osmanlı şehir ve çevresinin kurulmasında yeşil doku ile konut dokusu arasında tabiatı sömürmeden, yaralamadan, incelikle dokunarak oluşturulan müstakil konut bahçesinden mahalleye, mahalleden şehre, oradan ülke sınırlarına kadar, mekân algılamasının bir varoluş bilinci ile meydana geldiğini ifade etmektedir. “Habitat'ın amaçladığı çok seslilik Osmanlı'da mevcuttu” (Cansever 2007: 137-148) sözü ile Osmanlı'nın insana, dünyaya ve varlığa dair bütüncül telakkinin mimariye ve hayatın her alanına en güzel biçimde uyguladığını belirten Cansever, bu güzeli ve bütünlüğü kurma meselesinin Osmanlı'da İslâmi varlık telakkisinden yola çıkılarak Kur'ân-ı Kerîm, hadisler, tasavvuf geleneği ile kurulduğunu, bu sebepten insanın, mekanın ve tabiatın yapısı ile örtüşen konut, çevre ve şehir

yapılanmasının mevcut olduğunu açıklamaktadır. Ona göre çevre; “İslâm kültürlerinde cennet tasavvurunun bir yansımasıdır”(Ayvazoğlu 2019). Bundan mütevellit mimari dahil tüm sanatların din ve ahlâk alanına ait bilginin eşliğinde gelişmeli, “her adım şuurla atılmalı, mekan-zaman ve toplumsal hayat ölçülerinde bütünlüğe öncelik tanınmalıdır” (Düzenli 2009: 51-64; Cansever 2006: 51).

Kısaca her insan ulaşmayı ümit ettiği cennet kavramını, idraki ölçüsünde bu dünyada çevresine yansıtmaktadır. Bu bağlamda, bugünkü kültürümüzü ve şehirlerimizi değerlendirdiğimizde ise geleneğimizin oluşturduğu çevre kültürünün son parçaları ve değerleri tehdit altında, bütüncüllük içermeyen, sağlıksız, kısır ve tek yönlü yaklaşımlar ile tahrip edilmektedir.

Bunun aşılması için toplumsal olarak yüksek sorumluluk bilinci ile geleneğimizdeki İslâmi çevre telakkisinin titizlikle uygulanabilir olması gerekmektedir. Bireysel olarak sorumluluğumuz ise yaradılışımızda bulunan ilahi iradeye uyumlu yaşayarak, güzelliği, temizliği ve bütünlüğü muhafaza etmektir.

2.2.Klasik ve Tasavvufi Türk Edebiyatında Tabiat

Tüm sanatçılar en güzel duyguların tezahürü olarak edebiyattan sanata, ruhun besleyici tüm unsurlarını tabiat üzerinden eserlerine yansıtmışlardır. Güzел aktarımın ifadesi olarak tabiatın renkli, ahenkli, hayranlık oluşturan birliğinden ilham alarak, kendilerine zengin ve tükenmez bir malzeme oluşturmuşlardır. Türkler masallarda, efsanelerde, inanışlarda, halk hekimliğinde tabiatın zengin bir şekilde faydalanmışlardır. Türk edebiyatının ilk dönemlerinden itibaren bakıldığında Dede Korkut Destanı, Kutadgu Biliğ, Divân-ı Lügât’it gibi eserlerde Türklerin tabiat anlayışları ve yorumlamaları özgün, çağlar boyunca kendini koruyan bir anlatıma sahip olduğu görülmektedir.

Edebiyatta her dönem kendine özgü tabiat anlayışı mutlaka mevcuttur. Sanatçı tabiata kendi dünya görüşünden bir renk katar. Tabiat her kültürde farklı işlenmesine rağmen vazgeçilmez bir unsur olarak eserlerde yerini alır. Tabiatla ilgili bütün efsane ve hikâyelerin temelinde; insanı evrende konumlandırma,

korunma, fayda sağlama, yaradana ulaşma fikri vardır. Örneğin; Dede Korkut'ta tabiat insan ile iç içe yaşayan, onun varlığını tamamlayan bir unsurdur. Hasta olunca merhemini dağ çiçeklerinden, yalnız kalsalar akan sularla yoldaş olmaktan, yollarını kaybetseler dağların rehberliğinden, dualarında ağaçların ömürlerinden bahsederek tabiatı kendileriyle bütün olmuş, yaşayan bir arkadaş olarak görmüşlerdir. “Yerli kara dağların yıkılmasın. Gölgeyi büyük ağacın kesilmesin. Taşkın akan güzel suyun kurumamasın. Kaçar iken ak beyaz atın sendelemesin” Dede Korkut'un dilinden dualar aktarılan bu duada olduğu gibi dua sembolik bir anlatım ile simgesel olarak “dağ, ağaç ve su” imgeleri içerir. Tabiat kültürleri çerçevesinde Türk inanış ve düşünüş sisteminde baskın olan üç tabiat kültürünün dağ, ağaç ve su olduğu bilinir.

Klasik Türk şiiri tabiat konusunda oldukça zengin bir deryadır. Bu zengin hazinede ağaçlar, bitkiler, çiçekler, renkler, kokular ve onların bulunduğu bağ bahçe bostan vb. mekanlar dahil olmak üzere şiire zengin bir ifade ile aktarılmıştır. Tabiat daha çok bir ayna gibi kullanılmıştır. Tabiattaki her unsur gözyüzü, güneş, ay, yıldızlar, dağlar, denizler vb. tabiattaki güzellikler ile beraber tabii olaylar ve etrafındaki bu büyük kozmolojinin divan şiirinde yansımalarını mevcuttur. Şairlerin dili sembolik öğelerde bezenmiş olup, adeta bir bohça gibi açıldıkça açılan katmerli yapıya sahiptir.

Bulunur her derde istersen gülistânda devâ

Hokkasında goncenin san kim şifâ cüllâbı var (Fuzûlî) (Akyüz vd. 1990: 167)

Fuzûlî, gül bahçesinde binbir çeşit derde şifâ olduğunu, gülden çeşit çeşit hâlleri ile (suyu, şerbeti vb.) her yönüyle o dönemde de şifâ verici olarak istifade edildiğini anlatmıştır.

Çekilse nola yâran-ı safâ seyr-i çemenzâra

Salaya başladı mürğ-i çemen serv-i çeman üzre (Nef'î) (Akkuş 1993: 111)

Nef'î, kuşları ve servileri ezan okuyan müezzinler olarak tasvir etmiştir.

İbâdet üzredir cümle nebâtât

Zebân-ı hâl ile eyler münâcât (Taşlıcalı Yahya) (Çavuşoğlu 1983: 153)

Taşlıcalı Yahya, Rahmân Suresi 6.ayette ifade edildiği gibi “*Bitkiler ve ağaçlar (Allah'a) secde etmektedirler*” bitkilerin hâl dili ile Allah’a daimi zikirde olduğundan bahsetmiştir.

İster klasik edebiyat, ister halk ve tekke edebiyatı olsun aslında hepsinin özündeki ortak konu tasavvuttur. Malzemeleri kullanım şekilleri farklı olsa da aynı duyguları aynı örüntü ve semboller ile ortaya koyarak ortak bir dilde buluşmuşlardır. Bu edebiyat dalları arasında ancak edebi türleri ve teknikler maksadıyla ayırım yapılabilir. Ancak tasavvufî açıdan bakıldığında bu ayırlardan bahsetmek söz konusu değildir. (Kılıç 2014: 44). “Divan şairlerinin divanlarında da tasavvuf umdelerine tam uyan yahut tasavvufî esaslar temas eden şiirler toplanacak olursa mükemmel bir tasavvufî edebiyat örneği meydana gelecektir.” Ancak tasavvufî özün mânâ cevherindeki ortak noktada buluşamayan divan şairlerinin kişilikleri için Abdülbâki Gölpınarlı “...Onlar şatafata kapılmış zavallılardır. Onlar Yunus’a ehemniyet bile vermezler... bu adamların hepsi şatafat hastasıdır.” (Kılıç 2014: 44; Gölpınarlı 1969: 174-175) diyerek estetik kaygılarla tasavvuf edebiyatını küçümseyenlerin, edebî kimliklerinin yapaylığını ve sığlığını eleştirmiştir. “Zira tasavvuf aruzun hece ile, gazel’in koşma ile mesnevî’nin mânî ile buluştuğu yerdir.” (Kılıç 2014: 130)

Haluk İpekten ise mutasavvıf şairlerin iki kısma ayrılabilceğini birinci kısımdakilerin Hallâc-ı Mansur, Seyyid Nesîmî gibi “ Hak yolunda gerçeğe erişmiş şairler ince mutasavvıf, sonra şair olduklarını öne sürerek, onların eserlerin tasavvufun görünür ve ortada olduğunu belirtmiştir. İkinci kısım şairlerin ise Fuzûlîye örnek göstererek önce şair, sonra mutasavvıftır demektedir. “ Bunlarda tasavvuf, öteki konular yanında yer alan, ilhama son derece uygun gelen bir konudur. Şiir ve sanat ilk amaçlarıdır; tasavvuf bunun içerisinde eritilmiştir: Bu bakımdan şiirlerindeki tasavvuf ortada değildir, açıkça anlaşılamaz.” diye ifade etmektedir. (Kılıç 2017: 162-163)

Tabiatın saflığı, temizliği, huzuru, öğreticiliği ve bütüncül yapısı sûfîlerin eserlerinde yansıttığı dünya görüşünün içerisinde tam manasıyla derinlik kazanarak, onların kaleminden hakiki manevî kimliğine kavuşmuştur. Bugün modern insanla tabiat arasında işe yarar bir köprü kurabilecek, her asırda geçerliliğini koruyan “sürdürülebilir” bir tabiat teolojisi onların eserlerinde aktardıkları, varlığın hakikatine haiz olma ilminin yani tasavvuf ilminin içerisinde mevcuttur. Bu tabiat teolojisi özünde varlığın neden ve nasıl yaratıldığını, canlı/cansız tüm varlıkların birbirleri ile tabiatı gereği olan derûnî bağıni tasavvufa özgü terminoloji ile açıklamışlardır.

Bu terminoloji ilâhî âşk merkezlidir. Âleme âşk nazarı ile bakarak, tüm yaradılışı sevmek, yaratılıştaki her şeyin özündeki yaratıcı kudrete hürmeten “*Allah güzeldir, güzeli sever*” dünya görüşüyle temellendirerek, “*O Allah ki, Hâlık’tır (her şeyi yaratıp vücuda getirendir), Bârî’dir (her şeyi hiç yoktan ve en güzel bir biçimde kusursuzca var edendir), Musavvir’dir (‘şekil ve suret’ verendir). En güzel isimler O’na aittir. Göklerde ve yerde olanların tümü O’nu tesbih etmektedir. (O’nun şanını yüceltmektedir.) O, Azîz’dir, Hakîm’dir. (O mutlak Üstündür, tam Hüküm ve Hikmet sahibidir.*” (Haşr 59/24) ayeti üzerinden Allah-âlem-âdem ilişkisini, tabiat içerisindeki unsurlar ile beraber (ateş, hava, su, toprak, madenler, bitkiler, hayvanlar insan vb.) holistik bakış açısı ile değerlendirip, tevhid eksenli “oku” ma gerçekleştirmişlerdir.

Tabiat her şeyden önce insanın tabiatının anlaşılması nispetinde yorumlanmıştır. Muhyiddin İbnü’l-Arabî insanın tabiatı itibarıyla hem cismanî hem de rahmânî oluşunu “...insanlar, insanın mahiyeti hakkında görüş ayrılığına düşmüştür. Bir grup, “insan” denilen şeyin “latife”, bir kısmı, “cisim”, bir kısmı ise “ikisinin toplamı” olduğunu ileri sürmüştür ki, doğrusu da budur...” şeklinde ifade eder. (Arabî 2009: 27)

Muhyiddin İbnü’l Arabî, evrensel tabiatı (*tabi'atu'L-küll*) yaratıcı fiilin dışıl ve anasal yönü olarak tasavvur eder. O, “Yaratıcının rahmetli nefesi” (*nefesu'r-Rahman*)dır, kâinat bu sebepten ötürü “nefes” rahmetlidir. Her “nefes”te bütün

âlem Allah ile beraberdir. “Allah sizi bir tek nefisten yarattı” (A’raf7/189). ‘Hayy’ ve ‘Hû’ zikri arasında daimi bir alış-veriş döngüsünde, canlı ve cansız tüm tabiat bir bütün içerisinde Allah’a yolculuk etmektedir. Suret ve siretin zıtlıklarına rağmen tüm canlılar “Câmi” olmanın ahenkli akışı içerisinde rahmani nefese bağlıdır.

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin “Ben kansız bir şeyken, bitki olup büyüdüm. Bitkiyken ölüp, hayvan suretinde göründüm. Hayvanken ölüp, bu sefer insan suretinde göründüm. Öyleyse, ölüp yok olmaktan niye korkayım” sözü insanın tabiatına ve bu tabiatın hakikî döngüsüne işaret ederken, diğer taraftan tabiat, bitkiler ve insanlar arasındaki kurduğu derin ilişki ile tasavvufun zengin sembolizmin dilinin adeta temellerini oluşturmaktadır.

Ârifler için iç âlemde ne varsa dış âleme de o yansımaktadır. Bitmek bilmeyen müşâhede hâli ile tabiattaki varlıkların güzelliğini, temizliğini ve zikrini Allah’ın cemâli olan mutlak güzelliğe yakınlık derecesine göre konumlandırırlar. Buna göre tabiattaki varlıkların tanımı ve hiyerarşisi, edebiyatta ve diğer ilim dallarında Allah’a yakınlığı ölçüsünde anlam kazanmış ve sistemleştirilmiştir.

Tasavvuf ehli için tabiat “Remz-i hikmet-i kâinatın miftahıdır.” (H.Torlak, M.Vural, Z. Aytaç 2010: 150-159)

“Bağa bahçeye gelin, yeşillikleri yeşil giyinmişleri seyredin. Her köşede gül satanların dükkânlarını görün. Gül bülbüllere gülerek sesleniyor; “Susun, susun da toprağa düşüp susanları seyre dalın. Susun susarak doğayı görün.”

“Tenin meyli yeşilliğe akarsuya, çünkü aslı onda...
Canın meyliye diriliğe, diriye çünkü aslı lâmekanın canı!”

“Dün, bağlar bahçeler kıştan kurtuldukları için sana şükür selamları gönderiyorlardı. Çiçeklerin yüzlerinde senin lütfunun, ihsanının belirtileri görülüyordu. Yemyeşil çayırda selvi boy atmış, güya

öteki ağaçlara üstünlük davasına kalkışmıştı. Gül ise, gülerek göz gören rengi ile, kokusu ileneşeleniyor, kıyametler koparıyordu.”

“Ağaçların başları allı sarılı güller devşirdi. O Yakublar artık kendi Yusuf larını gördüler. Ağaçlar kış günlerinde siyahlara bürünmüşler, mâtem elbiseleri giymişlerdi, çok ağladılar feryâd ettiler de, sonunda güldüler açıldılar.”

Kışın bağın, bahçenin duası “Yalnız sana ibadet ederiz” sözüdür. İlkbaharda ise; “Yalnız senden yardım dileriz” der. “Yalnız sana ibadet ederiz” yani bir şey dilemeye, lütfünü istemeye geldim; aç zevk neşe kapısını, artık böyle hüznler içinde bırakma beni. “Yalnız senden yardım dileriz” yani, meyvelerle dopdoluyum, ağırlığından neredeyse kırılacağım, sen beni koru, ey yardım istenen, ey yardım eden.

“Bahar gelince her hayvan bir ot yer, bir şeyler kemirir, karnını doyurur. Fakat baharın sırlarını ancak padişahlar anlar, duyar. Hakk’ın sanatını yaratma gücünü, ölmüş bitkilerin bahar mevsiminde tekrar dirildiklerini, topraktan başkaldırdıklarını göremeyen dar görüşlü kişiler, yaşlı bile olsalar, bu baharda onlar bir şeye akli ermeyen çok küçük çocuklardır. Gül bahçelerini Hak aşıkları için çiçeklerle süslerler. Bunu çocuklar anlar mı?” (Yılmaz 2013).

Konya’da Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî’nin türbesinin ana kapısında bir hayat ağacı (*dıraht-ı cân*) motifi bulunmaktadır. Türklerde hayat ağacı olarak adlandırılan Tûbâ ağacının, yeryüzünde yaşayan insan sayısı kadar yaprağı olduğuna inanılır, bir insan öldüğünde bir yaprak düştüğüne inanılırdı. (Ögel 1971: 96). Evreni temsil ettiğine inanılan bu hayat ağacı, Türklerin İslâmı kabulünden öncesinde ve sonrasında geleneksel inanç sistemlerinde önemli rol oynar.

Hacı Bektaş Velî'nin *Makâlât*'ında marifet konusu ağaç ile ilişkilendirilerek anlatılır. Marifet, kökleri müminlerin gönlünde olan bir ağaca benzetilmiştir. “Ve hem dünyede ağaçlar vardır kim başı göğdedür dibi yerdedür. Pes Ma'rıfat dahı ağaç gibidür; dibi yerdedür. Pes Ma'rıfat ağaç gibüdür; dibi mü'minlerün gönlündedir, başı göğden daha yukarudur” Bu marifet ağacının başı tevhittir: “Pes imdi azîz-ı men Ma'rıfat ağacınun başı tavhıddur, özdeği imandur, yaprakları İslamdur, dibi yakınlukdur, kökü tevekküldür, budakları nehy-i münkerdir, suyu havf u racâdur, yimişi ilümdür, yeri mü'min gönlüdür, başı ‘Arş’ dan daha yukarudur.” (Gürsoy 2012: 43-54)

Hz. Muhammed (s.a.v.); *Cennet ağaçlarından bir ağaca rastladığınız zaman, onun gölgesinde oturun. Yemişinden yiyin* buyurmuştur. Sahâbeden biri *Yâ Resûlallah! Cennet ağacına hayatta ve dünyada iken nasıl rastlayabiliriz?* diye sorduğunda, Efendimiz cevaben; *Bir âlime rastladığınız zaman, cennet ağaçlarından bir ağaca rastgelmiş olursunuz* buyurmuştur. (Sarı 2018: 186)

Bundan dolayıdır ki; “Tasavvuf edebiyatında ağaç, İslâm dinini temsil eden bir mazmundur: Niyâzî-i Mısırî, insân-ı kâmil ağacının dalına, yani hakiki bir dervişe tutunan kişi kendi hakikatının sırrının meyvesini yiyecektir, der. Ona göre yapraklar mahlukâtı, meyveler peygamberleri ağacın tamamı ise Hz. Muhammed'i temsil eder.” (Tatçı 2009: 62) Yunus Emre, bir şiirinde bunu kişinin tasavvufî mânâda olgunlaşmasında somut bir örnek olarak kullanır:

“Âşık olmayan âdemi
Benzer yemişsiz ağaca
Ağaç yemiş vermeyince
Budağı eğilmez imiş” (Tatçı 2009: 61)

2.3.Klasik ve Tasavvufî Türk Edebiyatında Çiçek Sembolizmi

Sembol, duyularla ifade edilemeyen bir şeyi belirten somut nesne, işaret, remiz, timsal, simge. (Türk Dil Kurumu 1986: 1278)

Sembol, zihinle kutsal arasında aracılık yaparak görülmeyen bir realiteyi somut, elle tutulur derecede açık olmayan bir algılayış ile anlamamıza yardımcı olan bir tasvirdir, işaret yollu bir anlatımdır, gizemli olanı keşfetmeye yöneltten bir iletişim ögesidir. Birtakım kavramların başkalarının da anlaşılabilir olmalarını sağlamak maksadıyla kelimeler, işaretler, sayılar, jestler, yazılar, bazı hareketler ve özel ritüeller bu maksatla geçmişten günümüze kullanılmışlardır. (www.hermetics.org/Semboller.html / et.24.03.2020)

Sembolizm konusu hakkında çalışmaları olan önemli yazarlarından biri Gilbert Durand'a göre de, tüm evren bizzat bir ayna yani bir semboldür. (Schwarz 1997: 269) “Sembolizm” veya “Sembolik Dil Anlayışı”, din dilinin mahiyeti ve nasıl yorumlanması gerektiği konusunu ele alan önemli bir görüştür. Geleneksel metafizik hiyerarşik âleminde sembolün dili, salt rasyonel bir bilgi vermekten ziyade sezgisel bir algılayış sağlayan kutsalın ifadeleridir.

Din, mitoloji ve sanat gibi temsili sembollerin geçerli olduğu alanlardan birinde sembolizm söz konusu olduğunda, sembolizmin kullandığı malzemeler son derece zengindir. İşaretler, renkler, sesler, mecaz, mesel, kıssa, tesbih gibi dilsel anlatım biçimleri bunlardan bazılarıdır. (Tokat 2004: 135-143) Birbirlerinin yerine kullanılan imge, işaret, allegori, sembol, mecaz, mesel-temsili, teşbih, müteşâbih vb. farklı kelime ve terimler metafiziğin ve dinin konularını gündemine almışlardır.

Coomaraswamy, işaret ve sembol arasındaki farka dikkat çekerek sembollerin mahiyetini ortaya koyar. “Sembolik bir ifade, zahiren görülüp bilinmediği halde, delil olmadan, herkes tarafından mevcut olduğu kabul edilen bir şeye atıfta bulunabilmesini sağlayan ve o şeyi hatırlatan en iyi yöntem olarak kabul edilen ifadedir. Diğer taraftan işaret ise, zahiren açıkça bilinen bir şeyi hatırlatmak üzere

kullanılan bir benzetme ifadesidir. İşaret ile kastedilen, nesnenin gösterilmesi yoluyla işaretin manası herkesçe bilinebilir ya da işaretin manası herkese öğretilir. Örnekle açıklamak gerekirse, “kanatlar” bir hareketin ilahi yönü anlatılmak isteniyorsa semboldür, fakat bir havacıyı kastediyorsa işarettirler.” (Livingstone 1998: 111)

Titus Burckhardt “Her kutsal sanatın bir sûret veyahut sûretlerde içkin olan sembolizm üzerine kurulu olduğunu” ifade eder.(Nasr 2012: 168)

Seyyid Hüseyin Nasr ise “Nesnelerin saydamlığı duygusundan yoksun kalma; insanoğlunu derinden ilgilendiren bir anlam ileten bir kozmos olan tabiattan böylesine uzaklaşma, hiç şüphesiz, olguları değil sembollerini gören temâşâ ve sembol ruhunun kaybedilmiş olmasından kaynaklanmaktadır.” (Nasr 1988: 41) diyerek sembolizmden koparak olguculuğa doğru gidişatı olan modern insanın, sembolizmin ruhunu kaybederek tabiattan uzaklaştığını bunun sonucunda manevî dünyasında büyük kayıplarının olduğunu açıklamıştır.

Kozmosda da görünen her şey, başka bir hakikatin sembolü veya işaretidir. Âlemde kaos gibi görünen örüntü dilinin sadece determinist ve doğrusal olmadığını, bir taraftanda dikey eksenli ve fraktal bir örüntü sistemin var olduğunu, ancak bilgiyi aşkın, irfâni, geleneksel metafizik ilkeleri ile beraber yorumlandığımızda idrâk edebiliriz. İşitilmesi, okunması ve aktarılması gereken tek bir hakikat dilinin olduğunu idrâk edebilmek için, sembollerin ve işaretlerin keşfedilmeyi bekleyen dünyasına girmek şarttır. Semboller suretin ardındaki sireti görebilmemiz için keşfedilmeyi beklerler.

Annemarie Schimmel, hakikatin sembolik bağlamda mutasavvıflar için tefekkür ettirici hâlini şu şekilde açıklar:

Her şey sembol olabilir ama hiçbir şey kendiliğinden sembol değildir. Bir sembol, bir insanın yahut bir cemiyetin tesis ettiği bir şeydir. Her sembolün iki unsuru vardır ki onlardan biri, sembolleştirilen madde, ötekisi bu maddenin temsil ettiği manevî hakikattir. Bu iki unsurun iş birliğinden ötürü husule gelen sembol, hayatın her sahasına ait olabilir. Dünyanın en eski sembollerinden "can kuşu" ile

"hayat nebatı" bu motifte birleşmiştir. Gül-bülbül sembolünün klasik İran ve Türk edebiyatında aldığı en mühim şekillerden bahsedildikten sonra bu sembolün bilhassa dini sahada nasıl kullanıldığı sorulup RuzbihanBakli'nin, Allah'ın izzetini kırmızı güle benzetmesi ile mutasavvıfların (ilk defa olarak AhmedGazzali'nin yaptığı gibi) ilahi cemalin mükemmel bir sembolü olan güle teveccüh etmelerine işaret edildi. Canın bir sembolü olan bülbül, aşk ve hasretle bu ilahi güle hitap edip artık kendi kalbinde ilahi gülün açılmasına şahit olur. (Schimmel 1954: 67-73)

“Sûfî semboller sisteminin oluşum ve gelişiminde, sembollerini anlamak, hem İslâm dinini hem de sûfilîği anlamaktır; çünkü “sûfilik” İslam dininin vahdet ve varlık kabulünün sembolüdür.” (Akarpinar 2007:3-19) Şemseddîn-i Sivâsî hazretleri de mesnevisinde kullandığı çiçek sembolleri ile tasavvuf yolunda müridân olmanın, ihlâs ile sabretmenin, hizmet ehli olmanın, nefisle cihad etmenin ve kâmil insan olmanın yolunda anlaşılmayı bekleyen nice sırları sembol dilinin zengin anlatım yolunu kullanarak açıklamıştır.

Kur’ân-ı Kerîm’in ve Allah’ın peygamberlerinin dilinde, zengin sembolik anlatım yöntemlerinin kullanılmış olması bütün sûfilere temelde ilham kaynağı olur. Bazı hataların, yanlış anlaşımaların olabileceğini öngörürler lâkin onlar için önemli olan şeyin benzeyen ile benzetilen arasındaki ilişki değildir, alınması gereken mesajın alınıp alınmamasıdır. Onlar için tüm sembol ve işaretler Hakkın varlığına delildir, insanın sembolik dili anlayabilmesi için manevî eğitim ve terbiyeden geçen bir yolculuğa çıkması şarttır.

Mahmut Erol Kılıç, Kur’ân-ı Kerîm de Allah’ın sembolleri nasıl kullandığını şöyle açıklar: “Tanrı’nın kutsal kitaplarda kendisini tanımlarken kullandığı isimlerden şu örneklerle baktığımız zaman gözümüzde muhteşem bir sanatçı canlanır: “Gücü yeten” (Muktedir), “Kendinden emin” (Metin), “Sabırlı” (Sabûr), (...) İşte bu isimlerin sahibi yukarıdaki bu isimler de dâhil olmak üzere bütün isimlerini yalnızca “insana” talim ettiğini söyler.” Allah’ın en büyük sanatkar olduğunu ve insanın da O’nun ilk ve en güzel sanat eseri olduğunu ifade eder. Yaratılmış olan âlemle ilgili olarak da şu açıklamayı yapar: “...Yaratılmış âlem semboller, remiz âlemidir. Sembollerin remizlerin asıllarıyla irtibatları bir işaret

eden-işaret edilenle irtibatıdır. Bu açıdan kutsal sanat sembolizme dayalıdır”¹⁴(2014: 21)

Tasavvuf terminolojisinde semboller, metaforlar vb. diğer tüm anlatım teknikleri sûfiler için derin anlam dünyalarındaki kelimelere dökülemeyecek ilahi sırları aktardıkları geniş bir sahadır. Bundan dolayı tasavvufi dilin sembolleri kişiye sonsuz bir tefekkür alanı açan, zengin bir öğreticiliğe sahiptir. Bu bakış açısı ile edebiyatımızdaki çiçek sembollerini inceler isek;

Çiçekler, divan edebiyatı geleneği ile beraber tasavvuf edebiyatına da renk ve zenginlik katıp, yüzyıllar boyunca sûfilerin derin hayal dünyalarında geniş ifadeler bulmuşlardır. Ali Nihad Tarlan bu durumu şu şekilde açıklar; “Divan Edebiyatı bilhassa tasavvufi eserlerde kendi içine kapanmış bir edebiyattır. Haricî âlem, yani dış dünya onun için bir gaye, vasıl olunacak bir hedef değil, bir vasıtaadır. Bu yeni edebiyat telakkisinde(anlayışında) fikirler vüs’at kazanır (genişler) ve kelimeler yeni manalara ulaşır. Bunun için şair, her bir beyit içine daha çok manalar koymak emelini güder. Binaenaleyh (bundan dolayı) bilhassa tasavvufi eserlere zenginlik kazandıran ve adına remizler, mazmunlar, ıstılahlar denilen mefhumları, sembolleri iyi bilmek, onları metin içiden isabetli bir şekilde bulup çıkararak, derunî (derin anlamlı) karşılıklarını vererek kıymetlendirmek icap eder.” demiştir. (Göçgün 2019: 75)

Türk İslâm diyarı bir baştan bir başa gül kokmuş, gül açmış (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler 1979: 384); Ertuğrul Gazi’nin “İslâmbol’u aç gülzâr yap” (Pala 2001: XXIII/ 285) vasiyetini yerine getiren Fatih Sultan Mehmet (öl. 886/1481) elinde gülle resmedilmiş; lâle, bir devre adını vermiş (İnalcık, 2003: XXVIII/402); ilkbaharda erguvan çiçekleri açtığı

¹⁴ “Vahdet-i Vücut ekolüne göre âlem, Hakk’ın gölgesinden ibarettir, Allah ise, tek gerçek varlıktır. Gerçekte Allah ile âlem arasında ikilik yoktur, zahirde görülen ikilik, bağımsız iki varlık değil, “bir” olan varlığın iki yönüdür. Hakikatin her iki yönüne birlikte baktığımızda gerçek, Hak-Âlem, Bir-Çok, Aşkın-İçkin, Batın- Zahir’dır. Âlem sadece bir vehim ve hayalden ibarettir.” “Allah her şeydir ve O’nun dışında hiçbir şey yoktur.” Ebu’l-A’la Afifi, *İslam Düşüncesi Üzerine Makaleler*, çev. Ekrem Demirli, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2000), 59; “Allah her şeydir ve O’nun dışında hiçbir şey yoktur.” bkz. Ebu’l-A’la Afifi, age., 125.

zaman, Emir Sultan Bursa’da müridleriyle bir araya gelip, topluca Allah’ı zikrederlerdi. Emir Sultan’ın vefatından sonra da “Erguvan Cemiyeti” diye anılan bu gelenek devam etmiştir. (Güven 2017: 2)

Sultan II. Murad oğlu Fatih Sultan Mehmet’in dünyaya geldiğini öğrenince gözleri mutluluktan yaşarak “Murat bahçesinde bir gül-i Muhammedî açtı” der ve “Mehmed’imin kudûmünün şerefine âleme gül-âb-ı meserret saçılınsın” diye emir verir. (Ayvazoğlu 2017: 56-57)

Osmanlı döneminde İstanbul’da ve Bursa’da çiçek bayramları yapılmaktaydı. Kağıthaneve Haliç sırtları nergis bahçeleri ve tarlalarıyla kaplıydı. Nergisler açınca tüm halk akın akın bahçelere gider ve Haliç’te kayıklarla gezintiler yapıp nergis kokularını teneffüs ederdi. Bursa’da bu koku merasimi sümbül bahçeleri arasında yapılırdı. İstanbul’da ise konak, yalı ve evlerin pencere içlerine sümbül saksıları sıralamak bir gelenektir. Böylece odalar, sofralar bir ay boyunca sümbül kokardı. Sümbül kokusunun bedenlere şifa verdiği, gönüllere ferahlık vererek gönül yaralarına iyi geldiğine inanılırdı. (Avcı 1994: 247-249)

Beyhan Çubukçu ve arkadaşlarının çalışmasında şöyle aktarılmıştır:

Topkapı Sarayı’nda senede bir defa halvehane ocağında ilkbarharda nane, darıföf, havlıcan, gül ve gelincik macunları büyük kazanlarda kaynatılır. Bunların piştiği geceye “*ot gecesi*” denirdi. Bu gecede helvahane ocağında incesaz, hokkabaz, karagöz bulunur, ocaklılar sabaha kadar eğlenirdi. Pişen macunlar önce Padişah için ayrılır, ayrıca sarayın önemli şahsiyetlerine de dağıtılırdı. Bu adet daha sonra Dolmabahçe sarayında da devam etmiştir.” (İnaltong 2016: 94; Çubukçu, Diler, Uçan 1997).

Saraydaki hekimbaşı aynı zamanda binbir çeşit otlarla, macunlar, merhemler, ilaçlar yapmaktaydı. Helvahanenin defterinin kayıtlarında gül suları, buhur suları ve çiçek sularının olduğu bilinmektedir. Şifanelerde bulunan görevliler akıl hastalarına gülsuyu dökerler, içirler bundan sorumlu görevlilere de “*güllabici*” denirdi. (Ergül 2019: 38). Türk tıbbında ilaç yapımı için ağırlıklı olarak yaşanan bölge ve yakın coğrafyanın bitki örtüsünden yararlanılmıştır. Bu gelenek sadece eski Türk tıbbının değil, ona doğrudan kaynaklık eden Arap tıbbının ve dolaylı

şekilde etkilendiği Yunan tıbbının da esasını oluşturmaktaydı. Bitkilerin ilaç yapımında kullanımı bu sayede onları, botanik bilimi yanında birer tıp ve eczacılık terimi hâline getirmektedir. Tarihî metinlerde geçen bitki adları botanik, tıp, eczacılık gibi çeşitli bilim dallarının konusu olduğu gibi, Türkçenin söz varlığını ilgilendirdiği için filoloji ilmini (dillerin yapısını, tarihsel gelişimini ve birbirleri ile ilişkilerini inceleyen bilim dalı) de yakından alakadar etmektedir. (Önler 1990: 357-392; Gümüşatam 2015: 23-40).

Bitkiler ve bitkilerle tedavi (fitoterapi) konusunda tanınmış Müslüman hekimlerimiz bu geçmişte yaptığı öncü çalışmalarla günümüzdeki hala geçerliliğini koruyan bilimsel literatüre yön vermişlerdir. Bu tabiplerin başında Lokman Hekim, İbn-i Sinâ İbn-i Baytâr, Davud El-Antaki gibi önemli ilim insanları yer almaktadır. İbn-i Sinâ el-Kanun fi't-tıb kitabı ebced sistemiyle 800'e yakın ilâcın adı verilerek her bir ilâcın mahiyeti, kullanım miktarı, tabii özellikleri ve etki alanları incelenmiştir. 14. yüzyıl Avrupasında İbn-i Sina'ya “tıbbın kralı” gözüyle bakıldığını söyleyen Kahya o zamanlarda yapılan resimlerde İbn-i Sina'nın ortada, iki yanında da Hipokrat ile Galen veya Aristo'nun resmedildiğini, hatta adının ilk kez 14. yüzyılda Paris'teki bir hastaneye verildiğini aktarmaktadır. (Kahya 2018).

Çiçeklerin sultanı olarak kabul edilen, “*şeh-i ezhâr, sultân-ı gül, hüsv-i gül, dâver-i ezhâr*” tamlamaları ile karşılık bulan gül; rengi, kokusu, şekli, ömrünün kısalığı, narin ve hassas oluşu bakımından çeşitli benzetmelere konu olmuştur. Maddî-manevî, somut-soyut pek çok kültürel unsurla ilişkilendirilmiştir. (Kurnaz: 1996: XIV/ 219-222; Güven 2017: 35) Cevat Rüştü'nün “Şark kendi âsâr-ı edebiyesini mürekkeple değil, belki gül yağı ile yazmıştır.” (Polat 2001: 134) ve İskender Pala'nın “Gül her iklimde yetişebilir ancak onun has bahçesi Türk klasik şiiridir.” (Pala 2010: 111). ifadesiyle de edebiyat kültürümüzün çiçeklerle olan münasebetini açıklamaktadır.

“Klasik Türk şiirinde ise kullanılan çiçek sayısı sınırlıdır. Bunun sebebini birbiriyle bağlantılı iki unsurda aramak gerekmektedir: Bahçe kültürü ve İslam

estetikğine dâhil edebileceğimiz klasik Türk şiiri estetiğidir. Bir diğer ifadeyle, bahçe kültürü içinde yetiştirilmiş ve daha çok şehirlerde görülen; dolayısıyla estetik algıya uygun olan çiçekler klasik Türk şairleri tarafından kullanılmış, birer gözlem nesnesi olarak “bitkisel özellikleriyle uyumlu ve bağlantılı” bir şekilde şiirde yer almıştır. Estetik algının bir parçası hâline getirilemeyeceği düşünülen çiçekler ise dışarıda bırakılmıştır.” (Açıl 2015: 9-10).

“Klasik Türk şiirinde isimleri bizzat zikredilmek suretiyle, geçen 28 çiçek şöyledir: gül (verd), nesrîn, nesteren; lâle, şakâyıku’n-nu’mân; sümbül; nergis, (‘abher), zerrîn, zerrîn-kadeh; nevrûz; benefşe (menevşe); yâsemin (semen, yâsemen); sûsen; nilûfer (nîlû-per, nîlû-berg), çadır çiçeği; reyhân, fesleğen; karanfil (karanfûl); za’ferân; şebbû (şebbûy); zambak; buhûr-ı Meryem, bahûr-ı Meryem; leylâk; merzengûş (mercanköşk), sedâb, lisânü’s-sevr.” (Bayram 2001: 217).

“Klasik Türk şiirinde en çok dikkat çeken çiçek, tartışmasız gül olmuştur. Gülden sonra divan şairlerinin en çok kullandıkları çiçekse lâledir. Sümbül, nergis, yâsemin ve menekşe de klasik Türk şiirinde oldukça sık kullanılan çiçeklerdendir. Kullanıldıkları beyitlerin sayıları açısından dördüncü grubu; reyhân, sûsen, erguvân, karanfil, nilûfer, şebboy, za’ferân ve zambak oluşturmaktadır. Buhurımeriyem, leylâk ve mercanköşk gibi çiçeklerin geçtiği beyitler ise istisna derecesinde azdır.” (Bayram 2001: 217-218).

“Gülden sonra klasik Türk şiirinde en sık rastlanan çiçek lâledir. Ayrıca ilişkilendirildiği şahıslar arasında “sevgili ve güzel”, uzuvlar arasında “yanak ve dudak” eşyalar arasında “kadeh ve şarap” doğal ve kozmik öğeler arasında “güneş, ay ve ateş” soyut kavramlar arasında da başta şiirsel terimler olmak üzere olumlu anlam ve çağrışım ifade edenler daha çok dikkat çekmektedir.” (Bayram 2007: 212).

“Lale için Örneğin Hayâlî Bey Dîvânı’nda “renginden dolayı âşık, gönül, kan, yara, yüz, yanak, gelin, kanlı göz ve gözyaşı, kanlı kefen, ateş, çerağ, şafak,

şarap” gibi unsurlara teşbih edilmişken “şeklinden dolayı kadeh, çadır, asker, sancak beyi, kırmızıfânûs, etfâl, külâh, dil gibi unsurların müşebbehi olarak kullanılmıştır. Bazen lâle ve elif harfi arasında da ilişki kurulduğuna rastlanmaktadır. Bu durumda lâle sevgiliyi/Allah’ı temsil eden bir kavram halini almaktadır.” (Kurnaz 1996: 541) Lâlenin klasik Türk şiirinde kolayca benimsenmesi ve sıkça kullanılmasının sebeplerinden birisi de lâle kelimesinin ve Allah lafzının aynı harflerle yazılmasıdır.

Ben belâ Ferhâdıyam kûh-ı gam-ı dildârda

Şu’le-i âhum başumda lâledür kûhsârda (Hayâlî) (Tarlan 1992: 252)

Osmanlıda Lâle yetiştiriciliğinde ise “İstanbul’da ıslah edilmiş lâleyi ilk olarak yetiştiren, Tabib Mehmed Aşkî Efendi’nin Takvîmü’l-kibâr ve Mi’yârü’l-ezhâr adlı eserine göre, Kanûnî döneminin şeyhülislâmı Ebussuûd Efendi’dir (d.1491-öl.1574)” (Önal 2009: 912). Daha sonra özellikle Lâle devri ve öncesinde lâle yetiştiriciliği Osmanlı topraklarında çok revaç bularak, dönem dönem lâle isimleri değişmekteydi. (Ayverdi 2006: 15)

İzzet Ali Paşa, lâleye olan bu hürmetin Tabîb Mehmed Aşkî’nin aktardığı şu beyitten kaynaklandığını düşünmektedir.

Mazhar-ı ism-i celâl olmasa hakkâ lâle

Bulamazdı bu kadar rütbe-i vâlâ lâle (Aypay 1998: 67)

Beşir Ayvazoğlu da “Anadolu’da şiirin mecaz dünyasına Mevlânâ’nın şiirleriyle birlikte giren lâle, Türkçe şiirde XIV. yüzyılda uç verdi ve önce Ahmedî’nin şiirlerinde yüzünü utangaç bir eda ile göstermeye başladı” şeklinde ifade etmektedir. (Ayvazoğlu 2003: 4)

Bu ne yüzdür bu ne gözdür bu ne zülf ü bu ne bâlâ

Biri lâle biri nergis biri sünbül biri tûbâ (Ahmedî) (Akdoğan 1988: 86)

Lâlenin kırmızı renginin verdiği duyguları Mevlânâ “Lale ateşinde çemen kaynar idi” söylemiyle dile getirerek, “Gül bahçeni bundan sonra gör/ Ne güller, laleler, nestinler ve sümbüller biter... Şimdi ilkbahar ve gül zamanıdır / Tarlalar lale bahçelerine döner... Gönlümüzde dağılıp solmayan lale ve gül bahçeleri var... Uzaktan gören, seni sahrada açılmış lale sanır”(H. Torlak, M.Vural, Z. Aytaç 2010: 150-159); “ ... Lâle her an güle der ki: Ne tuhaf nergis yasemine dalmış, ne de hayran hayran bakmada. Süsen, yazıklar olsun diye dile gelir, yasemin, a dilbâz der, kimseyi hor görme, kimseye acıklanma. Menekşe iki büklüm olmuş ama yalancıkıtan, o, tek ve eşsiz bir düzenci; düzenini de nilüfer biliyor a arkadaş. Sümbülün başı, mahmurluktan sağa sola eğilmede; solunda bahar yelleri, sağında reyhanlar.”(ayvakti.net/?p=599/ et.07.03.2020) dizeleriyle Mevlânâ lâleyi şiirde sembolleştiren ilk kişi olarak, onun ne kadar değerli olduğunu anlatmaktadır.

Yaşar Aydemir’e göre “kasidelerde redif olarak bitkiler içerisinde “gül”den sonra en çok işlenen çiçek sümbül”dür. (Aydemir 2006: 358; Açıl 2015: 5) Sümbülün şiire konu olan özelliklerinden birini de Gülay Karaman şu şekilde aktarmaktadır: “Çiçekleri üzerinde hem erkek hem dişi organlar bulunduğu için sümbülün tohum yapabilme olasılığı yüksektir. Dolayısıyla sümbül, tohumları bol olan birbitkidir. Bâkî, sümbülün her yıl tohumlarını artırdığına dair halk arasında var olan bir düşüncüyü şöyle dile getirir:

N’ola kadr ü şerefün sâl-be-sâl olsa mezîd

Her yıl arturmadadır dâneyi dirler sümbül (Küçük 1994: 66)

Anadolu’nun önemli bitkilerinden olan süsen, Mevlana’nın eserlerinde de kendine yer bulmuştur. “Gönül bahçesini yemyeşil, taptaze eyle / Sümbül, gül ve serviler bulunsun... Baştan ayağa gül ve süsen olana ilkbahar parlak bir aynadır... Sen bu gamdan neşelenirsen, can bahçesinde güller, süsenler biter... Baharda ben zambak, onlar güller gibi/Onlara gül destesi versem güller diken olur... Sen safransın, safranla ol... Zira her an gönül mescidinde sevinç otları bitmekte/Dikkat et her ot yerinin tercümanıdır / Gönül zemininin bitkileri de fikirlerdir... Uyan da şu çiçeklere, yapraklara, ağaçlara bak” dizelerinde gül ile birlikte geçen, Konya yöresinde “Yeni Gün” anlamına gelen “Navuz”olarak da adlandırılan süseni,

yenilik ve aydınlık olaraksembolleştirmiş olup, sümbül ve servinin de Konya'nın endemik bitkilerinden olduğu da bilinmektedir. (Selen Yeğenoğlu, Bilge Sözen Şahne 2016: 25-29) Konya yöresinde 2004'de keşfedilen bir bitkiye ‘‘*Bolanthus Mevlanaea*’’ adı verilerek, Mevlânâ'nın doğa sevgisi botanik literatüründe de yerini almıştır. (Yeğenoğlu vd. 2016: 28)

Klasik Türk edebiyatında yer alan çiçeklerle ilgili olarak özet niteliğinde olan Beşir Ayvazoğlu'nun ifadesi ‘‘Sadece Necatî Bey, Hayâlî Bey, Fuzûlî ve Nev'î'nin gül kasideleriyle Bâkî'nin gül redifli beş gazeli bile çiçekler sultanının eski edebiyatımızdan kadar zengin bir hayal dünyası yarattığını göstermeye yeter.’’ (Ayvazoğlu 1997: 99) diye belirterek edebiyatımızda kullanılan çiçeklerin çok sayıda olması ile değil, az sayıda ele alınan belirli çiçeklerin kullanılış dilindeki zenginliğin önemli olduğunu, bu anlatım zenginliğinin sadece gül çiçeğiyle bile özetlenebileceğini söylemektedir.

Gülşen-i Hakda çiçekler gibidür ehl-i kemâl
Hazz ider râyiha-ı tayyibesinden dil ü cân (Taşlıcalı Yahya) (Mermer 1985: 36)

Var iken yüzün güle meyl eylemez dil bülbülü
Ârife bir gül yeter lâzım değil tekrâr gül (Necâtî) (Tarlan 1992: 82)

Gülüm şöyle gülüm böyle demektir yâre mu'tâdım
Seni ey gül sever canım ki cânâna hitâbımsın (Nedim) (Macit 1997: 74)

Senden bilirim yok bana bir faide ey gül
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül (Nevres) (Kaya 2017: 406)

Çiçeklerin doğuşu hakkında ‘‘*Tarih-i Taberî*’’ de (Muhammed b. Cerir Taberî 2007) yer alan inanışa göre: ‘‘Âdem ile Havva'nın üzerinde kuruyup yere dökülen cennet yaprakları güzel kokulu bitkiler halinde uç vermiş. Gül de herhalde bunlardan biridir. Ama daha ilgi çekici olanı gülün Hazreti Muhammed'in terinden doyduğu rivayetidir.’’ (Ayvazoğlu 1997: 100-101)

İbrahim Ümmi Sinan (öl.976/1568) hazretlerinin mânâ âleminde yansıyan güzellikleri, incelikleri, alan-veren elin yalnız Allah olduğunu bundan dolayı kâinattaki birliği gül sembolü üzerinden şu dizeleriyle anlatmaktadır;

Seyrümde bir şehre vardım

Gördüm sarayı güldür gül

Sultanının tacı tahtı

Bağı duvarı güldür gül

Orada gül alırlar, gül satarlar

Gül den terazi tutarlar

Gülü gül ile tartarlar

Çarşı pazarı güldür gül

(www.antoloji.com/gul-alirlar-gul-satarlar-yuz-siir-yuz-yorum-siiri/ et.10.04.2020)

Mesnevi Şârihi Sarı Abdullah Efendi çiçek meraklısı olduğu bilinmektedir. İstanbul'da lâle sevgisinin yaygınlaşmasında büyük rolü olan Aziz Mahmud Hüdâyî'den oldukça feyz aldığı, çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra Sultan İbrahim'in Sarı Abdullah Efendi'yi *Çiçekler Başbuğu*, diğer adıyla *Ser-Şükûfeciyan-ı Hassa* olarak tayini için verdiği fermanında bahçelerin sorumlusu bütün çiçeklerin başbuğu kılındığından bütün bahçe ve çiçek sahipleri ile çiçek esnafının problemleri ve anlaşmazlıklarını çözümlemekle görevlendirilmiştir. Sarı Abdullah aynı zamanda ağaç ve çiçekler konusunda araştırmalar yaparak yeni türler elde edilen ilmi bir enstitünün başına getirilmiştir. (Ayvazoğlu 1997: 186-187)

XVI. yüzyılın gönül sultanlarından olan Aziz Mahmud Hüdâî ile şeyhi Üftâde Hazretleri arasında yaşanan bir başka hadisede, doğanın rengârenk örtüsünü oluşturan çiçeklerin nasıl yaşayan bir bilinç ile daimî zikirde olduğunu idrâk edebiliriz:

Bir gün Üftâde Hazretleri (d.1495-öl.1580), müridleri ile beraber bir kır sohbetine çıkmıştı. Emri üzerine bütün dervişler, kırın en güzel yerlerini dolaşarak hocalarına birer demet çiçek getirdiler. Ancak Kadı Mahmûd Efendi'nin elinde sapı kırılmış solgun bir çiçek vardı sadece. Diğerlerinin

neş'eyle elindekileri hocalarına takdîminden sonra Kadı Mahmûd, boynunu bükerek bu kırık ve solmuş çiçeği Üftâde Hazretleri'ne takdim etti.

Üftâde Hazretleri, diğer müridânın meraklı bakışları arasında sordu:

“–Evlâdım Mahmûd! Herkes demet demet çiçek getirdikleri hâlde, sen niçin sapı kırık solgun bir çiçek getirdin?..”

Kadı Mahmûd, edeple başını önüne indirerek cevap verdi:

“–Efendim! Size ne takdîm etsem, azdır!.. Ancak hangi çiçeğe koparmak için elimi uzattıysam onu «Allah Allah» diyerek Rabbini tesbîh eder bir hâlde buldum. Gönlüm onların bu zikirlerine mânî olmaya râzî gelmedi. Çâresiz ben de elimdeki şu tesbîhine devam edemeyen çiçeği getirmek zorunda kaldım!..”

Bu güzel ve mânâ dolu cevâba son derece memnûn olan Üftâde Hazretleri'nin dilinden o anda:

“–Hüdâyî, Hüdâyî... Evlâdım! Bundan sonra ismin Hüdâyî olsun!.. Ey Hüdâyî! Bu kır gezisinden yalnız sen nasiplenmişsin.” ifâdeleri döküldü.

Böylece Kadı Mahmûd, Hüdâyî oldu. Zira o, artık kâinattaki esrâr-ı ilâhiyyeye ve kudret akışlarına âşinâ olmuştu. Âdeta kâinat, kendisine sırlarını açan canlı bir kitap hâline gelmişti. (hudayivakfi.org/aziz-mahmud-hudayi-hazretlerinin-hayati.html / et.22.03.2020)

XVI. yüzyılın büyük halk ozanı olan Pir Sultan Abdal ise “*Uyur idik Uyardılar*” şiirinde, genel olarak çiçeği insan-ı kâmile sembolize ederek, manevî yolda yürüyenlerin hâlini arıya, yaşadıkları muhabbetin lezzetini ise arıların çeşit çeşit çiçekten ürettiği şifalı bala benzetmektedir.

Halimizi hal eyledik

Yolumuzu yol eyledik

Her çiçekten bal eyledik

Arıya saydılar bizi

(www.edebiyatvesanatakademisi.com/sairler/detay/pir-sultan-abdal-siirleri/583 / et.12.04.2020)

Günümüzde tabiattaki ağaçları, bitkileri, meyveleri, çiçekleri tanımayan insan çoktur. Beşir Ayvazoğlu'nun günümüzde çiçekler ile ilgili bilgimizi, tabiattan uzaklaşan kent insanının modern iletişimde kullandığı “dil”in yozlaşması sonucunda, kelime dağarcığının ve edebi bilginin fakirliği ile doğrudan bağlantılı olduğunu ifade etmiştir: “Kırsal bölgelerden şehirlere doğru gittikçe hızlanan göç ve buna paralel olarak yaşanan şehirleşme, toprakla aramızdaki ilişkileri iyiden iyiye bozmuştur. Bir tutam yeşillığe ve "bir avuç gökyüzü"ne hasret, daracık

apartman dairelerinde şuuruna varamadıkları bir kâbus yaşıyorlar. Ne bitkileri tanıyorlar ne böcekleri, ne kuşları, ne de birkaçı dışında-diğer hayvanları. Bırakın kırlarda yetişen binlerce bitki çeşidinin adlarını, bir anket yapılırsa, bir çırpıda beş-on çiçek adı sayan kaç kişi çıkar merak ediyorum. Elbette bu olumsuz gelişmede Türkçedeki daralmanın ve fakirleşmenin payı da büyüktür.” (Ayvazoğlu 2001: 63; turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/9.php /et.13.04.2020)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜLŞEN-ÂBÂD MESNEVİSİNDE YER ALAN ÇİÇEKLER VE TASAVVUFÎ KARŞILIKLARI

Gülşen-Âbâd mesnevisi üzerine Hasan Aksoy tarafından *Gülşen-Âbâd: İnceleme-Metin-Sözlük* (1990) başlığıyla ve *Gülşen-Âbâd'da Dinî ve Tasavvufî Unsurlar: Tahkik ve Sistematik İndeks* (1997) adlı çalışmalar yapılmıştır. Çalışmamızda da Hasan Aksoy'un bahsi geçen eserlerinden istifade edilmiştir. Eserin en güvenilir nüshasının Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 3623/1'da bulunan yazma olduğu bilinmektedir.¹⁵ (Aksoy 1996: 255)

Hasan Aksoy *Gülşen-âbâd*¹⁶ adlı mesneviyi kısaca şu şekilde özetlemektedir:

Allah'a tâzimden, Hz. Peygamber'i ve ashabını metheden klasik bir başlangıçtan sonra şair âdeta gerçek üstü bir tabiat manzarası çizer: Hak göğü yukarı kaldırıp altına yeryüzünü döşemiş, sonra da cemâlini göstermek için kara topraktan çeşit çeşit çiçekler bitirmiştir. Nisan yağmurları renk renk gül bahçesine yemyeşil bir yatak döşemiştir. Çiçeklerin şeyhi olan gül bahçeye seccade sermiş, her türlü çiçek Hak sohbetine katılmak için burada toplanmıştır. Şair, bülbülün hal diliyle Kur'an, ağaç ve yaprakların evrad okuduğu bu meclisten habersizdir. Bir gök gürültüsü ona, bir "mekteb-i irfân" olan bahçede gül sohbeti yapılacağını haber verir. Şair de çiçeklerin esrarını öğrenmek için oraya gider. Çiğdem, sümbül, zerrin, benefşe, lâle, sûsen, zambak, nilüfer, nergis ve adı anılmayan diğer çiçekler sırayla meclise gelerek gülün teşrifini beklerler. Şair meclise gelen her çiçeği birkaç beyitte tasvir ettikten sonra ona nitelikleri hakkında bazı sorular sorar, çiçek de bu soruları

¹⁵ Eserin tespit edilebilen nüshaları şunlardır: Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 1642, Fatih,nr.2863/5, 5359/3, Hacı Mahmud Efendi, 3572/3, 3578,3623/1, Kasıdecizade, nr. 717/9, Serez, nr. 3935/2; İÜ Ktp., TY, nr. 9669; Belediye Ktp., Muallim Cevdet, nr. K. 365 ; Konya Mevlâna Müzesi Ktp., TY, nr. 1670; AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ktp., Mustafa Con, nr. 116; Muğla Kitaplığı, nr. 493; Edirne Selimiye Ktp., TY, nr.608, 2118. ; A.Sırrı Levend " Divan Edebiyatında Hikaye" adlı (s.108) ve "Türk Edebiyatı Tarihi"(s.138) adlı çalışmalarında mesnevinin iki nüshasının kendisinde bulunduğu bildirmektedir. Ölümünden sonra Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne nakledildiğinden adı geçen nüshalar da üniversitenin kütüphanesindedir.

¹⁶ *Gülşen*:(Fars. gul ve yer bildiren -şen ekiyle gul-şen) Gül bahçesi, gül tarlası, gülistan, gülzar.

Âbâd:(Ar. ebed'in çoğul şekli âbâd) Sonu olmayan, sonsuz zamanlar.

Arapça ve Farsça isimlerin sonuna gelerek birinci kelimenin ifâde ettiği niteliğin fazlalığını, bolluğunu belirten birleşik kelimeler yapar: Harâb-âbad: "Virânelik" mec. Dünya. Şems-âbad: Çok güneş gören, bol güneşli yer. Zulmet-âbad: Karanlığın hâkim olduğu yer:

(<http://www.lugatim.com/et.10.03.2020>).

cevaplandırır. Meclis çiçeklerle dolunca bütün çiçekler gülü çağırmak için önce bülbülden, onun çekimser davranması üzerine benefşeden yardım isterler. Gül bir seher vakti meclise gelir; şair ona rengini ve kokusunu nereden aldığını sorar. Gülün cevabı tasavvuftaki devir nazariyesini çağırıştırır. Gül şaire kokusunu gövdesinden aldığını söyleyerek ona başvurmasını tavsiye eder. Gülün gövdesi kokuyu kökünden, kök toprağından, toprak yağmurdan, yağmur buluttan, bulut rüzgârdan aldığını söyler. En sonunda rüzgâr şaire gülün kokusunu “milk-i adem”den aldığını, “anâsır cübbesi”ni taşıyan kimsenin oraya ulaşamayacağını, bu kokuyu sadece “fenâfillâh” ve “bekâbillâh” makamlarına ulaşanların duyabileceğini ifade eder. Rüzgâr daha sonra şaire tekrar güle gitmesini söyler. Şair bulutu, yağmuru, gülün toprağını, kökünü ve gövdesini sırayla dolaşarak gülün huzuruna gider; orada hakikat kokusunu alır ve böylece vahdet sırrına ulaşır. Gülün kokusunun aslına ulaşmak için gidiş devir nazariyesindeki “kavs-ı nüzûl”, güle dönüş “kavs-ı urûc” olarak yorumlanabileceği gibi seyr ü sülûkün merhaleleri olarak da düşünülebilir. Nitekim müellif eserin hâtimesinde, Gülşen-âbâd’da müridlik ve şeyhlik âdâbından bahsettiğini ve seyr ü sülûkü anlattığını söyler. (Aksoy 1996:14/255)

Şemseddîn-i Sivâsî *Gülşen-âbâd*’ın girişinde eser boyunca vermek istediği mesajın küçük bir özetini sunmaktadır. Hakikati yolcusuna verilmek istenen bu mesaj; kâinat denilen makrokosmosdaki tüm yaratılışa ibret nazarıyla bakılarak tabiattaki doğum ve ölüm döngüsü üzerinden varlık hiyerarşisinin ve hakikatinin idrak edilmesi, bu hakikatin idrakine tevhid eksenli yaşayış ile varılması gerektiğidir. O’na göre insan tabiatında ne var ise dış dünyada da o tabiat ile uyumlu bir beraberlik ve düzen vardır. Tabiat insanın varlığına ve yaratılış sırrına ayna tutmaktadır. Herşey Allaktan gelmektedir ve aslına rücû etmek üzere varlık tabiatında dönüşüm yolculuğu yaparak O’na geri dönmektedir. Yaşamın bu döngüsel yolculuğunda en nihayetinde tüm varlık asıl kaynağı olan Kadîr-i Mutlaka varmak üzere çeşitli zorluklar ve aşamalardan geçerek istîdâdî ölçüsünde hakikate vasıl olmaktadır.

Fesubhâne’l-kadîri’l-muhyi’l-emvât

Eder sun’-ı kemâlin her dem isbât (B. 1)

Ey ölüleri diriltmeye kudreti yeten, bütün noksanlıklardan münezzeh Allah. Tüm yaratılmış her ân Kemâlini ispat eder.

Rebî’i cebhe-i ezmânda sübhân

Yazıptır haşr için âyât ü bürhân (B.2)

Baharın yüzü ortaya çıktığın zamanlar, yeniden dirilişin kesin delili olan yazılmış bir ayettir.

Zemînden kaldırıp başını nebâtât

Zebân-ı hâl ile der bunu bi’z-zât (B.3)

Topraktan başını kaldırarak yeniden doğan bitkiler, bu hâlleri ile ispat eder bunu.

Ki ey münkir olan cin ile insân

İşit “fen’n-zur ilâ âsâr-ı Rahmân”(B.4)

Ey cin ve insan topluluğunun inkâr edeni, dinle “Bak Allah’ın Rahmetinin eserlerine” diyen o sesleri.

Bizi gör nice ihyâ etti Hâllak

Sana söyler bu remzi şâh u evrâk (B.5)

Bize bak da gör yaradanın nasıl ihyâ ettiğini, yapraklar ve dallar bunu işaret ederek anlatır sana hakikati.

Kemâlini sana etmeğe izhâr

Verir hâk ü mederden türlü ezhâr (B.6)

Mükemmel ve noksansız oluşunu ortaya çıkarır, topraktan ve kuru çamurdan çıkan türlü türlü çiçekler.

Şemseddîn-i Sivâsî de Gülşen-âbâd mesvevisinin *hâtîme* kısmında, seyr u sülûk yolunu, mürid-mürşid arasındaki ilişki ve adâbını çiçekleri vasıta kılarak anlattığını kısaca şöyle ifade etmiştir;

Bahane eyledüm ezhâr u verdi

Beyân itdüm sana ahval i derdi (B.551)

Şair, eserin telif tarihini son kısımda şöyle belirtir:

Diledim ki diyem târîh ile ad
Dedi hatif dilimde Gülşen-âbâd

Hesâb eyle bu sâni mısraını
Dokuzun tarh edip bul onda ‘aynı

Aksoy, “fi’t-Târîh ve’t-tesmiye” ara başlığını taşıdığını belirttiği son bölümden yola çıkarak, telif tarihinin H.986 (M.1578) olduğunu bildirmektedir. (Aksoy 2015: 25) Bazı kaynaklarda Agâh Sırrı Levend’in, eserin telif tarihi olarak gösterdiği 940 (1533) yılını neye dayanarak verdiği tespit edilememiştir. (Levent 1967: 108) Ayrıca eserin herhangi birine takdim edilip edilmediği hususunda kaynaklarda herhangi bir bilgi geçmemektedir.

Bu bölümde yer verilen incelemede, Şemseddîn-i Sivâsî’nin *Gülşen-âbâd* adlı mesnevisinin Hasan Aksoy tarafından neşredilen metni esas alınmış, yine Aksoy tarafından çalışılan *Gülşen-Âbâd: İnceleme-Metin-Sözlük* adlı çalışmadan da karşılaştırılma yapmak amacıyla ayrıca faydalanılmıştır.

Eserde adı geçen çiçeklerin eserin muhtevasının daha iyi anlaşılabilmesi için lugat, ansiklopedi ve botanik özellikleri gibi genel özellikleri ile ele alınarak ebebiyatımızdan bazı örneklerle birlikte incelenmiştir. Çiçekler, *Gülşen-âbâd* mesnevisinde bahsi geçtikleri beyitlere ve bölüm başlıklarına göre tasniflenmiştir. İsimleri ile açıkça belirtilerek bahsedilen çiçeklerin yanında umûmî olarak bahsedilen diğer tabiat unsurları da (bitkiler, çiçekler, ağaçlar, bülbül) ayrı bir başlık altında ele alınmıştır.

Tasavvufî eserlerde sıklıkla anlaşılması zor olan manevî âlemdeki soyut kavramlar, maddî âlemden seçilen sembollerle anlatılmaya çalışılır. Mesnevide yer alan her bir çiçek ve tabiat unsuru için aktarılan özellikler birbirinden farklı olup, eser nefis terbiyesi yolunda halkı irşad etme amacıyla kaleme alındığından sembolize edilen tüm unsurlar tasavvufî terminolojiye göre açıklanmıştır.

3.1. Gül

Gül, Farsçadan dilimize geçmiş bir kelimedir. Arapça “verd” kelimesine karşılık gelmektedir. Sözlüklerde ve ilgili diğer kaynaklarda güle dâir şu genel bilgiler yer almaktadır:

- “1.Gülgillerin örnek bitkisi (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük 2005: 804)
- 2.Bu bitkinin katmerli, genellikle kokulu olan çiçeği” (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük 2005: 804)
- 3.Kışın yapraklarını döken, dikenli, beyaz, sarı, pembe veya kırmızı çiçekli ve çalı görünüşünde bir bitki türü olan ve Türkiye’de 25 kadar yabani türü bulunan gül (Baytop 2007: 123) taç yaprakları katmerli olan keskin kokulu bir çiçektir. (Genç 2007: 205)
4. Anayurdu Asya olan güller, çalı ya da tırmanıcı formunda gelişen bitkilerdir. Minyatür güller 20-40 cm; bodur güller 20-80 cm.; tek gövdeli baston gülleri ise 20-150 cm. boylarındayken sarmaşık ve tırmanıcı güller ise 8-10 metreye kadar boy atabilmektedir. (Ebcioğlu 2008: 183)
- 5.En çok ılıman iklimi seven gül, çiçek uzmanları tarafından yılda bir defa ilkbaharda açanlar ve bir yılda birkaç defa açan güller (yediveren gülü) olmak üzere iki ana bölüme ayrılmıştır. Bunların dışında kokulu ve kokusuz olan, az veya çok katmerli yetişen güller de bulunmaktadır. (Hayat Ansiklopedisi 1962: 1394)

Beşir Ayvazoğlu, gülü şu şekilde açıklamıştır “Arapça da gül “verd” kelimesidir. Bu kelimenin “Vav” harfi Hz. Muhammed (a.s) a vâris olan kâmillere, “Rı” harfi Hz. Muhammed (a.s) ın “rauf ve rahîm” isimlerine, “Dal” harfi de davetçi anlamındaki “dâi” ismine işaretir” (Ayvazoğlu 2013: 95)

Hafız’dan Ronsard’a, Yunus Emre’den, Tagore’a, Hayyam’dan Goethe’ye, Fuzûlî’den Rilke’ye kadar, bütün dünya şairlerinin üzerinde birleştiği çiçek güldür. (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler 1979: 92)

Çiçeklerin sultanı olarak kabul edilen, “*şeh-i ezhâr, sultân-ı gül, hüsv-i gül, dâver-i ezhâr*” (Kurnaz 1996: XIV/219-222) tamlamaları ile karşılık bulan gül, divan edebiyatında tek başına saltanatını ilan etmiş marûf bir çiçektir. (Macit 1996: 52). İskender Pala’nın ifadesiyle; “Gül her iklimde yetişebilir ancak onun has bahçesi Türk klasik şiiridir.” (Pala 2010: 111) Gül özellikleri itibariyle Divan şairleri tarafından şiirlerinde en çok kullanılan çiçektir. Cevat Rüştü’nün ifadesiyle, “Şark kendi âsâr-ı edebiyesini mürekkeple değil, belki gül yağı ile yazmıştır.” (Polat 2001: 134) Divan şiirinde sevgili yanakları, yüzü, dudağı, endamı ile adeta bir gül bahçesi gibidir. (Akgül 2013)

Eski kaynaklara göre *gül-i gîfî (gül-i zemîn)*, *gül-i kahbe (gül-i ra’nâ)*, *gül-i kûze, gül-i müşgîn, gül-i Parsî (gül-i sad-berg, gül-i Fârsî)*, *gül-i piyâde, gül-i sürh (verd-i ahmer), gül-i ter (verd-i tâze)* gibi türleri bulunan gülün klasik Türk şiirinde en belirgin ayrımla dikkat çeken türleri şunlardır: *gül-i hod-rû (yaban gülü)*, *gül-i sakız, gül-i hokka, nesrîn (yaban gülü, Van gülü, Mısır gülü)* ve *nesterendir (ağustos gülü, yaban gülü)*. (dilededebiyat.net/divan-siirinde-ciceklerin-anlami/ et:08.04.2020)

Gül ile ilgili olarak klasik Türk şiirine yansıyan alışkanlık, âdet ve gelenekler; dönemin toplumsal ve kültürel yapısı önemli bilgiler yer almaktadır. Bunlardan bazıları; "destâra (sarık, baş örtüsü) gül iliştmek, mendile gül bağlamak, kabre gül dikmek, elde gül taşımak, kitap ve Kurân-ı Kerîm içine gül koymak vs.". Gül ile ilgili en yaygın âdet ve gelenekler gül suyunun (gülâb) yapımı ve kullanımıyla ilgilidir: “gül suyu yapılırken yüksek ısıdan yararlanılması, Edirne ve Şam’ın gül suyu üretim merkezleri olması, ağzı gül suyu ile yıkamak ve temizlemek, yüze ve elbiseye gül suyu sürmek, saçı gül suyu ile yıkamak, gül suyuna başka kokular eklemek, ölümlerin üzerlerine gül suyu serpmek, gül suyunu şişede saklamak vs. Ayrıca gülden gül yağı (revgân-ı gül) üretilmesi, güllaç yapımında gül suyunun ve gülün taç yapraklarının kullanılması, gülden şerbet yapılması ve bazı gül türlerinin şeker üretiminde değerlendirilmesi” gibi alışkanlık ve geleneklerin yer aldığı beyitlerle de karşılaşılmalıdır. (www.dilededebiyat.net/divan-siirinde-ciceklerin-anlami/ et:08.04.2020)

Zülfî benefşe ârızı gül goncedür lebi
Eylen nazâra bâri gül ü gülistân tutun (Muhibbî) (Ak 1987: 98)

Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz
Baş üzre yerin var
Gül goncasısın gûşe-i destâr senindir
Gel ey gül-i ra'nâ (Nedim) (Macit 1997: 366)

Ârız u ruhsâr u zülfün ey letâfet gülşeni
Biri gül biri karanfil biri sümbüldür bana (Necâtî) (Tarlan 1992: 157)

Bâd-ı sabâ ki bûy-ı gül ü yâsemîn için
Cerrâr-ı bî-nevâ-yı reh-i bûstân olur (Nef'î) (Akkuş 2018: 111)

Gül kokusu ve güzelliğiyle bahçelerin olmazsa olmaz çiçeğidir. Gülün kendine has bahçeleri vardır ve bu bahçelere *gülistan*, *gülizâr* ve *gülşen* isimleri verilmiştir. Aynı zamanda gül, bahar mevsimini de temsil eder ve baharın diğer adı da gül mevsimi olarak adlandırılır. Gül, seher vaktinde saba yeliyle açılır kokusu her yere yayılır herkesi ve her şeyi kokusuyla büyüler. Divân şiirinde gül ile ilgili teşbih ve mecâzların sonu yoktur. Şairler her yönüyle bu çiçeği güzellikler ile beraber anar. (Pala 1995: 205)

İskender Pala, gül hakkında şunları söylemiştir: “Gül cennet bahçesinin de çiçeğidir. İbrahim peygamber ateşe atılınca gül bahçesine düşmüştür. Bazen sevgiliye gül denir ve onun endamı, güzelliği, teri dudağı, kulakları, yanakları, eli, bileği v.s. gülde bulunan özelliklerle ilgilidir. Aşığın gözyaşı da gül rengine akar” (Pala 1995: 209)

Osmanlı'da edebiyatta ve sanatta XVII. yüzyıldan itibaren gülün yanına zaman zaman lale ve kısmen karanfil koyma eğilimi göstermiştir. Ancak güzelliğin tahtında oturan çiçek her daim gül olmuştur. Halkın yaşayışında, sanatın her

çeşidinde, dinî literatürde, tasavvuf ekollerinde gülün çok zengin ve farklı açılımları olmuş, bu açılımlar yüzyıllar ötesinden bugüne korunarak, kimi zaman da değişerek gelmiştir. (Andı 2010: 3). “Bu çiçek etrafında, bir milletin duyuş, düşünüş ve değer yargılarıyla bütünüyle benimsenen, bunlarla yoğrularak millileştirilen, medeniyetimizin meydana getirdiği fikir ve sanat verimleriyle de pekişerek köklü bir yer edinen devasa bir “gül kültürü” oluşmuştur.” (İslamoğlu 2010: 252).

Bitkilerin özlerinde var olan kokuda onların ruhu bulunduğuna, bu yüzden güzel kokulu bitkilerin şifâsının daha yüksek olduğuna inanılır. Bu sebeple koku ile şifâ gücü arasında güçlü bir bağ bulunurken, kokulu çiçeklerin kullanım sıklıkları çağlar boyu dinden tıbbı, sağlıktan mutfağa, güzellikten temizliğe zengin ve geniş bir yelpazeye sahiptir. Gül bitkisinden elde edilen ham madde ve ürünler Osmanlı hekimlerinin şifâ reçetelerinde ve tıp kitaplarında yer alan ilaçların içerisinde sıklıkla adı geçmektedir. Osmanlının şifahânelerinde uygulanan tedavi sanatında gül başlı başına fitoterapik ve aromaterapik özellikleri ile ilaç olarak kullanılmıştır. Psikolojik, zihinsel ve bedenen birçok faydalı etkisi mevcuttur. Ağız yangısı, çıban, ishal, sindirim bozuklukları, bayılma, yüksek ateş ve çeşitli cilt hastalıkları için gülün iyi bir şifâlı bitki olduğu geçmişten günümüze bilinmektedir. Geleneksel tedavi usulleri ile günümüzdeki modern tedavi yöntemlerinin bir arada uygulandığı alternatif tıp tedavilerinde, geçmişten bugüne gelen bu kadim bilgiler ispatlanarak, gül ve benzeri şifalı bitkiler ve onların mamûlleri tedavi amacıyla kullanılmaya devam edilmektedir. (Altıntaş 2011: 21; Özkan 2005: 32).

Gülden elde edilen geçmişten günümüze bazı mâmüller arasında “gül lokumu, gül suyu, gül şerbeti, gül yağı, gül yaprakları da kullanılmak sûretiyle hazırlanan ve bir tür mâcun olan gül-şeker” vb. bulunmaktadır. (Baytop 1984: 237-239; Özkan 2005: 25) Ülkemizde özellikle Isparta ve Burdur illerimizde yoğunlaşmış olan gül yağı üretiminde ve ticaretinde dünyada ikinci sırayı alır. (Temel Britannica 1988: VII/253)

Gül çiçeği tasavvuf ve tarîkatlarda pek çok anlam taşıyan bir çiçektir. Mutasavvıf şairler de gül motifini şiirlerinde çok fazla kullanmışlardır.¹⁷ Gülün neden bu kadar çok kullanıldığını da Beşir Ayvazoğlu'nun şu ifadeleriyle açıklayabiliriz: “İslam peygamberinin gülü çok sevmekten öte, “Kırmızı gül Allah'ın ihtişamının tezahürüdür” dediği rivayet edilmektedir. (...) Gül ilâhî güzelliği ve ihtişamı en mükemmel biçimde yansıttığı için iştîyak içindeki ruhun sembolü olan bülbül tarafından sevilmiştir ve sonsuza kadar sevilecektir”. (Ayvazoğlu 2013: 100-101) Yine Ayvazoğlu gül ile ilgili şu efsaneye dikkat çekmiştir: “Çiçeklerin doğuşu hakkında “Tarih-i Taberi” de de manidar bir efsane vardır: Âdem ile Havva'nın üzerinde kuruyup yere dökülen cennet yaprakları güzel kokulu bitkiler halinde uç vermiş. Gül de herhalde bunlardan biridir. Ama daha ilgi çekici olanı gülün Hazreti Muhammed'in terinden doğduğu rivayetidir” (Ayvazoğlu 2013: 100-101)

Yunus Emre Hazretleri de gülün müminlerin nazarında manevi bir anlamını olduğunu ifade etmiştir:

Gül Muhammed teridür bülbül onun yâridir
Ol gül ile ezeli cihâna bile geldüm (Ateş 2011: 251)

Yıldı bir kerre menâr-ı şâhdan didâr gül
Gösterür nite ki nûr-ı Ahmed-i Muhtâr gül (Necâfî) (Tarlan 1997: 101)

Tasavvuf edebiyatında gül, Allah ve Hz. Muhammed sembolleştirilmiş ve İslâm toplumlarında da gül diğer çiçekler gibi sadece bir çiçek olmanın ötesine geçerek ilahi güzelliğin timsali olmuştur. Bu yüzden de gül birçok tarikatların kıyafetlerinde gül motifi sembol olarak kullanılmıştır.

Mihrî Hâtun, âlemin özelde de gülün yaratılışını, Allah'ın Peygamber Efendimize yönelik ezeli sevgisiyle açıklamıştır:

Olmasan sen olmaz idi kâ'inât
Hârdan gül hem dahi neyden nebât (Mihrî Hâtun) (Arslan 2018: 194)

¹⁷ Detaylı bilgi için bakınız: Talip Çukurlu, *Kitâb-ı Gül*, Akçağ Yayınları, 2019.

Gülşen-Âbâd adlı mesnevîde *gül çiçeğinin* yer aldığı beyitler ve bölümleri inceler isek;

Ki küfr ile şitâ dolmuştu âlem
Nübüvvet gülşeninden esti hoşdem (B.26)

Der-Midhat-i Hazret-i Resûl Aleyhi's-selâm (Hazreti Resûl Aleyhisselâm'a Övgü) başlıklı ilk bölümde (25.beyit ile 36.beyit arası) yer alan 26. beyittir. Peygamber efendimizin dünyaya gelmeden önce dünyanın hâli kış âlemine benzetilerek onun dünyaya gelişi ile nübüvvetin gül bahçesinde esen hoş esintili rüzgârlarla dünyanın kışı bahara dönüşmek üzeredir. Gülşen, gülzâr, gülistân; gül bahçesi anlamına gelmektedir. Güzelliği, kokusu ve bilhassa gülden dolayı sık sık tasavvurlarda yer alır. (Sefercioğlu 2001: 455) Gül bahçesi cennet bahçesi, âşıkların sevgiliyle yani gülün bülbül ile buluşma mekânıdır.

Hakâyık¹⁸gülleri dillerde bitti
Ma'ârif¹⁹ bülbülü şevk ile öttü (B.30)

Yine *Der-Midhat-i Hazret-i Resûlaleyhi's-selâm (Hazreti Muhammed'e (s.a.v) Övgü)* başlıklı ilk bölümde yer alan beyittir. Peygamberin varlığına övgü devam

¹⁸*Hakâyık*: Hakikatler, gerçekler. <http://www.lugatim.com/> et.17.05.2020) ; *Hakikat*: Sûfiler şariat, tarikat, hakikat ve ma'rifet şeklinde, Allah'a ulaşma yolunda dört merteye kabul ederler. Görüldüğü gibi bunlardan üçüncüsü, "hakikat" olmaktadır. Sufiye bunlardan ilkinin avam (genel olarak halk), ikincisinin havass (seçkinler), üçüncüsünün havassu'l-havâss ve dördüncüsünün de ehass-ı havassu'l-havass'a ait olduğunu söylerler. Hacı Şaban Veli, şariatın beden, tarikatın kalp, hakikatın ruh, ma'rifetin de Hak olduğunu söyler. Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (2.Baskı), İstanbul Anka Yayınları, 2004,s.49.

Hakikat:. Bu kelime, tasavvuf manasına da gelmektedir. Bu mana kastedildiğinde genellikle ilm-i hakikat tamlamasıyla kullanılır. Tasavvuf ilm-i hakikat, şariat ise ilm-i fıkhıdır. Şariat bir ağaç olarak düşünüldüğü takdirde hak ikat onun meyvasıdır. Aynı zamanda Hz.Adem' den beri değişmeyen itikadî tebligat da hakikat olarak anılır.:Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınları, 2012).

¹⁹*Ma'ârif*: Arapça, el-ma'rife kelimesinin çoğuludur. Lügatta arkadaş ve çehrenin görünen yeri, marifetler, bilgiler vs. gibi anlamları ihtiva eder. Sûfilerin vehbî bilgilerine ma'rifet denir. Sûfi, sohbet, kalbine doğan ince manaları dile getirir, anlatır. Bu sözler bir kitap haline getirilir. Buna o sûfinin "Ma'ârif" i denir. Seyyid Burhaneddin Muhakkik Tirmizi'nin "Maa'rif" adlı eseri meşhurdur.. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (2.Baskı), İstanbul Anka Yayınları, 2004,s.169)

Marifet: Ameli bilgi. Bu yoldan Hakk'a dair elde edilen bilgiye marifetullah, buna sahip olan kişiye arif-i billâh (arif, urefâ) denir (Uludağ 2012: 236).

etmekte olup, onun dünyaya gelişinin müjdesini alan hakikat gülleri ve irfan bülbülleri coşkuyla dile geldiler.

Dikerlerdi bu bâga verd-i nesrîn

Giderlerdi onun hâşâk ü hârın (B.34)

Der Midhat-i Âl ü Ashâb (Peygamberin cümle ashabına övgü) başlıklı bölümde (33.beyit–36. beyit arası) yer alır. Peygamber nübüvvet görevi ile hakikat bahçesine güller ekip, oradaki çalı çırpıyı, dikenini temizlerken ashabı da ona her zaman yardım ederek, bu yolda canla başla hizmet ettiler.

Onu hem sulaya sakkâ-yı nîsân²⁰

Döşeye ferş-i ahzar der gülistân (B.43)

Hâzâ Mukaddimetü'l-kitâb (Bu kitabın önsözü/girişi) başlıklı bölümde (37.beyit-65. beyit) yer alır. Nisan Sakasının toprağı sulayarak, şifâsı ve bereketi ile yemyeşil gül bahçelerinin tüm yeryüzüne yayılarak baharı getirir.

Salıp seccâde²¹ gül taraf-ı çemende

Gele türlü şükûfe encümende (B.44)

Gül seccadesini salsın çimen üzerine, türlü çiçekler sohbet meclisine gelsin.

Kurula sohbet-i Hakkânî her-sû

²⁰ *Nisan Suyu*: Nisan yağmurunun şifalı olduğuna inanılırdı. Bu su, toplanır, bir kabınıçine konurdu. O kabın içine, Fatiha, Ayete'l-Kursi, İhlas, Felak ve Nas, Kafirun ve Kadr sûreleri okunup, şifa olsun diye üflenirdi. Mevlânâ müzesinde, mevlevîlerin bu iş için kullandıkları Nisan Tası ile Ermitaj Müzesindeki Hoca Ahmed Yesevî'nin kazanı meşhurdur. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (2.Baskı), İstanbul Anka Yayınları, 2004,s.204)

Saka- Sakî: Arapça, sucu demektir. Feyyâz-ı mutlak, sevgi ve feyzin kaynağı olan Allah, mürşid, gibi anlamları vardır. İçki meclisinde kadehlerle içki dağıtan kişiye saki denir. (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (2.Baskı), İstanbul Anka Yayınları, 2004,s.226).

Nisan tası: İlhanlı Hükümdarı Ebû Saîd Bahadır Hân tarafından yaptırılarak Mevlânâ Dergâhı'na hediye olarak gönderilmiştir. İçerisinde Nisan yağmurları toplanıp, şifâ niyetine ziyaretçilere dağıtıldığı için *Nisan Tası* adı verilmiştir. (mevlanamuzesi.com/2016/11/10/nisan-tasi-bronz-uzerine-gumus-altin-kakma-ilhanli-1327-env-no-384/ et.13.04.2020).

²¹ Eserin ana muhtevası tasavvufi olduğundan burada seccade kelimesinin yaygın olarak kullanılan namazlık anlamı yanında tasavvuf sözlüğündeki anlamı ele alınarak incelenmelidir. Seccade *üç yol; şeriat, tarikat ve hakikati gösterir. Bu üçünü tam olarak gerçekleştiren dervişe, seccade denir. Hafnî, bu kelimenin Farsça seh (üç) cadde (yol) kelimelerinin Arapçalaşmasından oluştuğunu söyler. Hazret-i Peygamber (s.a.v) sünnetine de seccade denilir.* (Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, (2.Baskı), İstanbul Anka Yayınları, 2004,s.226).

Kamuya şeyh ola verd-i hoş-bû (B.45)

Hak sohbeti meclisi kurulsun, hoş kokulu gül hepsinin şeyhi olsun.

Ki ey mahbûs olanlar âb u kilde

Salâdır sohbet-i gül var cemende (B.51)

Toprağa, suya hapsedilmiş olanlar! Gül şeyhin meclisindeki sohbe icâbet edin.

Bu devr içre çü güldür kutbu'l-aktab²²

Sezâdır cem'ola katında ahibb (B.52)

Zamanın kutbu'l-aktab gülün meclisinde o meclise yakışan dostları toplansın.

Çü oldur mecma-ı esrar u irfân

Ledünnîden²³sebak alsın mürîdân (B.53)

İlm-i Ledün sırrı gül de toplandığı için hâkikat ilminin gizli sırlarını öğrenmek isteyen müridler ondan ders almalıdırlar.

Hâkâyıktan haberler versin ol şeyh

O âlemden eserler versin ol şeyh (B.54)

Hakikatten haberler veren Gül şeyh, mânâ âleminde, eşyanın hakikatinden işaretler ortaya koysun.

Görüp rûyun içeler câm-ı hamrâ²⁴

²²Kutbu'l-aktab: Tasavvufta ise "velîler zümresinin başkanı, dünyanın ve âlemin mânevî yöneticisi olduğuna inanılan en büyük velî" mânasında kullanılmış, onun işgal ettiği makama da kutbiyyet denilmiştir. Ayrıca kutbun yönetimi altında bulunduğu inanılan çeşitli velî gruplarının her birinin başkanına da kutub adı verilir. Bu durumda birinci anlamdaki kutbu öbürlerinden ayırmak için ona kutbü'l-aktâb denilir. Fakat tasavvufta mutlak olarak kutub denildiği zaman en büyük velî, insân-ı kâmil ve hakikat-i Muhammediyye anlaşılır. Abdürrezzâk el-Kâşânî kutbu âlemde Allah'ın nazargâhı olan yegâne velî diye açıklamış, kutubların kutbu sayılan bu velînin Hz. Muhammed'in nübüvvetinin bâtını (hakikat-i Muhammediyye) olduğunu belirterek bu mertebenin ancak Hz. Peygamber'in en kâmil vârislerine ihsan edildiğini ifade etmiştir. (Ateş 2002: 26/418-499)

²³İlm-i Ledün: Allah tarafından öğretilen ilim. Şer'î ve zahîrî ilimler, melek ve Resularacılığı ile gelir, ilham ise direkt Hakk'tan gelir. Bu sebeple, ilhama, ilm-i ledün denmiştir. Hz. Musa'nın Hz. Hızır'dan bu ilmi öğrenmek istemesi, Kehf Suresi'nin 60-82. Âyetlerinde ayrıntılı olarak anlatılır. Zahîrî ilim konuşarak, kitap, kalem, defterle tahsil edilmesine rağmen bu âyetlere göre ilm-i ledün, susarak ve yaşamakla (kal ile değil hâl ile) öğrenilir. Kehf suresinde "...ona katımızdan bir ilim öğrettik..." (Keyf/65). âyetiyle bu ilme işaret olunur. Kur'ân'da, Neml suresinde bu ilme vâkıf olan bir kişiden daha bahis vardır, ve bu kişi, Belkıs'ın tahtını, Hz. Süleyman'ın yanına, bir göz kırpmasından daha kısa bir zamanda getirmiştir. (Neml 40). Ayrıca Hz. Yusuf için de bu tür bir ilimden söz edilir. (Yusuf/68). (Cebecioğlu 2004: 166)

Alıp bûyun diyeler kanı Mevlâ (B.55)

Gülün yüzünü gören içler kırmızı şarabı kadehten, kokusunu duyan ise hani Mevlâ der.

Dedim ey sahn-ı bostânın ferîdi

Ki sensin şeyh-i verdin has müridi (B.70)

Çiğdem çiçeği ile ilgili bölümde yer alan beyittir. Şair Çiğdem çiçeğine suâl sorduğu bölümde Çiğdeme hitâben ona Gül şeyhin has müridi demektedir.

Dedim ey hânkâh-ı²⁵ gülde sûfî

Suâlim var sana hal eyle vâfî (B.155)

Benefşe çiçeği ile ilgili bölümde yer alan beyittir. Şair suâl bölümünde Benefşe çiçeğine yönelerek “*Gülün tekkesine girmiş ey sûfî sana sorum var hâlinle cevap ver*” demektedir.

Şu meydan içesin yoktur humârı

Şu gülden deresin yok zahm-ı hârî (B.185)

Nasîhat-i Benefşe başlıklı bölümde Benefşe çiçeğinin şaire nasihatlerinin yer alan beyitlerdendir. Menekşe, şaire sufilik yolunda nasihatler verir: “*Sarhoşluğu olmayan meylerden içmelisin, Dikenî yarası olmayan gülden dermelisin*”

Kokasın nâfesüzbû-yımutarrâ

Ne güldür ne benefşe ey dilârâ (B.186)

²⁴*Cam*: Farsça. Kadeh, bardak manasındadır. Tasavvuf ıstılahında, Allah dostunun kalbi için kullanılır. Arifin gönlü, mecazî anlamda humhâne, meygede ve meyhane olarak da isimlendirilmiştir. Murakabe kabiliyetini elde eden sûfî, seher vaktinde, Mevlâsının nurundan zuhura gelen feyz okyanusu ile, manevî kalp kadehini (ki maddî kalp de, anatomik olarak bir kadehi andırır) doldurma çabasıdır; o kadeh ile, feyz deryasından yudum yudum içer ve manen mesafeler kateder. (Cebecioğlu 2004: 42). Tasavvufî olarak cam bedene, içindeki içki ise bedeni tasfiye etmeye işarettir. Bu ilahî badeden bir kadeh içen kişi ise tevhid ile sermest olur. (Uludağ 2012: 82).

²⁵*Tekke*: Tekke, Farsça'da dayanacak yer demektir. Tasavvuf erbabının, oturup kalkmalarına, sülûk çıkarmalarına, âyin yapmalarına mahsus yere, tekke denir. Taşradan gelecek dervişlerin kalabileceği özel odaları ve mutfâğı bulunur. Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde, tekkeler sosyal, ekonomik, moral, ilmî, hatta siyasî fonksiyonlar icra ediyorlardı. Küçük tekkelere "zaviye", büyüklerine "*hânkâh*", "dergah", merkezi pozisyonda olanlara da "*âsitâne*" denir. Mecazi olarak tekkeye "harabat", "humhâne", "âteş-gede", "meyhane" denir. (Cebecioğlu 2004: 268).

Menekşenin şaire nasihatleri devam eder: “*Misk gibi taze, hoş kokmalısın. Ey sevgili onu ne gülde ne de menekşede bulabilirsin.*”

Onunçün mürşide geldim bu bende

Kodum gül ayağında rû-figende (B.190)

190. beyit *Nasihat-i Benefşe* başlıklı bölümün son beyitidir. Benefşe’nin şairin sorduğu soruları cevaplar ve ona dervişlik yolunda öğütler verdikten sonra meclise neden geldiğini açıklar. Mürşidi kâmitsiz nefsi terbiye yolunda yürüyemeyeceğini, meclise geliş sebebinin gül şeyhi için olduğunu anlatır.

Mekânım gülşen iken külhân oldu

Bana pister gül iken diken oldu (B.203)

203. beyit *Cevâb-ı Lâle* bölümünde şairin lâleye yönelttiği sorulara cevaben lâlenin cevapları arasında yer alan beyittir. Lâle vahdet âleminde kesret âlemine geçişini anlatarak “*Mekânım gül bahçesi iken cehennem oldu, yatağım döşeğim gül iken diken oldu*” diyerek geldiği yuvası olan vahdet âlemini ve şimdi gurbette yaşadığı kesret âlemini karşılaştırmıştır.

Gülü elden ele görse o nâdan

Olur seg-veş gazabdan tîz-dendân (B.235)

Cevâb-ı Sûsen bölümünde şairin sûsene yönelttiği sorulara cevaben sûsenin cevapları arasındayer alan beyittir. Meclisteki çiçekleri kıskanan, hasetçi, hilekâr dikenin halini anlatır: “*Gülün elden ele dolaştığını o cahil, kendini bilmez diken görse, köpek gibi dişlerini gösterir gazabından*”

İlişir zâirinin dâmenine²⁶

Halel vermek diler gül hırmenine (B.236)

236. beyit *Cevâb-ı Sûsen* bölümünde yer almakta olup, 235. beyitin devamı olarak dikenin hali anlatılmaya devam edilir: “*Güle gelen ziyaretçilerin eteğine yapışır, zarar vermeyi diler gülün etrafındaki herkese.*”

²⁶*Damen-i gülü:*“Gülün toprağa yakın fidanına damen-i gül denir ki yanında menekşe, sümbül ve süssen bulunur. Bunlar adeta gülün eteğine yapışmışlardır”(Pala1995: 209).

Uyan hâb-ı ademden başı kaldır

Safâ meydanında gel devr-i güldür (B.257)

Cevâb-ı Zambak bölümünde şairin zanbağa yönelttiği sorulara cevaben zanbağın cevapları arasında yer alan 257. beyittir. Gök gürültüsünün sesini duyan zambak, toprak altında ölü yatarken onun sesini emir sayarak uyanır. Bu emir şöyledir; “*Uyan yokluk uykusundan başını kaldır, sefâ meydanına gel gül vaktidir.*”

Ki gülşende semâ’ isûfiyân var

Çü oldum bu sadâyla haberdâr (B.258)

Cevâb-ı Zambak bölümünde zambak çiçeği gök gürültüsü sayesinde ona ulaşan meclisteki toplanma haberinden bahseder : “*Ki gül bahçesinde sûfilerin semâsı var dedi, bu ses ile semâdan haberdâr oldum.*”

Karârım gitti azm ettim bu cem’a

Bulam gül meclisinde tâ ki lem’a (B.259)

Cevâb-ı Zambak bölümünde zambak çiçeği gök gürültüsü sayesinde ona ulaşan meclisteki toplanma haberinden sonra meclise gelme kararı alır. “*Karar verdim uğraştım bu toplantıya gelmek için, tâ ki gülün bu meclisinde bir parıltı bulayım.*”

Ayağ üzre bana durmak-durur hû

Olam tâ meclis-i gül içre hoş-bû (B.265)

Cevâb-ı Zambak bölümünde yer alan beyitte, zambak hizmetkâr olması sebebiyle ayakta hazır beklediğini ve hizmetinden dolayı gülün kokusundan nasiplendiğini bu sayede güzel koktuğunu şaire açıklar; “*Ayak üstünde durmaktır benim huyum, güzel kokumu gül meclisinden aldım.*”

Çü pâyım kesdiler râh-ı vefâda

Ayağıma başın kor gül sâfâda (B.269)

Cevâb-ı Zambak bölümünde yer alan beyitte, zambak girdiği her mekânda el üstünde tutulmasının sebebini gülün hizmetine cân bağlamasından olduğunu şaire açıklar: “*Çünkü ayaklarım kesildi vefâ yolunda, gülün huzurunda ayağıma başını korlar.*”

Bular çün fâriğ oldu sohbetten

Henüz gül çıkmamışdı halvetten (B.380)

Zümre-i Şükûfe Gülün Zuhûrun Murâd Ettikleridir başlıklı bölümde yer alan 380. beyittir. Çiçeklerin hepsi artık gül şeyhin halvetten çıkıp meclise gelerek ortaya çıkmasını isterler. Bunun için daha sonraki beyitlerde bülbülün yanına giderek hâllerinden bahsederler ve gülü huzura davet etmesi için bülbüle ısrar ederler.

Deyip gül eşiğinde kodı başın

Akıttı ayn-ı rengîn ile yaşın (B.402)

Bu Matlabın Husûlünde Bülbülden Me'yûs Olup Benefşeye İbrâmlarıdır başlıklı bölümde yer alan 402. beyittir. Gülü meclise çağırmak için çiçekler aralarında toplanıp önce bülbülü sonra menekşeyi elçi seçerler. Bülbül yerine, menekşe sonunda bu işi üstlenir. Bu beyit menekşenin gülü huzura davet ederken ki hâlini anlatır. “*Varıp gülün eşiğine koydu başını, akıttı göz pınarlarından yaşını*”

Bu gülşen câmi’inde cümle sûfî

Olup hâzır içeler câm-ı sâfî (B.412)

Bu Matlabın Husûlünde Bülbülden Me'yûs Olup Benefşeye İbrâmlarıdır başlıklı bölümde yer alan 412.beyittir. Gül huzura çıkmaya ikna olmuştur. Gül mecliste zuhur etmekten önce müridlerin nefislerini temizlemeye hazırlanmaları söylenir: “*Bu gül bahçesinde toplanan tüm sûfîler, hazır olsunlar şarabı içip (âşk), gönlü saflaştırmaya.*”

Bir Seher Gülün Minber-i Şâha Su'ûd Ettiğidir

Bu bölümde şeyh olan gülün meclise gelişi anlatılmaktadır.

Çün etti tasliye bülbül seher-gâh

Çıkar gül minber-i şâha be-nâgâh (B.414)

Bir akşam vakti bülbül salât ü selâm getirdi, ansızın gül, dalın minberine çıktı.

Görüp rûyun kamusu oldu mebhût

Bu nâsûta hacâlet verdi lâhut²⁷ (B.415)

Çehresini görenlerin hepsi şaşı kaldı. Bu dünya âlemine şaşkınlık geldi ilâhi âlemden.

Çi-ger açmaz ağzın niçe eyyâm

Velî söyler idi bûyu serencâm (B.416)

Böylesine açmaz ağzını şaşkınlıktan nice zamandır, veli söyledi kokunun âkıbetini.

Dehânın açtı etti sinenin çâk

Girip meydân-ı şekva oldu çâlâk (B.418)

Ağzını açtı, sinesine vurdu, aniden yakınma oldu mecliste.

Ma'ârif²⁸ mahzeninden açtı bâbı

Okur her bir varaktan bir kitâbı (B.419)

İrfan mahzeninden kitabı açtı, okudu her bir yapraktan bir kitap.

Çü meclis içre saçtı itr-ı tâze

Abîri kimse almazdı piyâze (B.420)

Meclis içine taze kokusu saçıldı, bu kokuyu kimse alaya alamazdı.

Duyaldan bûyun onun müşk-i Tatar

Kalender-veş girer bir bosta hûnbâr (B.421)

Kokusu meşhur Tatar miski onun duyulunca, kalender gibi aşığın gözlerine kan yağdıran bir postacı girdi.

Dükânın yaptı hep itr ıssı attâr

Be-âhır oldular ona harîdâr (B.422)

Dükkanın her tarafını koku sardı attârin, sonsuz müşteri oldular ona.

²⁷Lahut:(Ar. lâhût < İbr.) Cenâbıhakk'ın zâtına mahsus olan ilk ve en yüce âlem, Allah'ın bütün sıfat ve isimlerinin zâtında mevcut olduğu, fakat sâdece zâtî sıfatlarının zuhûra geldiği, fiilî sıfatlarının ise henüz zuhur bulmadığı âlem, ulûhiyet âlemi, âlem-i lâhut. Karşısı: NÂSUT: Lâhût ile nâsûtu gönül anladı ise / Mısrî ana sor Kâf ile ankâ haberin sen (Niyâzî-i Mısrî)(<http://www.lugatim.com/> et.15.05.2020)

²⁸Ma'ârif:(tasavvuf.) İlâhî sırlar üzerinde, varlıkların özü ve gerçeği hakkında tefekkür, keşif ve ilham yoluyla elde edilen bilgiler, irfan. (<http://www.lugatim.com/> /15.05.2020)

Gehî mestâne vahdetten urur dem

Solar yüzün uyarır onu şebnem (B.424)

Bazen mestane olur vahdetten dem vurur, çiy düşer yüzüne uyarır onu solar yüzü.

Gehî söyler hakâyıktanmu'ammâ

Gehî esmâ yüzünden geh müsemma²⁹ (B.425)

Bazen söyler hakikatten anlaşılmaz, bazen esmâ yüzünden bazen müsemma.

Gehî tefsîr ederdi gâhî tevîl

Şunu kim vermedi envâr-ı Tenzîl (B.426)

Bazen tefsir ederdi bazen tevîl, Kurân'ı Kerîm nurlarını onun gibi kimse vermedi.

Şu denli keşf-i esrâr etti derhâl

Kamuya oldu anda hall-i eşkâl (B.427)

O an sırları meydana çıkardı hemen, kamuya hâli belirdi o anda.

Fenâya etti âhır anda irşâd

Der ey erbâb-ı cem'-i gülşen-âbâd (B.428)

Nihayet anda irşad etti yokluğa, dedi ey cem sahipleri, gül bahçeleri bol olanlar.

Bu cem'in farkı vardır eylen iz'ân

Bu cem'iyyet olur tezde perîşân (B.429)

Bu toplantının farkı vardır ferâset eyle, bu cemiyet olur o zaman perişan.

Mukarrerdir hazânı her bahârın

Sonu leyl olusar âhır nehârın (B.430)

Muhakkak her baharın güzü vardır, sonu gece olur nihayet gündüzün.

Gurûbu vardır önünde tulû'un

Usûlü var-durur lâ-büd furû'un (B.431)

²⁹Müsemma: (tasavvuf.) Zâtına mahsus ilâhî isimlerle adlandırılmış olan Allah.
(<http://www.lugatim.com> / et.15.04.2020)

Batışı vardır önünde doğmanın, dallar usûlünce durur elbet.

Çü dünyâ fer’-i uhrâdır bilâ-rayb

Bu fer’i zâhir olmuş aslıdır gayb (B.432)

Şüphesiz dünya ahiretin şubesidir, bu görünen âlem aslıdır görünmeyen âlemin.

Bırak fer’i yapış asla müdâm ol

Saâdet içre sûfîmüstedâm ol (B.433)

Bırak bu âlemi yapışma, daim ve bâki olanla ol.

Hazânından emîn ol bu cihânın

Belâsından halâs ol în u ânın (B.434)

Güzünden emin ol bu cihanın, bununla şununla uğraşma belâsından kurtuluşa er.

Suâl-i Sâ’il be-gül

(Güle Soruların Sorulması)

Bu bölüm şairin güle sorularını sormaya ve cevaplarını aramaya başladığı bölümdür.

Çü neşr etmişti gül onda nükâtı

Kamunun hal oluptu müşkilâtı (B.435)

Birden yayılmaya başladı gülün kokusu, kim gidecek huzuruna derdi çözüldü.

Velî bûyunda kaldım onda teşne

Tazarru’la yapıştım gül peşine (B.436)

Veli kokusunda kaldım ona susamış, yalvararak yapıştım gülün eteğine.

Dedim ey gülşen-âbâd içre şeh-vâr

Kulak tut bana lutf et müşkilim var (B.437)

Dedim ey sonsuz çiçekli bahçenin padişahı! Kulak ver bana lütfet zorluk içerisindeyim.

Bu bûy-ı dil-firîbi kandan aldın

Ya bu reng-i garîbi kandan aldın (B.438)

Nereden aldın bu cezbeden kokunu? Ya bu garip rengi nereden aldın?

Ne kânınıtrıdır onu ayân et

Bana bildir o kânı hoş beyân it (B.439)

Bu ıtırın kaynağı nerede açıkla, bana bildir o kaynağın yerini.

Dedi kânın sorarsan şâha var-gil

Bana ondan geliptir ana sor-gil (B.440)

Dedi kokunun bana nereden geldiğini sorarsan, koku bana daldan geliyor, ona sor.

Tenezzül eyledim pes şâha fi'l-hâl

Dedim ey gül budağı eyle ifzâl (B.441)

Hemen gül dalının huzuruna gittim. Dedim ‘‘Ey gül dalı lütfeyle!’’

Güle senden erişmiş bû-yıcân-bahş

Bu matlab-çün sana geldim sürüp rahş (B.442)

Güle senden erişmiş cana can katan kokusu, atımı sürüp bunu öğrenmeye geldim.

Beni redd etme kapından ayân et

Bana ol bû-yı mahfiden beyân et (B.443)

Beni reddetme kapından açıkla, o gizli kokudan bahset bana da ne olur.

Dedi özdekden aldım ben de onu

Sorarsan var ona sor sen de onu (B.444)

Dedi ‘‘Çekirdekten aldım bende onu, soracaksan git ona sor sende bunu.’’

Varıp özdekden onu sâ'il oldun

Gedâyım her kapıya mâ'il oldum (B.445)

Varıp çekirdeğe sordum, ‘‘fakirim her kapıya meyleden oldum.’’

Tazarru'la dedim ey merd-i ma'nî
Murâdım var kapında vergil onu (B.446)
Yalvararak dedim ‘Ey mânâ eri muradım var kapında ver bana onu’

Güle bûyundan etmiştim su'âli
Sana gönderdiler de hasbihâli (B.447)
Güle kokusunun nereden geldiğini sordum hâlimi anlatmaya sana gönderiler.

Senin midir onu sen kandan aldın
O bû-yıcân-fezâyı kanda buldun (B.448)
Senin midir o nereden aldın, o cana can katan kokuyu nerede buldun?

Dedi ben kandan ü kandan bu hâlet
Beni ko bende yokdur bu kerâmet (B.449)
Dedi ben bilmem nereden gelir nereye gider, beni bırak bende değil kerâmet.

Velî kodken geliptir bana ol bû
Bana ondan geliptir ol güzel hû (B.450)
Ancak bu koku bana kökten geliyor, o güzel huy ondan geliyor bana.

Onu sen ona sor kim asl-ı eşyâ
Odur maksûdun ondan kıl temâşâ (B.451)
Onu sen sor bütün eşyanın aslına, maksudun odur onda kıl temâşâ.

Tenezzül eyleyip pes bîha vardım
Yüzüm hâkine sürdüm şeyha vardım (B.452)
Böylece indim yanına vardım, yüzümü toprağa sürüp şeyhe yalvardım.

Dedim ey cümlelerin asl-ı usûli
Kapına geldi bu ‘abd-i fuzûlî (B.453)
Dedim ‘Ey cümlelerin aslı ve usûlü. Kapına geldi. Bu işe yaramaz kölen.’

Kapında hâcetim var etme merdûd

Kerem kânısın etme onu mesdûd (B.454)

Sana muhtacım kapında kovma, kerem kaynağısın kapını kapatma.

Ki her bir kapıda ettim terâne

Kamu redd ettiler düşdüm fesâne (B.455)

Ki her bir kapıda söyledim derdimi, masal anlatmışım gibi hepsi reddetti beni.

Şikârım özleyip bu bâbâ geldim

Koyup kısrı ülû'l-elbâba geldim (B.456)

Avlanmayı özleyip bu kapıya geldim, kabukları bıraktım buraya akliselim geldim.

Beni salma keremden özge bâba

Ki tâkat yok ciğer döndü kebaba (B.457)

Beni kereminle salma başka kapıya, takatim kalmadı ciğerim dönü kebâbâ.

Dedi ey müdde'î ey yolda ayyân

Sana minnet mi var oldunsa ta'bân (B.458)

Dedi "Ey davacı ey bu yolun yorgun yolcusu! Sana gönül borcu mu var yorulduysan."

Ciğer anmak bu yol içre hatâdır

Bilirsen zahmeti sana 'atâdır (B.459)

Ciğerinden şikâyet etme bu yolda hatadır. Bilirsen zahmeti sana ihsândır.

Cihân u cân anılmaz bunda heyhât

Yolunca git yorulma iste hâcât (B.460)

Cihandan ve candan bahsedilmez bu yolda, yolunca git ihtiyaçlarını iste, yorulma!

Bu yolda derbeder ol durma sâ'il

Harîm-i ka'beye olunca vâsıl (B.461)

Bu yolda yolda derbeder ol istemekten, Haremi Kâbe'ye vâsıl olunca.

Murâdın bulmadın bu yolda merdân

Oturmadı bu iş sanma ki âsân (B.462)

Muradını bulmadan bu yolda merdler. Oturmadı bu işler sanma ki kolay.

Yürü var hâke sor ol bû-yımahbûb

Bana ondan geliptir şöyle mergûb (B.643)

Yürü git sevgili kokusunu sor toprağa, kıymet verilen şey ondan geliyor bana.

Çü göçtüm ol finâdan hâke vardım

Deme hâke velî eflâke vardım

Ondan göçtüm avudan toprağa vardım. Deme toprak veli göğüne vardım.

Yüzüm hâke urup ettim niyâzı

Dedim ey tâlibînin dil-nüvâzı (B.465)

Yüzümü toprağa vurup niyaz ettim. Dedim ‘‘Ey taliblilerin gönlünü okşayan.’’

‘Atâ-yı Hakk’a sensin mazhar-ı hâs

Kime eylikler eylersin bi-ihlâs (B.466)

Hakkın has nimetine mazhar olansın. Kime iyilik edersen ihlâsın görünü.

Kapında hâcetim var hoş-revâ kıl

Marîz-i hâcetim şâhım devâ kıl (B.467)

Bana hoş davran, kapındayım muhtacım. Hastalığa tutuldum şahım sende ilacım.

Güle bûyundan etmiştim su’âli

Sana gönderdiler âhır bu hâli (B.468)

Güle güzel kokusundan soru sormuştum, etmiştim, sana gönderdiler bu halime cevap için geldim.

Keremden söyle ol bûdannişâne

Beyân eyle beni salma yabâne (B.469)

Kerem et söyle bu sorunun işareti ne? Beyân eyle beni salma yaban ellere.

Dedi ey tâlib-i bû-yıhakâkat

Acûl olma bu yolda etme minnet (B.470)

Dedi ‘‘Ey güzel kokunun hakikatini isteyen. Aceleci olma bu yolda borçlu sayma kendini.

Sana besdir ki yolunda olasın

İzin izle yolunca git bulasın (B.471)

Sana yeter ki yolunda olup izini izleyerek git bulursun.

Bana bârândan erdi ol sa’âdet

Ona sor kim odur ehl-i emânet (B.472)

Bana yağmurdan erişti o saadet, ona sor odur emanet ehli.

Göçüp ondan yüzüm bârâna tuttum

Huzûrunda durup çok tevbe ettim (B.473)

Oradan göçüp yüzümü yağmura tuttum. Huzurunda çok tevbe ettim.

Tazarru’la dedim ey âb-ı nîsân

Su’âlim var kapında eyle ihsân (B.474)

Yalvararak dedim ki ‘‘Ey nisan yağmuru, kapına geldim ihsan eyle sorum var.’’

Gülün bûyun senden geldi derler

O hâlâtı güle ol verdi derler (B.475)

Güzel koku senden gelir dediler, güle o güzel hali verdiğini söylediler.

Bu işte derbeder geldim kapına

Sorar-ven ânisinden hazretine (B.476)

Sorularımla geldim derbeder kapına, cevaplarına muhtacım.

Bana ol bû-yıl âhûtta nişâne
Haber söyle şehâ etme bahâne (B.477)

Bana ilâhî âlemden izler taşıyan kokunu göster, ey şah banane bulma haber ver.

Dedi ey tâlib-i miskîn-i pür-zâr
Talepte sâdık isen olma âzâr (B.478)

Dedi ‘‘Ey gözü yaşlı miskin talib. Talebinde sâdık isen incinme, kırılma.’’

Bu yolda zahmet olmayınca yâre
Erişilmez yürü olma figâre (B.479)

Bu yolda zahmet olmayınca yâre ulaşılmaz, yaralı olma yürü hiç durmadan.

Bana bu matlabinebr-i hevâdan
Eriptir ona var kalma safâdan (B.480)

Bana aradığın gerçek havadaki buluttan geldi, ona git anlat derdini huzuru bul.

Bana ondan geliptir ol emânet
Ona sor ol bilir ondan dirâyet (B.481)

Bana havadan gelmektedir bu emanet, cevap ondadır onda dirâyet.

Çü me’yûs oldum ondan rihlet ettim
Bu menzillerden âhır hicret ettim (B.482)

Üzüldüm yağmurdan ayrılıp yollara düştüm, nihayet bu yoldan da hicret ettim.

Erişip merhabâ ettim sehâba
Su’âlim arza kıldım ol cenâba (B.483)

Erişip merhaba dedim buluta, suailimi arz ettim o cenâba.

Dedim ey hû hevâsından haber-dâr
Kapına geldi bu dem tâlib-i zâr (B.484)

Dedim ‘‘Ey istediğimden haberdar olan, kapına geldi cevap arayan.

Düşüp elden ele âvâre oldum

Gülün bûyun senden sora geldim (B.485)

Elden ele düştüm avare oldum, Gülün kokusu senden sormaya geldim.

Sana gönderdiler her kanda varsam

Seni bilir dediler her kime sorsam (B.486)

Sana gönderdiler beni nereye gittiysem, sen bilirsın dediler kime sorsam.

Sana kandan erişdi bû-yı cânân

Bana kânın haber ver eyle ihsân (B.487)

Cananın kokusu sana nereden geliyor. Bana kaynağından haber ver ihsân eyle.

Beni ilden ile âvâre etme

Şifâ et derdime bîçâre etme (B.488)

Sende beni oradan oraya âvâre etme, şifa ver derdime çaresiz bırakma beni,

Dedi ey tâlib-i esrâr-ı lâhut

Bu meydânda sorulmaz resm-i nâsût (B.489)

Bulut dedi ‘‘Ey lâhut âleminin esrarının talibi, bu meydanın sorusu olmaz dünya âlemi gibi.’’

Bunun sermâyesi âvâreliktir

Bu derin çâresi bîçâreliktir (B.490)

Bunun sermayesi âvâreliktir, bu derdin çaresi çaresizliktir.

Bunun encâmı hayrânlıktır ancak

Bunun ma’mûn vîrânlıktır el-hak (B.491)

Bunun sonu hayranlıktır ancak, bunu imar etmenin yolu ancak viraneliktir.

Bu bûnun ben dahi âvâresiyim

Bu derdin ben dahi bîçâresiyim (B.492)

Bu kokunun bende avaresiyim bu derdin bende çaresiziyim.

Duyaldan cânmeşâmıbû-yırâzı

Kimesne bulmamışım çâre-sâzı (B.493)

Can burnuyla hisset kokuyu öyle duy, ben kimsede bulamadım çare, sen ara bul.

Karârım kalmadı oldum hevâyı

Yilip derdime bulmadım devâyı (B.494)

Kararım kalmadı oldum her yöne esen hava gibi, bulamadım derdime bir şifa dermanım kalmadı.

Bana bâd-ı hevâdan geldi bu şân

Ona sor kim ol eyler onu tibyân (B.495)

Rüzgârdan gelir bana bende olan, ona sor da açıklasın sana kokuyu.

Bi-küllî sa'y edip erdim hevâya

Suâlim arza kıldım ol fenaya (B.496)

Bütün gayretimle çabaladım ulaştım rüzgâra, sorumu arz ettim sonunda.

Dedi ey tâlib-i bû-yı hakîkat

Talepten kalma eyle sa'y ü himmet (B.497)

Dedi ‘Ey hakîkat kokusunu talep eden, gayret et talebinde çabalamaktan vazgeçme.

Bana mülk-i ademden geldi bu bû

Yok olursan duyarsın onu her-sû (B.498)

Bana yokluk âleminde geldi, geldi bu koku, sende yok olursan her an duyarsın onu.

Anâsır cübbesi oldukça ber-dûş

Varılmaz ol araya eylegil hûş (B.499)

Uysurlar cübbesi olursa berduş, varılmaz oraya akli başında değilsen.

Fenâ-fi'llâh³⁰ olanlar varır onda

Bekâbi'llâh³¹ olanlar varır onda (B.500)

Ancak fenâ-fi'llâh olanlar varır oraya, Bekâbi'llâh olanlar varır oraya.

Vücûdudur o ruh-sârın hicâbı

Kıyarsan kendine kalkar nikâbı (B.501)

Vücudun(varlığın) kendi gözündeki perde senin, kıyarsan kendine kalkar örtü.

Vücûdun hâsılı çünkidü-cûdur

Bu maksûda iki habbe girevdur (B.502)

Çünkü varlığın ruh ve beden ikiliğidir, bu varlık maksadına iki tane rehindir bunlar.

Geçersen habbeden mahbûb alırsın

Verip bû bezle-i mergûb olursun (B.503)

Geçersen zerreden maksadına ulaşırsın, kokun etrafa yayılır sevilen, rağbet edilen olursun.

Velî vardır dahi sende bekâyâ

Onun-çün etmedin derk hafâyâ (B.504)

Velinin vücudu gözükür sende, onun için açığa çıkar gizlediklerin.

Geri dön etmek istersen murâda

Göçüp menzil-be-menzil ol fütâde (B.505)

Geri dön etmek istersen isteğine, gidip menzilden menzile uğra mübtelâ ol.

³⁰*Fenâfillah*: Kulun zât ve sıfatının, Hakk'ın zât ve sıfatında fâni olması. Kul, bu durumda bütün dünyevî ilgilerinden uzaklaşır, Allah'ın birlik dergâhına tam bir teveccühle yönelir.(Cebecioğlu 2004: 108)

³¹*Bekâbillah*: Bakâ'da, kulun kendi nefsinin kötü yanlarını, tasfiye etmesi ve iyi ahlak ile, yani Allah'ın razı olduğu huylarla süslenmesi söz konusudur. Buna Baka Billah denir. Sûfîler bunu, "bedenîvücûd kalkınca, Hakkânî vücûd onun yerine kâim olur" diye açıklamışlardır.(Cebecioğlu 2004: 41)

Geri var hazret-i verde selâm et

Nice müddet eşiğinde kıyâm et (B.506)

Geri dön hazretin huzuruna ver selâm, uzun zaman eşiğinde kıyâm et.

Senin ondan-durur yine fütûhun

Sana ondan eriser hazz-ı ruhun (B.507)

Senin ancak yine gül kurtarır, onun ruhundan sana ulaşır ruhunun hoşuna gidenler.

Ne denli eyler ise ol bahâne

Ko telvîni³² şakın gitme yabâne (B.508)

Ne denli söylerse söylesin bahâne, bulandırma gönlünü sakın gitme yabana.

İşittim bu sözü girdaba düşdüm

Ciğer mecrûh olup hûn-âba düşdüm (B.509)

İşittim bu sözleri tehlikeye düştüm, yaralı ciğer ile kana düştüm.

Murâdımdan çü oldum bunda me'yûs

Bu dem tutdum zarûrî seyr-i ma'kûs (B.510)

Muradım olmayınca ümitsizliğe düştüm, hemen döndüm tersine yolumda.

Vedâ ettim havâdan ebre vardım

Sehâb ile gezip bârâna erdim (B.511)

Veda ettim havaya sonra buluta, bulut ile gezdim yağmura vardım.

Yağıp bârân ile toprağa düştüm

Sirist olup o dem asla kavuştum (B.512)

Yağıp yağmur ile toprağa düştüm, toprağın altına düştüm o an asla kavuştum.

Çü kökten özdeke ondan da şâha

Varıp ondan ulaştım pîş-i şeyha (B.513)

³²Telvîn: Bir halden diğer hâle geçmeyi, veya bir makamdan diğer bir makama atlamayı ifade eder.(Cebecioğlu 2004: 341).

Kökten çekirdeğe sonra dala, daldan sonra çıktım şeyh huzuruna.

Niyâz ettim huzûrunda olup dâl

Yine ettim cenâb-ı arz-ı ahvâl (B.514)

Huzurda dal gibi olup niyaz ettim, o cenâba hâlimi arz ettim.

Tazarru'la dedim ey mürşid-i hâd

Kapında bende oldum etme âzâd (B.515)

Yalvararak dedim ‘‘Ey hidâyet gösteren mürşidim’’ kapında kölen oldum ne olur beni etme âzâd.

Çü sensin ka’be-i maksûd-ı uşşâk

Ko devr ede cenâbın abd-i müştâk (B.516)

Madem sensin âşıkların maksadı Kâbe’sin, senin için can atan kölen bırak etrafında dönüversin.

Çü cânım senden aldı bû-yı yârı

Safâ bilir onunçün zahm-ı hârı (B.517)

Senden alırım yârin kokusunu, sefa gibidir o yüzden yarası diken.

Cefâ ile dahi hicrâna salma

Bu umrândan beni vîrânâ salma (B.518)

Cefâ ederek beni salma hicrana, bu ümrândan beni viranelere salma.

Beni âvâre ettin nice eyyâm

Hevâ iklimine erdim serencâm (B.519)

Beni oyaladın nice zamanlar, hava ülkesine varmıştım sonunda.

Yine senden dediler ol merâmı

Bana reddinle ergirme garâmı (B.520)

Yine senden derdime derman var dedi, beni reddetme bırakma aşkımla bir başıma.

Olursam zahme-i hâr ile mâ-şâ

Bırakmam dâmenin elden fe-hâşâ (B.521)

Dilersen açsın dikenler bağında yara, bırakmam eteğini elimden Allah göstermesin.

Çü sensin kible-i âmâl-i tullâb

Dahi dönmem cemâlün câna mihrâb (B.522)

Mademki sen talihlilerin yöneldiği kablesin, canıma sağlanmış cemâinden asla dönmem.

İşitip şefkat etti bu gedâyâ³³

Cefâyı kodu yüz tuttu vefaya (B.523)

Yalvarışları işitince şefkat etti bu fakire, vefâ gösterdi de cefâyı terk etti o da.

Dedi ey tâlib-i mehcûr-ı pür-zâr

Bu seyrinden sakınıp olma bî-zâr (B.524)

Dedi ‘‘Ey uzaklardan gelen gözü yaşlı talipbu yolculuğundan üzülip şikayetçiolma.’’

Yedin ger her kapıdan zahme-i red

Velî sedd olmamıştı bâb-ı sermed (B.525)

Her kapıdan red edilmenin yarasını aldın, velinin daimî kapısı kapalı değildi sana.

Egerçi olmadın maksuda vâsıl

Velâkin çok fevâ'id oldu hâsıl (B.526)

Maksadına erişemediysen de çok faydalar kazandın sonucunda.

³³*Geda: (tasavvuf). Fakîr.* Fakir fena fillâh makamındadır. Kişinin kendinde gördüğü her şeyi, kendine değil, Allah'a ait ve Allah tarafından olduğunu bilmesi ve bu bilinci kuvvetle taşır hâle gelmesidir. Bu mertebeye "Fena Fillâh" denir. Sâlik, bu durumda kendinde dünyevî ve uhrevî bir vücûd (varlık) görmez. (Cebecioğlu 2004: 211)

Ki her bir kapıdan bir hisse aldın
Muhabbet muhkem oldu yine geldin (B.527)

Ki her kapıdan bir değer aldın, muhabbete sağlam oldu ki yine geldi.

Sana bildirdi firkat kadr-i valsı
Temâşâ eyledin hep fer'u aslı (B.528)

Bu firkat sana vuslatın kadrini bildirdi, aslı da teferruatı da temâşâ ettin.

Tabâyi' rütbetinde oldun âgâh
Bu yolda gâhî gûh oldun gehî gâh (B.529)

Tabiatının rütbelerine uyandın, kah iyi oldun bu yolda kah kötü.

Gehî nâmî olup buldun terakkî
Cevâmidle gehî ettin telakki (B.530)

Bazen büyüdüñ yükşelişe geçtin, bazen de cansız varlıklarla ettin sohbet.

Gehî âb ile oldun şöyle seyyâl
Gehî bâd ile her bir sûya meyyâl (B.531)

Bazen su gibi oldun akışkan, bazen rüzgâr gibi her suya meylettin.

Alıp her birisinden bir kemâli
Geri geldin duyup pes hasb-i hâli (B.532)

Her birinden bir olgunluk aldın, bu hasbihali duyduñ geri geldin.

Bizim-çindi çü devr-i bâb-ı ağyâr
Hakîkatte medârındı der-i yâr (B.533)

Bize dönüşün içindi başka kapılarda dolaşman, hakikatin yolu yâr kapısından geçer.

Bu hicr oldu sana terbiyet-i hâs
Iraklıkta bulundu râh-ı ihlâs (B.534)

Bu hicret terbiye etti seni, uzaklarda ihlâs yolunu buldun.

Deme bu hicr ü âlâmım cefâdır

Sana ma'nî yüzünden bu vefadır (B.535)

Bu hicran ve elemelerim bana cefadır deme, sana mânenvefâ içindi bu eziyetler.

Çü istîdâd ile geldin kapıya

Hakikat gözle hâzır ol tapuya (B.536)

Madem bunları kabullenerek geldin kapıya, hakikati görmeye hazırsın demektir.

Hakâyık madenidir vech-i mutlak

Bu eşyâda görünen odur el-hak (B.537)

Hakikatlerin kaynağıdır mutlak varlığın yüzü, bütün eşya hakikatte onun tecellisinin görüntüsüdür.

Beni kıldı bu reng ü bûya mazhar

Şuûnudur onun bu şân-ı enver (B.538)

Bu renk bu koku bu biçimler mazharım, onun yüce şanındandır tüm işler.

Beni kozî-şuûnu gözle sûfî

Mezâhirden açasın câm-ı sâfî (B.539)

Ey sufi beni bırakta bu işlerin sahibini gözle, halis gönüllerden zuhur edeni gör.

Çü himmet erdi kaldırdım nikâbı

Gözüm açıldı ref'ettim hicâbı (B.540)

Gülün himmeti ile kaldırdım peçeyi, gözüm açıldı perdeler kalktı.

Hakikat bûyun aldı cândimâğa

İşitti sırr-ı vahdetten kulağa (B.541)

Hakikat kokusunu aldı can dimağım, işitti sırrı vahdetten kulağa.

Vücûdum³⁴ şehrinin feth oldu bâbı

Görürüm bende imiş ol cenâbı (B.542)

Vücut şehrim feth edildi açıldı kapısı, kendi içimde buldum o cenâbı.

Velî aks-i cemâl imiş o zâhir

Ona mir'ât imiş cümle mezâhir (B.543)

Gördüklerimin hepsi onun cemali imiş, bütün ortaya çıkan varlıkların hepsinin aynasıymış o.

Sıdım mir'âtıayn oldu şuhûdum

O ayne doymadı ayn-ı vücudum (B.544)

Şahit oldu gözlerim aynadakilere, gördüklerime doymadı gözlerim.

Gül ile gül olup hârı bıraktım

Kamusun âteş-i vahdette yaktım (B.545)

Gül ile gül olup dikenı bıraktım, hepsini vahdet ateşinde yaktım.

Çü buldum ibtidâda intihâyı

Ana mir'at edindim mâsivâyı (B.546)

Çünkü buldum sonu ve başlangıcı, ona ayna edindim mâsivâyı.

Beyânı istedim şehrimde buldum

Gezip âfâkı pes enfüste buldum (B.547)

Sorularıma açıklama istedim varlığımın kendisini buldum, nefsimin dışında aramışım ama nefsimde buldum.

³⁴Vücud : Arapça, var olmak varlık ve bulmayı ifade eden bir kelime. Sâlik beşerî vasıtalarından fani oluncaHakk'ı bulur. Kasanı vücudu, 'Hakk'ın, zâtıyla zâtını bulmasıdır ki, bu yüzden Hazret-i Cem'e, Hazret-i vücûd denir" şeklinde tanımlanmıştır. Varlığı, bulmayı, ifade eden üç tasavvuf terimi, aralarındaki nüanslarla şu şekilde birbirlerinden ayrılırlar:

a) Vecd : Aşkla cezbeyle düşmek ki, kendiliğinden olur.

b) Tevâcüd : Kendiliğinden olmaksızın, sâlik'in zorlamasıyla elde edilen bir hâldir.

c) Vücûd : Vecd ve tevâcüdün ötesindedir. Hak'la Hak olmak.Vücûd makamındaki sâlikin vecd ve tevâcüde iltifatı yoktur, zira vücûd, vecd ve tevâcüdden üstündür. Kısaca, hakikat sultanı ortaya çıkınca, beşerî vasıfların yok olmasına vücûd denir. (Cebecioğlu 2004: 290).

Ola işbu kitâbım sana gülşen

Safâsın bî-behâ fehvâsı rûşen (B.553)

Hâtîme-i Kitâb başlığı altında yer alan 553. Beyittir: “*Bu kitabım gül bahçesi olsun sana, mânâsı aydınlık, paha biçilemez gönül şenliği.*”

3.1.1.Tasavvufî Unsur Olarak Gül

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *gül çiçeğinin*, eserde tasavvufî unsur olarak ele alınmış şeklini inceler isek:

3.1.1.1.Kutbu’l-Aktâb

Niyâz ile dedi ey kutbu’l-aktâb

Kapında muntazırdır cümle ahhâb (B.403)

Çiçekler, halvette olan gülü meclise çağırmak için menekşeyi kendilerine elçi seçerler. Menekşe gülün huzuruna varır, güle niyaz eder. 403. beyitte gül için *kutbu’l-aktâb* tasavvuru kullanılmıştır.

Kutbu’l-aktâb’ın anlamı ise; Tasavvufta “velîler zümresinin başkanı, dünyanın ve âlemin mânevî yöneticisi olduğuna inanılan en büyük velî” mânâsında kullanılmış, onun işgal ettiği makama da kutbiyyet denilmiştir. Ayrıca kutbun yönetimi altında bulunduğu inanılan çeşitli velî gruplarının her birinin başkanına da *kutub* adı verilir. Bu durumda birinci anlamdaki *kutbu* öbürlerinden ayırmak için ona *kutbu’l-aktâb* denilir. Fakat tasavvufta mutlak olarak *kutub* denildiği zaman *en büyük velî, insân-ı kâmil ve hakikat-i Muhammediyye* anlaşılır. Abdürrezzâk el-Kâşânî kutbu “âlemde Allah’ın nazargâhı olan yegâne velî diye açıklamış, kutubların kutbu sayılan bu velînin Hz. Muhammed’in nübüvvetinin bâtını (hakikat-i Muhammediyye)” olduğunu belirterek bu mertebenin ancak Hz. Peygamber’in (s.a.v) en kâmil vârislerine ihsan edildiğini ifade etmiştir.” (Ateş 2002: 26/498-499)

3.1.1.2.Mürşid

Velî bu mürşid-i kâmilsiz olmaz

Yolun yanılma bu iş onsuz olmaz (B.189)

Onunçün mürşide geldim bu bende

Kodum gül ayağında rû-figende (B.190)

189. ve 190. Beyitte menekşe şaire gülün huzuruna neden geldiğini anlatarak onun mürşid olduğu için geldiğini, manevi terbiye ve olgunlaşma yolunun mürşidsiz olamayacağını açıklamaktadır.

Velî bu mürşid-i kâmilsiz olmaz

Tuyarsan hâli bu iş onsuz olmaz (B.331)

331. beyitte nilüfer çiçeği şaire gülün huzuruna neden geldiğini anlatarak, gül olmadan hâl edinemeyeğini anlatarak gülün mürşid olduğunu açıklamaktadır.

Niyâz eyle bugün ol mürşide var

Bizim-çün hazrete lutfeyle yalvar (B.383)

Tüm çiçekler gülün halvetten çıkarak onların huzuruna gelmesini istedikleri bölümde yer alan 383. beyitte, çiçekler gülü çağırma işini bülbülden rica ederlerken gül için mürşid ifadesini kullanırlar.

Tazarru'la dedim ey mürşid-i hâd

Kapında bende oldum etme âzâd (B.515)

Şairin güle sorularını sorduğu bölümde o da güle hitap ederken mürşid ifadesini kullanmaktadır.

Yukarıdaki belirtilen tüm beyitlerde gül çiçeği için *mürşid* tasavvuru kullanılmıştır. *Mürşid* ‘‘Arapça, doğru yolu gösteren, uyaran, irşad eden demektir. Gerçek mürşid Hz. Muhammed (s.)'dir. Diğer mürşidler, O'nun manevî mirasını elde etmeğe muvaffak olmuş kişilerdir. Cürcânî, mürşidi, doğru yolu gösteren, sapıklıktan önce Hak yola ileten kişi, olarak tanımlar. Tasavvufî terim olarak, tarîkat lideri anlamına da gelir. Aynı anlamda olmak üzere postnişin, şeyh, seccâdenişin ifadeleri de kullanılır. Mürşid olan kişinin, Allah'ın ahlâkını tahakkuk ettirmiş olması, yani, en azından fena makamına ulaşması şarttır. Her

mürşid, kâmil olmayabilir. Bu yüzden mürşidin kâmil olmayanları da bulunabilir. Mürşidin en makbulü, hem "kâmil" (kendi olgun), hem de mükemmil (başkasını olgunlaştıran) olanıdır.” (Cebecioğlu 2004: 391)

3.1.1.3.Şeyh/Pir

Kurula sohbet-i Hakkânî her-sû
Kamuya şeyh ola verd-i hoş-bû (B.45)

Hâkâyıktan haberler versin ol şeyh
O âlemden eserler versin ol şeyh (B.54)

45. ve 54. Beyitler kitabın mukaddimesi bölümünde yer almakta olup, 45. Beyitte güzel kokulu gülün kurulan Hak sohbeti meclisinde herkesin şeyhi olması anlatılmaktadır. Aynı bölümün devamında yer alan 54. Beyitte ise şeyhin hakikât âleminden haberler getirdiği, o âlemden işaretler gösterdiği anlatılmaktadır.

Dedim ey sahn-ı bostânın ferîdi
Ki sensin şeyh-i verdin has müridi (B.70)

Şairin çiğdeme sorularını sorduğu bölümde çiğdeme hitaben gül şeyhin has müridisin diyerek gülün şeyh olduğunu belirtmektedir.

Umarım ere şeyhden bana dermân
Duyarım irşâdı birle bûy-ı cânân (B.211)

Lâle çiçeğinin, şairin sorularını yanıtladığı bölümde yer alan 211. beyitte gülün huzuruna neden geldiğini açıklayarak şeyhten dermân aramaya geldiğini söylemektedir.

Dediler ey benefşe azm-i kâl et
Varıp ol pîre bizden arz-ı hâl et (B.396)

Çiçekler gülü meclise çağırmak için menekşeyi gülün huzuruna göndermek istedikleri bölümde, menekşeye pirin huzuruna varıp isteklerini ve hâllerini anlatmasını istemektedirler.

Tenezzül eyleyip pes bîha vardım

Yüzüm hâkine sürdüm şeyha vardım (B.452)

Şairin güle sorularını sorduğu bölümde, şair gülün huzuruna vardığında şeyhin karşısındaki hâlini anlatmaktadır.

Yukarıdaki beyitlerde gül çiçeği, şeyh/pir tasavvuru ile anlatılmaktadır. Sözlük anlamı “Arapça, önder, kabile başkanı, yaşlı adam anlamına gelen bir kelimedir. Tasavvuf okulu liderlerine şeyh denir. Şeyhler, kulu Allah'a Allah'ı kula sevdirmek isteyen kişidir. Fonksiyonu bakımından, müridleri halle terbiye etmesi bir yana bıakılırsa, her şeyiyle bir öğretmen görüntüsündedir. Şeyh'in şariat bilgisine sahip, fena makamını geçmiş, ahlâk-ı hamide (övülen ahlak) ile süslenmiş olması gerekir. Kendisi kâmil, bu yüzden kemâle erdirir, yani mükemmildir. Şeyhler çeşitlidir: Sohbet Şeyhi, Ta'lim Şeyhi, Tarîkat Şeyhi, Terbiye Şeyhi, İrşad Şeyhi, Teslik Şeyhi.” (Cebecioğlu 2004: 253)

İlk tasavvuf klasiklerinden Hücvîrî'nin Keşfü'l-mağcûb'unda şeyh ve pîr kelimelerinin aynı anlamda ve birlikte kullanıldığı görülmektedir. Tarîkatların oluşumundan sonra pîr kavramı kurumsal bir anlam kazanarak, tarîkat kurucularına pîr ya da pîr-i tarîkat adı verilmiştir. Örneğin Abdülkâdir-i Geylânî Kâdirîliğinin, Ahmed er-Rifâî Rifâîliğinin, Şah Bahâeddin Nakşbend Nakşibendîliğinin, Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî Şâzelîliğinin, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî Mevlevîliğinin, Hacı Bektâş-ı Velî Bektaşîliğinin, Hacı Bayrâm-ı Velî Bayramîliğinin pîridir. Pîrin bu anlamı diğer anlamlarından daha yaygındır. (Arpaguş 2007: 34/272-273)

Pîr'e yakın anlamlı kelimeler ise “mürşid, murad, velî, mürebbi, şeyh, hâdî, kutub, gavs, delîl-i râh, hıızr-ı râh” kelimeleridir. Bu kelimeler için de söz konusu olan zâhirî ve bâtınîmânaya sahiptir. Zâhirî anlamda pîrseyr ü sülûkü tamamlayıp insanları Hak yoluna irşad eden kimsedir. Bu kullanımıyla pîr “tarîkat şeyhi” anlamına gelir. Pîr mücerret bir şahsiyet ya da mânevî ve ilâhî bir ilke de olabilir. Bu pîrinbâtınîmânasıdır. Mevlânâ “Pîr senin aşkıdır, saçı sakalı ak olan değil. Pîr yüz binlerce ümitsizin elinden tutandır” derken (Mevlânâ 2004: V/278) kelimeyi hem bâtınî hem zâhirî anlamıyla kullanmıştır.” (Arpaguş 2007: 34/272-273)

3.2.Çiğdem

Latince adı *crocus* olan çiğdem biribirinden güzel renkleriyle bahar aylarında kırları süsleyerek ilkbaharın ve sonbaharın gelişini haber veren çiçektir. *Crocuscyprius* bir Kıbrıs endemiği olarak bilinmektedir. Süsengiller (Iridaceae) Familyasına ait olan Çiğdem Çiçeği (*Crocus*), Kardelen çiçeği ile de genellikle karıştırılmaktadır. Kardelen Çiçeği Nergisgiller (Amaryllidaceae) Familyası'nın "Galanthus" cinsi bir bitkidir. Ülkemizde kardelenenin nesli tükenmek üzeredir. Çiğdemler ülkemizde geniş çapta doğal olarak yayılış gösterirler. Ülkemizde yaklaşık 36 türü olan vardır ve İlkbahar ve son baharda çiçek açanlar olarak iki grupta değerlendirilebilir. Sarı, Mor, beyaz gibi birçok rengi vardır. Mor ve sarı çiğdemler yazın geldiğini, lila ve pembe renklerdeki çiğdemler ise, kışın geleceğini haber vermektedir. Gece olduğu zaman kapanıp, gündüz aydınlık olduğunda, tekrar açılırlar. İstanbul'a özgü *Narin Acı Çiğdem* türü küçük çiçekli bir bitkidir, denetimsiz kentleşme ve yanlış ağaçlandırma nedeniyle tükenme tehlikesindedir. Bern Sözleşmesi ile koruma altına alındı. (www.cnnturk.com/2008/yasam/diger/01/07/turkiyede.42.bitki.ve.hayvan.turu.tehlikede/417369.0/index.html / et:04.03.2020)

Çiğdem çiçeği halk arasında *mahmur çiçeği* olarak da bilinmektedir. Sarı çiğdem isehalk arasında *göç çiçeği* olarak bilinir. Safran baharatı bir çiğdem türünün dışı organın tepelik kısmından elde edilmektedir. Anadolu'da "mor çiğdem, koyun çiğdemi, safran çiğdemi" adlarıyla da bilinen safranın "Hint safranı, Yemen safranı, Selanik safranı, Arnavut safranı, Viranşehir safranı" gibi türleri meşhurdur. (Ceylan 2005: 167-162; Çeltiker 2009: 252-253; Demirhan 2002: 353)

Çok uzaklarda, dağ eteklerinde, zor şartlarda yetişen türü olmasından dolayı, çiğdeme öksüz oğlan çiçeği (güz safranı) denilmiştir. (www.cicekal.net/blog/tag/cigdem-cicegi-hikayesi/ et:01.03.2020) Soğuk kış günlerine ve donlara dayanıklı bir çiçek olmasından dolayı, şiirlerde, zorlukla baş edebilme ve mücadele hikâyelerine konu olmuştur.

Crocus isminin Yunan mitolojisindeki bir karakterden geldiği Hermesin yakın arkadaşı olan fakat onun gibi ölümsüz olmayan yiğit ve kahraman *Crocus* savaş meydanında yenik düşer ve düştüğü yerde kanı toprağa sızması ile oradan renk renk birbirinden güzel çiğdem çiçekleri yeşerdiğinden oan bu ad verilmiştir. Çiğdem aynı zamanda kadın doğurganlığı ile ilişkilendirilen bir çiçektir. Antik çağ hekimlerinden Dioscorides'in çiğdemi kadın hastalıkları için önerdiği bilinmektedir. (Gezgin 2018: 53-54)

Hititlerde “An.Tah.Sum” bitkisi olarak geçen çiğdem nevrüz bayramına benzer kendine has bir bayramı bulunmaktaydı. Bu Çiğdem Bayramı'na “An.Tah.Sum.Sar” adı verilirdi. Kurbanların kesildiği bu Hitit bayramı, Anadolu'da benzer bir hali hala yaşatılmaktadır. Baharın gelişini müjeleyen Çiğdem Tokat, Amasya, Çorum, Sivas, Kayseri, Yozgat civarında düzenlenen şenliklerin başkahramanıdır. Çiğdem yenilebilir bitkiler arasındadır. Çiğdem şenliklerinde çocuklar ellerine bir çalı alır, topladıkları çiğdemleri bu çalının üzerine asar ve kapı kapı tekerlemeler söyleyerek dolaşırlar. “*Çiğdem çiğdem çiçekcik/ Ebem oğlu göçecik/ Yağ verenin oğlu olsun/ Bulgur verenin kızı olsun*”. Çocuklar köyde çaldıkları her kapıdan bulgur, salça, yağ toplar, topladıkları tüm bu erzakları köyün meydanına getirirler, meydana büyük bir ateş yakılır ve ateşin üzerine büyük bir kazan konulur. Bu malzemelerle yapılan çiğdem pilavı bütün köy halkının katıldığı şenlikte yenir. Farklı kültürlerde çiğdemle pişirilen yemekler de mevcuttur. Bazı yörelerde, çiğdem pilavı çiğdem bitkisinin yalnız çiçekleriyle, bazı yörelerde ise soyulup temizlenmiş kökleri de ilave edilerek yapılır. (www.yenisafak.com/hayat/cigdem-pilavi-2448856 et:16.04.2020)

Divan şairleri Çiğdeme pek ilgi göstermemişlerdir. Daha çok bir çiğdem türü olan safrana şiirlerinde yer vermişlerdir. “Klasik Türk şiirinde az rastlanan çiçeklerdendir. Diğer çiçeklerin aksine sonbaharda açar ve sarı renk elde etmede kullanılır. Bu yönüyle daha çok aşkın yüzüyle (çehre, sîmâ, beniz, yanak) ilişkilendirilmiştir.”(Bayram: 2007: 216). “Klâsik Türk şiirinde safrana sadece rengi ve kokusu ile değil, yetiştirilmesinden hasadına, sahip olduğu bazı tıbbî

hususiyetleri ile kullanım alanlarına kadar pek çok özelliğiyle yer verildiği görülmektedir. Açık sarı renkte olan safran, renginden dolayı daha çok âşığın yüzü için benzetilen olur.” (Ceylan 2015: 153; Kaya 2015: 28)

Tıbbi olarak da safranın yaraları iyileştirici, ferahlık ve neşe verici özelliği ön plandadır. Dîvân şiirinde rengi dolayısıyla çok anılır hem rengi ile hem de saydığımız bazı tıbbî faydaları ile beyitlere girer. (Tolasa 1973: 515)

Teb-i tâb-ı mahabbetden şu denlû nâ-tüvânem kim
Hayâtum gül-şeninde za‘ferân oldu ruh-ı zerdüm (Bâkî) (Küçük 1994: 312)

Dâ‘im benüm yüzüme gülersen ‘acebde gül
Tab‘-ı cihânda hâsiyyet-i za‘ferân kodı (Zatî) (Çeltiker 2009: 255-256)

Hiz. Mevlâna mesnevisinde safran çiçeğini sâlik’e benzeterek, onunla sâlikin nefsi tasfiye hallerini anlatmıştır.

Sen safran evleğisin, safran olur. Başka sebzelerle karışıp uzlaşma! (Konuk 2005: I/2526)

Ey safran, sudan gıdanı al da safran ol, zerdeye gir! (Konuk 2005: IV/1085)

İlk günlerde yüzleriniz safran gibi sararır; ikinci günü erguvan gibi kızarır.
(Konuk 2005: IV. 1086)

Erzurumlu İbrahim Hakkı Hazretleri ise *Marifetnâme* adlı eserinde; “sekiz cennetin her birinde za‘ferân bitmiş yetmiş bin ravzanın bulunması, ihtimal, ferahlık vericiliği sebebiyledir.” (Onay 2017: 417) Bu özellikleri ile cennette de za‘ferân bahçeleri var demektedir.

Gülşen-Âbâd mesnevisinde *çiğdem çiçeğinin* yer aldığı beyitler ve bölümleri inceler isek;

Verir çiğdem riyâzât³⁵dan eserler

Lisân-ı hâl ile söyler haberler (B.11)

Şair *Gülşen-Âbâd*'ın girişinde eserde yer alan tüm çiçeklerin bir beyitle tanımını yapar. Bu tanımda eser boyunca çiçek üzerinden anlatılmak istenen mesaj açıkça belirtilir. Çiğdem'in de eserin genel anlatımında vermek istediği mesaj riyazattır. Nefsi terbiyede yolunda zikrullah ve mücahede ile meşgul olanların hâllerinden doğan az yemek, az içmek, az uyumak gibi tâlimler çiğdem'in derviş meşrebinin en belirgin özellikleridir.

Âmeden-i Çiğdem der in Encümen

(Çiğdem'in Meclise Gelişi)

Şair bu bölümde çiğdem'in meclise geliş hâlini anlatır.

Görürüm hâzır olmuş anda çiğdem

Sararmış benzi çeşmi dahi pürnem (B.66)

Baktım ki çiğdem orada, benzi sararmış, gözü yaşlı perişan.

Sefer ehli durur pâyinde cevreb

Ayağı tozuyla durur müedded (B.67)

Sefer hâli ile ayağında tozlu çorabı, edep ve terbiye ile beklemektedir.

Görür rengini anun hasta oldum

Alıp bûyunu pes dem-beste oldum (B.68)

Onun rengini görünce hastalandım, kokusunu alınca ise soluğum kesildi.

Katına vardım ettim merhabâlar

Likâsı birle kesbetdim safâlar (B.69)

Huzuruna vardım selâm verdim, yüzündeki huzuru bende hâl edindim.

³⁵*Riyâzat*: (Ar. *riyâzet*'in çoğul eki -ât almış şekli riyâzât) Nefsi terbiye etmek için yapılan tâlimler, riyâzetler: Nefsin terbiyesiyle meşgul olup riyâzâta ve mücâhedeye ve zikrullâha meşgul olunca sıfât-ı insânî ma'nâ-yı insanda zâhir olur (Eşrefoğlu Rûmî). (<http://www.lugatim.com/> et.10.04.2020)

Suâl

(Soru)

Bu bölümde şair çiğdem çiçeğine sorular sormaya başlar.

Dedim ey sahn-ı bostânın ferîdi

Ki sensin şeyh-i verdin has müridi (B.70)

Sen şeyhin has müridi, bu eşsiz kokulu bahçenin ferdisin.

Bu bezme senden akdem kimse ey yâr

Kadem basmadı hergiz dahi deyyâr (B.71)

Ey dost(yâr) bu sohbet meclisine senden önce, senin kadar kıdemli hiçbir zahit³⁶ asla ayak basmadı.

Beyâbân ehlinin sûretde hem-zâd

Irak olmaz velî ahaba Bağdâd (B.72)

Üstelik çölden gelmişsin görünüşte buraya, lâkin veli dosta, gönülen irak olmaz bu meclis, Bağdâd'da dahi olsa.

Ne iklimin selâmın ergürürsün

Mekânın kandadır kandan gelirsin (B.73)

Hangi iklimden selâm getirdin, evin yurdun neresi, nereden gelirsin.

Ne işe gönderildin bunda ey can

Beni bîgane sanma eyle tibyân (B.74)

Hangi görevle gönderildin bu meclise, beni yabancı sanma açıkça anlat ey can.

Nedendir za'ferânî reng-i rûyun

Neden verir dile hasret bu bûyun (B.75)

Safran rengi sapsarı yüzün nedendir, kokun ise gönlünün hasret çektiğini anlatır.

Cevâb-ı Çiğdem

³⁶**Zahit:** Dünyâyı terkedip dînin emirlerine çok titizlikle riâyet eden, züht ve takvâ sâhibi, dindar, müttakî (kimse). (<http://www.lugatim.com/> et.26.04.2020)

(Çiğdemin Cevabı)

Bu bölümde çiçek şairin sorularına cevap verir.

Dedi hem-derd imişsin çünkü yârâ

İşit benden değilsin seng-i hârâ (B.76)

Çiğdem Şair ile dert ortağı olduğuna ikna olmuştur, şair ile aynı gönül yârası taşıdıklarını ve sorularına cevap vermeye başlar.

Ben idim bâğ-ı kudsün kûşe-gîri

Desen bir berke almazdım sipihri (B.77)

Kudüs bağlarında inzivaya çekilmiş manevi hayatımı yaşıyordum, deseydin semâdan bir ısıltı vereceğiz almazdım.

Cemâl-i Hak verirdi reng ü bûyu

Saçardı dest-i lûtfu âb-ı rûyu (B.78)

Rengi de kokuyu da Cemâl ismi ile Hak saçardı etrafa, onun ihsanının lûtfu saçılırdı.

Olurdum feyz-i akdesle³⁷ murabbâ

İçerdim âb-ı lûtfun bî-ser ü pa (B.79)

İlahi tecellinin bereket ve bolluk ile taşmasıyla terbiye oldum, elsiz ayaksız içerek tecelli lûtuflarını, onunla varolurdum.

Hevâ-yı kuds ile ra'na idim ben

Tecerrüd³⁸ birle bî-hemtâ idim ben (B.80)

³⁷Feyz: Arapça, taşmayı ifade eder. İlâhî tecelli, bu kelime ile anlatılır. Zira bu tecelli heyulam özelliktedir. Tecelli, tecelli edene göre belirir veya kayıtlanır. Zira tecelli; onun için, vücudu olmayan sabit bir ayndır. Bu tecelli, ona nisbetle vücûdî tecelli olur ve bu, vücûdu ifade eder. Kendisine tecelli gelen de, hâriçte mevcud olur. Bir başka tanıma göre, âlemin Allah'tan, derece derece fakat devamlı bir surette iniş tarzı ile ve başka bir mevcudu meydana getirmek özelliğine sahip olarak tekamülüne ve bunun İlâhî nazar altında devamı, manasında kullanılan bir terimdir. Feyz her an tecelli etmekte (ortaya çıkmakta) dır. Varlıklar, bu feyz vasıtasıyla meydana gelir. Ancak bu varlık, zâtlarındaki imkan sebebiyle yok olmakta, fakat Hakk'ın feyziyle aynı zamanda var olmaktadır.

Feyz-i akdes: Arapça, en kutsal feyz demektir. Feyz-i Akdes; önce ilim, sonra, ayn mertebesinde, nesneler ve yeteneklerinin var olmasını gerekli kılan zâtî-hubbî tecellidir. Bu, ilâhî ilimde subûtü vâcib olan tecellidir. (Cebecioğlu 2004: 111)

³⁸ *Tecerrüd:* (tasavvuf).Dünyâya âit her şeyden vazgeçip Allah'a yönelme (<http://www.lugatim.com/et.08.04.2020>)

Kudüs aşkı ile mesut hâlde, dünyadan elini eteğini çekmiş eşsiz, benzeri olmayan lütuf ile beraberdim.

Be-nâgah emr edip ol Rabb-i Cebbâr³⁹

Beni bu gurbete gönderdi nâ-çâr (B.81)

Vakitsizce herşeye kadri olan Allah'ın emri ile emrin vazifesi gereği ister istemez bu gurbet ele geldim.

Ayırdılar makam u menzilimden

Çıkardılar mekânımdan ilimden (B.82)

Yerimden makamımdan ayrıldım, mekânımdan şehrimden çıktım.

Budur benzim sarı çeşmimde nem var

Bu hâletden derûnum içre gam var (B.83)

Gurbete düştüğümünden dolayı, benzim soluk gözüm yaşlı, hasretten dolayı kalbimin derinlerinde gizli gam var.

Ayağım kildedir başımda toprak

Bu gurbetde bana dar oldu âfâk (B.84)

Ayağım çamur içerisinde, başım toprak. Dört bir yanımda geliyor gurbette.

Gârib⁴⁰ oldum dilimden bir bilir yok

Ne diyem sergüzeştim dahi var çok (B.85)

Asıl vatanından ayrılmış gurbette Hak aşığı bir dervişim dilimden bu gurbete anlayan yok, başımdan türlü maceralar geçti kime anlatayım.

Cihân halkın bana bî-gâne buldum

Kamu ahvâlini efsâne buldum (B.86)

³⁹Cebbâr:sıf. ve i. (Ar. cebr “zorlamak”tan cebbar)

“Dilediğini cebir yoluyla yapan, kayıtsız şartsız herkese cebredecek güçte olan, hiç kimse tarafından kendisine cebir olunamayan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dir.

⁴⁰Garîb: (tasavvuf) Asıl vatanından ayrılıp bu dünyâya geldiği için kendini gurbette sayan Hak âşığı derviş: Aceb şu yerde var m'ola şöyle garib bencileyin / Bağrı başlı gözü yaşlı şöyle garib bencileyin (Yûnus Emre). (<http://www.lugatim.com/> et.06.04.2020)

Dünyadaki halkı kayıtsız, ilgisiz gördüm, herkesin vaziyetini, hâlini boş sözlerle uğraşıp, asılsız hikayelerle lâkırdı yaparken buldum.

Gehî sermayeyle hâlim⁴¹ diger-gûn

Gehî germâ eder pejmürde pür-hûn (B.87)

Bazı zaman ait olduğum tüm hâller başka türlü oldu. Bazı zaman içimdeki ateş kaynadı kalbim kan ağladı, perişan oldum.

Gehî şeşper⁴² gehîşeşpâre oldum

Gehî kûh-sârâ düşdüm hayme kurdum (B.88)

Bazı zaman altı kanatlı bazı zaman altı parça oldum, bazen dağlara çıkıp çadır kurdum.

Gehî yollarda yaptım beytü'l-ahzân

Alırdım her gelenden bûy-ı cânan (B.89)

Bazen yollarda hüznün evleri yaptım, alırdım her gelenden sevgilinin kokusunu.

Beytü'l-ahzân kavramına Divan edebiyatında da rastlanılır. Hz. Yakub'un oğlu Yusuf tan ayrı düştükten sonra hayatını ıstırap içinde geçirdiği ev için "beytü'l-ahzâr" tabiri kullanılır. Esere bu telmihler dışında diğer peygamberlere dair dolaylı da olsa herhangi bir bahis bulunmamaktadır. Eserde giriş kısmında Hazret Peygamber hakkında müstakil bir na't yer almaktadır. Metin içinde de çeşitli beyitlere dağılmış Hz. Peygamberle ilgili telmih ve işaretlere rastlanmaktadır.

Bi-âhır bulmadım derdime çâre

Düşüp elden ele oldun figâre (B.90)

⁴¹*Hâl: (tasavvuf) Kulun gayreti ve kastı olmadan sırf Allah'ın bir lutfu olarak kalbe gelen mânâ, feyiz, bunun dervişe geçici olarak verdiği coşkunluk ve cezbe: Hâl olan yerde kıyl u kâl olmaz / Eline vâizin kitâbın ver (Rûhî-i Bağdâdî) (<http://www.lugatim.com/> et.06.04.2020)*

⁴²*Şeşper'in şu anlamı da vardır: Bilhassa Rifâî tekkelerinde zikir esnâsında kullanılan ve şeyhin izniyle vücûda saplanan topuz: Duvarlarda dînî resimler, nikaplı Hazret-i Ali'nin resimleri ve daha türlü remizli resimler görüldüğü gibi yine duvarlarda bâzan şişler, teberler, şeşperler, lobutlar hele Rifâî dergâhlarında sık sık yer alır (Mâlik Aksel). (<http://www.lugatim.com/> et.06.04.2020)*

Nihayetinde bulamadım derdime çârei, üzüldüm, yaralandım, incindim, düştüm elden ele.

Elinden rûz-i gârın dâd u feryâd

Olurken rûz u şeb bu gamla nâ-şâd (B.91)

Rüzgârın elinden feryad fîgan eyledim, gündüzüm gecem bu gamla geçti.

Cefâ hâkin saçar başıma her-bâr

Vurur gamıma gam dâim eder zâr (B.92)

Cefâ toprağı saçılır başıma her defasında, gamıma gam katar zavallı olurum.

Bu gurbette çekerken hicr-i cânân

Neler etti gör dest-i nâdân (B.93)

Bu gurbette cânânın hicrini çekerken, gör neler yaptı bilgisiz, cahil, sert, gönül kırıcıların eli bana.

Bu derde bunda pes dermana geldim

Visâlin isteyi hicrâna geldim (B.94)

Bu derdimden usandım derman bulmaya geldim, sevgiliye kavuşma isteğı ile hicrana geldim.

Bu dem şeyh âsitânında kodum baş

Derûnum gam tenüm lâgar gözüm yaş (B.95)

Şimdi şeyhin dergâhına geldim, başımı eşiğine serdim, gamlı, zayıf, gözü yaş dolu.

Çün etti sergüzeştin bana takrîr

Kalem göz safhasından etti tahrîr

Mademki maceramı anlattım, seyredilip yazılmalı her safhası kaydedilmeli.

Bu remzi çün okudum safhasından

Mey-i hasretler içtim kas'asından (B.97)

Her safhasını işaretlerinden okudum hâlimin, hasret şarabını içtim kasesinden.

Bu ahvâli çü buldum hasbihâlim

Yine depreşti derd-i pür-melâlim (B.98)

Hasbihâl edecek biri bulunca anlattım bu hâllerimi. Anlattıkça depreşti derdim, kederim.

Unutmuştum yine gül-zârım andım

Bu gurbet içre şimdi zârım andım (B.99)

Unutmuştum sevgilimin (gül) bahçesini hatırladım, gurbette eski günleri ağlayarak andım.

Bu kül-hân içre gördüm zahm-ı hârı

O gülşen içre andım bûy-ı yârı (B.100)

Bu gurbet cehenneminde ayrılık dikeninin yarasını gördüm. O gül bahçesinde yârin kokusunu andım.

O bezmi⁴³ yâd edip mestâne düştüm

Bu kesret⁴⁴ fikriyle efsâne düştüm (B.101)

Elest bezmini anarak âşk sarhoşu oldum, çokluk fikri ile hayal mahsulü olan bu hikâyeye düştüm.

3.2.1.Tasavvufî Unsur Olarak Çiğdem

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *çiğdem çiçeğinin*, eserde tasavvufî unsur olarak ele alınış şeklini inceler isek:

⁴³*Bezm-i Elest*:Farsça ve Arapça iki kelimedden oluşmuş “Elest Toplantısı” anlamınd bir tabir. A'raf suresi'nin 172 nolu âyetinde Allah ruhlara "Elestü bi-Rabbiküm" (Ben sizin Rabbiniz değil miyim?) sorusunu yöneltince ruhlar “Belâ” (Evet) dediler, işte bu toplantı, ruhlar bedene girmeden yapılmış, Allah ile ruhlar arasında "misak" (sözleşme) vukubulmuştu. Orada verilen sözün doğruluğunun sınanması için, Allah, ruhları bu imtihan dünyasına gönderdi. Şu anda bu sınavdayız. Allah ile ruhlar arasındaki sözleşmenin meydanageldiği toplantıya "Bezm-i Elest" yani “Elest Toplantısı” denir. (Cebecioğlu 2004: 37)

⁴⁴*Kesret*: Arapça, çokluk demektir. Vahdetin zıddıdır. Varlıkların varlıklarını kendilerinden bilmek, onları müstakil varlıklarla var görmektir. Mevcudatın varlığını, Allah'tan bilmeye de, vahdetdenir. Her varlıkta Allah'ın gücünü görmek, kesrette vahdeti görmek demektir.(<http://www.lugatim.com/et.13.04.2020>)

3.2.1.1.Riyazat

Verir çiğdem riyâzâtdan eserler

Lisân-ı hâl ile söyler haberler (B.11)

Çiğdem çiçeği eser boyunca hâl diliyle, nefis terbiyesi yolunda nefsin tabiatındaki kötü sıfatlardan arınarak, nefsin edep ile terbiye edilmesini anlatır.

Sözlükte; “yabani bir hayvanı evcilleştirmek, serkeş atı eğitmek; egzersiz yapmak” yani bir çeşit perhiz yapmak gibi mânalara gelen riyâzet kelimesi tasavvufi ıstılahta, nefsi eğitmek için nefsin tabii ve meşrû istek ve arzusundan mahrum etmeyi ifade eder. İslâm’da nefsin küçük, büyük tüm haramlardan uzak tutulması ve bunun için gayreti son ana kadar elden bırakmamak gerektiği emredilmiş, mekruh olan hususlardan kaçınılması tavsiye edilmiştir. Sûfiler, sâlikin nefsinin mübah olan hazlardan dahi mahrum ederek nefis bineği üzerinde hâkimiyet kurması gerektiğine inanırlar. Bu anlamda; “riyâzet, zühd, mücahede, mücadele, tahallî, nefis tezkiyesi ve tasfiyesi gibi tasavvuf terimleriyle yakın anlamlıdır. Tasavvufta, Hakk’ın emrine uymak ve akl-ı selîmin gösterdiği yolda yürümek için bütün kötülüklerin kaynağı olan nefisle mücadele halinde bulunmak, ona muhalefet etmek esastır. Nefsin yeme içme ve cinsel arzularını, mal mülk, makam mevki, şan şöhrat gibi dünyevî talep ve tutkularını denetim altında tutmak için yemeyi içmeyi, uyumayı, konuşmayı azaltarak zaruret ve ihtiyaç haliyle sınırlamak, diğer taraftan nefsi zor işlere koşmak, nefsin hileleri karşısında uyanık olmak riyâzetin esasını teşkil eder.” (Uludağ 2008: 35/143-144)

Muhyiddin İbnü’l-Arabî edep, talep ve ilim olmak üzere üç çeşit riyâzetten bahseder. Şöyle açıklamaktadır; “Edep riyâzeti nefsin tabiatından çıkmak ve ondan kurtulmaktır. Fakat riyâzetle nefsin tabiatından kurtulmak ve varlığını ortadan kaldırıp başka bir tabiat ikâme etmek mümkün değildir. Ancak nefsin tabiatının talep ettiği şeylerin sağlıklı ve doğru olması sağlanabilir. İbnü’l-Arabî riyâzetin ikinci türüne talep riyâzeti adını verir. Talep riyâzeti nefsin zelil kılınıp kullukta bulunmaya sevk edilmesiyle ahlâkın düzeltilmesidir. İbnü’l-Arabî’ye göre riyâzet iyi ve kötünün üzerinde dolaştığı dünya gibi olmaktır. Böylece nefis Hakk’ın bütün tasarruflarına râzı olarak rızâ makamına ulaşır. Rızâ makamındaki

sûfîzelilliğine, sınırlı varlığına ve cehaletine nisbetle Hakk'ın izzetine ve ilminin sonsuzluğuna boyun eğer. Üçüncü riyâzet türü ilim riyâzetidir ve riyâzetlerin en faydalısıdır. Âlim bir kulun en yüksek riyâzeti, Hakk'ı bir sûret üzere müşâhede ettiğinde onu inkâr etmeyip tenzihle sınırlamamasıdır. Talep riyâzeti nefsin ıslahıdır, ilim riyâzeti ise kulun Hakk'a dair bilgisini tenzihte teşbih, teşbihte tenzih ilkesince düzenlemesidir.” (Arabî 1986: II/153)

3.2.1.2.Mürîd

Dedim ey sahn-ı bostânın ferîdi

Ki sensin şeyh-i verdin has müridi(B.70)

Çiğdem bu beyitte, şeyhin yani gülün has müridi olarak anlatılmıştır.

Sözlükte; “Arapça, isteyen demektir. Allah'a vuslatı arzu eden, bir başka deyişle, Allah'ın ahlakıyla ahlâklanmak isteyen ve bu olgunluğun eğitimini verecek bir şeyhe (veya mürşide) bağlanan (öğrenci olarak kaydını yaptıran, bey'at eden) kişiye mürid” denir.

Tasavvufî anlamdaki olgunlaşma sürecinde kişi için 4 basamak vardır. 1- *Talib*, 2- *Mürîd*, 3-*Mutasavvıf*, 4- *Sûfî*. *Mürşid*. Bu tekamülî oluşumda mürid ikinci sırada yer almaktadır. Son sırada bulunan sûfiye, vâsıl denir.

Mürîd ise üç gruba ayırırlar: “1) Mutlak mürid: Şeyhine "niçin?" sorusu sorarak dili ve kalbiyle itirazda bulunmayan, şeyhinin sözlerine karşı delil istemeyen mürîde, mutlak mürid denir. 2) Mucâz mürîd: iç ve dışa ait her hususta şeyhinin rey ve iradesi altında bulunan dervişe denir. 3) Mürted mürid: Şeyhine emrettiği, yasakladığı konularda karşı çıkan müriddir. İlk iki grub makbuldür. Müridin herşeyden önce şeriate sınıskı yapışması (takva), edeb ve sıdk (doğruluk) üzere olması gerekir. ” (Cebecioğlu 2004: 190)

Kendi isteğini şeyhinin isteğinde eriten, fanî kılan kişiye mürid denir. Bu nefis eğitimi de mürid olanı Allah'ın iradesine teslim olmaya götürür.

Mürîdi ol ânın dilden muradın terkedip cümle

İradetsiz murad olan, nefes tutmak itaattir (Sarı Abdullah Efendi) (Cebecioğlu 2004: 190)

3.2.1.3.Edep

Sefer ehli durur pâyinde cevreb

Ayağı tozuyla durur müedded (B.67)

Çiğdemin meclise gelişinin anlatıldığı bölümde çiğdemin terbiyeli, olgun hali müridin edep hâlini anlatmaktadır.

Edep farklı anlamları olan iki ayrı kökenden gelmektedir. 1) “Hayret etme, çok beğenme” anlamındaki edb köküne göre edep “güzelliği dolayısıyla insanı şaşırtan, takdirini kazanan şey” demektir. Bir kimsenin sahip olduğu meziyet ve fazilet başkalarında hayranlık ve takdir hissi uyandırdığı için edep diye adlandırılmıştır. 2) “Davet etme” mânasındaki edb masdarından türetilen edep ise insanları takdire değer ve meziyet sayılan hususlara davet eden, bilgisizlik ve kötü davranışlardan alıkoyan şeyi ifade eder.” (Çağrı 1994: 10/412-414)

Edep sözcüğü farklı açılardan incelenirse, bazen şeriatın edebi, bazen hizmetin edebi ve bazen de Hakk'ın edebi kastedilir. Şeriatın edebi, dinin zahirine tam olarak riayet etmektir. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Hizmetin edebi, hizmette ileri gitmekle beraber, kendisinden cereyan eden şeyleri görmekten fani olmaktır. Hakk'ın edebi ise, Allah'a ve kendine ait olanı bilmektir.” (Erginli 2006: 194)

Sûfiler ise tasavvufun genel esaslarına uygun olarak edep kavramını zâhirî ve bâtınî olmak üzere ikiye ayırmışlardır. Zâhirî edep, beden ve şeriat ile ilgili uygulamalar ilgilidir. Bâtınî edep ise kalp ve Hak'la ilgilidir. Her ikisine de önem teşkil eder, sûfiler için esas olan bâtınî edeptir. Zira edebin bu şekli de zahiri olarak mutlaka şeriate yani bedene de yansır. Bundan dolayı Cüneyd-i Bağdâdî, hacca giderken Bağdat'a uğrayan müridlerinin son derece saygılı ve nazik davrandıklarını görünce Ebû Hafs'a, “Müridlerini saray mensupları gibi edeplendirmişsin” demiş, Ebû Hafs da “Hayır, onların bâtınlarındaki edep zâhirlerine yansımıştır” diye cevap vererek müridlerinin gösterişçi bir

davranışında olmadıklarını anlatmak istemiştir. Nitekim bir hadiste, “Kalbi huşû içinde olanın bedeni de öyle olur” denilmiştir. (Erginli 2006: 194)

Mürid olanlar *amel* ile, mutasavvıf olanlar ise *edeb* ile ârif olanlar ise *himmet* ile üstün olurlar. Şazeli şöyle demiştir: “Dört edeb vardır ki, bunlara sahip olmayan dervişi bırak gitsin! Bunlar da küçüklere nîrhamet, büyükleri saymak, nefsine karşı insaflı olmak, nefsin hakkını istemeyi terketmektir. Dört edeb daha vardır ki Allah'ın yoluna giren bir kimsede bunlar yoksa, sakın ona güvenme! Bunlar da zulüm ehlinden (haksızlardan) uzak durmak, ahiret ehlini tercih etmek, muhtaçları gözetmek, beş vakit namazı cemaatle kılmaktır.”

Ebû Hafs (Haddad) şöyle açıklamıştır; “Tasavvufun tamamı edebdir. Her vaktin bir edebi, her hâlin bir edebi vardır. Kim vaktin edeblerine uyarsa adam seviyesine yükselir. Edebi terk eden kimse yaklaşmak istediği yerden kovulur; ulaşacağını zannettiği yere ulaşamaz.” (Erginli 2006: 194)

3.3.Sünbül

Sünbül, “Zambakgillerden, soğanla üretilen, 15-20 cm yükseklikte, çiçekleri kuvvetli kokulu ve türlü renkli çok yıllık bir süs bitkisidir.” (Parlatır 1998: 1895) Latince karşılığı hyacinthos olan sünbülün, dilimize Farsça “sunbul”den geçtiği bilinmektedir. İlkbaharda salkım şeklinde açan bu çiçek, türlü renkleri olmakla birlikte daha çok açık mor rengi, keskin ve güzel kokusuyla dikkat çeker. (Ayverdi 2006)

Sümbül şiirde şairler tarafından sıkça kullanmış çiçeklerden birisidir. Şiirlerde genellikle sevgilinin saçı, zülfü sümbüle benzetilmiştir. İskender Pala'ya göre şiirlerde sümbül ve gül çoğu zaman beraber kullanılmıştır. Çünkü gül sevgilinin yanağı sümbülde saçlarıdır. O yüzden şiirlerde gül yanağın üzerine sümbül saçlar dökülmüştür. Şekilce dağınık ve kıvrımlı olmasından dolayı süpürgeye ve gölgeliği de benzetildiği ayrıca deste deste oluşu tazeliği sık kullanılan özelliklerinden olduğunu ifade etmiştir. (Pala 1995: 494)

Beşir Ayvazoğlu'na göre de doğada çiğdemlerden sonra gök renkli elbisesiyle yeni açmış sümbüller görünür ve gözleri yalı ve hali perişandır. Güzel kokusundan sarhoşa dönen şair onun bu gönül alıcı kokunun nerden geldiğini sorar. Sümbül önceleri ezel bağında henüz açılmamış bir gonca olduğunu güzel kokusunu sevgilinin rüzgârından aldığını söyler daha sonra bu sürekli bahar ülkesinden atıldığını o gün bugündür de günü gününe uymaz bazen başlar üzerine konup hürmet gördüğünü bazen ayaklar altına alındığını bazen de çocukların elinde can verdiğini söyler. (Ayvazoğlu 2013: 171)

Sümbülün Türk edebiyatında hiçbir dönem gülün ve lalenin önüne geçemediğini söyleyen Ayvazoğlu, erken devirlerden itibaren şiirlerimizin ve süsleme sanatlarımızın ve bahçelerimizin önde gelen çiçeklerinden olduğunu hatta “*dört çiçek*” (Ayvazoğlu 2013: 174) üslûbunda da gül, lale, karanfil yanında yer aldığını ifade etmiştir.

Osmanlı insanının hayatında ve gönlünde bu çiçeğin ne derece yer ettiğinin göstergesi sayılabilir. Halvetiyye tarikatının Sümbüliyye kolunun kurucusu olan Sinan, rivayete göre bir gün vecd hâlindeyken bahçesindeki sümbüllerin zikrettiğini duymuş ve ondan sonra hiçbir çiçeği koparmamış. O günden sonra Sümbül Sinan olarak tanınmış ve kurduğu tarikat da Sümbüliyye adıyla anılmıştır. (Ayvazoğlu 2013: 154)

Ayvazoğlu “İslah edilmiş sümbül melezlerinin Avrupa’ya ilk kez İstanbul’dan gönderildikleri biliniyor. Bu bitkilerin, lâle çılgınlığının Hollanda’da bir krizle sonlandığı ve lâle zenginlerinin bir bir iflâs ettikleri dönemde Avrupa’da lâlenin yerine geçtiğini ve ön plana çıktığını görüyoruz. Bizde ise, hiçbir zaman gül ve lâlenin önüne geçemeselerde, XV. yüzyıldan itibaren şiirimizin, süsleme sanatlarımızın ve bahçelerimizin en gözde 4 çiçeği arasındadır.” (Ayvazoğlu 2013: 239)

Sünbül, halk hekimliğinde ilaç olarak yaygın bir kullanıma sahiptir. Sünbül soğanları yumuşatıcı ve çıban açıcı olarak kullanılır. Soğanlar sütle karıştırılıp pişirilir ve merhem haline getirilip çıban üzerine sürülür. Sünbül soğanları zehirli olduğu için hazırlanan ilaç daima haricen kullanılır. Sünbül tohumlarının mideyi güçlendirici, iştah açıcıdır. (Eyüboğlu 2007: 47)

Sultanların, mutasavvıfların, her tabakadan halkın bahçesinde kendine yer edinen sümbül müstakil olarak onu ele alan kitaplara da konu olmuştur. Bugün Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde korunan Sünbülname adlı murakka albüm, 18. yüzyılda yazılmış, konusu sünbül olan bir eserdir. (Karaman 2012: 295)

Bâkî ve Nev'î'nin “sünbül” redifli kasideleri meşhurdur. Sünbülle ilgili olarak divan şiirinde yer etmiştir. (Karaman 2012: 297-298)

Yazdurup müşğ ile boynına hamâ'il takdı
Kendüye itmek için halkı musahhar sünbül (Bâkî)

Götürülse n'ola baş üzre bu nazm-ı rengîn
Eylese başlar üzre yiridürcâ sünbül (Nev'î)

El uzatıp zülfünün reyhânını çözdükçe bâd
Ey nice miskin ayağına düşer sünbül gibi (Ahmet Paşa)

Ey gülüm ey sünbülüm ey sûsenim ey anberim
Ey benim nahlim yine habb-i nebat ü şekkerim (Nesîmî)

Gülşen-Âbâd adlı mesnevide *sünbül çiçeğinin* yer aldığı beyitler ve bölümleri inceler isek;

Sana sünbül bu remzi eyler ifşa
Perîşân ol bu yolda olup ra'na (B.10)

Şair, *Gülşen-Âbâd*'ın eserde yer alan tüm çiçeklerin eserin giriş kısmında bir beyitle tanımını yapar. Eser boyunca sümbül çiçeğinin hâl lisânı ile verilmek istenen mesaj belirtilir. Sümbülün gösterdiği işaretler, onun aşk yolundaki sırlarını ifşa eder. O aşk yolunda perişanlığı, meczupluğu göstermektedir.

Âmeden-i Sümbül be Mahfil-i Gül
(*Sümbülün Gülün Huzuruna Gelişi*)

Şair bu bölümde sümbülün gülün sohbet meclisine gelişini anlatır.

Onun ardınca geldi sümbül ter
Giyinmiş âsumânî çeşmi nem-ter (B.102)

Çiğdem çiçeğinden sonra onun hemen ardında meclise sümbül geldi. Gökyüzünü giyinmiş halde, gözleri nemli.

Dağılmış mûyuvü hâli perişân
Gelir bu meclise ol dahi lerzân (B.103)

Saçı başı dağılmış, perişan, inleyerek geldi meclise.

Haber söyler derûnundan birûnu
Bu hicrin ol dahi olmuş zebunu (B.104)

İçi, dışına yansımıştır, içindeki hasret ve ayrılık acısının perişanlığından dışıda nasibini almıştır.

Suâl
(*Soru*)

Bu bölümde şair, sümbül çiçeğine sorularını sormaya başlar.

Velî bûyundan oldum mest ü hayrân
Dedim cânâ bu bûdan eyle tibyan (B.105)

Kokundan oldum mest ve hayran, dedim bu içinden gelen kokunun sebebini açıkla.

Bu bû-yı dilerübâyı kandan aldın

Nesîminle bu akli neyden aldın (B.106)

Bu gönülçelen kokunu nereden aldın, bu hoş havanı ve aklını kimden aldın.

Ne dükkândan alıpsın kıl haberdâr

Bu ıtrı kankı attâr etti îsâr (B.107)

Hangi dükkândan aldın bu güzel kokunu haber ver, hangi attâr ikram etti sana.

Cevâb

Bu bölümde sümbül çiçeği şairin sorularını cevaplar.

Dedi al ıtrımı dükkânı sorma

Mukayyed ol benimle kânı sorma (B.108)

Sümbül dedi al kokumu, bağlan bana ama kaynağını sorma.

Dedim kândan gelen kânı bırakmaz

Bulan ıtlâkı hergiz kayda bakmaz (B.109)

Kokumun kaynağını bilenler o kaynaktan ayırlamaz, kaynağını bulanlar asla kayda bakmaz.

Beni aldama dervîşkânı söyle

Bana andan de cânım onu söyle (B.110)

Beni aldatma dervîş, bana ondan haber ver, o nerede candan söyle.

Dedi evvel ezel⁴⁵ bâğından idim

Açılmadık henüz bir gonca idim (B.111)

Başlangıçta açılmamış bir çiçek idim dünyaya gelmeden önce.

Olurum kûh-ı vahdetde ser-efrâz

Bu kesretten işitilmezdi âvâz (B.112)

Vahdet dağında başım yüksekte idi. Bu çokluk âleminden eşitmezdim hiçbir ses.

Bahârı daim idi bîzemistân

⁴⁵Ezel: Başlangıcı olmayan geçmiş zaman, başlangıcı tasavvur edilemeyen zaman.; Ruhlar âleminin başlangıcı (<http://www.lugatim.com/et.03.05.2020>)

Hazân olmazdı anda bağ u bostan (B.113)

Orada (vahdet âlemi) hiç kış olmazdı, sonbahar olmazdı baharı daimî olan bir bağ bostan idi.

Nesîm-i yâr ile hoş-bû idim ben

Hemîşe tâze vü hoş-rû idim ben (B.114)

Yârin hoş esintili, lâtîf rûzgârların ile hoş kokardım ben, daima güzel yüzlü, tatlı, genç idim.

Yem-i vahdet içinde gark idim hûş

Zuhûr etti irâdet eyledi cûş (B.115)

Aklım, şuurum vahdet denizine dalmıştı, ilahi tecelli zuhur etti coştum.

Beni bu sâhil-i hicrâna saldı

Harâb-âbâda vü vîrânâ saldı(B.116)

O taşma hali ile bu kesret âlemine, bu yıkık harab, gamlı harabeye saldı.

Perîşân hâl olup âvâre düşdüm

Gelüp bu şeş-dere şeş-pâre düşdüm (B.117)

Perişan hâl ile âvâre oldum, altı kanatlı altı parça bu çokluk âlemine düştüm.

Garîbim yok durur kimse enîsim

Bu evde hâr u has oldu celîsim

Garibim ne arkadaşım var ne kimsem, çalı çırpı ile birlikte yaşarım.

Gehî etfâl elinde mürde oldum

Düşüp elden ele pejmürde oldum (B.119)

Bazen çocukların elinde öldüm, elden ele perişan oldum.

Gehî başa konup oldum muvakkar

Gehî pâye düşüp oldum muhakkar (B.120)

Kimi zamanda baş üstünde tutuldum, kimi zaman ayağa düştüm ezildim hor görüldüm.

Cefâlar görmüşem devrân elinden

Zahmlar yemişem nâdan elinden (B.121)

Cefâlar gördüm bu devrânın elinde, yaralandım cahillerin, kabaların elinden.

Belim büktü bu gamla bâr-ı hicrân

Gehî sûzân olurum gâhî giryân (B.122)

Bu hicranın, kederin yükü belimi büktü, bundan yanarım, ağlarım.

İşittim meclis-i irfâna geldim

Bu derde ben dahi dermâna geldim (B.123)

Bu irfân meclisine bu dertlerime dermân bulmaya geldim.

Gülşen-âdâb adlı mesnevîde perişanlık özelliği ile anılan sünbül, mesnevîlerde sünbül kıskanç, kıskançlığı sebebiyle başkalarının iyiliğini çekemeyerek kötülükler yapan bir çiçek olarak tasvir edilir. Örneğin, Fazlî'nin *Gül ü Bülbül* mesnevîsinde sünbül; karanlık işlerle uğraşan, dolandırıcı, hilekâr hırsız, büyücü gibi olumsuz özelliklere sahip bir kişiliğin temsilcisi olarak sunulur. (Zavotçu 2006: 488-490) Şüphesiz bunda yine sünbülün daha çok koyu, özellikle de kara olarak düşünülen renginin etkisi büyüktür. Siyah; olumsuz kavramları çağrıştıran, karanlık ve kötülüğün sembolü olan bir renktir. Bundan dolayıdır ki sünbül, karanlık işlerle uğraşan, kötü, hilekâr, kıskanç, büyücü bir çiçek olarak takdim edilir. (Zavotçu 1997: 419-426)

3.3.1.Tasavvufî Unsur Olarak Sünbül

Gülşen-Âbâd mesnevîsinde yer alan *sünbül çiçeğinin*, eserde tasavvufî unsur olarak ele alınış şeklini inceler isek:

3.3.1.1.Perişanlık

Sana sünbül bu remzi eyler ifşa

Perîşân ol bu yolda olup ra'na (B.10)

Perîşân hâl olup âvâre düşdüm

Gelüp bu şeş-dere şeş-pâre düşdüm (B.117)

Sünbül çiçeğinin hâli ile 10. ve 117. beyitte âşk yolunda olan sâlikin perişanlığı anlatılmaktadır.

Perişanlık Farsça, dağınıklık, zavallılık, mahzunluk vb. gibi anlamları olan bir kelimedir. Tasavvufi açıdan, cem' âleminin zıddı olan tefrika âlemine denir.

Perişân-hâlin oldum, sormadın hâl-ı perişanım.

Canımdan derde düştüm, kılmadan tedbîr-i dermanım. (Fuzûlî) (Cebecioğlu 2004: 211)

“Sâlikin mahv mertebesine ulaşıp kendisinden ve çevresindekilerden habersiz kalması hali” şeklinde de tanımlanan cem'îyyetin karşıtı tefrikadır. Tefrika gönülde çeşitli endişelerin bulunması ve dikkatin dağılması haline denir.” (Cebecioğlu 2004: 211)

Eserde sünbül çiçeği cem'îyyet halinden (sâlikin bütün endişelerini Allah'a teveccüh noktasında toplaması ve mâsivâyı bırakıp sadece O'nunla meşgul olması hali anlamına gelen tasavvuf terimi) uzaklaşarak âşk yolunda perişanlığa düşer.

Vahdet âlemini özlemle yadederek orada cem ehli oluşunu, kesret âlemine düştüğünde ise çoklukta perişan oluşunu, harabat ehline dönüşünden dem vurur. İlâhi âşk ile sarhoş olup harabat ehline dönse de onun perişan ve avare hâlinde bile nice sırlar vardır. O perişanlığı ile defineye mâlik bir viranedir.

Sûfilerin zaruri görevleri; “batınlarındaki (iç dünyalarındaki cem' halini muhafaza etmek, batınlarındaki karmaşayı gidererek tefrikayı yok etmektir. Çünkü onlar, ruhlara nisbetle cem' haline ermişler, ilâhi ülfet rabıtasıyla da ittifak etmişlerdir, kalblerin müşahedesi sayesinde el ele vermişler, nefsleri süslemek vekalbleri

arındırmak için ribatlarda murabıt olmuşlardır. Bunun içindir ki onların, mutabakat içerisinde birbirleriyle ülfet eden ve birbirlerini seven kimseler olmaları gerekir.” (Cebecioğlu 2004: 211) Aşk yolunda birlikten çokluğa düşmüşlerin, birliğe duyduğu daîmi hasret ve hicrân yarasının hor görülmemesi gerekmektedir.

3.4. Zerrîn-kadeh

Yaprakları hasırsazının yapraklarını andıran soğanlı nergistürlerine verilen addır. Bu nergisgillerden olan bitki ilkbaharda, çok gelişmiş oldukça büyük sarı çiçekleri ile kırlara renk katar. Bahçelerde de süs bitkisi olarak yetiştirilir. (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi 1986: VII/4326). Kokusu keskin ve belirgindir. (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi 1990: IV/877)

Geleneksel çiçek üstâdlarımız nergisgiller familyasının yaygın olarak zerrin kadeh denen türünü yetiştirmişlerdir. Zerrin kadehtürü çinilerde ve duvar resimlerinde sıkça kullanıldığını kitap sanatlarında da rastlanılmaktadır. Ülkemizde ise nergis türleri arasında en çok bu türü sevip yetiştirdikleri bilinmektedir.

Çiçek tarihimizin en ünlü zerrin kadeh yetiştiricileri arasında Şeyhülislam Ebussuud Efendi ile Sultan İbrahim devrinde çiçekçiler başbuğu olan Sarı Abdullah Efendidir. (Ayvazoğlu 2013: 229)

Nergisgiller türünden olan zerrin-kadehten çok fazla bahsedilmemiş olup daha çok nergis ile beraber bahsi geçmektedir. Kadehe benzetildiğinden dolayı genellikle sarhoş, mestâne gibi özellikleri ile anılmıştır.

Safa bezminde şol zerrîn-kadeh kim dolu sahbâdır

Kenarı bâğ-ı işrette açılmış verdi ra'nâdır (Bâkî) (Küçük 1994: 185)

Düzüp zerrîn-kadehle bezmini çarh-ı felek gûyâ

Çekildi bir kenâra cümleden sâhib-vakâr oldu (Şeref Hanım) (Arslan 2018: 51)

Gülşen-Âbâd adlı mesnevîde *zerrîn-kadeh çiçeğinin* yer aldığı beyitler ve bölümleri inceler isek;

‘‘Sekâhum’’⁴⁶câminı zerrin-kadehden
Sunar tâliplere ya’nî hadakden (B.8)

Şair *Gülşen-Âbâd*’ın girişinde eserde yer alan tüm çiçeklerin bir beyitle tanımını yapar. Eser boyunca *zerrîn-kadeh* üzerinden anlatılmak istenen mesaj açıkça belirtilir. *Zerrîn-kadehin* anlatmak istediği hâl eşyanın hakikatini bilme ve o hakikate hayranlık ile içmeden sarhoş olma hâlidir. İnsan suresinin 21. ayetine atıfta bulunarak Allah’ın cennet ehline vadettiği altından kadehlerden temiz ve sarhoşluk vermeyen içecekleri içme olayına telmih yapılmıştır.

Âmeden-i Zerrîn-kadeh
(Zerrîn-kadehin Meclise Gelişi)

Şair bu bölümde *zerrîn-kadehin* meclise geliş hâlini anlatır.

Gelir zerrîn-kadeh mecliste şeyda
Tutup elde kadeh eyler temennâ⁴⁷ (B.124)

Zerrîn-kadeh deli divâne olmuş, elinde kadehi, öne doğru eğilip kadehini yukarı kaldırarak selâmlar tüm meclisi.

Şarâb-ı vahdetin ger âgehîdir
Henüz memlû değil ondan tehdidir (B.125)

⁴⁶El-İnsan Suresi 21.ayet (76:21) *Âliyehum siyâbu sundusin hudrun ve istebrakun ve hullû esâvira min fiddah(fiddatin), ve sekâhum rabbuhum şarâben tahûrâ(tahûren).* ‘‘ O kimselerin üzerinde yeşil ipekten ve atlasan elbiseler olacak, onlar gümüş bileziklerle süslenecekler ve Rableri onlara en temiz içeceklerden ikram edecektir.’’ (<https://www.kuranayetleri.net/insan-suresi/ayet-21/et.12.04.2020>)

⁴⁷*Temennâ*: Hürmet ve âşinalık göstermek veya teşekkür bildirmek için sağ eli dizden aşağıya indirip sonra yukarı doğru kaldırarak ağıza ve başa götürmek sûretiyle verilen bir selâmçeşidi [Bu anlamı Türkçe’de kazanmış ve Temennah şeklinde de kullanılmıştır.(<http://www.lugatim.com> et.20.04.2020)

Vahdet şarabından gözü açılıp uyanmamıştır, henüz gönlü dolu değil boştur.

Velî bûyundan olmuş şöyle sekrân

Durur bir köşede mestân u hayrân (B.126)

Henüz âşık değildir ama velinin kokusundan öyle sarhoş olmuştur ki durur bir köşede kendinden geçmiş ve hayran.

Suâl

Bu bölümde şair zerrîn-kadeh çiçeğine sorular sormaya başlar.

Suâl edip dedim ey tâlib-i râh

Nedir sekrin nedir destinde akdâh (B.127)

Sordum ey âşk yolunun tâlibi, nedir bu sarhoşluğun, nedir elindeki kadeh?

Ne meyhâneden aldın işbu camı⁴⁸

Ne sâkîden⁴⁹ içipsin bu müdâmı (B.128)

Hangi meyhaneden/tekkeden aldın o kadehi, hangi sâkînin/pirin elinden içersin şarabını?

Ne bâğ içre sıkılmıştır şarâbın

Ne âteşde pişiptir yâ kebâbın (B.129)

Hangi bağın içerisinde sıkılmıştır şarabın, hangi ateşte pişip kavruldun?

Cevâb

Zerrîn-kadeh şairin sorularına cevap verir.

Dedi humhâne-i⁵⁰ Hak'tır bu dünyâ

Serâser ke's oluptur⁵¹ ana eşyâ (B.130)

48 Cam: Farsça. Kadeh, bardak manasındadır. Tasavvuf ıstılahında, Allah dostunun kalbi için kullanılır. (Cebecioğlu 2004: 42)

49 Sâki:(tasavvuf). İnsanda Allah aşkını uyandıran, gönüle Allah sevgisi sunan kimse.(<http://www.lugatim.com> / et.10.04.2020)

50 Humhâne: Tasavvufta mecazi olarak tekkeye "harabat", "humhâne", "âteş-gede", "meyhane" denir. (Cebecioğlu 2004: 268)

Dedi Allah'ın meyhanesidir bu dünya, baştan başa kadeh/kase olmuştur ona eşya.

Muhabbet hamrıyla memlûdur eşbâh

Ana çeşm ü hadaklar oldu akdâh (B.131)

Muhabbet şarabı gönüllerde demlenirse, baktığı bütün eşya kadeh olur ona.

Kebâbıdır onun ekbâd-ı uşşak

Bunu söyler sana hep enfüs âfâk⁵² (B.132)

O ateşte yanan âşıkların ciğeridir, bunu söyler içte ve dışta ne varsa.

Pişirir ol kebabı nâr-ı hicrân

Gerektir olası sûzân u büryan⁵³ (B.133)

O ciğerleri hicran ateşi yakar pişirir, senin de yanıp, kavrulan ciğerin olması gerekir.

Beyâbân-ı ademden⁵⁴ bundan geldim

Vücûdum mısırına seyrâna geldim (B.134)

Yokluk sahrasından geldim, vücudun mısır ülkesini seyrâna geldim.

Çü baktım çeşm-i ibretle cihâne

Serâser anladım nakş-ı fesâne (B.135)

51Kadeh: Arapça olan bu kelime, Türkçe'de de aynı mânâdadır. Manevî hal, cezbe, ruhî zevk, şevk, vecd. (Cebecioğlu 2004: 142); Kâse: Farsça, kadeh demektir. Sülûk hâlinde, sâliki mest eden vahdet (birlik) şarabının (tecellîlerinin)kadehi. Aşık kişinin kalbi, bu tecellîlere mazhar olan kadehtir. Kalbin anatomik yapısı, kadehi andırır olması ilginçtir. Murakabe halindeki sûfinin kalb kadehi, çeşitli tecellî nurlarının döküldüğü bir yer halindedir. Bu tecellî, düşünülen şeyin kalbe inmesi, tesir etmesi ile hissedilebilir. (Cebecioğlu 2004: 150).

52Enfüs ü âfak: Nefis ve nefis dışı şeyler, öznel ve nesnel şeyler. (<http://www.lugatim.com> et. 02.05.2020)

53Büryan (Biryân) etmek: Kebap etmek, kavurmak, yakmak: Cûş edip seylâb-ı eşkin dembedem akmaktadır / Nâr-ı hasret bağrını büryân edip yakmaktadır (Âşık Ömer). Âh ol meh ciğerim dağladı hasret oduna / Tutayım ki ede büryan elimden ne gelir (Osman Şems). Büryan (Biryân) olmak: Kebap olmak, kavrulmak, yanmak: Zâtî'ye derd ile âh ettirme yoksa ey güneş / Çarh-ı tennûrunda Sevr ile Hamel biryân olur (Zâtî). Eyyâm-ı visâle yetti hicran / Vakt oldu ciğerler oldu büryan (Fuzûlî). Karac'oğlan der ki olduğu yerde / Ciğer büryan olur gördüğü yerde (Karacaoğlan).(<http://www.lugatim.com>/ et.10.05.2020)

54Adem: (tasavvuf). Yokluk. Karşıtı: Vücut [Vahdet-i vücut anlayışına göre var olan yalnız Allah'tır. Var zannedilen mevcûdat ise hakîkatte yoktur. Bu yokluk yâni adem Allah'ın tecellî ettiği, görüldüğü bir ayna durumundadır]: Yokluk bir âyinedir / Varlık görünür ondan / Yokluktaki varı gör / Âyine-i ademden (Oğlanlar Şeyhi İbrâhim Efendi) (<http://www.lugatim.com>/ et.10.05.2020)

İbret gözüyle baktığım için âleme, bu âlem anladım ki masal süsüymüş.

Geri dikkatle kıldım ona enzâr

Görürüm her birinde sırr-ı Settâr⁵⁵ (B.136)

Dikkatle nazar ettim tekrar baktım âleme, yaratılmış herşey Allah'ın Settâr ismi ile örtülmüş, gizlenmiş ve kuşatılmış.

O sırr ile kamu eşyâ “ene'l-Hâk”

Deyu söyler görünür vech-i mutlak (B.137)

Onun sırrı ile “ene'l-Hâk” diyen bütün eşya örtülmüş, herşey mutlak olanın çehresinden görülür.

Bu hâlât ile baktım ise kanda

Okudum “semme vechullâh”⁵⁶ı anda (B.138)

Bu hâl içerisinde nereye baktım ise okudum “nereye dönersek Allah oradadır”

Şarab-ı vahdete ke's olmuş eşyâ

Hadakdan pes kadeh düzdüm müheyyâ (B.139)

Eşya vahdet şarabına kadeh olmuş, patlıcan bile dolu kadehtir.

Gözümden çünkü nûş ettim müdâmı

O demden bulmuşam mest-i devâmı (B.140)

Daimî gözümden içtiğimden şarabı, o içkide buldum sürekli sarhoş olmayı.

Humârım gitmedi başımdan asla

Ayıklak bulmadım hûşumdan asla (B.141)

Sarhoşluk başımdan gitmedi asla, ayık ve şuurlu gezemedim asla.

55Settar: (Ar. setr “gizlemek, örtmek”ten settâr) “Kullarının hatâ, kusur, ayıp ve günahlarını örten, bağışlayan” anlamında Allah için kullanılır: Şol ganî settârdır açlar doyuran (Pir Sultan Abdal). Emîn-i hidmet-i dârü's-saâde Yûsuf Ağa kim / Vücûdu âleme bahşâyış-i settârdan geldi (Nâbî). Hudâ settârdır ta'n etme rinde ayb-bîn olma (Şeyh Gâlib'den). (<http://www.lugatim.com/> et.10.05.2020)

56 Bakara (2/115): Ve lillâhil meşriku vel magribu fe eynemâ tuvellû fe semme vechullâh(vechullâhi) innallâhe vâsiun alîm(alîmun). “Doğu da, Batı da (tüm yeryüzü) Allah'ındır. Nereye dönerseniz Allah'ın yüzü işte oradadır. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir”

Nasihat-1 Zerrîn-kadeh

(Zerrîn-kadeh'in Nasihati)

Şairin sorularını cevapladıktan sonra bu bölümde de zerrin-kadeh çiçeği ona öğüt verir.

Onun-çündür açık bu çeşm-i bînâ

Eder “hel min mezid”⁵⁷’in sırrın ifşâ (B.142)

“Eşyanın hakikatine bakarım basiret gözüm açık hep, cehennemın sırrı da ifşa olur.” Kâf suresi mealindeki 30. Ayetinin bir kısmı ile iktibas (Durmuş 2000: 22/52-54) yapılmıştır. (Cehennemın daha yok mu cevabına istinaden)

Açık tut çeşmini sen dahi sûfî

İçersin bir gün olan câm-ı sâfî (B.143)

Açık tut sende gözünü sûfî, içersin sende bir gün belki o saf, tertemiz kadehten.

Bu meclisde olası mest-i müştâk

Nedir bilmeyesin baş ile ayak (B.144)

Bu mecliste ilahi aşkın ile kendinden geçmeli sarhoş olup, ayak nedir, baş nedir bilmemelisin.

Dilersen olası bu fende mâhir

Gerektir olası her şebde sâhir (B.145)

Bu ilimde marifet sahibi, usta olmak istersen her gece uykusuzluğa dayanmalısın.

Kadehler düz hadakdan kıl müheyyâ

İçesin sen dahi câm-ı musaffâ (B.146)

Hazır kıl patlıcandan kadehleri, içersin sonunda sende saf, tertemiz, arıtılmış kadehlerden aşk şarabını.

⁵⁷ *Kâf Suresi(50/30)*: Yevme nekûlu licehenneme heli-mteleti ve tekûlu hel min mezîd(in). O gün cehenneme: “(Kâfirlerle ve zalimlerle) Doldun mu? (ve doydun mu?) ” diye (seslene)ceğiz;O da: “Daha fazlası var mı?” diyecektir. (kuranayetleri.net/kaf-suresi/ayet-30/et.04.05.2020);(kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=50&ayet=30/et.13.05.2020)

Bir nergis türü olan renginin sarı olması ve kadehe benzemesinden ötürü altın kadeh şeklinde teşbihi zerrin-kadeh çiçeği nergis ile beraber neredeyse aynı özelliklerle anılmaktadır. İkisi de tevhit şarabından içerek, ilahi tecellilere hayran ve mest olmuş sarhoşlardır. Eşya onların gözünde vahdetin kadehidir. O yüzden canlı/cansız tüm varlığa ibret nazarı ile bakmaktadırlar.

3.4.1. Tasavvufî Unsur Olarak Zerrin-kadeh

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *zerrin-kadeh çiçeğinin*, eserde tasavvufî unsur olarak ele alınmış şeklini inceler isek:

3.4.1.1. Sekr/Sahv

Suâl edip dedim ey tâlib-i râh

Nedir sekrin nedir destinde akdâh (B.127)

Şairin zerrin-kadeh çiçeğine sorular sormaya başladığı bölümde yer alan 127.beyitte âşk yolunun talibine elindeki kadehi ve sarhoşluk hâlinin sebebini sorar.

“Sekahum” camını zerrîn-kadehden

Sunar taliblere ya'nî hadakden (B.8)

8. beyitte sarhoş olan zerrin-kadehin elinde tuttuğu kadeh, seyr ü sülûk yolunda Allah’a vasıl olmak isteyen sâlikin aşk hâlini anlatır. Kadeh kelimesinin tasavvufî mânâsı manevî hal, cezbe, ruhî zevk, şevk, vecddir. İlâhî muhabbet ile sermest olan sûfîler, “*Rableri onlara tertemiz bir şarab içirir.*” “*Erdemliler kâfur katılmış bir kadehten (şarab) içerler.*” (*İnsan*, 21/5) âyetlerinden ilham alırlar.

Sözlükte “sarhoşluk” mânâsına gelen sekr, “insanın yediği ya da içtiği şeylerin tesiriyle meydana gelen neşe halinin akla üstün gelmesinden doğan gaflet durumu” şeklinde tarif edilir. Sekr tasavvufta ise “seyr ü sülûk esnasında gelen vâridin (feyz) etkisiyle sâlikin kendinden geçmesini” ifade eder. Kısaca ilahi muhabbetten ve sevgiden duyulan manevî sarhoşluktur. Bu hali yaşayan sûfîyesükrân denilir. Sekr halinin geçmesi sahiv olarak isimlendirildiğinden

kaynaklarda her zaman sekr, sahv terimiyle birlikte ele alınır. (Kartal 2009: 36/334-335)

Şarâb-ı ‘ışkı gel nûş eyle sûfî,

Anı içmeyicek sekrân olunmaz. (Ahmed Kuddûsî) (Doğan 2002: 87)

Sekr hâli, kuvvetli bir tecelli ile kulun kendinden geçip ruhî zevklere dalmasıdır ve vecd ehlinin sıfatıdır. Sekrin zıddı olan sahv, manevi sarhoşluktan ayılmak anlamına gelir. (Yılmaz 2011: 214). Sûfiler sekr veya vecd halinde kendisi ile Hakk Teâlâ arasındaki gizli sırları aşikâr ederler. Bu hâli yaşamayan veya bilmeyenler bunu garipseler, kimi zaman şatahât ehli sûfileri tekfire kadar giderler. Ancak hakikat erbabı kimseler marifet ehli sûfilerin bu sözleri veya davranışları hakkında temkinli davranıp konuşmazlar.

Serrâc, sekr ve gaybet hâline nisbetle temkin (Arabî 2015: 97-101) ve sahv halini kemal derecesi kabul eder. (Serrâc 1996: 373; Cebecioğlu 2006: 10) Serrâc tasavvuf ilmi ve sûfilerin halleri hakkında bilgi sahibi olmayanların onları eleştirmelerine şiddetle karşı çıkmakta ve sûfilerin anlaşılması zor ifadelerini ancak sûfilerin yorumlayabileceğini belirtir.

Sûfiler, başlangıçtan itibaren İlâhî muhabbet, aşkla ilgili his ve heyecanlarını dile getirmek için şarab (hamr, mey, bâde) ve sarhoşluk/mestlik terimlerini mecâzi olarak kullanmışlardır. Hakk huzuruna giden Ma’ruf Kerhî’yi meleklerine şöyle tanıtmıştı: “Sevgimde sarhoş olan bu er bana kavuşana dek ayılmaz.” (Uludağ 1992: 61) Sekri esas alan bir tasavvufî hareketin kurucusu ise âriflerin sultanı lakaplı Bayezid-i Bistamî’dir. Kalplerinde kaygı ve emel, korku ve ümit halleri galib durumda bulunan abidlerde de gaybet hali görülebilir. Fakat sekr hali vecd ehline özgüdür. (Uludağ 1992: 217)

Serrâc, sekr ve sahvın anlamları gaybet ve huzur hallerinin anlamlarına yakındır, der ve ekler: Sekr ve sahv, gaybet ve huzurdan daha kuvvetli, daha mükemmel ve daha etkilidir. (Uludağ 1992: 217)

Sekr ile gaşiy (mestolmak ile gaşyolmak) arasındaki fark; “Sekr tabiattan kaynaklanmadığından tabiat ve hislerle oluşu onu değıştirmez. Gaşiy tabiatla karışık bir halde ortaya çıktığından tabiat ve hislerle birlikte oluşu onu değıştirir, temizliğini eksiltir. Gaşiy devam etmez, sekr devam eder.” (Uludağ 2003: 27/258-260)

“Ey bize yakın olan zevk, neş’e, bizden uzaklara gitme. Ben senin verdiğin sütle sarhoşum. Bu şeker kafesinde bize mana şarabı ihsan et. Ey can papağanı bu şeker diyarından gitme.” (Can 2008: 281)

“Biz zengin değiliz, ne kumaşımız var, ne gümüşümüz. Böyleyken de mutluyuz, hoşuz. Zahmetlere, sıkıntılara düşünce ferahlarız, esenleşiriz. Korkuya kapılmışız da yine hoşuz. Ebedi olarak, Hakk’a teslim oluş şarabının sarhoşlarıyız. Bizim hoşluğumuzu senin gelip geçici, yarım hoşluğun gibi sanma.” (Can 2008: 238)

3.5.Benefşe

Farsça’da “benefşe”, Arapça’da “menefşe”, Türkçede ise “menekşe” veya “menevşe” olarak isimlendirilmiştir. (Kaya 2015: 263-314). Sözlükte “1) Menekşegillerden, bir veya çok yıllık otsu bitki. 2) bu bitkinin mor renkli, güzel kokulu çiçeği” olarak geçer. (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük 2005: 1368)

İskender Pala ebediyatta menekşenin yerini şöyle açıklamıştır: “Divan şiirinde kokusu, koyu rengi, boynunun eğriliği ve şekil yapısıyla anılmıştır. Baharın ve çemenin en belirgin unsurlarından biridir. Sevgilinin beni menekşeye benzer. Ayva tüyü yerine kullanılabilir. Renk ve koku yönünden miske benzer. Demet demet olup pazarda satılması haliyle saç andırır. Onun yuvarlağı ise saç bükümü gibidir. Ayrıca kulak, gûş, attâr, micmer, anber, hokka gibi benzetmeleri de vardır. Yere yakın oluşu ve boyunun kısalığı ile diğer çiçeklerden ayrılır” (1995: 367) Menekşe divan şairleri kadar halk şairlerinin de rengiyle kokusuyla çok sevdiği çiçeklerden birisidir. Divan şiirlerinin çiçekler hiyerarşinde önemli bir sırada olduğunu bilinmektedir.

Ayvazoğlu ise şiirlerde zülûf, ben, gece, mecnun, âşık, kalender, abdal, mürid, kadeh, çanak gibi unsurlarla birlikte anıldığını söyler. “Hemen her yerde yetişmesi, boyunun kısa ve eğri olup yere hayli yakın olması, bazı türlerinin kokusuz oluşuna karşın bazı çeşitlerinin hoş kokulu olması, türlü renklerde oluşu, çiçeklerini ilkbaharda açması, zor şartlara karşı dayanıklı ve fakat ömrünün kısa olması, pazarda satılması” (Kaya 2015: 21) vb. bitkisel özelliklerinden dolayı divân şairlerinin menekşe ile çokca benzetme yapmışlardır. Daha çok da insan uzuvları arasında bir benzetme ilişkisi kurarak, gülün sevgiliye benzetildiği gibi menekşenin de boyunun eğikliğinden dolayı aşığa benzetilerek, cihanın gül bahçelerinin onların kavuşmalarını engellemektedir. (Ayvazoğlu 2013: 184)

Menekşenin çok çeşitli kullanım alanları mevcuttur. Kozmetik sanayiinde, mutfakta yemek yapımında, tatlılarda ve içecek çeşitlerinin yanı sıra, tıpta da antioksidan olarak, bilhassa Çin’de çayı kullanılmaktadır. Ayrıca bazı hastalıkların tedavisinde de ilaç olarak kullanılmaktadır. Osmanlı Döneminde şarabı da yapılan menekşe aynı zamanda mutfakların vazgeçilmez tatlarından biri olmuştur. (Ünver 2007: 92)

Attâr-sıfat geldi yine bâğa benefşe

Anber saçının bûyunu almağa benefşe (Hayâlî) (Tarlan 1992: 263)

Hattun benefşe haddün hoş yâsemîne benzer

Gülzâr-ı hüsnün ey dost Cennet içine benzer (Mihri Hâtun) (Arslan 2018: 68)

Gülşen-Âbâd adlı mesnevide *benefşe çiçeğinin* yer aldığı beyitler ve bölümleri inceler isek;

Benefşeyle eder irşâd ü ta’lîm

Ki boynun eğ kapımda şöyle teslîm (B.7)

Şair *Gülşen-Âbâd*’ın girişinde eserde yer alan tüm çiçeklerin, eser boyunca en belirgin özelliğini tek beyitle anlatır. 7.beyitte de eser boyunca menekşe üzerinden

anlatılmak istenen mesaj açıkça belirtilir. Menekşe, gül şeyhin huzuruna doğru yolu bulmak, ilim ve irfân öğrenmek için gelmiştir. Kendisi gibi diğer dervişlerinde şeyhe tevâzu ile boyun eğip, teslim olmalarını ister.

Âmeden-i Benefşe

(Menekşenin Meclise Gelişi)

Şair bu bölümde menekşenin meclisteki hâlini anlatır.

Benefşe geldi çü bu ercümende

Salıp seccâdesin⁵⁸ taraf-ı çemende (B.147)

Menekşe gelince bu toplantıya, serdi seccadesini çimen üstüne.

Eğip boynun oturmuş âbidâne

Okur âyât-ı “fe’n-zur”⁵⁹ ârifâne (B.148)

Eğip boynunu oturmuş ibadet eder, Okur “bak” ayetini (Rûm(30/50)) ârifâne.

Hacâlet pâyine salmış dü-çeşmi

Boyanmış lâciverde cümle cismi (B.149)

Utangaç iki gözünü eğip ayaklarına bakar, lacivert rengine boyanmış bütün bedeni.

Melâmî şekl urunmuş şeb-külâhı

Velî pür marifet merd-i ilâhî (B.150)

⁵⁸Seccade: Arapça, namaz kılmaya mahsus dikdörtgen şeklinde küçük boyutlu halı. Şeriat, tarikat ve hakikati gösterir. Bu üçünü tam olarak gerçekleştiren dervişe, seccade denir. Gerçekleştiremeyen dervişe de, mecazen seccade denir. Hafnî, bu kelimenin Farsça seh (uç) cadde (yol) kelimelerinin Arapçalaşmasından oluştuğunu söyler. Hazret Peygamber (s)'in sünnetine de seccade denilir. Hz. Aişe (r), Hz. Peygamber (s) için, gece namaz kılsın diye, hasırdan bir seccade ördüğünü söyler. Erken dönem sufileri, ribatlarda toplandıkları sırada, bu sünneti uygulamak üzere seccade kullanırlardı. Seccade şeyhi: Seccade-nişin, postnişin anlamında kullanılan bir sözdür.(Cebecioğlu 2004: 230)

⁵⁹Rûm Suresi (30/50) .Fenzur ilâ âsâri rahmeti(A)llâhi keyfe yuhyî-l-arda ba'de mevthâ(c) inne zâlîke lemuhyî-lmevtâ(s) vehuve ‘alâ kulli şey-in kadîr(un): “ Artık Allah'ın rahmet eserlerine **bak** da gör, ölümünden sonra nasıl diriltir yeryüzünü; şüphe yok ki o, elbette ölüyü de diriltir ve onun, her şeye gücü yeter.”

<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=30&ayet=50/et.12.05.2020>)

Melâmi şekline bürünmüş başında külah, Allahın yiğidi veli ilim, irfan dolu.

Bu şekl ile eder ol setr-i ahvâl

Lisân-ı hâl ile söyler demez kâl (B.151)

Bu şekli ile ahvâlini gizler, hâl lisânı ile anlatır kendini sözüyle değil.

Velî bûyu eder ifşâ-yiesrâr

Şu kim ârif durur olur haberdâr (B.152)

Veli kokusundan anlaşılır gizemi, ârif olanlar tanır onu kokusundan.

Çü bûyundan haber duydum derûnî

Diledim ki soram pes ondan onu (B.153)

Onun bu güzel kokusunu içimin derinlerinde duyumsayınca, diledim ki sorayım onu yine kendinden.

Başın kaldırmaz ol şerm-i hayâdan

Budur maksûd olan ehl-i tukâdan (B.154)

Başını kaldırmaz edebinden utangaçlığından, budur onun gibi Allahtan korkarak, edep eden insanların ulaşmak istediği hâl.

Suâl

(Soru)

Bu bölümde şair menekşe çiçeğine sorularını sormaya başlar.

Beni etti bu bûyun mest ü hayrân

Onu kanden alıpsın eyle tibyân (B.156)

Mest etti beni kokun oldum hayrân, nereden aldın o kokuyu bana da açıkla.

Ne kâna uğradı yolun beyân et

Bana ol sırrı mahfideniyân et (B.157)

Hangi kaynağa uğradı yolun beyân et, bana o gizli sırdan ayân et.

Değil bûy-ı Hoten⁶⁰yâ misk-i Tatar⁶¹

Meğer budur nesîm-i sırr-ı esrâr (B.158)

Ne Hoten ne de Tatar miski, meğer gizli sırlarının hoş esintisi buymuş.

Ne kâminden alıpsın bu kemâlî⁶²

Beyân eyle bana bu hasbihâli (B.159)

Hangi kâminden(şeyh) alırsın bu olgunluğu, beyan eyle bana da bu hasbihâlini.

Cevâb-ı Benefşe

(Menekşenin Cevabı)

Menekşe bu bölümde şairin sorularını cevaplamaya başlar.

Dehân açıp surû etti cevaba

Şu remzi dedi kim sığmaz kitaba (B.160)

Menekşe ağzının açıp cevap verdi, “şu rumuzlar sığmaz kitaba” dedi.

Nesîminden gelir bû-ı dilârâ

Bu tîb ile dolar hep bağ u sahra (B.161)

Gönlü süsleyen o sevgiliden gelir bu koku rüzgârlarla, bu güzel koku ile dolar bağ ve sahra.

Dimâğ-ı câna verir itr-ı tâze

Düşer ondan gönül tıflı niyaza (B.162)

Taze ıtır verir dimağa, cana. Gönlün bu yüzden düşer çocuk gibi yakarmaya.

Dedi kim hücre-i vahdetdetenhâ

Ukûf etmişim onda bî-ser ü pâ (B.163)

Dedi vahdet hücresinde yalnız başıma, uzunca kaldım perişanlığa düştüm.

60Hoten: Doğu Türkistan’ın güneyinde tarihî bir şehir ve bölge. Ahmet Taşağıl, İ.A., 1998, C.18, s.251-253.

61Tatarlar: Moğol ve Türk topluluklarına verilen genel ad. Faruh Sümer, İ.A.,2011, C..40, s.168-170.

62Kemâl: Zât, vücut ve sıfat bakımından yetkin olma halini ifade eden bir tasavvuf terimi. Süleyman Uludağ, İ.A. 2002, C.25, s.222.

Dilimde zikir idi gönlümde Mevlâ

Bana vird olmuş idi lâ vü illâ (B.164)

Dilimde zikir gönlümde Mevlâ. Zikir olmuştu bana ‘yok’ ve ‘ancak O’ (ondan başka hiçbir şey yok ancak O var.)

Cenâba tutmuş idim rûy-ı cânı

Dilerdim hâl ile lutf-ı nihânı (B.165)

Ona tutunmuştum kalbimin yüzü ile saklı lütfuna ulaşmayı bu hâl ile.

Bu bûdan yok idi bende nişâne

Dururdum yokluk içinde fesâne (B.166)

Bu kokudan bir iz yoktu bende, dururdum masal gibi yokluk içerisinde.

Kara toprağa gark idim ser-â-ser

Ne hırkam var idi onda ne efser (B.167)

Baştanbaşa kara toprağın içerisindeydim, ne hırkam vardı ne de bir tâcım.

Erişdi nâgehân enfâs-ı Rahmân

Atâ etti bana bûyu firâvân (B.168)

Ansızın erişti bana Rahmanın nefesleri, bu kokudan bolca ihsan etti bana.

Boyandım sıbğatullâh⁶³ hânesinden

Donandım onda Hâk kâşanesinden (B.169)

Allahın boyası ile boyandım hânesinden (Bakara(2/138) Hakkın kâşânesi ile donandım.

Çün oldu bana eltâf-ı ilâhî

Giyindim hırka vurdular külâhı (B.170)

⁶³Bakara(2/138).:Sibğata(A)llâh(i)vemen ahsenu mina(A)llâhi sibğa(ten) venahnu lehu ‘âbidûn(e)
“Biz, Allah’ın boyasıyla boyanmışızdır. Boyası Allah’inkinden daha güzel olan kimdir? Biz ona ibadet edenleriz” (deyin).

(kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=2&ayet=138/et.13.04.2020)

Bana ilâhî lütûflar erişti sonunda, Vurdular başıma külahı, giyindim hırka.

Bu bûyu ondan aldım kânım oldur

Çü attâr olmuşum dükkânım oldur (B.171)

Bu kokuyu ondan aldım kaynağım odur. Attar oldum, dükkânım odur.

Beni ko sûfî isen onu iste

Yolunda git yorulma kânı iste (B.172)

Beni bırak sûfî isen O'nu iste. Yolunda yorulmadan git kaynağa ulaşmayı iste.

Ki bende âriyettir bûy u elvân

Gider benden velî bâkî dururkân (B.173)

Ki bu koku, bu renk bende emanettir. Gider bunlar benden geçici, bâkî olan kaynağın kendisidir.

Nasîhat-i Benefşe

(Menekşenin Öğüdü)

Menekşe bu bölümde şaire öğütler verir.

Dilersen ben teğî hoş-bû olasın

Likâ-yı yâr ile hoş-rû olasın (B.174)

Dilersen benim kokum gibi güzel kokarsın, yâre kavuşunca güzel yüzlü olursun.

Vücûdun kubbesin gûrhâne eyle

Bu dünya kârını efsâne eyle (B.175)

Vücudun kubbesini türbe eyle, dünya kârını bırak.

Otur bu hâne-i halvetdetenhâ

Dilinde zikr ola gönlünde Mevlâ (B.176)

Yalnız gir bu halvet evine, dilinde zikr olsun gönlünde Mevlâ.

Cenâb'a tut yüzün şâm u sehergah

Ciğerler şerhalansın eylegil âh (B.177)

Allah'a dön yüzün sabah akşam, ciğerlerin parçalansın ah çekmekten.

Uyanık ol seherlerde safâ bul

Bu gaflet zulmetinden çık ziyâ bul (B.178)

Seher vakti uyuma uyanık ol sefa bul, bu gaflet karanlığından çık ı ışık bul.

Avâm ile niçe bir kâr u bâzâr

Yanıldın yolunu oldun sitemkâr (B.179)

Avâm ile nedir bu alışveriş ve pazarlık, bundan yanıldın yolunda oldun sitemkâr.

Bırak bu kesreti halvet-nişîn ol

Karışma halka gel vahdet-güzîn ol (B.180)

Bırak bu çokluk âlemini halvet çekilenlerden ol, karışma kalabalığı halveti seçen ol

Benim gibi eğip boynunu her-bâr

Çekip esmasını dilden bul envâr (B.181)

Her zaman boynun benim gibi eğik olsun, esmâ çek(zikret) dilin aydınlık, nuru bulsun.

Be-nâgâhî ere enfâs-ı rahmân

Vücûdun mülkü oldum ola tâlan (B.182)

Birden bire erişsin sana rahmanın nefesi, vücudum sahibiyim diyenler olurlar talan.

Çü gâret ola çalmaya vücûdun

Henüz layık ola Hakk'a sücudun (B.183)

Vücudu yağmaya gider böyle diyenlerin, henüz layık değilse Hakkâ secde edişi.

Gide fânî gele yerine bâkî

Ola cânâ o demde sana sâkî (B.184)

Geçiçi olan gitsin kalıcı olan gelsin, o zaman cânân o anda olur sana sâkî.

Olasın sen dahi ol bûyavâlî

Sana reşk ede ol dem müşk-i gâlî (B.187)

O kokunun valisi ol, o zaman diğer tüm değerli kokular kıskanır seni.

Açasın sen de bir dükkân-ı attâr

Ola tâliplere dîdâr u bâzâr (B.188)

Sende ıtır satan dükkân açarsın, kokularına talip olanların Hakkı tecelli yeri olur.

Velî bu mürşid-i kâmilîsiz olmaz

Yolun yanılma bu iş onsuz olmaz (B.189)

Bunlar mürşidi kâmilîsiz olmaz, yolunda yanılma bu işler onsuz olmaz.

Bu Matlabın Husûlünde Bülbülden Me'yûs Olup Benefşeye İbrâmlarıdır

(Çoğalan İstekler ile Bülbülden Ümidini Kesen Çiçeklerin Menekşeye Israrları)

Bu bölümde gülün halvetten çıkıp meclise gelmesi için diğer çiçekler toplanıp bülbüle ısrar ederler lâkin bülbülden ümitlerini kesince isteklerini menekşeye yöneltirler. Çiçeklerin menekşeye yönelik onun gülün huzuruna çıkması için girdikleri ısrarlı hâller anlatılmaktadır.

Benefşe bu işi göremek revâdır

Bu arz-ı hâle ol varmak sezadır (B.394)

Bu işi menekşenin yapması uygundur, arz-ı hâlimizin çaresi menekşededir.

Ki budur eşiğinde hâdim-i hâs

Bu cem' içre bunundur râh-ı ihlâs (B.395)

Ki eşiğinde hizmet edenlerin hâsıdır, bu mecliste samimiyet, kalp temizliği, Allahın rızası yolunda hizmet etmek içindir.

Dediler ey benefşeazm-i kâl et

Varıp ol pîre bizden arz-ı hâl et (B.396)

Dediler ey menekşe pirin huzuruna git niyetimizi söyle, hâlimizi ona anlat.

Huzurnda olursun her seher-şâm

Senindir pes bu işte arz u ikdâm (B.397)

Sabah akşam hep huzurundasın, bu isteği yerine getirme işi öyleyse senindir.

Dehân açıp dedi ey cem’-i ihvân

Bilirsiz hâne-i halvette pîrân (B.398)

Menekşe ağzını açıp dedi: “Ey ihvân topluluğu, biliyorsunuz pirimiz halvethanesindedir.”

Bulurlar “lî-ma’allâh”dan⁶⁴ numune

Onun-çündür düşerler bu kümüne (B.399)

Bulurlar makam-ı istiğrak⁶⁵ örneklerini, ondan gizlilik içerisine girerler.

“Ebîtü”⁶⁶hânının mihmânıdırlar

Bular ol âlemin sultanıdırlar (B.400)

Allah’ın kâmil kullarını doyurduğu konakta gecelerler, onlar âlemin sultânıdırlar.

Bu dem etmez bizimle gerçi bâzâr

Olursam ben olam bu işdeâzâr (B.401)

Şimdi bizimle etmez alışveriş ama şeyhi çağırma işinde azar işiten ben olayım.

Niyâz ile dedi ey kutbu’l-aktâb

Kapında muntazırdır cümle ahabb (B.403)

⁶⁴Beyitte geçen **lîma’allah** sözü mutasavvıfların çokca kullandığı bir hadisten alıntıdır. Hadis-i şerifte: “Benim Allah ile öyle anlarım olur ki, ne mukarreb melekler(Cebrail) ne de bir nebî o yakınlığı elde edememiştir.” buyrulmuştur. Münâvî, *Feyzü’l-Kadîr*, IV, 8.; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II, 173.; Abdülkerim Kuşeyri, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi* Çev.:Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları,2012), s.173.

⁶⁵*İstiğrak*: (tasavvuf). Allah’tan başka her şeyden ilgisini keserek vecde dalma hâli, kendinden geçip dünyâyı unutmaya: *İstiğrak hâlindeki bir sâlik suya atılan ve batan taş gibidir. İlâhî muhabbet ummânında ve vahdet denizinde öyle batmış ve yok olup gitmiştir ki geride bir eser ve nişan bırakmamıştır* (<http://www.lugatim.com/> et.14.04.2020)

⁶⁶Hiz. Peygamber’ in “*Rabbim beni doyurmuş ve içirmiş olduğu halde gecelerim*”manasındaki hadisinden iktibas(Kur’an ve hadisten alınmış bir ibareyi cümleye yerleştirmek anlamında edebî sanat.) yapılmış olan“*ebîtü (gecelerim)*”hadisindeki ifadedir. Sahih-Buhari, Kitabu’l-Hudud, 6851.

Yalvardı ve dedi ey pirlerin en büyüğü, kapında bekler onca dostun.

Likân ile dilerler olalar şâd

Nesîminden bulalar râh-ı irşâd (B.404)

Kavuşmayı dilerler kavuşunca sevinçli olacaklar, hoş lütuf rüzgârın ile bulaşacaklar irşâd yolunu.

Saçasın âleme bûy-ı mutarrâ

Şemîminde dola hep bâğ u sahrâ (B.405)

Taze, hoş kokunu saç âleme, güzel kokunla dolsun bâğ ve sahra.

Sana minber ola bâğ içre gülşâh

Ledünnî ilmini okuya eşyâh (B.406)

Gül dalı minber olsun bâğ içerisinde sana, ledünnî ilmini okusun şeyhler.

İşitti bu sözü çünkân-ı irfân

Keremden cûşa geldi bahr-i ihsân (B.407)

Hangi irfân ehli işitse ilmini, lütûf kaynağından coşar ihsan denizi.

Dedi vahdette gerçi kâmurânım

Tereddütle bu dem pîr-i civânım (B.408)

Dedi vahdette henüz muradıma erdim, tereddütle bu dem taze pirim.

Ki vahdet âleminde ömr-i yekdem

Hezâr sâl ömr-i kesrettendir akdem (B.409)

Ki vahdet âleminde ömrü bir an, bûlbülü sal ömrü kesrettende eskidir.

Velî tâliblerin şevk-ı likâsı

Beni cezbe etti ol dem mübtelâsı (B.410)

Velî taliplilerin şevkli isteği, beni cezbe etti daimî aşkları.

Demidir minbere edem su'ûdu

Bu dem irşâd için ku'ûdı (B.411)

Minbere çıktı o an, o vakit irşad için oturdu oraya.

Bu gülşencâmi'inde cümle sûfî

Olup hâzır içeler câm-ı sâfî (B.412)

Bu gül bahçesinde toplanan tüm sûfîler, hazır olsunlar şarabı içip (âşk) câmı (gönlü) saflaştırmaya.

Benefşe çün getirdi onda müjde

Safâdan geldiler her biri vecde⁶⁷ (B.413)

Menekşe onlara pirin huzura çıkacağı müjdesini verince mutluluktan vecde geldi her biri.

Menekşe için tasavvuf literatüründe şöyle açıklanmıştır: “Kuvvetin tesirli olamadığı nükte” (Uludağ 2003: 194) Ayvazoğlu ise menekşenin renginin lacivert olduğunu güzel kokusuyla arif olanlara nice sırları ifşa ettiğini söyleyerek ve şairinde menekşeye kokusunu nerden aldığını sorduğunda menekşe vahdet hücrelerinde tek başıma çekilip yüzümü Mevlâ'ya çevirmiş, onun gizli lütfunu istediğim için lâ ve illâ sırrını zikrediyordum. O zaman bende bu kokudan eser yoktu, yokluk içinde efsane gibiydim. Ansızın rahmanî nefesin kendisine eriştiğini ona bu güzel kokuyu bağışladığını menekşe şairlere anlatmıştır. Ondan sonra da Allah'ın boyasıyla (*sıbgatullah*) boyandığını (*Bakara 2/138*) ve kendi güzel kokusunun madeninin Allah olduğunu söylemektedir. (Ayvazoğlu 2013: 183)

⁶⁷*Vecd*: Arapça, bulmak anlamındadır. Sâlikin zorlaması, istemesi olmadan kalbe gelen hâle vecd denir. Hakk'ın sırrına muttali olduğu zaman, ruhun ulaştığı huşûya denir. Bir başka tanıma göre vecd; zikrin tatlılığı hissedildiğinde, ruhun şevkin galebesine tahammülden âciz kalmasıdır. Yine vecd; iç (batın) in Allah tarafından bir varide tesadüf edip, o vârid sebebiyle kendisinde huzur ve sürürün ortaya çıkması veya durumunun değişmesi olarak da tarif edilir. Cüneyd, duyulan sevinçle zatın belirmesi esnasında, vasıflardan soyulmayı vecd olarak görür. İbn Ata da, hüznle zat ortaya çıkarken vasıflardan sıyrılmaya vecd demiştir. (Cebecioğlu 2004: 286)

H. Mevlânâ mesnevisinde; “Biri “Biz Tanrıdan çekinenleriz” diye yemyeşil, öbürü menekşe gibi başı aşağıda...” (Konuk 2005: V/1802) diyerek menekşenin hâl diliyle anlattığı tevâzu dile getirmektedir.

3.5.1. Tasavvufî Unsur Olarak Benefşe

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *benefşe çiçeğinin*, eserde tasavvufî unsur olarak ele alınış şeklini inceler isek:

3.5.1.1. Teslimiyet

Benefşeyle eder irşâd ü ta’lîm

Ki boynun eğ kapımda şöyle teslim (B.7)

Şairin her bir çiçeği ayrı ayrı tanıttığı giriş kısmında yer alan 7. Beyitte, menekşenin hâli anlatılmaktadır. Menekşe, şeyhin huzuruna doğru yolu bulmak, ilim ve irfân öğrenmek için gelmiştir. Kendisi gibi diğer dervişlerinde şeyhe tevâzu ile boyun eğip, teslim olmalarını ister.

Tasavvufta teslimiyet, mürşid-i kâmile itaattir, mürşidin zatından ziyade, temsil ettiği değerlere hürmeten kendilerine boyun eğmektir. Mürşitlere teslimiyetin sebebi güzel ahlaklarına ve mânevî tecrübelerinedir. Mürşid-i kâmillere sâdık olarak yaşayan müritler, teslimiyetleri oranında kendilerinden istifade ederler. Mürşid-i kâmillere teslimiyet sınırlıdır ve şarta bağlı gerçekleşmelidir. Kayıtsız şartsız teslimiyet H. Allah’adır. Yegâne otorite ilâhî hükümlerdir. Kişiyi Allah’a ulaştıracak, kişiye ilâhî aşkı tattıracak, kişiyi İslâmî esaslara sâdık kılacak ve kulluk şuurunu aşılacak rehberlere teslimiyet tam olmalıdır. Rehberde ona talip olan kişinin gönlü ile Allah arasında perde olmamalıdır. O kişinin perdelerini yırtması için onun yolunun öncüsü ve manevî rol modeli olmalıdır.

Tarikin dört ahkâmı vardır: Cem, tevhid, iman ve teslimiyet. Salikin Allah’ın murad ettiği şeye tam olarak boyun eğmesi teslimiyettir. İmam Şarani, Dürerü’l-gavvas fi fetavi Seyyid Aliyyi’l-Havvas adlı eserinde şöyle açıklar: “Ona, kulun uğrayacağı en şiddetli azabın ne olduğunu sordum: “Ruhun kendisinden alınması” dedi. En lezzetli nimetin ne olduğunu sordum, “Nefsin alınması” dedi. En mükemmel ilmin hangisi olduğunu sordum, “Hakk’ı bilmek” dedi. Amellerin

en faziletlisini sordum, ‘‘Edeb’’ dedi. İslâm'ın başlangıcının neyle olduğunu sordum, ‘‘Teslimiyetle’’ dedi. (Cebecioğlu 2004: 1018)

Âlemin dili yalnızca hakikati konuşur. Başa gelen olaylarda ‘‘Veren de alan da O’’ diyebilmek hakikati anlamak ve Allah’a teslim olmak gerekmektedir. Kur’ân’ı Kerim’de teslimiyet örneği olarak Hz. İsmail(a.s) ve babası Hz. İbrahim(a.s) halleri en güzel örnektir. ‘‘Bu oğul, İsmail, babasının tutum ve davranışlarını anlayıp, O’nunla çalışabilecek bir olgunluk ve yaşa gelince, babası şöyle dedi: ‘‘Yavrucuğum, rüyamda seni kurban ettiğimi gördüm, bir düşün ne dersin? Oğul: ‘‘Babacığım’’ dedi. ‘‘Sana emredilen neyse onu yap, inşaallah beni her türlü sıkıntıya göğüs gerebilenlerden bulacaksın.’’(Sâffât 37/102) ‘‘ O zaman Rabbi, İbrahim’e, ram ol, teslim ol dedi. İbrahim dedi ki: Âlemlerin Rabbine teslim oldum.’’(Bakara 2/131).

Yine ayet-i kerime’de ‘‘Sizin için daha hayırlı olduğu halde bir şeyi sevmemeniz mümkündür. Sizin için daha kötü olduğu halde bir şeyi sevmeniz de mümkündür. Allah bilir, siz bilmezsiniz.’’ (Bakara Suresi, 2/216) buyrulmuştur. (kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=37&ayet=102/ et.12.04.2020)

3.5.1.2.Tevâzu

Eğip boynun oturmuş âbidâne

Okur âyât-ı ‘‘fe’n-zur’’⁶⁸ârifâne (B.148)

Benim gibi eğip boynunu her-bâr

Çekip esmasını dilden bul envâr (B.181)

Yukarıdaki beyitlerde menekşenin boynu bükük, ibadet eder hâli onun tevâzusunu anlatmaktadır.

⁶⁸ Rûm Suresi (30/50).Fenzur ilâ âsâri rahmeti(A)llâhi keyfe yuhyî-l-arda ba’demevtihâ(c) innezâlikelemuhyî-lmevtâ(s) vehuve ‘alâkulli şey-in kadîr(un): ‘‘ Artık Allah'ın rahmet eserlerine **bak** da gör, ölümünden sonra nasıl diriltir yeryüzünü; şüphe yok ki o, elbette ölüyü de diriltir ve onun, her şeye gücü yeter.’’ (<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=30&ayet=50> et.12.05.2020)

Kelime olarak tevâzu, alçak gönüllük manasına gelir ve kâmil bir müminin ahlâkî vasıfları arasında yer alır. Tasavvufta ise; insanın kendini Hakk'ın huzurunda kulluk mevkiine koyması, halka karşı şefkâtli olması, kibirli ve gururlu olmaması, Hakk'tan hakkı Hakk için kabul etmesi, Hakk karşısında eğilmesidir. (Uludağ 2012: 131)

Ebu Said el-Hudrî (r.a.), Rasûlullâh (s.a.v.) Efendimizi bir rivayetinde şöyle anlatır: “Rasûlullâh (s.a.v.) merkebine ot verir, evini süpürür, ayakkabısını tamir eder, elbisesini yamar, koyunları saçar, hizmetçilerle beraber yemek yer, el değirmeni çeviren hizmetçi yorulunca ona yardım eder, pazardan aldığı eşyayı eve bizzat taşımasına hayası mani olmaz, zengin-fakir herkesin elini sıkar, ilk defa selâm veren O olur, takdim edilen şey ham ve kuru bir hurma dahi olsa onu hor görmezdi. Çok külfetsiz bir dostluğu vardı, huyu yumuşak, yaratılış itibariyle asil merhamet eden rikkatli (yumuşak) bir kalbi vardı. Tokluk sebebiyle geçirmez, elini tamahla bir şey uzatmazdı.”

Mutasavvıflara göre tevazu, Hakk'a karşı, halka karşı, kendine karşı ve eşyaya karşı olmak üzere dört aşamada gerçekleşir:

Halkın Hakk'a karşı tevâzusu: Burada tevâzu, Allah'a şirk koşmamak, O'nun her şeyi bildiğini bilmek ve iyilikleri Allah'tan, kötülükleri ise nefsinden bilmektir. Ruveym: “Tevâzu, gaybı bilen Allah karşısında kalbin zillet içinde bulunmasıdır.” der. Hamdun Kasar da: “Tevâzu, ne dünyada ne de ahirette hiç kimsenin sana muhtaç olmadığı kanaati beslemendir. Halka bir faydan dokunursa bunu kendinden değil Hakk Teâlâdan bilmendir.” demiştir.

Son olarak *halkın, halka karşı tevâzusu* ise; başkalarına karşı kibirli davranmamak, nefsinin herkesten aşağı ve hakir görmek, yaptığı her ibadet ve davranışta gösterişten uzak durmaktır. Zeyd b. Sabit bir gün katırına bineceği sırada üzengisini tutmak üzere İbn Abbas ona yaklaştı. Hz. Zeyd: “Bırak, olmaz Ey Allah Rasûl'ünün amcazadesi!” dedi. İbn Abbas üzeniği bırakmadı ve: “Âlimlerimize böyle hürmet göstermekle emrolunduk.” dedi. Bunun üzerine

Zeyd, İbn Abbas'ın elini tuttu, öptü ve: “*Biz de Allah Rasûl'ü (s.a.v.)'in akrabasını saygı göstermekle emrolunduk*” dedi. (Buhârî 2009: 22)

Yine bir gün Ebu Zerr ile Bilâl-i Habeşî bir tartışmaya girişmişlerdi. Ebu Zerr, Bilâl'i kara olmakla itham etmiş; Rasûlullâh Efendimizin olaydan haberi olunca Ebu Zerr'e: “*Söylediğin bu söz, Cahiliyet Dönemi'ndeki kibirden olmak üzere kalbinde kalan bir şeydir.*” demişti. Bunun üzerine Ebu Zerr, kendini yere attı ve Bilâl, ayağı ile kafasına basmadıkça başını yerden kaldırmayacağına yemin etti ve Hz. Bilâl istenen işi yapmadıkça başını yerden kaldırmadı. (Buhârî 2009: 22)

Halkın nefesine karşı tevâzusu: Burada tevâzu, ucûb'un zıttı olarak görülmektedir. Ucûb ise, kişinin kendini beğenmesi, böbürlenmesi, şımarması, sahip olduğu amel, maharet, sanat, mal, makam, güzellik ve ilim gibi nimetleri çok büyük ve pek önemli gibi görerek bunların gerçek sahibinin Hakk Teâlâ olduğunu unutması, kendine bağlaması, bir gün yok olup gideceğini düşünmemesidir. Kibir, başkalarına karşı büyüklük taslamak iken ucûb, kişinin aynaya bakınca kendini beğenmesidir. Nitekim Hz. Rasûlullâh (s.a.v.) şöyle buyuruyorlar: “*Siz hiç günah işlemesiniz bile Ben onun daha büyüğünden sizin için korkarım. O da ucûbdur.*” (Buhârî 2009: 22)

Halkın eşyaya karşı tevâzusu: Kişi, elinin altındaki nimetlerin asıl sahibinin Allah olduğunu bilmeli ve bu nimetlerin kendine verilmesi sebebiyle, gönlünde onlara karşı aşırı bir sevgi beslememelidir. Burada tevâzu, ‘züht’ ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Bir hadis-i şerifte: “*Dünyaya karşı zahit ol (dünya sevgisini terk et) ki Allah tarafından sevilesin; eşyaya karşı zahit ol (eşya sevgisini terk et) ki insanlar tarafından sevilesin.*” (Buhârî 2009: 22) buyurulmaktadır.

Sûfiler için tevâzu, alçak gönüllülük, azlıkla iftihar etmek, zilleti kucaklamaktır. Kulun eşya ile olan münasebetini elindeki ile yetinmek ve gönlü eşyaya bağlamadan olana çokça şükretmek şeklindedir.

Cüneydi Bağdadî ise; “Tevâzu, şefkât kanatlarını halkın üzerine germek ve onlara yumuşak davranmaktır.” demiştir, Beyazıd-ı Bestami ise kendisine sorulan “Kişi ne zaman mütevâzi olur?” sorusuna şu cevabı vermiştir; “Makam ve mal sahibi olmadığına kâni olur ve halk içinde kendinden daha şerli kimse bulunmadığı görüşüne ulaşıncı” (Uludağ 2012: 131) diye cevap vermiştir.

3.6.Lâle

Sözlükte lâleye dâir şu genel bilgi yer almaktadır: “1. Zambakgillerden, yaprakları uzun ve sivri, çiçekleri kadeh biçiminde, türlü renkte bir süs bitkisidir.” (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük 2005: 1297)

Şairlerin şiirlerine rengi ve şekil özellikleri ile girmiştir. Şekil ve rengi bakımından oldukça geniş bir kullanıma sahiptir. Şiirler yer alması ise Pala’ya göre “Lâle, yabani bir çiçek oluşu, çabuk solması, suya ihtiyaç duyması vs. özellikleriyle şiirde çok sözü edilen bir çiçektir. Genellikle bahçe çitlerinin kenarında bitmesi onu miskin sıfatıyla anmaya neden olur. Tabii bu sıfatta bağrının olması da etkilidir” (Pala 1995: 342) olmasından kaynaklanır. İskender Pala “İran mitolojisine göre, yıldırım yaprağın üstündeki çiğ tanesine düşmüş, çiğ tanesi ve yaprak alev alarak donmuş, lâle de böylece ortaya çıkmıştır. Lalenin ortasındaki karanlık da yıldırım yanığı imiş” (1995: 342) lale ile ilgili efsaneyi dile getirmiştir.

Beşir Ayvazoğlu lâlenin Doğu şiirinin en eski imajlarından biri olduğunu ve Anadolu’ya XIII. yüzyılda Mevlâna’nın şiirleriyle birlikte geldiğini ve önce Selçuklu abidelerinde, yazma kitap ve kaplarında görülmeye başladığını şiirimizde ise XIV. Yüzyıldan itibaren görülmeye başladığını ifade eder.(Pala 1995: 342) Klasik şiirde XVI. yüzyıla kadar sözü edilen lâlelerin yabani türler olduğunu ifade eden Ayvazoğlu, lâlelerin dağlarda kırlarda yetişmesinden dolayı da laleye taşralı benzetmesi yapıldığını ifade eder.

Edebiyatta sözü edilen lâlelerin önceleri kır lâleleri iken Ayvazoğlu, XVI. yüzyılda kültür yoluyla elde edilen yeni türleriyle gülle rekabet ede lâlenin tarihimize ve dünya tarihinde ilk kez lâle çılgınlığının İstanbul’da yaşandığını ve daha sonraları da bu hayranlığın tarihimize Lâle devri olarak geçtiği bilinmektedir.

Türk şiirindeki temel işlevini ise şöyle açıklanmaktadır. “Sevgili, memdûh, güzel, gelin, sâkî, hizmetçi, asker gibi şahıslar; sevgilinin yanağı, dudağı; âşığın yüzü, vücûdu, kanı, gözyaşı ve yaraları gibi uzuvlar; kadeh, şarap, tabak, tâc gibi eşya; güneş, ay, yıldız gibi kozmik unsurlar ve cennet, gönül, ümit dert, şiir gibi soyut kavramlar ile değişik vesilelerle ilişkilendirilmesine dayanır” (Bayram 2007: 213)

Lâle vü gül takınur oldu güzeller şimdi hep

La’l ü gevher kıymetin ezhâr erzân eyledi (Şeyhülislâm Yahyâ) (Ertem 1995: 9)

Şarâb-ı ergüvânîdür duhânı lâle camında

Ne kan tamdıysa odunda benim bağrım kebâbından (Şeyhî) (Biltekin 2018: 163)

Gül tutdı kulak lâle açup ağzını kaldı

Gülşende seher kıssa-i Câm-ı Cem açıldı (Nev’î) (Tulum-Tanyeri 1977: 506)

Lâle, dağ eteklerinde, ırmak kıyılarında taşlık yerlerde, bağ, bahçe, çemen, sebzezar ve sahralarda yetişen yabani bir çiçek olan lâlenin çok çabuk solması ve suya fazla ihtiyaç duyması gibi özelliklerinden de söz edilir. Bu durum “bağ kenarında durma” şeklinde anlatılır ve bundan dolayı lâle “garip” olarak tanımlanır. *Miskin* nitelemesiyle de lâlenin, ortasındaki siyahlığa misk rengi ve kokusu dolayısıyla işaret edilir. Necâtî Bey’in, “Taşradan geldi çemen mülküne bigâne diyü / Devr-i gül sohbetine lâleyi iletmediler” beyti ise lâlenin yabani ve meclis âdâbını bilmeyen bir taşralı olarak düşünüldüğünü ifade eder. (Baytop, Kurnaz 2003: 27/81)

Gülşen-Âbâd adlı mesnevîde *lâle çiçeğinin* yer aldığı beyitler ve bölümleri inceler isek;

Zebân-ı lâle eyler bunu i'lân

Ki bağrın dağ gerektir gözlerin kan (B.9)

Şair *Gülşen-Âbâd*'ın girişinde eserde yer alan tüm çiçeklerin bir beyitle tanımını yapar. Bu tanımda eser boyunca lâle ile ilgili en belirgin özellik 9. beyitte anlatılır. Lâle, nefsinin arındırma ve âşk ile kuşanma yolunda çekilen çileyi anlatmaktadır.

Gelip bu encümünde lâle şeydâ

Olur ol cem' içinde olda peydâ (B.191)

Gelir bu toplantıya deli divâne lâle, olur kalabalıklar içinde âşikâr.

Derûnunda tutar dâğını pinhân

Gözü kanı eder ol sırrı ilân (B.192)

İçinde gizler derdini tasasını ama gözlerindeki kan çektiği dertlerin sırrı ifşa eder.

Durur bir köşede pür-hûn u pür-dağ

Başına tar olupdur kûşe-i bâg (B.193)

Durur bir köşede içi dolu, yaralı, kan ağlar. Bahçenin karanlık köşesinde bir başına durur.

Dışî sâde derûnu pür elemdir

Zebercedden rimâh üzre âlemdir (B.194)

Dışî sadedir ama içi elem dolu. Yeşil mızraklar üzerinde bir âlemde durur.

Suâl

(Soru)

Bu bölümde şair lâle çiçeğini sorularını sormaya başlar.

Dedim ey âşık-ı şeydâvü pür-hun

İşin dağlarda gezmek misl-i Mecnun (B.195)

Dedim ey meczup ve kan ağlayan âşık. İşin dağlarda Mecnun misâli gezmek mi?

Yürürken sâha-ı halvette dilşâd
Neden oldu mekânın mihne (B.196)

Yürüyordun halvet yolunda sevinçli, neden bu mekâna geldin?

Bu dâğ ile ne külhân içre neydin
Bu renk kanayâ kandan boyandım (B.197)

Bu derter ile hangi ateşin içerisinde yandın. Bu kan renginde nerede boyandın?

Cevâb

Bu bölümde çiçek şairin sorularına cevap verir.

Cevâbın açtı ağzın çünkü lâle
İçirdi kanı pes la'lin piyâle (B.198)

Lâle cevap verdi kırmızı dudaklarını açarak, içirdi kanı sanki bir kadehte.

Dedi hoşdu ezel bağında çağım
Ne çeşmim kan idi ne dilde dağım (B.199)

Dedi hoştu ezel bağında yaşadığım zamanlar ne gözümde kan vardı, ne gönlümde derdim.

O dem peymânesizcâm-ı ilâhî
Müdâmî nûş ederdim bî-melâhî (B.200)

İlahi gücün elinde o zamanlar kadehsiz mey dolardı içime, sınırsız içerdim ciddiyetle.

Safâ-yı ayş ile handân idim ben
Karîn-i sohbet-i cânân idim ben (B.201)

Hayatım safâ içerisinde yaşardım neşeli. Sevgilinin sohbetine naîl olmuş hâlde yaşardım.

Bu gurbet iline saldı irâdet

Mezâk-ı cânıma erdi merâret (B.202)

*İlahi irade ile kudret sahibi bu gurbete gönderdi beni, zevk alan canım acı dolu
bu âlemde.*

Konağım şimdi oldu mihnet-âbâd

Dil-i şadânım ondan oldu nâ-şâd (B.204)

Konağım şimdi bu zorluk ve sıkıntılı dolu yer oldu, sevinçli gönlüm gamla doldu.

Kodu pes dest-i mihnet sîneme dâğ

Belâ birle bir oldu dağ ile bâğ (B.205)

Gam eli değdi sineme yara açtı, bahçe ile aşkın yaraları bir oldu bela saçtı.

Bana kanlar içirdi tâs-ı gerdûn

Derûnum dâğ vü çeşmim oldu pürhûn (B.206)

Bana kanlar içirdi dünya tâsı, içimde aşk gözüm kanlı yaş ile doldu.

Bana bu hicrim olmuşken girân-bâr

Felek etti bu dâğı bana ser-bâr (B.207)

Bu ayrılık ağır yük olmuştu bana, felek verdi bu derdi başıma.

Bu derd ile biraz âvâre düşdüm

Gehî bâğa gehî kühsâre düşdüm (B.208)

Bu dert ile avâre oldum, bazen bağa bazen dağa düştüm.

Sıla-yı ra'd ile oldum haber-dâr

Ki gülzâr içre cem'-i sûfîyân var (B.209)

*Gök gürültüsü ile vuslattan haberdâr oldum ki gül bahçesinde toplanan sûfîler
var.*

Karârım gitti ben de cem'a geldim

Bu zulmetten rehâya şem'a geldim (B.210)

Kararım yoktu bende buraya geldim, bu zulmetten ilâhî nura kavuşmaya geldim.

Umarım ere şeyhden bana dermân

Duyarım irşâdı birle bûy-ı cânân (B.211)

Umarım şeyh derdime dermân olur, ondaki sevgili kokusu ile terbiye olurum.

Tasavvuf kültüründe lâle: “a) Marifetin nitecesi olan temaşa. b) Sevgilinin, âşıkını arayan gül renkli çehresi. Lâle ile Allah’ın ebced hesabıyla sayı değeri 66 ettiğinden Lâle, Allah’ı ve onun birliğini ve güzelliğini simgeler. Bazen Allah kelimesi Lâle gibi yazılır” (Uludağ 2012: 304). Bu yazılıştaki hikmet nedeniyle lâle vazgeçilmez sembollerinden biri olmuştur. Ayvazoğlu ise lâle kelimesin harflerinin sırası değişince Allah ve hilâl kelimelerinin elde edilebileceğinin ne zaman fark edildiğinin kesin bilinmediğini, fakat bu tevâfukun lâlenin severek ve çokca anılmasında büyük bir payı olduğunu düşünmektedir. (Ayvazoğlu 2013: 123) Bundan dolayı, lâle doğal ve estetik özellikleri bir yana İslâmî bir yorumlayışla kutsal sayılarak, Allah'ın yaratıcılığını en güzel yansıtan varlık kabul edilmiştir.

Hz. Mevlânâ lâleyi eserlerine sıklıkla taşımıştır. “Bizim gönlümüzde lâlelik var, gül bahçesi var. Oraya solmanın, perişan olmanın yolu yok!” (Konuk 2005: III/ 2935).

3.6.1.Tasavvufî Unsur Olarak Lâle

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *lâle çiçeğinin*, eserde tasavvufî unsur olarak ele alınış şeklini inceler isek:

3.6.1.1.Çile

Zebân-ı lâle eyler bunu i’lân

Ki bağrın dağ gerektir gözlerin kan (B.9)

Dış sâde derûnu pür elemdir

Zebercedden rimâh üzre âlemdir (B.194)

Bana kanlar içirdi tâs-ı gerdûn

Derûnum dâğ vü çeşmim oldu pürhûn (B.206)

Yukarıdaki beyitlerde seyr ü sülûk yolunda lâlenin çektiği çileler anlatılmaktadır.

Tasavvuftaki “çile” ifadesi “kırk gün” anlamında Farsça bir kelime olup, Hz. Musa’nın Tur-i Sina’da Tevrat’ı almak için kırk gün riyazette kalmasından alınmıştır. (Resulullah’ın nübüvvet öncesi Hira’da itikâfı da buna örnektir.)

VII. yüzyıl sonlarına doğru dar bir çevrede görülen çile hayatı giderek yaygınlık kazanmış ve değişik usûl ve şekilleri zuhur etmiştir. İlk yüzyılda yaşayan zâhidlerin bir kısmında güçlü bir çilecilik eğilimler vardır. Bunlar arasında zor koşullar mevcuttur. Örneğin; yazın sıcaklığında açdurmak, özellikle soğuk su içmekten kaçınmak, sürekli ve bazan iftar etmeden oruç tutmak (savm-ı visâl, savm-ı ebed), et yememek, bekâr yaşamak, inzivaya çekilmek, mecbur kalmadıkça konuşmamak, kavurucu sıcaklarda çöllerde dolaşmak, defalarca hacca gitmek, geceleri uyumayıp sabahlara kadar namaz kılmak, Kur’ân okumak ve dua etmek gibi ibadetler ve davranışlar mevcuttur. (Eraydın 1993: 8/ 315-316)

Hz. Muhammed (s.a.v) Hakk’a yakınlığı elde etme muradına nail olmak ve akıbetten emin olmak için “savm-ı visal” orucu tutardı. Savm-ı visal, yani gece iftar etmeden birkaç gün bir kere yemek yiyerek oruç tutmaya denir. O, geceleri uykusuz geçirmek gibi bunca mücahede yapardı. İşte bunun akabinde “(Ya Muhammed!) Kur’an’ı, kendini helak edesin diye sana indirmiş değiliz.” (Tâ-hâ 20/2) ayeti buyurulmuştur. (namazzamani.net/kuranmeali/taha-suresi-2.ayet.htm / et.14.05.2020)

Çile insanın nefesine hâkim olması, kendisini disiplin altına sokması, ruh temizliği, kalp huzuru, keşfin açılması ve keramet sahibi olunması gibi değişik ahlâkî ve tasavvufî gayeler için yapılabilir. Ancak önde gelen sûfilerkeşf ve keramet sahibi olmak için çile çıkarmanın doğru olmadığı görüşündedirler. Nitekim Şehâbeddin

es-Sühreverdî çileden asıl maksadın dinin selâmeti, ihlâslı amel ve nefsin denetim altında tutulması olduğunu belirterek keşf ve keramet sahibi olmak için çile çıkaranları eleştirir. (1939: II/311)

3.6.1.2.Mecnun

Dedim ey âşık-ı şeydâ vü pür-hûn

İşin dağlarda gezmek misl-i Mecnûn (B.195)

195. beyitte âşkından meczup, dağlarda gezen ve kan ağlayan lâlenin hâlinin Mecnûn'a döndüğü anlatılmaktadır.

Cünûn sözlükte “örtünmek, gizlenmek; aklını kaybetmek” anlamına gelir. Bu durumdaki kişide mecnun (deli) denir. Kur’ân-ı Kerîm’de, peygamberlerin davetinden ve özellikle Hz. Muhammed’in tevhid inancına yaptığı çağrıdan rahatsız olanların bu seçkin kişilere yönelttikleri iftiralarından söz edilirken on bir âyette mecnûn kelimesi kullanılmıştır.

Mecnûn âşığı sembolize eder. Diline sevgilisi Leylâ'nın adını dolamıştır. Adeta onun adını bir dervişin kendine vird edinmesi gibi vird edinmiştir. Ancak Mecnûn tasavvufta âşık-ı sâdığın; Leylâ ise gerçek sevgilinin, Zât-ı Hakîki'nin sembolüdür. Çekilen çile ve meşakkat ise âşığın âşk yolunda yaşadıklarını temsil eder. Zorluklar ancak sevgiliye vuslat arzusunu daha da körüklemektedir. Mecnûn olan kendini o Leylâdan ayrı göremez. Mecnûn'un temsil ettiği makam tasavvuftaki en üst makam olan, fenâ makamıdır.

3.7.Süsen

Süsen Farsça bir kelimedir. “Süsengillerden, yaprakları kılıç biçiminde, çiçekleri iri ve mor renkli güzel görünüşlü ve kokulu, çok yıllık süs bitkisi, susam” (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük 2005: 1835). Süsen basit saplı veya sapları az dallı bir bitkidir. Yaprakları kınalı ve iki sıralıdır. Çiçekleri iri, kokulu ve güzel görünüşlüdür. (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi 1990: XI/672) Gösterişli çiçeklerinden ötürü dünyanın birçok yerinde süs bitkisi olarak yetiştirilen

sûsenlerin Kuzey yarıküreye dağılmış 300 kadar yabancı türü vardır. Sûsengiller (*Iridaceae*) familyasının Iris cinsini oluşturan bu bitkilerin bilimsel adı, Yunan mitolojisinde gökkuşağını simgeleyen tanrıça *İris*'ten gelir. Sûsenlerin çiçekleri, gerçekten de gökkuşağını andıran mavi, mor, sarı gibi albenili renklere bürünmüştür. (Temel Britannica Ansiklopedisi 1990: XVI/211). Yaklaşık 37 kadar türünün bulunduğu Türkiye ise bir sûsen cennetidir. Anadolu'nun yabancı olarak yetişen bu bitkilere en çok Akdeniz, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerimizde rastlanır. (Ana Britannica Ansiklopedisi 1990: XX/196). Buralarda daha çok “*susam*” ve “*navruz*” gibi adlarla anılan sûsen türlerinden birine ise “*kurtkulağı*” denir. (Temel Britannica Ansiklopedisi 1990: XVI/211) Şeklinden dolayı “*kılıç otu*” diye de anılır.

İnce ve uzun şeklinden ötürü şairler “sûsen-i âzâd, sûsen-i âzâde” gibi teşbih unsurları ile beraber dil, devât, hançer kılıç, silâhdâr, yara ve sûrahi gibi unsurlarına da sıklıkla teşbih edilmiştir. Beşir Ayvazoğlu, tasavvufî Türk edebiyatında süsenin sivri ve uzun yapraklarının olmasından dolayı şiirlerde genellikle kılıç, hançer, mızrak, kirpik gibi sivri ve keskin unsurlarla birlikte kullanıldığını ifade etmiştir. Süsenin bu dış görünüşünün çamurda açtığı ve bataklık ve ürkütücü fakat içinde yumuşak bir dervişi gizlemekte olduğunu söylemiştir. Şairler sûfiler meclisine niçin pür-silah geldiğini süsene sorduklarında süsen onlara sûfilerin de düşmanları olduğunu, kendisinin de bir sipahi sûfisi olduğunu ve dostlarını korumak için sûfiler meclisine pür-silah geldiğini ifade eder. (Ayvazoğlu 2013: 186). Eldeki diğer kaynaklarda ise süsen hakkında tasavvufî anlamıyla ilgili bir açıklama yapılmamıştır. Dolayısıyla tasavvufta süsenin “*sipahi sûfi*” sembolüyle temsil edildiği tespit edilmiştir.

Klasik Türk şiirinde gül ve lâleden sonra en sık kullanılan çiçeklerden biri olan sünbülün “Klasik Türk şiirindeki temel işlevi; sevgilinin saç, zülfü, kâkülü vs. için doğal bir benzetmelik ögesi olarak değerlendirilmesine dayanır” (Bayram 2007: 15) Bayram’a göre “Divan şairleri, sûsenle daha çok kılıç, tığ, hançer ve şemşîr gibi keskin eşya ile ayrıca dil (zeban) ve asker gibi öğeler arasında ilgi

kurmuşlardır’’(Bayram 2001: 215) Hayâlî Bey, Nev’î, Bâkî, Mesîhî gibi şairler eserlerinde sūsene en çok yer veren şairlerdir;

Cünd-i sermâ üzre leşker çekdi ezhâr-ı çemen

Sūsünün tîğın kuşandı olmağa serdâr gül (Nev’î) (Tulum-Tanyeri 1977: 98)

Taze dâgum kırmızı gül zahm-ı tîğın sūsünüm

Bülbüldür bu gülistânun fegân ü şîvenüm (Hâyâlî) (Tarlan 1992: 206)

Gül ruhlarına benzerem anun dimiş meger

Sūsener üstine yürüyüp dil uzatdılar (Mihri Hâtun) (Arslan 2018: 66)

Ey inananlar, sevinin. Selvi gibi, süsen gibi hür olun. (Konuk 2005: VI/ 542)

Fakat bahar, baştan ayağa kadar gül ve süsen olana iki aydın gözdür. (Konuk 2005: I/521)

Dedi ki: O kalem, kâğıdı fesleğen, süsen ve gül bahçesi haline getirdi... Acayip şekiller yaptı. (Konuk 2005: IV/ 522)

Gülşen-Âbâd adlı mesnevide *süsen çiçeğinin* yer aldığı beyitler ve bölümleri inceler isek;

Sana sūsener okur hâl-i cihâdı

Silâhın çözmez eyler içtihadı (B.12)

Şair *Gülşen-Âbâd*’ın girişinde eserde yer alan tüm çiçeklerin bir beyitle tanımını yapar. Bu tanımda eser boyunca süsen ile ilgili en belirgin özelliğın onun sipahî olmasıdır. Sipahî olan dervişin vermek istediğı mesaj nefis ile cihaddır. Derviş süsen kendi nefsi ile cihad ederken, aynı zamanda meclisteki derviş dostlarını da gizli düşmanlara karşı koruyarak, dostlarının huzuru ve güvenliğı için yiğitliğı ve davasına adanmışlığı ile canı pahasına savaşmaktadır.

Âmeden-i Sūsener der in Ercümen

(*Süsenin Meclise Gelişı*)

Şair bu bölümde süsenin meclise geliş hâlini anlatır.

Bi-âhir geldi süsen dikti râyât

O mecliste eder izhâr-ı hâlât (B.212)

Süsen son anda meclise gelip diler bayrağını ve halini ahvâlini meclise açıklar.

Sipâhîdir başında taylasânı

Velî dervîş-i bâtıdır nihânı (B.213)

Başında taylasânı (sipâhilerin giydiği başlık) ile kıyafetinden anlaşılır o bir sipahidir lâkin veliliği de dervîşliği de içinde gizlidir.

Takınmış beline tîğ ile hançer

Adû ister kîtâle şâh-ı Sencer⁶⁹ (B.214)

Takmış beline kılıç ile hançeri, ister düşman ile savaşmak Şah Sencer.

Elinde nîzesi var şöyle çâlâk

Dilîr-âne durur cem' içre bî-bâk (B.215)

Elinde mızrağı var çok atik, durur meclisin ortasında yiğitçe, gönlü süsleyen güzel.

Suâl

(Soru)

Bu bölümde şair süsen çiçeğini sorularını sormaya başlar.

Dedim ey sûfîyân içre sipâhî

Bu gülşen içresin merd-i ilâhî (B.216)

Dedim ey sûfiler içerisindeki sipâhî. Bu gül bahçesi içerisinde Allah'a ait yiğit.

Nedir belinde bunca tîğ u hançer

⁶⁹Şah: Büyük mutasavvıflara, tarikat pirlerine ve şeyhlerine, Şiîler'de Hz. Ali'ye ve ondan sonra gelen tarikat ulularına verilen unvan: "Şah Nakşibend." Bir şâha kul olmak gerek hergiz ma'zûl olmaz ola / Bir eşik yaslanmak gerek kimse elden almaz ola (Yûnus Emre'den). (<http://www.lugatim.com/et.10.04.2020>) Sencer: Kılıç saplayan, batıran. Büyük Selçuklu Devletinin son hükümdarı öldüğü zaman Devlet resmen yıkılmıştır.

Bu mecliste bunu senden kim ister (B.217)

Nedir bu belindeki bunca kılıç ve hançer. Bu mecliste kim ister bunu senden?

Elinde nîzevü belinde tîğın

Bu cem' ehline gelmez mi diriğın (B.218)

Elindeki mızrak belindeki kılıç çok değil mi bu meclise senin bu tedbirlerin.

Bu meclis mecma'ıehl-i safâdır

Bu hey'et onlara senden cefadır (B.219)

Bu meclis safa ehli insanların toplantı yeridir, senin bu hâlin onlara cefadır.

Bu yokluk meclisidir sâhib-esbâb⁷⁰

Buna bî-gânedir sayılmaz ahbâb (B.220)

Bu meclis yokluk meclisidir, burada tüm hadiselerin sebebi Allah'tır, tüm hadiseler Allah'tandır. Buna tevekkül ederler bundan yabancı insanları dost saymazlar bu mecliste.

Bular "lâ havle"den tutar silâhı

Bular acz ile bulurlar felâhı (B.221)

Bunların silahı "lâ havle"dir. Onlar Allah'a acziyetleri ile yönelerek, teslimiyet ve itaat içerisinde selâmet bulurlar.

Bular bâtın biline seyf-i ihlâs

Kuşanmıştır ederler gazve-i hâs (B.222)

Görünmeyen ihlâs kılıçları ile kuşanıp, riyâsız samimi şekilde dinleri için gerçek savaş veririrler.

Bunların Zülfikâr'ı⁷¹ "lâ"dır el-hak

⁷⁰*Esbab*: Arapça, sebepler anlamına çoğul bir kelime olup, tekili "sebeb" dir. Vesileler, vasıtalar, araçlar. Tasavvufta herşey Allah'a götüren bir sebep, O'nu gösteren bir âyettir. Araçlar, yani sebepler amaç haline getirilmediği sürece problem yoktur. Araçlar amaç haline getirilirse, buna putlaştırma veya şirk denir. Sebeplerde takılmamak gerekir. Çünkü sebeplerin (şirk-i esbâb) tesiri âdi, müsebbibin (sebebi yaratan Allah'ın) etkisi ise hakikidir. Ki bu inancı taşımak tevhidin temelini oluşturur.(Cebecioğlu 2004: 76)

Bular nefsi bilirler düşman ancak (B.223)

Bunlar yokluk makamında, Hz. Ali'nin tevhid kılıcıyla cihadı ekber (büyük cihad (nefsle savaş)) yaparlar. Tek düşmanları kendi nefisleridir.

Tutunmazlar bular seyf ü kemânı

Silâh itmiş bular vird-i⁷²zebânı (B.224)

Oka, kılıca, mızrağa tutunmazlar, dillerindeki zikirdir silahları.

Buların nîzesidirism-i Kakhâr⁷³

Veriptir buların destine Cebbâr⁷⁴ (B.225)

Bunların mızrağıdır Allah'ın Kakhâr adı, bu zikir silahını dillerine Cebbâr olan Allah vermiştir.

Zebân-ı tîzidir hançer buların

Onunçün yaşamaz hasmı oların (B.226)

Bunların zikir dolu dilleri hançerden keskindir. O yüzden düşmanı yaşayamaz onların bu mecliste.

Buların topudur âh-ı sehergâh

Bular bununla eyler harbi gehgâh (B.227)

⁷¹ *Zü'l-fikâr*: yivli (oyuklu, yuvarlı, çıkıntılı kılıç) anlamına gelir. Hz. Ali, Yemen'de bir putu kırdığında, o putun üzerine oturduğu demiri Medine'ye getirmişti. Umeru's-Seykal adlı bir demirci, o demiri eritip, iki kılıç dökmüştü. Biri yedi karış boyunda bir karış eninde olup, ortasında kanın akması için yivler vardı. İşte bu sebeple, yapılan kılıca “Zü'l- Fikâr” denmişti. Bir rivayete göre, bu kılıç, Hz. Peygamber (s)e ait olup Uhud gazvesinde Hz. Ali'ye verilmişti. (<http://www.lugatim.com/> et.20.04.2020)

⁷² *Vird*: Arapça, su payı, ordu, gece ibâdete ayrılan zaman dilimi, çok sayıda kuş, Kur'an da her bir cüz, her gün rutin olarak okunması görev haline getirilen dua veya zikirler gibi çeşitli anlamları içeren bir kelime. Sufi büyükleri tarafından hazırlanan hususi dualar. Çoğu, Kur'an-ı Kerim ve Hadis-i Şeriflere dayanır. Müridler, bunları durumuna göre günlük, haftalık, aylık ve yıllık olarak tekrar ederlerdi. "Virdi olmayanın varidi olmaz" atasözü, virdle meşgul olmayanın kalbine İlâhî feyz gelmeyeceğini anlatır. (Cebecioğlu 2004: 289)

⁷³ *Kakhâr*: “Kendisine karşı çıkanları, tanrılık iddiasında bulunanları yok eden, kahreden” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. (<http://www.lugatim.com/> et.15.04.2020)

⁷⁴ *Cebbar*: “Dilediğini cebir yoluyla yapan, kayıtsız şartsız herkese cebrecek güçte olan, hiç kimse tarafından kendisine cebir olunamayan” anlamında esmâ-i hüsnâdan (Allah'ın en güzel isimlerinden)dır. (<http://www.lugatim.com/> et.15.04.2020)

Bunların hepsi seher vakti ah ederler, zaman zaman bu ah ile harp ederler.

Bırak belden bularıbî-silâh ol

Tutup ihlâsı pek ehl-i felâh ol (B.228)

Bırak kuşandığın bu silahların hepsini, silahsız ol ihlâsla kuşan kurtuluşa erenlerden ol.

Cevâb-ı Sûsen

(Süsenin Cevabı)

Bu bölümde çiçek şairin sorularına cevap verir.

Dehân açıp dedi ey pîr-i sâ'il

Sözün vâridvelî dinle mesâ'il (B.229)

Ağzını açıp bana dedi ey soru soran pir! Kalbime gelen feyz dolu sözlerimden dinle soruların cevaplarını.

Şukûfe mecma'ıdır gerçi gülşen

Bular hep sûfilerdir sâf rûşen (B.230)

Gülşen çiçeklerin toplanma yeridir buradakiler saf ve temiz sûfilerdir.

Velî hâlî değil ez-hâr hâşâk

Kamu ta'ân u mü'zî şöyle seffâk (B.231)

Yalnız bu mecliste çiçekler etrafındaki çer çöplerden ayrı değildir, o çer çöpler ki dedikocu, eziyet veren, kan dökücülerdir.

Safâsına bularunta'n ederler

Dil uzatıp cefâ-yıla'n ederler (B.232)

Çiçeklerin huzurlu hâllerini ayıplar, dil uzatıp beddua ederek onlara cefa ederler.

Uyûbun görmeyip ol hâr-ı bed-rû

Olur her birisine şöyle bed-gû (B.233)

Kendi ayıplarını görmeyip, kötü çirkin yüzlü diken, çiçeklere kötü sözler söylemekten geri durmaz.

Benefşi başdagörükte o hâsid

Beter-pâye olur mekr ile kâsid (B.234)

Güzel menekşe rengini gördükçe başında çiçeklerin, beter olur, hasetçi, kıskanç, çekemeyen diken.

Çü inkâr ehlidir bilmez safâyı

Miyânın şedd edip eyler cefâyı (B.237)

Çünkü o diken inkâr ehlidir bilmez ki o çiçeklerin hâlindeki sefâyı, cefanın beline sıkı sıkıya bağlanır.

Çü fark etmez fesâdından salâhın

Ne bilsinler olar bâtın silâhın (B.238)

Bilmez fesadından doğruluk, dürüstlük, iyilik nedir, ne bilsin sırra vakıf olanların gizli silahını.

Oları rağm için takındım onu

Ru'ûnet ehli⁷⁵ sanma kogümânı (B.239)

Onların inadına kuşandım silahlarımı, hakkımda zanda bulunup benliğini öne çıkaran ahmaklar gibi olduğumdan şüphelenme.

Sipâhî⁷⁶ sûfisiyim şöyle sünî

Eser etti bana ilm-i ledunnî (B.240)

Sipahi sûfisiyim ehl-i sünnetim, âlametimdir ledün ilmi ile nasipliyim.

Muhibbiyim ezelden sûfiyânın

Adûsuyum olara tâ'inânın (B.241)

⁷⁵*Ru'ûnet: (tasavvuf). Bönlük ve ahmaklık sayılan nefsanî zevklere dalma, arzularının esîri olma, benliğini öne çıkarma durumu. (http://www.lugatim.com/ et.09.04.2020)*

⁷⁶*Sipahi:Osmanlı ordusunda bir sınıf süvâri askeri.(http://www.lugatim.com/ et.09.04.2020)*

Ezelden beri muhabbet duyarım sufilere, düşmanıyım onları çekiştirip, onlara sövenlerin.

Siyâset ecliçün ol rabb-i Cebbar

Beni bu meclise gönderdi nâcâr (B.242)

Görevimi gerçekleştirmem için bulunduğum hâli kabul ederek Cebbâr olan rabbim tarafından bu meclise gönderildim.

Silâh ile duram meclisde ber-pâ

Salâh ehli safâsın eylesin tâ (B.243)

Silah ile ayakta durayım bu mecliste ki barış ve huzur ehli vaktini zevkle, huzur içerisinde rahatlıkla geçirsin.

Gelip üstüme sûsen çekti hançer

Dedi ey merd-i sâlûs-ı muhakkar (B.298)

Bu halka gösterirsin şath⁷⁷ u tâmât⁷⁸

Bu istidrâcını dersin kerâmât (B.299)

Sana mı kaldı bu izhâr-ı hârık

Var iken ekrem ü a'lem halayık (B.300)

298., 299., 300. beyitler Cevâb-ı Nilüfer bölümünde yer almaktadır. Nilüferin ağzından anlatılan olayda; Nilüferin gösterdiği kerametler ve yaptığı şathiyeler karşısında Sûsen, Nilüferin üzerine gidip hançer çekerek onu riyakârlıkla suçlar. Çünkü Nilüferin gösterdiği davranışları ve söylediği sözler Sûsene göre doğru yoldan sapan kişilerin yaptığı işlerdendir. Ona göre Nilüferden daha bilgili, ilim sahibi ârifler varken bu sıradışı davranış ve sözleri göstermek Nilüferin görevi değildir.

⁷⁷Şath: (Ar. şaṭḥ) (tasavvuf). İlâhî feyiz ve kuvvetli tecellî etkisiyle kendinden geçen velîlerin o coşkunlukla söyledikleri, zâhirî bakımdan şer'î hükümlere aykırı gibi görünen söz. (<http://www.lugatim.com/> et.14.04.2020)

⁷⁸Tâmât: (Fars.) Saçma sapan, uygunsuz söz. (<http://www.lugatim.com/> et.14.04.2020)

3.7.1. Tasavvufî Unsur Olarak Süsen

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *süsen çiçeğinin*, eserde tasavvufî unsur olarak ele alınmış şeklini inceler isek:

3.7.1.1.Cihad-ı Ekber

Bunların Zülfikâr'ı⁷⁹ ‘‘lâ’’dır el-hak

Bular nefsi bilirler düşman ancak (B.223)

Bu beyitte meclisteki tüm sûfilerin asıl amacı süsen çiçeği üzerinden anlatılmıştır. Onlar yokluk makamında, Hz. Ali'nin tevhid kılıcını kuşanıp, nefisleri ile Hz.Ali gibi yiğitçe savaşır.

Sözlükte; ‘‘Cihad: Arapça, söz ve fiille bütün kuvvetini sarfetmek manasınadır. Nefs-i Emmare ile harbetmek, büyük cihad, dış âlemde gözle görülen düşmanla savaş da, küçük cihaddır.’’(Cebecioğlu 2004: 66) Bu yüzden cihad şu şekilde ifade edilir: ‘‘Mânâ sonsuz, madde sonludur. İç âlemde yani sonsuz mânâ âlemindeki savaş sonsuz ve bu sebepten büyük; dış âlemde yani sonlu madde âlemindeki harp sonlu ve bu yüzden de küçüktür’’(Cebecioğlu 2004: 66)

Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber ‘‘en büyük düşmanın, iki yanın arasındaki (kendi) nefsidir’’ diyerek nefsi en büyük düşman olarak göstermiştir. Onun yolunda olan herkesin cihaddan anladığı önce kendi nefsinin kötü sıfatları ile savaşmaktır. Yine bir hadiste, düşmanla savaşa küçük cihad, nefisle savaşa büyük cihad denilmesi aynı hususa açıklık getirmektedir.

3.7.1.2.Yiğitlik

Dedim ey sûfîyân içre sipâhî

Bu gülşen içresin merd-i ilâhî (B.216)

⁷⁹ *Zü'l-fikâr*: yivli (oyuklu, yuvarlı, çıkıntılı kılıç)anlamına gelir. Hz. Ali, Yemen'de bir putu kırdığında, o putun üzerine oturduğu demiri Medine'ye getirmişti. Umeru's-Seykal adlı bir demirci, o demiri eritip, iki kılıç dökmüştü. Biri yedi karış boyunda bir karış eninde olup, ortasında kanın akması için yivler vardı. İşte bu sebeple, yapılan kılıca ‘‘Zü'l- Fıkâr’’ denmişti. Bir rivayete göre, bu kılıç, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ait olup Uhud gazvesinde Hz. Ali'ye verilmişti. (<http://www.lugatim.com> /et.20.05.2020)

216. beyitte süsende ithafen şair “*sufiler içerisindeki sipâhî*”, “*gül bahçesi içerisinde Allah’a ait yiğit*” ifadelerini kullanarak süsenin Allah yolunda yiğit bir savaşçı olduğunu anlatmaktadır.

Tasavvufi anlamda yiğit anlamında bir kelime vardır. O kelime fetadır. Feta: Fütüvvet yoluna giren kişilere denir. Tasavvufta ıstılah olarak, “lâ seyfe illâ Zülfikâr ve lâ fetâ illâ Ali” (Zülfikâr'dan başka kılıç, Hz. Ali'den başka yiğit yok) hadisinden girmiştir. O, kendisi muhtaç iken elindeki yiyeceği her gün sırayla miskin, yetim, köleye, kendisinden gayri muhtaç olana vererek nefsini yenme başarısını gösteren kişidir. “*Kendileri, ona duydukları sevgiye (ihtiyaç ve ilgiye) rağmen yiyeceklerini yoksula, yetime ve esire yedirenler (onların ihtiyaçlarını giderenlerdir. (İnsan 76/8).*” (kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=76&ayet=8/et..30.05.2020). Onların savaşlardaki yiğitliği, gaziliği, tasavvufa itici bir motif olarak geçmiş ve bu ruhun sirayet ettiği yerlerde, Abdalan-ı Rum, Ahiyyan-ı Rum gibi oluşumlara yol açarak, Anadolu'nun İslâmlaşmasında oldukça büyük etki oluşturmuşlardır. (Cebecioğlu 2004: 110)

3.7.1.3.Muhabbet

Muhibbiyim ezelden sûfiyânın

Adûsuyum olara tâ'inânın (B.241)

241. beyitte süsen çiçeğinin sûfilere duyduğu muhabbet ve sevgi açıkca anlatılmaktadır.

Muhabbet(mahabbet) kelimesinin hub(hubb) kökünden isim olduğu belirtilmekte, hub ise kısaca “buğzun zıddı” olarak Literatürde muhabbet ve hub ile meveddet ve vüd (vüdd) yaygın biçimde “sevgi” anlamında kullanılmakta, sevginin coşkulu şekli ise aşk kelimesiyle ifade edilmektedir. (Uludağ 2005: 30/386-388)

Sufiler“*Sâdıklarla beraber olunuz*”(Tevbe 9/119) âyetini muhabbette temel olarak alırlar. Yine onlar muhabbetle ahlâk arasında sıkı bir ilişki bulunduğunu belirtirler. Gazzâlî“ muhabbet nihaî makam ve en yüksek değerdir; şevk, üns ve

rızâ gibi tasavvufî-ahlâkî makamlar onun sonucudur. Tövbe, sabır, zühd, şükür, takvâ, tevazu, cömertlik, adalet ve merhamet gibi erdemlerin özünde de sevgi vardır. Dinî hasletler ve ahlâkî erdemler sevginin meyvesidir.” şekline açıklamıştır.(Uludağ 2005: 30/386-388) Mevlânâ da mesnevisinde sevginin acıyı tatlı, bakırı altın, bulanıklığı duru, derdi devâ, dikenini gül, sirkeyi mey, zindanı gülistan, nârı nur, üzüntüyü neşe, kahır lûtûf, ölüyü diri, kralı kul haline getiren bir güce sahip olduğunu anlatır. Sûfiler için peygamber ahlâkına uyulmadan muhabbete erişilmez. Muhabbeti olan kişinin öncelikle ahlâkî yapısında dönüşüm olması şarttır. Bu anlayışa dayanan ahlâk, her şeyden önce bir sevgi ahlâkıdır.

3.8.Zanbak

Zanbak çiçeği, lâle ve sümbül çiçekleri gibi zambakgiller (*Liliaceae*) familyasına üyedir. (Temel Britannica Ansiklopedisi 1989: XIX/231) Çekici çiçeklerinden ötürü süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir. Gövdelerinin dik, yapraklarının genelini ince uzun ve çiçekleri tek tek ya da toplu olarak açan huni biçimli açmaktadır. (Ana Britannica Ansiklopedisi 1990: XXII/529) Beyaz, sarı, kırmızı veya pembe gibi oldukça çeşitli renkleri mevcuttur çiçekli bitkilerdir. (Baytop 2007 :289)

Yavuz Bayram şu şekilde açıklamıştır; “Bazı kaynaklarda sûsenle karıştırılan ve güzel kokulu bir çiçek olan zambak, klasik Türk şiirinde, genellikle şekli ve rengi açısından değerlendirilmiştir. Divan şairleri, çok az beyitte kullandıkları zambağı ince ve uzun, beyaz taç yapraklı, güzel bir çiçek olarak düşünmüşlerdir. Doğal olarak zambağın anlam çerçevesini; güzel, serdâr, yüz, zekân, parmak, yara, kirpik, boy, arz-ı hâl, kefi Mûsâ, yed-i Beyzâ, Hz. Mûsâ, bâzûbend, şem‘, lû‘bet, lûle, şiir, devât ve nâme gibi öğelerin oluşturmada bu ince, uzun, beyaz, güzel ve zarif özelliklerinin etkili olduğu açıktır.”(Bayram 2007: 216)

Gösterüp zanbak yed-i beyzâyı nergis açıldı göz

Oldu Gülşen-i zîb-i ezhâr ile bir zîbâ güzel (Nev‘î) (Tulum-Tanyeri 1977: 406)

Mektubûn elde tutmuş zanbak-ı reh-i çemende
Arz ide tâ ki hâlin sultân-ı kâm-râne (Bâkî) (Küçük 1994: 392)

Farkına bir niçe per takınur altun telli
Hayl-i ezhâra meğer zanbâk olupdur serdâr (Bâkî) (Küçük 1994: 40)

Gülşen-Âbâd adlı mesnevide *zanbak çiçeğinin* yer aldığı beyitler ve bölümleri inceler isek;

Eder zanbak reh-i hizmetten imlâ
Safâ üzre durup mecliste bî-pâ (B.13)

Şair *Gülşen-Âbâd*'ın girişinde eserde yer alan tüm çiçeklerin bir beyitle tanımını yapar. Bu tanımda eser boyunca zanbak çiçeği ile ilgili en belirgin özellik zanbağın hizmet ehli olmasıdır. Zanbak, meclise de hizmet yolunun kurallarını söyler, hâli ile de bunu açıkça anlatır. Hizmetinden dolayı da mecliste el üstünde tutulur.

Âmeden-i Zanbak
(*Zanbağın Meclise Gelişi*)

Şair bu bölümde zanbağın meclise geliş hâlini anlatır.

Gelir zanbak libâsı dervîşâne
Ayağ üzre durur ol hâdimâne (B.244)

Zanbak dervîş elbiseleri ile gelir meclise, ayakta durur bekler hizmetkâr gibi.

Cebîninde salâh âsârı peyda
Derûnunda safâ olmuş hüveydâ (B.245)

Yüzünde huzurun eserleri açığa çıkar, içindeki mutluluk aşikâr olmuş dışına.

Başında şemlesi var sâlih-âne
O dahi boynun eğmiş âbid-âne (B.246)

Başında sâlihler gibi sarığı var, sarığı dahi boynunu eğmiş âbidler gibi.

Dil uzatmış suâle hâzır olmuş
Semâ'-ı sûfiyâna nâzır olmuş (B.247)

Soruları cevaplamaya hazır, sufilerin semâsını seyretmektedir.

Velî dembeste olmuş şöyle mebhût
Eser etmiş ona âsâr-ı lâhût⁸⁰ (B.248)

Soluğu kesilmiş hayran olmuş, gösterilmiş ona lâhut âleminin alametleri.

Sirâyet eylemiş hâlât-ı ezkâr
Semâ' etmek diler hâletle nâçâr (B.249)

Zikir hâli sirayet etmiş ona, o hâl ile ister istemez semâ etmek istemiş.

Suâl (Soru)

Bu bölümde şair zanbak çiçeğine sorularını sormaya başlar.

Dedim ey sûfiyân içinde sâfi
İbadetle ezel ahdine vâfi (B.250)

Dedim ey sufiler içerisinde saf olan, ibadet ile ezel ahdine vefâlı olan.

Başına kankı şeyh vurdu bu tâcı
Ki her mecliste bulmuşsun revâcı (B.251)

Başına hangi şeyh koydu bu tacı, ki her mecliste itibarın var.

Seni kim okudu bu cem'a derviş
Ayağ üzre durursun şöyle dilrîş (B.252)

Seni kim davet etti bu meclise derviş, ayak üzerinde durursun böyle gönlün yaralı.

⁸⁰Lahut: (Ar. lâhût) Cenâbıhakk'ın zâtına mahsus olan ilk ve en yüce âlem, Allah'ın bütün sıfat ve isimlerinin zâtında mevcut olduğu, fakat sâdece zâtî sıfatlarının zuhûra geldiği, fiilî sıfatlarının ise henüz zuhur bulmadığı âlem, ulûhiyet âlemi, âlem-i lâhut. Karşıtı: NÂSUT
Lâhût ile nâsûtu gönül anladı ise / Mısırî ana sor Kâf ile ankâ haberin sen (Niyâzî-i Mısırî).
Şâh iken lâhûtta ey aşk sernigûn ettin beni / Serfirâz âzâd iken dâim zebûn ettin beni (Ken'an Rifâî).(<http://www.lugatim.com/> et.07.04.2020)

Mekânın kandan gelirsın

Ne iklimin selâmın ırgırsın (B.253)

Mekânın nerededir, nerden gelirsın hangi iklimin selâmını getirdin?

Cevâb-ı Zambak

(Zambakın Cevabı)

Bu bölümde zambak, şairin sorularına cevap verir.

Dedi “fe’nzur ilâ âsâr-ı Rahmân”⁸¹

Nice ihyâ eder emvâtı Sübhân⁸² (B.254)

“Allah’ın rahmetinin eserlerine bak” dedi ((Rûm (30/50)) Sübhan olan Allah ölüleri nasıl diriltir.

Ki ben meyyit idim taht-ı zemînde

Yatardım toprak içinde keminde (B.255)

Ki ben ölüydüm yerin altında, toprak içerisinde pusuda yatardım.

Çalındı nâgehânîsûrura’dın

Bana bu nev’a oldu emri ra’dın (B.256)

Ansırın gök gürültüsünün sesini duydum, bu ses bana emir oldu.

Deli dîvâne ister uslu uslu

Ki “el-cinsü ilâ’l-cinsi yemîlu” (B.260)

İster deli divâne ister uslu uslu olsun, her cins kendi cinsine meyleder.

Çü sûfiyim bu dem geldim safâya

⁸¹*Rûm Suresi (30/50). :Fenzur ilâ âsâri* rahmeti(A)llâhi keyfe yuhyî-l-arda ba’de mevthâ(c) inne zâlîke lemuhyî-l-mevtâ(s) vehuve ‘alâ kulli şey-in kadîr(un): “ Artık **Allah’ın rahmet eserlerine bak da gör**, ölümünden sonra nasıl diriltir yeryüzünü; şüphe yok ki o, elbette ölüyü de diriltir ve onun, her şeye gücü yeter.”

(<http://www.kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=30&ayet=50/et.12.05.2020>)

⁸²*Sübhân*:(Ar. *sübhân*) “Her türlü kusurdan, noksandan, beşerî nitelik ve zaatlardan uzak olan” anlamında Allah’ın isimlerindendir: *Şol seni sevdi sübhan / Oldun kamuya sultan / Cânım yoluna kurban / Olsun yâ Resûlallah* (Yûnus) (<http://www.lugatim.com/et.14.04.2020>)

Bi-hamdillâh eriştim merhabaya (B.261)

Sûfî gibi meclise safaya geldim şimdi, Allah'a hamdolsun eriştim merhabaya.

Vurundum iş bu tâcî ben kîdemden

Ve “e'tâ külle şey'in”⁸³den o demden (B.262)

Ben bu tacı çok eskiden başıma giymiştim, O'nun her şeyi yarattığı o demden bilirim.

Dikilmişti bu kisvet beyne'l-a'yân

Vurundum şimdi sûret tuttu ekvân (B.263)

Dikilmişti bu kıyafet seçkinlerin meclisinde, giyindim şimdi surete dönüştü varlığım.

Bu cem' içre benim çün hâdim-i hâs

Sülûkümde⁸⁴ tutarven râh-ı ihlâs (B.264)

Bu mecliste has hizmetkâr olan benim, yolcuğumda ihlâs yoluna giderim.

Çü belim bağladım hizmette ez-cân

Bana tâlib olur erbâb-ı irfân (B.266)

Çünkü bel bağladım hizmete gönülden, bana talip olurlar irfân erbabından.

Muhabbet tîğ-ile pâyım keserler

Elim alıp safâya irgölürler (B.267)

Muhabbet kılıcı ile ayağımı yerden keserler, elimden tutup safaya götürürler.

El üzre ederim kat'ı merâhil

Müzeyyendir benimle her mahâfil (B.268)

Eller üstünde kat ederim menzilleri, her makam süslenmektedir benimle.

⁸³Tâhâ Suresi(20/50).:Kâle rabbunellezî a'tâ külle şey'in halkahu summe hedâ.Mûsâ, “Rabbimiz, her şeye hilkatini (yaratılış özelliklerini) veren, sonra onlara yol gösterendir” dedi.

⁸⁴Sülûk:(tasavvuf). Bir tarîkata girme, intisap etme ve o tarîkatın gereklerini yerine getirerek mânevî bakımdan yol alma. (K)(e.t.01.05.2020) (<https://www.namazsamani.net/kuranmeali/taha-suresi-50.ayet.htm/> et.01.05.2020)

Beni kilden çıkarıp dest-i ihvân

Safâ bezminde çayım fevka'l-akrân (B.270)

Beni topraktan çıkardı ihvân kardeşlerim, safâ meclisinde yerim akranlarımdan üstündür.

Bu izzetler bana hizmetten oldu

Bu rahmetler bana zahmetten oldu (B.271)

Bu mertebe bana hizmetimden verildi, bu rahmetler bana zahmetten geldi.

Nasîhat-ı Zanbak

(Zanbağın Nasihati)

Zanbak bu bölümde şaire öğütler verir.

İşit benden er-isen hasbihâli

Sana menzil idin saff-ı ni'âli (B.272)

İşit benden eğer er kişi isen nasihati, sohbeti, sana yol gösteririm hizmete dair.

Ulular hizmetinde cest ü çâlâk

Miyânın şedd edip⁸⁵ ol şöyle derrâk (B.273)

Ulular hizmetinde çabuk ve çevik olmalısın, bel bağlamalı onların hizmet yoluna, iyi algılamalısın hizmet işlerini.

Çıkar nefsin murâdâtın aradan

Murâdâtın bite râh-ı hafâdan (B.274)

Çıkar nefsinin arzu ve isteklerini aradan, nefsinin gizli istekleri son bulsun.

Çü hâdimsin uyanık ol seher-şâm

Seni yoldan komasın hurd ü âşâm (B.275)

Mademki hizmet ehlinin sabah-akşam uyanık olmalısın, küçük büyük ve yeme içme ne için varsa seni bu yoldan alıkoymasın.

⁸⁵Şedd etmek (bel bağlamak) : Birine güvenmek, ümit bağlamak. Tasavvufta ise, tarîkata girmek, ikrar vermek anlamındadır. Ahilikte bu tabir, "şedd bağlamak" anlamındadır. (Bkz. Şedd Bağlamak.) Bektâşîlerde ise, muhib olmak, tığbend kuşanmak, itaat etmek demektir.

Gele bir dem koyup saff-ı ni'âli

Senin ola bi-küllî sadr-ı'âlî (B.276)

Gel bir an bırak meclisin kapı dibinde olmayı, tamamen seninle olsun gönüllerin veziri.

Dura saf bağlayıp karşında huddâm

Yedin bûs eyleyen bula niçe kâm (B.277)

Saf bağlayıp karşında dursun hizmetkârlar, elini öpen bulsun maksadını.

Bu nakli hodişitdin ez-Peyember

Ki hâdimler⁸⁶ olur mahdûm mukarrer (B.278)

Bu nakli kendinden işit Peygamberin ki muhakkak hizmet edenler efendi olur.

Buyurmuştur geri Sultân-ı Ekrem

Ki kavmin seyididir hâdimü'l-kavm (B.279)

Buyurmuştur sonra Sultân-ı Ekrem “Kavmin efendisidir kavmine hizmet eden”.

Onunçün rahmeten li'l-âlemîndir

Onunçündür şefîu'l-müznibîndir (B.280)

Onun için o tüm alemlere rahmettir, onun için günahkârların şefaathâsîsidir.

Hasb-i Hâl

(Nilüferin Sohbeti)

Nilüfer çiçeğinin anlatıldığı “Nilüferin Sohbeti” kısaca “Hasb-i Hâl” adlı bölümde yer alan 301.,302., 303., 304. beyitlerde zanbak çiçeğinin de nilüfer gibi mecliste kendi derdini yakarışı anlatılmıştır.

Gelir bir yandan zanbak cefâkar

Dil uzatıp olur olda sitemkâr (B.301)

Gelir bir taraftan cefâkar Zanbak, sitem ederek anlatır.

⁸⁶ Hâdim:(tasavvuf). Fukarâ denen dervişleri irşat ettikleri için şeyhlere, bilhassa Mevlevî şeyhlerine verilen unvan.(<http://www.lugatim.com/> et.03.05.2020)

Zebân-ı şeşperi verir cerâhat

Şu hâletle ki olur kattâ'-ı râhat (B.302)

Altı başlı savaş aleti gibi yara verir, şu halimden dolayı terk ettim rahatı.

Çü cânım bu cefâdan oldu bîzâr

Siper tuttum sabırdan onda nâçâr (B.303)

Çünkü cânım bu cefâdan bıktı, bu yüzden ister istemez sabıra sığındım.

Çü sabr oldu penâhımrâhat oldum

Safâ buldum o dem bî-mihnet oldum (B.304)

Sabır saklanacak yerim oldu rahat ettim, sabra sığındım safâ buldum o an üzüntülerim bitti.

Şairlerin çok fazla rağbet etmediği bir çiçek olan zanbak, Şemseddîn-i Sivâsî Gülşen-âbâd'da başına sarık sarmış edep ve tevâzu ile ayakta durur. Renginin bembeyaz oluşunun da etkisi ile temiz yüzünde iyiliğin ve doğruluğun işaretleri görülen salihlerdendir. Abidâne hâli ile mecliste devamlı hizmet eder. Bu hizmetkârlığı sebebiyle Allah tarafından lâhut âleminden gelen bazı âlametler ona lütfedilmiştir.

3.8.1.Tasavvufî Unsur Olarak Zanbak

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *zanbak çiçeğinin*, eserde tasavvufî unsur olarak ele alınış şeklini inceler isek:

3.8.1.1.Hizmet Ehli

Eder zanbak reh-i hizmetten imlâ

Safâ üzre durup mecliste bî-pâ (B.13)

Gelir zanbak libâsı dervîşâne

Ayağ üzre durur ol hâdimâne (B.244)

Başında şemlesi var sâlih-âne

O dahi boynun eğmiş âbid-âne (B.246)

Dedim ey sûfiyân içinde sâfi
İbadetle ezel ahdine vâfi (N.250)

Bu cem' içre benim çün hâdim-i hâs
Sülûkümde⁸⁷ tutarven râh-ı ihlâs (B.264)

Bu izzetler bana hizmetten oldu
Bu rahmetler bana zahmetten oldu (B.271)

İşit benden er-isen hasbihâli
Sana menzil idin saff-ı ni'âli (B.272)

Ulular hizmetinde cest ü çâlâk
Miyânın şedd edip⁸⁸ ol şöyle derrâk (B.273)

Bu nakli hod işitdin ez-Peyember
Ki hâdimler⁸⁹ olur mahdûm mukarrer (B.278)

Buyurmuştur geri Sultân-ı Ekrem
Ki kavmin seyididir hâdimü'l-kavm (B.279)

Yukarıdaki beyitlerin hepsinde zanbağın hizmet ehli olarak çiçekler meclisinde yer aldığını, o hizmeti ile Allah'ın himmetini kazanan bir derviş olduğundan bütün diğer dervişlerin de hizmet etmenin adaplarını zanbaktan öğrenmesi gerektiği anlatılmaktadır. Zanbak gibi hizmet ehli olmanın önemini daha iyi

⁸⁷ Sülûk:(*tasavvuf*). Bir tarîkata girme, intisap etme ve o tarîkatın gereklerini yerine getirerek mânevî bakımdan yol alma. (<http://www.lugatim.com/> et.01.05.2020)

⁸⁸ Şedd etmek (*bel bağlamak*): Birine güvenmek, ümit bağlamak. Tasavvufta ise, tarîkata girmek, ikrar vermek anlamındadır. Ahilikte bu tabir, “şedd bağlamak” anlamındadır. (Bkz. Şedd Bağlamak.) Bektâşîlerde ise, muhib olmak, tûğbend kuşanmak, itaat etmek demektir. (Uludağ 2012: 198)

⁸⁹ Hâdim:(*tasavvuf*). Fukarâ denen dervişleri irşat ettikleri için şeyhlere, bilhassa Mevlevî şeyhlerine verilen unvan. (<http://www.lugatim.com/> et.03.05.2020)

anlatmak için Efendimizin sözüne atıfta bulunularak; ‘‘Kavmin efendisidir kavmine hizmet eden’’. 279. beyitte belirtilmiştir.

Hizmet etme, tasavvufta en büyük seyr ü sülûk yöntemi olarak görülür. Halka hizmet Hakka hizmettir sözündeki hikmet bunu en güzel şekilde ifade etmektedir. Benlik duygusunu ortadan kaldıran en büyük davranışın hizmet olduğu âşikârdır. Hizmette yalnızca Allah’ın hoşnutluğunu ve rızasını gözetmenin daimî hizmet olarak görüldüğü nefis terbiyesinde, yalnız Allah için onun yarattıklarına hizmet etmek gerekmektedir. Kişiler hizmette rıza sınırını gözetmezse hizmet ettiği şeyleri putlaştırır ya da kendindeki kibri cilalamaktan başa fayda vermez.

Sûfiler hizmetin büyüklüğüne ya da küçüklüğüne bakmadan onu gerçekleştirenlerdir. ‘‘Ey îmân edenler! Eğer siz Allâh’a (Allâh’ın dînine) yardım ederseniz O da size yardım eder, ayaklarınızı kaydırmaz’’ (Muhammed 47/7) (kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=47&ayet=7/et.12.05.2020)âyet-ikerîmeye benzer Allah kelâmına ve peygamber sözlerini destûr edinerek cânla başla iyiliğe ve güzelliğe olan hizmette yarışır. Onların tek dersi ilâhî tecelliye her an mazhar olabilmek yani hizmete lâîk olabilmektir. Hizmette ihlâs ve samîmiyet, Hakk tarafından gelecek yardıma/himmete bir vesîle olarak kabûl ederler. Zahmetsiz rahmet olmayacağını, hizmet etmeden himmete kavuşulmayacağı sıklıkla dile getirirler. El ile, dil ile, gönül ile her türlü hizmeti rahmetini ümit ettikleri Allah için gerçekleştirirler.

3.9.Nilüfer

‘‘ Farsça; Nilüfergillerden, yaprakları yuvarlak ve geniş, çiçekleri beyaz, sarı, mavi, pembe renkte, durgun sularda veya havuzlarda yetişen bir su bitkisidir.’’ (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük 2005: 1475). Nilüfer, Göl süseni olarak da anılmaktadır.

Yavuz Bayram nilüfer ile ilgili şu bilgileri verir; ‘‘Klasik Türk şiirinde suda yetişmesi, yapraklarını suyun yüzeyinde açması, geniş ve yuvarlak çanak yapraklarına sahip olması; mavi, beyaz, sarı ve pembe çiçekler açması gibi

bitkisel özellikleri açısından değerlendirilmiştir. Bu özellikleriyle bağlantılı olarak nilüferin anlam çerçevesi; yanak, yüz, beniz, dudak gibi uzuvlardan güzel, âşık, rehber gibi şahıslardan ve güneş, ay, yıldız ve gökyüzü gibi kozmik öğelerden oluşmaktadır.” (Bayram 2007: 216)

Nilüfer, divan edebiyatında pek rağbet görmemesine rağmen erken çağlardan itibaren insanların ilgisini çekerek, mimarîde, özellikle sütun başlıklarında bezeme motifi olarak kullanılmıştır. Çeşitli devirlerde ve kültürlerde cinsiyet, bereket, yeniden doğuş, temizlik ve saflık sembolü olan bir çiçektir. (Ayvazoğlu 2013: 187)

Nilüferle benzerlik gösteren lotus çiçeği kutsal sayılmıştır. Özellikle ruhsal temizliğin simgesidir. Lotus ile nilüfer çiçeğinin birçok özelliği benzemekle birlikte, nilüfer çiçeği en fazla 20 cm, lotus bitkisinin boyu 3 m'ye kadar ulaşmaktadır.

Nûrdan nîlûferi bir ser-nigûn deryâda gör
Nice yüzbin nergis ile zeyn olan gülzâra bak (Hayâlî) (Tarlan 1992: 172)

Sararup benzi Zünnun gibi gûyâ
Salar su üzre nilüfer musallâ (Yahyâ Bey) (Çavuşoğlu 1977: 87)

Gülşen-Âbâd adlı mesnevide *nîlûfer çiçeğinin* yer aldığı beyitler ve bölümleri inceler isek;

Karışma halka nîlûfer gibi var

Salıp seccâdeni su üzre her bâr (B.15)

Şair *Gülşen-Âbâd*'ın girişinde eserde yer alan tüm çiçeklerin bir beyitle tanımını yapar. Bu tanımda eser boyunca nilüfer ile ilgili en belirgin özellik 15. beyitte anlatılır. Nilüfer çiçeği, nefis terbiyesi yolunda uzlete çekilerek yani halktan uzaklaşarak iç murakebe ve muhasebe yapmayı, halk içerisinde iken de sabırlı olmak gerektiğini anlatır.

Âmeden-i Nîlüfer

(*Nilüferin Gelişi*)

Şair bu bölümde nilüferin meclise geliş hâlini anlatır.

Gelir nilüfer onda çeşmi giryân

Açar yumar gözün mecliste hayrân (B.281)

Nilüfer gelir iki gözü iki çeşme, gözlerini açıp, kapatıyor hayranlıktan.

Kararı yok su üzre hem-çünakîl

Halâvetle okur âyât-ı Tenzîl (B.282)

Onun gibi su üzerinde yürüyen yok, zevkle okur Kur'ân ayetlerini.

Salıp seccadesin su üzre ol pâk

İbâdet kasdın etmiş onda bî-bâk (B.283)

O pâk su üzerine saldı seccadesini, sakınmadan ibadet eder.

Riyazetle sararmış rûyu onun

Haber verir bu işten bûyu onun (B.284)

Riyazetinden sararmış yüzü, onun bu hâinden kokusu haber verir.

Siper tutmuş başına sağ u solda

Duru hâletle olda bir mahalde (B.285)

Sağına ve soluna başını siper tutarak, durur o hâlde bulunduğu yerde durur.

Suâl

(*Soru*)

Bu bölümde şair nilüfer çiçeğine sorular sormaya başlar.

Suâl edip dedim ey zehr-i âbî

Nedir hâlin bana vergil cevâbı (B.286)

Soru sorup dedim ey suçîçeği! Nedir bu halin cevap ver bana.

Niçin yok gayrılarla ihtilâtın

Ayağın kilde terk etmezsın âbın (B.287)

Niçin başkaları ile görüşüp aralarına karışmazsın, ayağın toprakta, suyu da terk etmezsın.

Su üzeredir mekânın hemçüzevrak

Dilinde halk ile vahşet var ancak (B.288)

Su üzerindedir mekânın sandal gibi, ancak gönlünde halktan uzaklaşma var.

Neden el verdi sana bu kerâmet

Ki âb üzre edersin hoş ikâmet (B.289)

Kim el verdi sana da geldi bu kerâmetki yaşarsın su üzerinde böyle hoş.

Cevâb-ı Nîlüfer

(Nîlüferin Cevabı)

Bu bölümde çiçek, şairin sorularına cevap verir.

Dehân açıp o dem ol merd-i hoş-hâl

Çü sâilsin dedi benden cevâb al (B.290)

O an açtı ağzını o bahtiyar yiğit, madem soruyorsun benden cevap al.

Ki ben bir ehl-i hâl idim cihânda

Gelip seyrâna gezdim ân ü ânda (B.291)

Ki ben hâl ehli idim cihanda, gelip seyrana gezdim burada, şurada.

Ne yere vardım ise bana hussâd

Benî ta'n-ı hasedle etti nâşâd (B.292)

Nereye gittim ise bana hasetçiler, hasedleri ile kötilediler, üzdüler beni.

Huzûr-ı kalbime çün erdi noksân

İbâdâtım safâsı buldu hüsrân (B.293)

Huzurlu kalbime eksiklik geldi, ibadetimin zevkinden mahrum olup acı çektim.

Çü vâcib oldu ondan hicret ettim

Vatan terk edip âhırcâya gittim (B.294)

Vacip oldu ondan hicret ettim, vatanımı terk ettim sonunda bu yere geldim.

Bana dar oldu âhırreb'-i meskûn

Girip deryâda oldum ondan medfûn (B.295)

Oturduğum yer bana dar oldu, ondan girip suya gömüldüm.

Çıkardım çiller ettim riyâzet

Bu hâlat üzre el verdi kerâmet (B.296)

Çile çıkardım riyâzet ettim. Bu hâlde iken el verdi kerâmet.

Bu kez su üstüne seccâde saldı

Bu hâle şükridüben secde kıldım (B.297)

Bu kez saldı suya seccademi, bu hâlime şükrederek yaptım secdemi.

Hasb-i Hâl

(Nilüferin Sohbeti)

Nilüfer çiçeğinin şairin sorularını cevapladıktan sonra, bu bölümde şair ile sohbeta başlar.

İşit bende bunu ey merd-i sâfî

Ne denli çok olursa sana câfî (B.305)

Ey yiğit sûfî dinle benim sözlerimi, ne denli çok olursa sana eziyet eden, kötülük yapan.

Tahammülle sabırdır ona kalkan

Ko atsın seng-i ta'nı sana nâdân (B.306)

Sabır ve tahammül ona kalkandır. Bırak çamur atsınlar sana cahiller.

Senin bâzârın olsun dâimi Hak

Ko tınma ne dilerse söylesin halk (B.307)

Senin işin gücün daima Hâk ile olsun, halk ne söylerse söylesin aldırma.

İşittin Ahmed-i muhtâr' ahüssâd

Dediler sâhir ü mecnûn ona ad (B.308)

Peygamberin hasedcileri ona lakap takıp büyücü ve mecnun dediler.

Gehî şâir dediler gâhî kassâs

İşitirdi tutardı râh-ı ihlâs (B.309)

Bazen şair bazen hikayeci, masalcı. Bu sözleri duyunca ihlâs yolunu tuttu.

Geçerdi kârîbân-ı Hak bilâ-bâk

Ona 'av' av ederdi kelb-i nâ-pâk (B.310)

Geçerdi Hakkın kervanı korkusuzca, ona kirli köpekler havlardı düşmanları.

Kesâd ermezdi ondan kârîbâna

Hasâset erdi ancak ol sükkâna (B.311)

Bereket gelmezdi ondan onların kervanına, onlarla oturanlarda cimrilik olurdu ancak.

Yürü Hakk ile eyle kâr u bâzâr

Selâmen de sana kim ol âzâr (B.312)

Hak ile yürümek olsun kazancın, seni kötü sözler ile incitene bile selâm ver.

Ko halkı Hâlık ile ol mukayyed

Rızâsın gözle ol abd-i mü'eyyed (B.313)

Bırak halkı sen Hakka bağlan, sağlam müslüman ol Hakkın rızasını gözle.

Ne gam senden eğer râzı ola Hak

Serâser sana düşman olsa bu halk (B.314)

Ne gam ne keder kalır eğer Allah razı olursa senden, baştanbaşa tüm halk sana düşman olsada.

Gazap etse sana Rabb-i tûvânâ

Müfid olmaz rızâ-yı cümle eşyâ (B.315)

Kudretli Rabbim sana gazap etse, faydası olmaz sana herkes rıza gösterse.

Safâ sür sana ger nâ-dân atsa seng

Çü şâh-ı meyvedârsın eyleme neng (B.316)

Sen safa sür cahiller sana taş atsada, çünkü meyve verirsin bolca, utanma.

Yemişli ağaca çoban u nâdân

Çomağın atageldi tınma ey cân (B.317)

Yemişli ağaç gördüğünde cahil çoban, çomağını atar her daim, sen umursama ey cân.

Siper kıl sabrını başına dervîş

Bu mürseller yoludur olma dilrîş (B.318)

Sabıra sığın dervîş, gönlü yaralı olma bu yol peryamberler yoludur.

Hikâyet-i Münâsib ez-Zebânî Nîlüfer

(Nîlüfer Menkıbe⁹⁰ Anlatır)

Nîlüfer bu bölümde bir menkıbe anlatır.

Dedi bir demde ben bir bağa vardım

Nasîhatler bulup hoş çağa erdim (B.319)

Dedi: ‘‘Bir zamanlar bir bağa vardım, nasihatler dinledim hoş çağa ulaştım.’’

Görürüm onda bir hoş şâh-ı bâlâ

Katı mevzûn u ra’nâmîsl-î tûbâ (B.320)

Görürüm orada hoş büyük bir dal, dayanıklı, ölçülü, lâtif tubâ misali.

⁹⁰Menkıbe:(Ar. menkabe) Din büyüklerinin, kahramanların ve târihî şahsiyetlerin üstün vasıflarını, ahlâkî meziyetlerini, olağanüstü iş ve davranışlarını destânî- efsânevî bir üslûpla anlatan fıkra, hikâye vb.(<http://www.lugatim.com/> et.13.04.2020)

Velî başında var bir seng-i nâ-pâk
Ki muhkem tutmuş onu şöyle çâlâk (B.321)

Veli başında var pis bir taş, ki o taşı sağlamca tutmuş çevik.

Suâl edip dedim ey şâh-ı nimet
Nedir başındaki bu seng-i mihnet (B.322)

Soru sorup dedim ey nimetlerin şahı, nedir bu başındaki mihnet taşı.

Dedi bir demde bir çoban-ı nâdân
Başıma attı bir seng-i beyâbân (B.323)

Dedi bir zamanlar bir cahil çoban, attı başıma çöl taşını.

Sıdı ol şâhımı ben meyve dökdüm
Kabûl ettim onu başımda tuttum (B.324)

Sarstı dalımı ben meyve döktüm, kabul ettim o taşı başımda tuttum.

Bu fahrımdır ki ger şâh-ı muğaylân
Olaydım atmaz idi onu nâ-dân (B.325)

Bu taş benim övücümdür, devedikenî olsaydım nadan onu atmazdı bana.

Bu ma'nîden budur seng-i kerâmet
Kemâlîme verir her dem şehâdet (B.326)

Bu taşın kerameti budur, kemâlîme şahit olmaktadır her an.

Onunçün tutmuşum baş üzre onu
Ki bundan ibret ala reh-revânı (B.327)

Onun için başım üzerinde tutarım onu ki bundan ibret alsın yolcular.

Bu mihnet-hânedede umma emânı
Cefâ çek bunda gözle câvidânı (B.328)

Bu dünya gamhanedir umma emniyet, cefâ çek sabret gelir ebedi olan.

Çü râhat menzili oldur bilirsen
Yola gir sıdk ile sûfî er isen (B.329)

Çünkü rahat yurdu bu âlem değil, doğrulukla yola gir sûfî er isen.

Dilersen hirmene düşmeye cemre
Kulak tutma hadîs-i Zeyd ü Amr'e (B.330)

Bu harmana düşmesin dersen kor ateş, ne derse desin Zeyd ve Amr (erkek isimleri) kulak verme.

Velî bu mürşid-i kâmilsiz olmaz
Tuyarsan hâli bu iş onsuz olmaz (B.331)

Bu yol mürşid-i kâmilsiz olmaz, onun olmadığı bir hâl duyarsan bu iş onsuz olmaz.

Onunçün ben dahi bu cem'a geldim
Bu zulmetten rehâya şem'a geldim (B.332)

Onun için ben dahi bu meclise geldim, bu zulmetten kurtulmaya semâya geldim.

Ayvazoğlu, *Gülşen-âbâd*'da yer alan nilüferin hikayesini şöyle anlatır: Mecliste seccadesini su üzerine sermiş ve riyazette kaldığı için benzi sararan nilüfere, şair seccadesini suya salma kerametini nasıl kazandığını ve diğerlerinin arasına neden katılmayıp onlardan uzak durduğunu sorar. Nilüfer de cevap olarak, kendisinin hâl ehli bir çiçek olduğunu cihanın dört bir yanını gezdiğini ancak gittiği her yerde kıskançlık ve düşmanlıkla karşılaştığını bu yüzden de gönül huzuruyla ibadet edemediğini anlatır. Sonra kara da huzur bulamayınca deryayı kendisine mesken tutmasının sebebinin bu olduğunu söyler. Oradan da riyazete girerek nice çileler çektiğini bunun sonucunda da kendisine suda seccadesini serme kerametinin verildiğini anlatır. Bu kerameti karşısında onu riyakârlık ve gülünç şeyler yapmakla suçlayan süsen ve zambak tarafından bir türlü rahat bırakılmayan nilüfer onlardan çok cefa çektiğini dile getirir. Nihayet tek çareyi sabır ve tahammüle sığınmakta huzuru bulur ve muradına kavuşur.

3.9.1. Tasavvufî Unsur Olarak Nilüfer

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *nilüfer çiçeğinin*, eserde tasavvufî unsur olarak ele alınış şeklini inceler isek:

3.9.1.1.Uzlet

Karışma halka nîlüfer gibi var
Salıp seccâdeni su üzre her bâr (B.15)

Niçin yok gayrılarla ihtilâtın
Ayağın kilde terk etmezsin âbın (B.287)

Ne gam senden eğer râzı ola Hak
Serâser sana düşman olsa bu halk (B.314)

Yukarıdaki beyitlerde nilüfer çiçeğinin halktan uzak durarak, kötü huyları terk edip uzlette oluşu anlatılmaktadır.

Sözlükte; “Arapça, halktan uzaklaşıp, onlardan ayrı yaşamak anlamında bir kelimedir” (Cebecioğlu 2004: 278). Seyr ü sülûk yapan her sûfinin yolcuğunda uzlet zarurîdir. Bu, halkın onun şerrinden veya o halkın şerrinden arınsın diye yapılmaz. Bu, kendi nefsinin kötü ahlakından uzaklaşmak içindir.

Kur’ân’da uzlet hâli anlatılmaktadır;

“Sizi ve Allah’tan gayrı çağırdıklarınızı terkediyorum”(Meryem19/48)
(kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=19&ayet=48/ et.14.05.2020
“Onları ve tapmakta olduklarını terkediniz”(Kehf18/16)
(kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=18&ayet=16/ et.14.05.2020)

Uzletin asıl amacı kötü huyu terk etmektir. Onun zarureti illa ki halktan uzaklaşarak kötü huy terk etmek demek değildir. Resulullah Ekrem gibi halkın içerisinde her daim Hakk ile olmak İslâmda halktan uzaklaşmaktan önceliklidir. Tasavvuf ehlinin çoğunluğu “*insanların içine karışıp onların ezalarına sabreden kişi, insanlara karışmayıp, ezalarına sabretmeyen kişiden daha hayırlıdır*” hadisi şerifini dikkate alarak halk içerisinde Hakk ile olma düsturunu seçmişlerdir.

Halvetiyye tarîkatının genel olarak yapısından ve uygulamalarından bahsedilen birinci bölüm Halvetiyye Tarîkatı başlığı altında halvet uygulamasının amacının uzlet olduğu detaylı şekilde anlatılmaktadır. Günlük rutinde halktan uzaklaşmadan küçük zaman dilimlerinde yapılan iç murakâbe ve muhasebe nefsi terbiye yolunda oldukça etkilidir. Ömür boyu uzlet yapan sûfilerçok azdır. Bu uzlet hâli sûfinin içinde bulunduğu kendine özgü hâllerden kaynaklanan bir husustur. Bu durum için genel bir kaide söz konusu değildir.

3.9.1.2.Sabır

Tahammülle sabırdır ona kalkan

Ko atsın seng-i ta'nı sana nâdân (B.306)

Siper kıl sabrını başına dervîş

Bu mürseler yoludur olma dilrîş (B.318)

Bu mihnet-hânede umma emânı

Cefâ çek bunda gözle câvidânı (B.328)

Yukarıdaki beyitlerde nilüfer çiçeğinin belâlar karşısında sabrederek kurtuluşa erdiği anlatılmaktadır.

Sözlükte; ‘‘Birini bir şeyden alıkoymak, hapsetmek, tutmak, dayanmak, sabretmek vs. gibi anlamları olan Arapça bir kelimedir. Başına gelen belalara, sıkıntılara dayanmaya sabır dendiği gibi, Allah'a ibâdetle devam ve isyandan sürekli kaçmaya da sabır denir. Sabır, musibetle karşılaşıldığında, ilk anda olur.’’ (Cebecioğlu 2004: 222)

Sabır ‘‘nefsi telâştan, dili şikâyetten, organları çirkin davranışlardan koruma, nimet haliyle mihnet hali arasında fark gözetmeyip her iki durumda sükûnetini muhafaza etme, Allah'tan başkasına şikâyetle bulunmama’’ olarak da tanımlanır. Gazzâlî sabrı ‘‘din duygusunun nefsânî arzu ve tutkuların baskısına karşı direnç göstermesi’’ diye tanımlar. (Çağrı 2008: 35/337-339)

Hadis-i şerifte ‘*Hiç kimseye sabırdan daha hayırlı ve geniş bir nimet verilmedi*’ (Buhârî 2009: 50) buyrulmuştur. Kur’ân çokça sabrı öğütleyerek sabırlı davrananlar yüceltilip, sabredenlere verilecek mükâfatlar anlatılmaktadır. ‘*Ve andolsun ki sizden savaşanları ve sabredenleri bildirmek ve gizlediklerinizi haber vermek için sizi sınamaktadır.*’ (Muhadded 47/31).

(kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=47&ayet=31/et.16.05.2020) ‘‘Allah, kendi yolunda üstün çaba gösterdiğinizi, her türlü sıkıntı ve zorluklara karşı sabırlı olduğunuzu görmedikçe, cennete girebileceğinizi mi sanıyorsunuz?’’ (Âl-i İmrân (3/142).

(kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=3&ayet=142/et.16.05.2020)

Sabır söz konu olduğunda tasavvuf büyükleri Hz. Eyyûb’un halinden bahsederler. O ilahi takdire itiraz etmeyerek başına gelen belâları karşılamakta gösterdiği tavırla sabrın en büyük örneğidir. ‘*Katımızdan ona bir rahmet ve temiz akıl sahiplerine bir öğüt ve ibret olmak üzere, ailesini ve onlarla birlikte birmislini (yeni aile bireylerini) de bağışladık (Hz. Eyyub’u sağlık, huzur ve rahata ulaştırdık).*’ (Sâd 38/43)

(kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=38&ayet=43/et.17.05.2020)

Hz. Eyyûb’un Allah’ın merhametine sığınarak, gösterdiği büyük sabırın sonucunda selâmete kavuşmuştur.

3.9.1.3.Keramet

Karışma halka nîlüfer gibi var

Salıp seccâdeni su üzre⁹¹ her bâr (B.15)

Kararı yok su üzre hem-çü nakîl

Halâvetle okur âyât-ı Tenzîl (B.282)

Neden el verdi sana bu kerâmet

Ki âb üzre edersin hoş ikâmet (B.289)

⁹¹ *Seccâdeyi suya salmak (sermek): Kerâmet göstermek: Gerçi ki seccâdeyi saldı suya / Dedi ne lâzım bizi âlem duya (Nâilî).* (<http://www.lugatim.com/et.13.04.2020>)

Çıkardım çiller ettim riyâzet
Bu hâlat üzre el verdi kerâmet (B.296)

Bu kez su üstüne seccâde saldım
Bu hâle şükr idüben secde kıldım (B.297)

Bu ma'niden budur seng-i kerâmet
Kemâlime veriri her dem şehâdet (B.326)

Yukarıdaki beyitlerde nilüfer çiçeğinin keramet gösterdiği anlatılmaktadır.

Sözlükte; “Allah’ın sâlih, takvâ sahibi, velî kullarından zuhur eden olağan üstü hal” diye tanımlanır. (Uludağ 2002: 25/268-270). Tasarruf kelimesi de tasavvufta kerametle eş anlamlı olarak “Bir yetkiye dayanarak iş yapmak” anlamında kullanılır. (Uludağ 2002: 25/268-270)

Muhyiddin İbnü’l-Arabî’ye göre velîlerin kerametlerinin onlardaki sıdk ve himmet denilen mânevî ve olağan üstü bir güçten kaynaklanır ve bu gücü kullanmayıp keramet göstermeyen velîler bu güce dayanarak tasarrufta bulunan velîlerden daha üstündür.

Büyük sûfiler kerametın fazla önemli bir hal olmadığını açıklamışlardır. Su üzerinde yürüyen, havada uçan bir zattan bahsedene Bâyezîd-i Bistâmî, “Lânetli şeytan da bir gecede meşrikten mağrîbe gider, balık da suda yüzer, leş yiyen kargalar da havada uçar” (Uludağ 2002: 25/268-270) diyerek kerametlere yaklaşımın abartılmadan olması gerektiğini, hakiki kerametın insanın Allah’ın emir ve yasaklarından sakınarak, Allah’ı görüyormuşcasına teslimiyet ve edep hâli ile itaat etmesi gerektiğini anlatmıştır.

Sûfilerkerâmet sahibi olmayı değil her türlü hâllerinde Hakkın rızasının olmasına önem verirler. Yahyâ b. Muâz er-Râzî “‘Abdalın kerametten, âşıkların muhabbetten, âriflerin zikirden bahsettiklerini söyler, en aşağı hâlin keramet, en yüksek halin ise zikir” olduğunu ifade etmiştir. (Uludağ 2002: 25/268-270)

3.9.1.4.Şathiye

Bu halka gösterirsin şath⁹² u tāmât

Bu istidrâcını dersin kerâmât (B.299)

299. beyitte nilüfer çiçeğinin halkın arasında yaptığı şathiye eleştirilmektedir.

Sözlükte; “hareket etmek, sarsılmak, taşmak” gibi anlamlara gelen şatah kelimesi, yatağı dar olan bir ırmağın sel ile kenarlarına taşması gibi sûfinin kalbinden taşan ilâhî hakikatleri ifade eder.” (Uludağ 2010: 38/370-371)

İsmâil Hakkı Bursevî, şatahı “gönül ehlinin dimağına lezzet veren hakikatin özünden süzölmüş irfan kelimeleri” şeklinde tanımlar ve bu sözlerin söylenme maksadının Hakk’ın kemalini beyan, celâl ve cemâl hakikatlerini ayan etmek olduğunu, şathiyyâtın vahdet-i vücûda ve insân-ı kâmile işaret eden sözlerden sayıldığını belirtir. Bursevî’ye göre Hâfız-ı Şîrâzî, Sadî-yi Şîrâzî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Molla Câmî gibi âriflerin mecazi sözlerini hakiki mânada söylenmiş gibi yanlış anlayıp değerlendirenlerin hatalı davranışları kadar, ârif kişinin de zahir ehlinin yanında şathiye yapmasının fitneye yol açacağı görüşündedir. Gerçek âriflerin sözlerinde manevi mertebesine göre Hakkın rızası ve izni vardır. Lâkin ârifler benlik duygusundan ve Hakkın hoşnutsuzluğundan korkarak, tevâzu ve edep ile şatah türü sözleri (bazı hâller dışında) nadiren kullanırlar.

Türk tasavvuf edebiyatı metinlerinde şathiyeleri ile meşhur çokcasûfî vardır. En bilinenleri Yûnus Emre’nin “Çıktım erik dalına anda yedim üzümü”; Hacı Bayrâm-ı Velî’nin, “Çalabım bir şar yaratmış iki cihan arasında / Bakıcak dîdâr görünür ol şarın kenâresinde” Niyâzî-i Mısırî’nin “On sekiz bin âlemi seyreyledim seyyâre-vâr / Kâbe kavseyne eriştim sırr-ı ev ednâ benem” mısralarıdır. Şathiyelerde örölü sembolik bir dili anlatabilmek için, zahiri hükümlere uygun pek çok şerh yazılmaktadır.

3.10.Nergis

⁹²Şath: (Ar. *şath*) (tasavvuf). İlâhî feyiz ve kuvvetli tecellî etkisiyle kendinden geçen velîlerin o coşkunlukla söyledikleri, zâhirî bakımdan şer’î hükümlere aykırı gibi görünen söz. (<http://www.lugatim.com/> et.14.04.2020)

“Farsça, Nergisgillerden, çiçekleri ayrı veya bir kök sap üzerinde şemsiye durumunda, açılmadan önce bir yenle örtülü bulunan ve bazı türlerinde beyaz, bazılarında sarı renkte, 20-80 cm yükseklikte, soğanlı bir süs bitkisidir.” (TDK 2005: 1468-1469).

Beşir Ayvazoğlu nergisin edebiyatımızdaki yeri hakkında: “ Divan şairlerine göre nergis bîmardır, mesttir, mahmurdur. Çiçek toplumunda ise elinden kadehi düşürmeyen biri olarak tasavvur edilmiştir” (Ayvazoğlu 2013: 162) ifade etmiştir. Bu bakımdan daha önce bahsettiğimiz yine bir nergis türü olan zerrin-kadeh çiçeği ile aynı özellikler ile beraber anılmaktadırlar.

Nergis ile ilgili çok bilinen mitolojik hikaye hakkında İskender Pala verdiği bilgiler şöyledir; “Narsis (Narkissos), çok güzel ve aşktan anlamaz bir delikanlı imiş. Onu sevip de derdinden perişan olan kızlar bu genci tanrılara şikâyet etmişler. Tanrıların verdiği ceza sonucu Narsis bir gün dereye kendi aksi görüp âşık olur. Kendini seyrederken suya atlar ve boğulur. Vücudu çürüyüp yerinde göze benzer bir çiçek biter ve bütün güzellere hayran hayran, baygın şekilde bakar” (Pala 1995: 427) Günümüzde psikolojide kullanılan Narsisizm kelimesi, efsanede anlatılan ve yalnızca kendini seven, kendini düşünen Narkissos’tan gelmektedir.

Uyuşturmak, duyguyu yok etmek anlamında Grekçe narkao’dan geldiği düşünülen Narcissus bitkisi hakkında Sokrates de narkotik etkilerinden dolayı, tanrıların baş tacı olarak nitelendirildiğini ve nergis soğanının güçlü kusturucu (emetik) etkisinden söz etmiştir.

Çiçeklerinin hoş kokusuyla dikkat çeken nergis, antik dünyada, kokulu yağların üretiminde kullanılan bitkilerdendir. Nergis kokusu güçlü kokular arasında geçmektedir. Antik Romalılar’ın Narcissinum adını verdikleri bir kokuyu ürettikleri bilinmektedir. Günümüzde olduğu gibi, antik Ege ve Akdeniz dünyasında tıbbi amaçla kullanılmaktadır. Antik dönemde, özellikle histerik duyguları bastırmada, kronik bronşit sıkışıklığı, bitkinin soğan ekstrelerinin açık

yaralarda kullanıldığı bilinmektedir. Dioscorides *De Materia Medica*’da nergisi tanımlayarak, tıbbi amaçlı kullanımından bahsetmektedir.

(apelasyon.com/Yazi/614-baharin-mujdecisi-nergis/ et.13.05.2020)

Gel seyr ü gülistâna güneş gibi kü sensiz

Nergisle gülün yüzü gözü hergis açılmaz (Yahyâ Bey) (Çavuşoğlu 1977: 86)

Çemende kâmetini gördüm ol gül-endâmın

Gözini nergis ü boyun çenâra benzetdüm (Mihri Hâtun) (Arslan 2018: 112)

Sarardı hasret-i rûyunla nergisin benzi

Demidir arz-ı cemâl eyle olalım şâdân (Şeref Hanım) (Arslan 2018: 49)

Gülşen-Âbâd adlı mesnevide *nergis çiçeğinin* yer aldığı beyitler ve bölümleri inceler isek;

Mey-i aşktan humar ol hemçü nergis

Dil uzatma bu halka sözünü kes (B.16)

Şair *Gülşen-Âbâd*’ın girişinde eserde yer alan tüm çiçeklerin bir beyitle tanımını yapar. Bu tanımda eser boyunca nergis ile ilgili en belirgin özelliği ile hâl lisânını anlatır. Nergis çiçeği salikin sekr hâli ile sahv hâlini anlatır. Onun sarhoşluğu da ayıklığı da yani uyku ve uyanık hâli de Hakk ile beraberdir. O kendinden geçtiğinde de ayık olduğunda da her ahvâlde, kâinat kitabını yalnızca Hakkın dilinden O’nun tecellileri ile okumaktadır.

Âmeden-i Nergis

(Nergisin Gelişi)

Şair bu bölümde nergisin meclise geliş hâlini anlatır.

Gelir nergis bu meclis içre mestân

Olup nâsih okur âyât-ı Kur’an (B.333)

Geldi nergis bu meclise kendinden geçmiş, nasihat verir Kur'ân da ayetleri okuyarak.

Gözün açıp cihâna ‘‘fa’tibir’’⁹³ der

Bu ahvâle katı bir mu’tebirdir (B.334)

‘‘Bu hadiselerle gerçekten itibar edenler, gözünü açıp cihana ibret alarak ((Haşr (59/2).) bakmalı’’ der.

Ki eşyâ mazhar-ı Hak’dırserâser

Mezâhirde zuhûrun gör beraber (B.335)

Ki bütün eşya baştanbaşa Hakkın mazharıdır, tecelli eden her şeyde ortaya çıkan birlikte müşâhede et.

Gözün aç bu cihâna kalma ‘amyâ

Sahâyıftan oku esmâ-i hüsnâ (B.336)

Gözün aç bu cihana hakikatleri görmekten uzak kalma, yapraklardan (çiçek sayfalarından) oku esma-i Hüsnâ.

Neler söyler sana evrâk-ı eşcâr

Gel oku her birinden ders-i esrâr (B.337)

Ağaç yapraklarına bak gör neler söylüyor, oku her birinden sırlı dersler al.

Duyasın her varaktan her kitâbı

İşit ‘‘innîene’llâh’’⁹⁴dan hitâbı (B.338)

Duyarsın her kitabın her yaprağından, ‘‘Şüphesiz yok ki ben Allah’ım’’ hitâbını. (Tâhâ (20/14).)

Oluptur her varak bir sifr-i menşûr

Ledünnî ilmidir manzûm u mensûr (B.339)

⁹³Haşr Suresi (59/2). eydîl mü’minîne *fa’tabirû* yâ ulîl ebsâr(ebsârî). ‘‘Ey basiret sahipleri, **ibret alın.**’’ (<https://www.namazsamani.net/kuranmeali/hasr-suresi-2.ayet.htm/> et.16.04.2020)

⁹⁴Tâhâ Suresi (20/14). *İnnenî enallâhu* lâ ilâhe illâ ene fa’budnî ve ekimis salâte li zikrî. ‘‘**Şüphesiz yok ki ben Allah’ım.** Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.’’(<https://www.namazsamani.net/kuranmeali/taha-suresi-14.ayet.htm/> et..13.04.2020)

Her varak sana yazılmış bir padişah fermanı, hem mansur hem mensur ledünni ilmidir.

Bunun içindedir hep levh⁹⁵ ü kürsî⁹⁶

Ülû'l-ebsâr okur ancak bu dersi (B.340)

Yaprağın içerisinde levh ve kürsi, bu dersi ancak akıl sahipleri okur.

Bu mektebten ne duysun merd-i nâ-dân

Ki levhin yumamıştır hemçü tıflân (B.341)

Cahil adam ne öğrensin bu mektepten ki levhası yıkanmamıştır toy kişilerin.

Gerekmezdin kılarsan levhi sâde

Ma'ârif⁹⁷ harfî yazılır küşâde (B.342)

Levhini saf, temiz kıldıysan eğer, ma'ârif harfî açıkça yazılır.

Bilirsen nâme-i Hak'tır bu evrâk

Okurlar harf-i remzi sâhib-ezvâk (B.343)

Bilirsen Haktan gelen nâmelerdir, zevk sahibi kişiler harflerin sembollerini okurlar.

Suâl

(Soru)

Bu bölümde şair nergis çiçeğine sorular sormaya başlar.

Bu esrârı çü nergis etti ifşâ

Katına varıp ettim söze inşâ (B.344)

Bu sırları nergis açıklayınca, gittim yanına sözlerini inşâ ettim.

⁹⁵Levh: (tasavvuf.) Yaratılmışlar hakkındaki bütün bilgiyi kapsayan kitâb-ı mübin, levhimahfuz (<http://www.lugatim.com/et.12.04.2020>)

⁹⁶Kürsi: Naslarda Allah'a atfedilen ve ilâhî hükümrânlığı ifade eden mânevî yahut nesnel varlık" diye tanımlanır. Yusuf Şevki Yavuz, "Kürsi", İ.A. C.26., s.572-573.

⁹⁷Maârif: (tasavvuf.) İlâhî sırlar üzerinde, varlıkların özü ve gerçeği hakkında tefekkür, keşif ve ilham yoluyla elde edilen bilgiler, irfan. (<http://www.lugatim.com/et.13.04.2020>)

Dedim ey bûsitânın merd-i mesti

Şikest idim sözün verdi dürüsti (B.345)

Dedim ey güzel kokulu bahçenin sarhoşu, kırılmış idim sözlerin ile doğruldum.

Nedendir daimâ mestânesin sen

Bu nat' üzre neden ferzânesin sen (B.346)

Neden daima sarhoşluk halindesin, bu hâlinle mi dervişlerin seçkinlerindensin.

Gözün açık görücekâfitâbı

Gice olsa yumarsın hemçü hâbî (B.347)

Güzel yüzlü sevgiliyi görünce gözlerin açılır, gece olsa kapatırsın gözlerini bebek gibi.

Ne gördü ayn-ı şems içinde 'aynın

Ona dâim mukâbildir cebînin (B.348)

Güneşin gözlerinin içinde ne gördü gözlerin? Yüzün daima güneşe karşıdır.

Cevâb-i Nergis

(Nergisin Cevabı)

Bu bölümde nergis, şairin sorularına cevap verir.

Dedi ibretle bakmışım cihâna

Hakikatsiz ne rağbet in ü âna (B.349)

Dedi ibretle bakmışım cihâna, hakikatsiz teferruatlara rağbet etme.

Bu ma'nîden bakarım âfitâba

Ki terbiyette mazhardır cenâba (B.350)

Bu mana ile bakarım güneşe, cenâb terbiyeye böyle mazhar eder.

Kaçan dolunsa gelse leyl-i hicrân

Açılmaz çeşm-i bî-bahtım pes ol ân (B.351)

Kaçan dolunay, gelen hicrân gecesi ise, işte o an bahtsız gözlerim açılmaz.

Gözüm ol dem yumarım hemçü hufte
Görünmese açılmaz hefte hefte (B.352)

O an gözümü yumarım uykuda gibi, göremezsem haftalarca açılmaz gözlerim.

Ki hâr olur bana hep rûy-ı ağyâr
Sezâdır gör olanı rûy-ı dildar (B.353)

Ki bana hep diken olur yabancıların yüzleri, layıktır kör olana sevgili göstermese yüzünü.

Nasîhat-i Nergis
(Nergisin Nasihati)

Nergis bu bölümde şaire öğütler verir.

Gözünden içmek istersen şarâbı
Hakikat gözle sûfî ko serâbı (B.354)

Gözünden içmek istersen eğer tevhid şarabını, hakikati gör bırak serâb seyretmeyi.

Verilmiştir sana bu mû-yı müjgân
K'onudâm eyleyesin eyle iz'ân (B.355)

Kirpiklerin sana lütûf, verilmiştir. Onu tuzağına düşme ferasetli ol.

Onu dâm eyle ankâ vü hümâya
Bülend ol kadrini ergir semâya (B.356)

Eğer anlarsan ankâ ve hümâya anlayış tuzağı ile avlarsın, kadrini yüceltip semâya erişirsin.

Hazer eyle hazer ey ehl-i insâf
Sakın ol dâmı kurma be-her eclâf (B.357)

Sakın, ey insaf ehli sakın. Rezil kimselerin tuzağına düşmekten sakın.

Hakikat gözle gel aldanma nakşa

Basîretle nazar kıl arş ü ferşe (B.385)

Şekile biçime aldanma hakikat gözü ile bak, basiretle bak yere ve göğe.

Silersen rû-yı eşyâdan bu kerdi

Temâşa edesin hâr içre verdi (B.359)

Silersen eşyanın yüzünü, seyredersin diken içerisindeki gülü.

O dem arş-ı ‘ulâ görüne zerrât

Zuhûr ede hakikat sana bi’z-zât (B.360)

O dem arş-ı ala zerre görünür, hakikat ortaya çıkar bizzat sana görünür.

Gide gönlün gözünün bu nikâbı

Göresin katrede deryâ-yınâbı (B.361)

Gönül gözünün örtüsü giderse, görürsün damlada saf, temiz bir derya.

Onunçün ben dahi irşâda geldim

Bu mecliste güle feryâda geldim (B.362)

Onun için ben dahi irşâda geldim, gülün meclisinde ona yalvarmaya geldim.

Nergis tasavvuf sözlüğünde: “İlmin sonucu olarak işlenen amelde daha fazla neş’e ve ferahlık duyulması” tanımıyla geçmektedir. (Cebecioğlu 2004: 478)

Ayvazoğlu ise tasavvuf dünyasındaki nergisin sembolik anlamını şöyle yorumlamıştır:

“Nergisin dış dünyaya baktıklarında gördükleri, tasavvufî terminolojiyle konuşacak olursak kesret’tir. Bir var olup yok olma dünyası bir âlem-i kevn-ü fesâd’dır. Önemli olan bu geçiciliği ve görünüşteki karmaşayı aşmak, ardındaki mutlak kanunu yakalamaktır. Allah kâinatı gerçekte mükemmel bir kanunluluk olarak yaratıldığına göre, duyularımızla kavradığımız dünyanın ardındaki armoniyi görebilmek için çıplak gözden daha farklı bir görme vasıtasına ihtiyaç vardır. O vasıta, nergisin temsil ettiği “mestânegöz”dür. Nesneler dünyasının görünüşteki keyfiliği aşarak Mutlak olana ulaşmak.” (Ayvazoğlu 2013:166-167)

Nergis çiçeği edebiyatta; Allah’a karşı kulluk görevini yerine getirmek için daima hizmetkâr, basiret gözüyle hayata bakınca kusurlardan duyduğu utanç sebebiyle ezilip büzülen ve dünyanın geçiciliği karşısında da ölüm korkusuyla eriyip biten hâllerde de görülür. (Başaran 1999: 161)

3.10.1.Tasavvufî Unsur Olarak Nergis

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *nergis çiçeğinin*, eserde tasavvufî unsur olarak ele alınış şeklini inceler isek:

3.10.1.1.Müşâhede

Gözün açıp cihâna ‘‘fa’tibir’’⁹⁸ der
Bu ahvâle katı bir mu’tebirdir (B.334)

Ki eşyâ mazhar-ı Hak’dır serâser
Mezâhirde zuhûrun gör beraber (B.335)

Gözün aç bu cihâna kalma ‘amyâ
Sahâyiften oku esmâ-i hüsnâ (B.336)

Neler söyler sana evrâk-ı eşcâr
Gel oku her birinden ders-i esrâr (B.337)

Duyasın her varaktan her kitâbı
İşit innîene’llâh⁹⁹dan hitâbı (B.338)

Dedi ibretle bakmışım cihâna
Hakikatsiz ne rağbet îñ ü âna (B.349)

Silersen rû-yı eşyâdan bu kerdi
Temâşa edesin hâr içre verdi (B.359)

⁹⁸Haşr Suresi (59/2). eydîl mû’minîne *fa’tabirû* yâ ulîl ebsâr(ebsârî). ‘‘Ey basiret sahipleri, *ibret alın.*’’ (namazzamani.net/kuranmeali/hasr-suresi-2.ayet.htm / et.16.04.2020)

⁹⁹*Tâhâ Suresi* (20/14). *İnnenî enallâhu* lâ ilâhe illâ ene fa’budnî ve ekımis salâte li zikrî. *Şüphe yok ki ben Allah’ım*. Benden başka hiçbir ilâh yoktur. O hâlde bana ibadet et ve beni anmak için namaz kıl.’’.

Yukarıdaki beyitlerde nilüfer çiçeğinin müşâhede tecrübesi anlatılmaktadır.

Sözlükte; “görmek, şahitlik etmek, gözlemlemek; bir nesnenin hakikatine vâkîf olmak” anlamlarına gelen müşâhede kelimesi tasavvufta Allah’ın zuhur ve tecellilerini görmeyi, seyir ve temaşa etmeyi ifade eder. Müşâhedenin gözün müşâhedesi, kalbin müşâhedesi, ruhun müşâhedesi ve sırrın müşâhedesi gibi mertebeleri vardır.” (Uludağ 2006: 32/152-153)

Hakkın zuhur ve tecellilerini müşahade eden insan, Hakke’l yakîn halinde kendini Hakta kaybederek bulur. Müşahade, fena cezbe ve vecd gibi tasavvufî haller içinde gerçekleşir. Salık nefsi tasfiye yolunda çileler, zahmetler çekmediği sürece müşahade edilecek âlemlere ulaşması düşünülemez. Nefsinden fânî olmaya başladığında ise varlık perdeleri kalkar, şahit olduğu lâtif duygular ile mertebesi nispetinde Hakk’ın varlığında eriyerek, kaybolur.

Cüneyd-i Bağdâdî “Müşâhede, kalplerin safâsı vaktinde, ilâhî nurlar sayesinde idrak olunan gaybın tecellisinden ibarettir” (Uludağ 2006:32/152-153) şeklinde müşahadeyi açıklar.

3.10.1.2.Ledün İlmi

Oluptur her varak bir sifr-i menşûr

Ledünnî ilmidir manzûm u mensûr (B.339)

Yukarıdaki beyitte nergis çiçeği şaire, okuyabilenler için herbir yaprakta ledün ilminin sırlarının saklı olduğundan bahsetmektedir.

Sözlükte; “İlâhî sırlara âit ilim; sâdece Cenâb-ı Hakk’a mâlûm olan, ancak dilediği peygamber ve velîlerine öğrettiği ilâhî sırlara vukuf ilmi, gayb ilmi, ilm-i bâtın, ilm-i ledün: “İşte sözsüz, sessiz olarak öğrenilen o Allah ilmi, o bâtın bilgisi, yâhut Hakk’ın sırları ve keşifleri ilmi denen ledün ilmi, Hz. Mûsâ’nın Mecma-ı Bahreyn’de Şuayib (a.s.)’dan ve Hz. Hızır’dan bulduğu ilimdir.” (Ken’an Rifâî). (<http://www.lugatim.com> / et.11.05.2020)

Bu şekilde belli bir silsile ile Hz. Peygamber'den gelen veya özel bir yolla naslardan çıkarılan bilgiler gibi ilham ve keşf yoluyla vasıtasız olarak Allah'tan alınan bilgilere de bâtın ilmi denir.

Mutasavvıflar dinî ilimleri biri zâhir, diğeri bâtın olmak üzere ikiye ayırır; hadis, fıkıh ve kelâm gibi ilimlere zâhir ilimleri, tasavvufa da bâtın ilmi adını verirler. Ebû Hüreyre'nin, "Hz. Peygamber'den iki ilim öğrendim; birini yaydım, öbürünü saklı tuttum, onu da yaysaydım başımı keserlerdi" dediği rivayet edilir. (Buhârî 2009: 42) Hz. Peygamber'in dinde fakih olması için dua ettiği İbn Abbas'ın ilminin de bâtın ilmi olduğu söylenir.

Hz. Mûsâ'nın Hızır'dan öğrendiği "ledün ilmi" ile Hz. Ali'nin bildiği ilmin ledünîdir. "(Derken) *Kullarımızdan bir (seçkin ve erişkin) kul buldular ki, Biz ona katımızdan (üstün bir) rahmet (nimet ve fazilet) vermiştik ve Kendi tarafımızdan (çok özel) bir ilim (gayb ve kader bilgisi: İlmi Ledün) öğretmiştik. (Kehf18/65)*" (kuranmeali.com/AyetKarsilastirma.php?sure=18&ayet=65/et.18.05.2020)

Sûfilere göre "Allah size zâhir ve bâtın nimetlerini bol bol vermiştir" (Lokmân 31/20) meâlindeki âyette göre Kur'ân'ın, hadisin ve İslâm'ın da zâhir ve bâtını vardır. İbnü'l-Arabî, "Velîler bilgileri peygambere vahyi getiren meleğin aldığı kaynaktan alırlar" (Arabi 2008: 54) derken bu hususu anlatmaktadır.

3.11.Umûmî Olarak Diğer Tabiat Unsurları

Bitkiler (Nebatat), Çiçekler (Şukûfe, Ezhâr), Ağaçlar (Eşcâr), Bülbül (Hezâr), Bahçe (Ravza, Riyâz), Bostân

Bu bölümde *Gülşen-Âbâd* mesnevisinde umûmî olarak bahsedilen tabiat unsurlarının (*bitki, çiçek, ağaç, bülbül, bahçe, bostan*) yer aldığı beyitler ve eserde tasavvufî unsur olarak ele alınış şekilleri incelenmiştir.

3.11.1.Bitkiler (Nebatat)

Zeminden kaldırıp başın **nebâtât**

Zebân-ı hâl ile der bunu bi'z-zât (B.3)

Yeryüzünden başını kaldırır bitkiler, bizzat hal diliyle gerçeği söylerler.

Sana ibret-çün **ezhâr u nebatı**

Bitirdi yeryüzünde tayyibâtı (B.18)

Sana ibret için yarattı çiçekleri ve bitkileri, yeryüzü bu güzellikleri çıkardı.

3.11.1.1.Tasavvufî Unsur Olarak Bitkiler

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *bitkilerin* eserde tasavvufî unsur olarak ele alınmış şeklini inceler isek:

3.11.1.1.1.İbret

Zeminden kaldırıp başın **nebâtât**

Zebân-ı hâl ile der bunu bi'z-zât (B.3)

Sana ibret-çün **ezhâr u nebatı**

Bitirdi yeryüzünde tayyibâtı (B.18)

Yukarıdaki beyitlerde insanlara öldükten sonra diriliş ve yeniden doğuş konularına çiçeklerin hâl dilleri ile delil olduğunu, çiçeklerin bu hâlleri ile de insanlara ibret olması gerektiği anlatılmaktadır.

Sözlükte; “geçmek, aşmak” mânasındakiabr kökünden gelen ibret kelimesi genellikle “görünenden görünmeyene geçmek, nesnelerin ve olayların dış yüzüne bakıp onlardaki hikmeti kavramaya çalışmak, olaylardan ders alıp doğru sonuçlar çıkarmak ve buna göre davranmak” (Uludağ 2000: 21/367-368) anlamında kullanılır.

3.11.2.Çiçekler (Şukûfe, Ezhâr)

Tevâzû yolunu duy **yâsemenden**

Giriş her pîşeye çıkma keminden (B.14)

Tevazu yolunu öğren yaseminden, her işe tevazu ile giriş kötü yola sapma.

Yürü hoş-bû olagör hemçü **reyhân**

El üzre tutalar her yerde ihvân (B.17)

Reyhan gibi yürü hoş kokular gelsin senden, ihvan olanlar el üstünde tutarlar seni.

Salıp seccâde gül taraf-ı çemende

Gele türlü **şukûfe** encümende (B.44)

Hâzâ Mukaddimetü'l-kitâb (Bu kitabın önsözü/girişi) bölümünde yer alan beyittir
‘‘Seccadesini çimen üzerine serince gül, toplandı meclisteki tüm çiçekler yanına.’’

Şukûfe mecma’ıdır gerçi gülşen

Bular hep sûfilerdir sâf rûşen (B.230)

Süsen çiçeği şairin sorularına cevap verdiği *Cevâb-ı Süsen* bölümünde yer alan beyittir. *‘‘Gül bahçesi çiçeklerin toplanma yeridir, buradaki çiçekler saf, temiz sûfilerdir.’’*

Kemâlini sana etmeğe izhar

Verir hâk ü mederden türlü **ezhâr** (B.6)

Mükemmeliği ve noksansızlığını ortaya çıkarır, topraktan çıkardığı türlü çeşitte çiçek.

Hudâyâ bizden **ezhâr**-ı salâtı

Habîbine ulaştır tayyibatı (B.25)

Der-Midhat-i Hazret-i Resûlaleyhi's-selâm (Hazreti Resûlüllâha Övgü) bölümünde yer alan beyittir. *‘‘Çiçekler nasıl gönderiyorsa sana salatı, habibine ulaştır ya Rab tüm iyi ve güzel işleri.’’*

Şerâyi'den açıldı yer yer **ezhâr**

Belirdi her taraftan bûy-ı dildâr (B.29)

Der-Midhat-i Hazret-i Resûlaleyhi's-selâm (Hazreti Resûlüllâha Övgü) bölümünde yer alan beyittir. *‘‘Şeriattından yer yer açıldı çiçek, sevgilinin kokusu sardı her yanı.’’*

Cemâlini bize etmeğe izhâr

Verir hâk-i siyahtan türlü **ezhâr** (B.40)

Hâzâ Mukaddimetü'l-kitâb (Bu kitabın önsözü/girişi) bölümünde yer alan beyittir.
“Allah cemâl esmasını anlatmak için türlü türlü çiçekler çıkarır kara topraktan.”

Boyanam rengine her **çiçeğin** tâ
Nesîminden alam bûy-ı dilârâ (B.63)

Hâzâ Mukaddimetü'l-kitâb (Bu kitabın önsözü/girişi) bölümünde, Şair meclisteki derviş çiçeklerin rengine boyanıp, sevgilinin kokusunu rüzgârın hafif, hoş lâtif esintileri ile almak istemektedir.

Derûnu her birinin geldi cuşâ
Çiçek sûfileri geldi hurûşa (B.369)

Âmeden-i Sâir Ezhâr (Çiçeklerin Meclise Gelişi) adlı bölümde yer alan beyittir.
“İçleri her birinin taşma halinde, çiçek sûfiler geldi coşkuyla.”

Dehânın açmadan her **gonca** yek-bâr
Olam sırr-ı derûnundan haber-dâr (B.64)

Hâzâ Mukaddimetü'l-kitâb (Bu kitabın önsözü/girişi) bölümünde yer alan beyittir.
Henüz açılmaya başlamış çiçek, özellikle de gül için kullanılan goncanın beyitlerde ele alınışı daha çok onun açılmamışlık haline dayanır. Gülün açılmamış hali olan gonca birliği veya halvet halini temsil eder. (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi 1979: III/344) Şair goncalar açılıp güle dönüşmeden derin sırrından haberdar olmak istemektedir.

Dedi evvel ezel bâğından idim
Açılmadık henüz bir **gonca** idim (B.111)

Cevab-ı Sünbül bölümünde çiçeğin şairin sorularına cevap verdiği beyitlerden biridir. “Henüz ezel bağında açmamış bir gonca idim.”

Bu tertip ile geldi cümle **ezhâr**
Okudum her birinden ders-i esrâr (B.363)

Âmeden-i Sâir Ezhâr (Çiçeklerin Meclise Gelişi) adlı bölümde yer alan beyittir.
“Cümle çiçek meclise geldi. Öğrendim her birinden bir sırlı ders.”

Hacâletten kamu **ezhâr**-ı hoş-bû

Başın aşğa saldı hem-çünânîmû (B.423)

Bir Seher Gülün Minber-i Şâha Su'ûd Ettiğidir (Bir Akşam Gül Minbere Çıktı) başlıklı bölümde yer alan 423. beyittir. “Bütün çiçekler güzel kokudan şaşırdılar, başını aşğı saldı böylece kıl”

Bahâne eyledim **ezhâr** u verdi

Beyân ettim sana ahvâl-i derdi (B.551)

Hâtîme-i Kitâb (Kitabın Sonu) başlıklı bölümde yer alan beyittir. “Çiçekler ile gülü sebep eyledim, anlattım sana derdimi.”

Velî budur vasiyyet sana ey yâr

Kaçan dersin bu Gülşen içre **ezhâr** (B.555)

Hâtîme-i Kitâb (Kitabın Sonu) başlıklı bölümde yer alan beyittir. “Ey yâr gül bahçesindeki çiçekler yol gösterir, bu kitap rehber olur sana”

3.11.2.1.Tasavvufî Unsur Olarak Çiçekler

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan çiçeklerin eserde tasavvufî unsur olarak ele alınış şeklini inceler isek:

3.11.2.1.1.Tevâzu

Tevâzû yolunu duy **yâsemenden**

Giriş her pîşeye çıkma keminden (B.14)

14. beyitte şair tevâzunun yasemin çiçeğinden öğrenilmesi ve bu yolun asla terkedilmemesi gerektiğini öğütlemektedir.

Tevâzu kelimesi ile ilgili geniş kapsamlı bilgi menekşe çiçeğinin özelliklerinde verilmiştir.

3.11.2.1.2.Sâlih

Yürü hoş-bû olagör hemçü **reyhân**

El üzre tutalar her yerde ihvân (B.17)

Yukarıdaki beyitte sâlih olanların reyhân gibi hoş kokular yaydığını, her mecliste iyilik ve güzellik ile anılarak el üstünde tutulduklarını anlatır.

Sözlükte “(bir şey) iyi, doğru, yararlı ve uygun olmak; doğruluk, dürüstlük” anlamlarındaki salâh (sulûh) kökünden türeyen sâlih kelimesi “faydalı, iyi, doğru ve güzel olan, işe yarar, her türlü bozukluk ve yanlışlıktan arınmış; barışçı, uyumlu” gibi mânalara gelmektedir. (Çağrıçı 2009: 36/31-32)

3.11.2.1.3.Sûfî

Şukûfe mecma’ıdır gerçi gülşen

Bular hep sûfilerdir sâf rûşen (B.230)

230. beyitte çiçek meclisinde bulunan tüm çiçeklerin sûfî oluşu anlatılmaktadır.

Sözlükte; Tasavvufa inanan, tasavvufu bir hayat görüşü olarak benimseyen, tasavvuf ehli kimse, derviş, mutasavvıf anlamlarını taşımaktadır. (<http://www.lugatim.com/> et.12.05.2020)

3.11.2.1.4. Vahdet

Dedi evvel ezel bâğından idim

Açılmadık henüz bir **gonca** idim (B.111)

111. beyitteki açılmamış gonca vahdetin sembolüdür.

Sözlükte; “Bütün yaratılışta kendisinden başka bir varlık bulunmayan Allah’ın varlığının bir ve tek olması, Allah’ın varlıktaki birliği olarak tanımlanır. Bunun içindeki dürler deryâ-yı vahdetten çıkarılmıştır (Eşrefoğlu Rûmî).” (<http://www.lugatim.com/> et.14.05.2020)

3.11.2.1.5.Semâ

Ki gülşende semâ’-ı sûfiyân var

Çü oldum bu sadâyla haberdâr (B.258)

258. beyitte mecliste gül zuhur etmeden önce çiçeklerin vecd ile yaptığı semâ anlatılmaktadır.

Sözlükte; “*sûfinin kendisine gelen vâridi işitmesi ve işittiğini kalbe aktarması*” anlamına gelmektedir. (Ceyhan 2009: 36/455-457)

Ebû Osman el-Hîrî semâyı seyr ü sülûk yapanları dikkate alarak tasnif etmiştir. Ona göre “Semâ mübtedî ve müridlerin semâi, sâdıkların semâi ve âriflerin semâi” olarak üçe ayrılır. Sülûkün başlangıcında olan müridler semâ aracı ile varoldukları hâlden daha yüksek hâllere ulaşmak isterler. Bu semâda kişi için fitne ve riyaya düşme tehlikesi bulunur. Sâdıklar, sahip oldukları manevi hallerini arttırmak niyetiyle vakit ve makamlarına uygun semâi talep ederler. Ârifler ise Allah kalplerini hareket ettirip vecde getirirse hareket eder, getirmezse sükûn halinde bulunurlar. Onların semâi vasıtasız semâdır. (Ceyhan 2009: 36/455-457)

3.11.3. Ağaçlar (*Eşcâr*)

Haberler söyleye evrak-ı eşcâr

Hezâr destân okuya vird-i eshâr (B.48)

Hâzâ Mukaddimetü'l-kitâb (Bu kitabın önsözü/girişi) başlıklı bölümde yer alan beyittir. “Ağaç yaprakları haber getirsin sana, bülbül seher vakti dua okusun.”

Neler söyler sana evrâk-ı eşcâr

Gel oku her birinden ders-i esrâr (B.337)

Ameden-i Nergis (Nergisin Meclise Gelişi) adlı bölümde yer alan beyittir. “Neler söyler sana ağaç yaprakları, oku her birinden sırlı dersler.”

Salâ oldu dirildi hâs u ‘âma

Ağaçlar saf tutup geldi kıyâma (B.364)

Âmeden-i Sâir Ezhâr (Çiçeklerin Meclise Gelişi) başlıklı bölümde yer alan beyittir. “Salâ ile dirildi meclisteki herkes, ağaçlar safa dizilip kıyama geldi”

Kuruldu halka-i tevhîd-i ahyâr

Eserdi bâd-i cezbe beyne’l-eşcâr (B.366)

Âmeden-i Sâir Ezhâr (Çiçeklerin Meclise Gelişi) başlıklı bölümde yer alan beyittir. “Zikir halkası kurdu salihler, ağaçların arasında esti cezbe rüzgarları”

3.11.3.1.Tasavvufî Unsur Olarak Ağaçlar

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *ağaçların* eserde tasavvufî unsur olarak ele alınış şeklini inceler isek:

3.11.3.1.1.Vird/Zikr

Salâ oldu dirildi hâs u ‘âma

Ağaçlar saf tutup geldi kıyâma (B.364)

Kuruldu halka-i tevhîd-i ahyâr

Eserdi bâd-i cezbe beyne’l-**eşcâr** (B.366)

Yukarıdaki beyitlerde ağaçların meclisteki zikir halkasına katıldığı anlatılmaktadır.

Sözlükte; “Belirli zamanlarda mânevî bir görev olarak düzenli şekilde okunan âyet, esmâ-i hüsnâ veya duâlar” şeklinde tanımlanır. Sabahın seherinde virdim okurum (Pir Sultan Abdal). “Virdi olmayanın vâridi olmaz” atasözü tarîkat ehli sıklıkla kullanılan bir atasözüdür. Vârit “kalbe gelen, ilham edilen feyiz” anlamındadır. (<http://www.lugatim.com/> et.14.05.2020)

Zikr ise sözlükte; “Allah’ın isimlerini ibâdet maksadıyla arka arkaya söylemek, toplu olarak ve belli usûllere uyarak Allah’ın isimlerini söylemek sûretiyleibâdet etmek.” anlamlarına gelir. (<http://www.lugatim.com/> et.16.05.2020)

3.11.4.Bülbül (*Hezâr*)

Hakâyık gülleri dillerde bitti

Ma’arif **bülbülü** şevk ile öttü (B.30)

Der-Midhat-i Hazret-i Resûlaleyhi’s-selâm (Hazreti Resûlüllâha Övgü) bölümünde yer alan beyittir. ‘*Hakikat gülleri dillerde bitti, marifet bülbülleri şevk ile öttü.*’

Bu vaz’ ile kurula onda halka

Gele kavvâl olup **bülbül** bu cevka (B.46)

Hâzâ Mukaddimetü'l-kitâb (Bu kitabın önsözü/girişi) başlıklı bölümde yer alan beyittir. “Gül şeyhin meydana çıkması ile onun etrafında sohbet halkası kurularak, Bülbülünde bu topluluğa ilahi okuması anlatılır.”

Bu hâlet içre **bülbül** oldu kavvâl

Okur esrâr-ı tevhîdden biraz kâl (B.375)

Âmeden-i Sâir Ezhâr (Çiçeklerin Meclise Gelişi) başlıklı bölümde yer alan beyittir.

Çü hâletten biraz buldurlar ârâm

Dönüp pes ettiler **bülbüle** ettiler ibrâm (B.381)

Zümre-i Şükûfe Gülün Zuhûrun Murâd Ettikleridir (Çiçeklerin Toplanıp Gülün Ortaya Çıkmasını İstemeleri) adlı bölümde yer alan beyittir. “Çiçekler zikre, semâya ara vererek, gül şeyhin huzura çıkması için bülbüle ısrar ediler.”

Bilirsin âşık-ı şeydâsıyım ben

Bu Gülşen içre bir rüsvâsıyım ben (B.389)

Zümre-i Şükûfe Gülün Zuhûrun Murâd Ettikleridir (Çiçeklerin Toplanıp Gülün Ortaya Çıkmasını İstemeleri) adlı bölümde yer alan beyittir. “Bilirsin ben gülün deli divâne aşığıyım sadece bu gül bahçesinde onun dışında bir itibârım yok benim.”

Çü me'yus oldular **bülbülden ezhâr**

Tanıştı birbiriyle cümle ahyâr (B.393)

Bu Matlabın Husûlünde Bülbülden Me'yûs Olup Beneşşeye İbrâmlarıdır (Çoğalan İstekler ile Bülbülden Ümidini Kesen Çiçeklerin Menekşeye Israrları) başlıklı bölümde yer alan 393. beyittir. Bu bölümde gül şeyhin meydana çıkması için diğer çiçekler toplanıp bülbüle, bülbülden ümitlerini kesince menekşeye ısrar etmeleri anlatılmaktadır. “Bütün çiçekler bülbülden ümidini kestiler, toplanıp birbirleriyle tanıştılar fazilet ve kemâl sahipleri”

Senâlar okudu **bülbül** firâvân

Esip bâd-ı sabâ pes oldu handân (B.417)

Bir Seher Gülün Minber-i Şâha Su'ûd Ettiğidir (Bir Akşam Gül Minbere Çıktı)
başlıklı bölümde yer alan 417. beyittir. ‘‘Bülbül bolca senâlar okudu, esip sabâ
rüzgârı herkes oldu neşeli’’

3.11.4.1.Tasavvufî Unsur Olarak Bülbül

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *bülbülün* eserde tasavvufî unsur olarak ele
alınış şeklini inceler isek:

3.11.4.1.1.Âşık

Bilirsin âşık-ı şeydasıyım ben

Bu Gülşen içre bir rüsvâsıyım ben (B.389)

Gül şeyhi halvetten çıkıp, mecliste huzuruna çağırmak için diğer çiçekler toplanıp
bülbülün yanına giderler ve ona şeyhin yanına gidip çağırması için ısrar ederler.
Lâkin bülbül bu mecliste onun kulu kölesi olduğunu ama aşkı dışında hiçbir
meziyeti olmadığını dile getirerek, gülün huzuruna gitmeyi cesaret edemeyerek
teklifi reddeder.

Gül ile bülbül üzerine edebiyatımızda ayrı bir literatür mevcuttur. Sadece
bülbülün güle aşkı üzerine sayısız eser bulunmaktadır. Bülbül genellikle güle olan
aşkının karşılığını alamayıp, ona kavuşamadığı için yaralıdır ve bu yüzden sürekli
ah u feryâd bir hâlde öter. Bu hali bazen yerilse de genel olarak edebiyatımızda
güle duyduğu şiddetli âşk yüzünden deli divâne âşık rolü ile üstlenir.

3.11.5.Bahçe (Ravza, Riyâz), Bostan

Çü dînin **ravzasına** oldu bâg-vân

Sürüp hân açıldı rûh-ı **reyhan** (31)

Der-Midhat-i Hazret-i Resûlaleyhi's-selâm (Hazreti Resûlüllâha Övgü)
bölümünde yer alan 31. beyittir: ‘‘Din bahçesinin bahçıvanı olduğu için dikenler
temizlendi açıldı reyhanın yüzü’’

Dil-i mü'min **riyâz-ı** cennet oldu

Kudûmü cümle halka rahmet oldu (B.32)

Der-Midhat-i Hazret-i Resûlaleyhi's-selâm (Hazreti Resûlüllâha Övgü) bölümünde yer alan 32. beyittir. “*Müminin gönlü cennet bahçesi oldu, ayak basışı bütün halka rahmet oldu*”

Bu niyeti izre pes **bostana** vardum

Çü tıflım mekteb-i irfâna vardum (B.65)

Hâzâ Mukaddimetü'l-kitâb (Bu kitabın önsözü/girişi) bölümünde yer alan beyittir. “*Şair burada meclise geliş niyetini anlatmaktadır. Kendisinin yolun başında bir çocuk olduğu belirterek ilim, irfan için bu irfan mektebine geldiğini açıklar.*”

Bahârı daim idi bîzemistân

Hazân olmazdı anda **bağ u bostan** (B.113)

Cevab-ı Sünbül başlıklı bölümde sünbül çiçeğinin şairin sorduğu sorulara cevap beyitler arasındadır. Sünbül çiçeği; “*Vahdet âleminde sonbahar, kış mevsimi yoktur. Orada daimî ilkbahar vardır.*” diyerek, vahdet âlemini cennet tasvirleri ile anlatıp o âlemdeki bağ, bostanda daimî ilkbahar bereketi ve güzelliği olduğundan bahseder.

3.11.5.1.Tasavvufî Unsur Olarak Bahçe

Gülşen-Âbâd mesnevisinde yer alan *bahçe unsurunun* eserde tasavvufî unsur olarak ele alınış şeklini inceler isek:

3.11.5.1.1.Tekke/Dergâh

Çü dînin **ravzasına** oldu bâg-vân

Sürüp hân açıldı rûh-ı **reyhan** (B.31)

31. beyitte din bahçesi diye bahsedilen yer dergâhtır.

Sözlükte; “tekke, dergâh eş anlamlıdır. Bir tarîkata mensup dervişlerin zikir ve ibâdet ettikleri ve içinde tarîkatın gerektirdiği şekilde yaşadıkları yer.” (<http://www.lugatim.com/> et. 15.05.2020)

3.11.5.1.2.İrfân

Bu niyyet üzre pes **bostâna** vardum

Çü tıflım mekteb-i irfâna vardum (B.65)

Beyitte bostan olarak anılan yer irfân meclisidir. O meclis, ilm-i ledûnün öğretildiği bir mekteptir. Hikmetli bilgileri öğrenmek ve ilahi sırra mazhar olmak için orada gül şeyhin huzurunda tüm sûfî çiçekler toplanmıştır. Şair kendisini yeni yetme bir mektep çocuğuna benzeterek, irfân mektebine hakikat ilmini öğrenmeye geldiğini anlatır.

Sözlükte; “Allah’ın gizli sırlarına ve eşyânın hakîkatine tefekkür, keşif ve ilham yoluyla vâkıf olma, tevhit ilmini zevk edinme” anlamına gelir. “Savm u salât ü hacc ile zâhid biter sanma işin / İnsân-ı kâmil olmağa lâzım olan irfân imiş (Niyâzî-i Mısırî).” (<http://www.lugatim.com/> et.15.05.2020)

SONUÇ

Edebiyatımızda *Gülşen-âbâd* dili ile benzerlik gösteren başka sûfiler tarafından kaleme alınmış mesneviler mevcuttur. Örneğin *Mantıku't-tayr* tercümeleleri, Ali Şîr Nevâî'nin *Lisânü't-tayr*, Dervîş Şemseddîn'in *Deh Murg*, Zaîfî Pîr Mehmed'in *Gülşen-i Sîmurg*, Ârifî Mehmed'in *Ravzatü't-Tevhîd*, Kadıoğlu Şeyh Mehmed'in *Înşirâhu's-Sadr*, İbrahim Gülşenî'nin *Sîmurg-nâme*, Fedâî Dede'nin *Mantıku'l-esrâr* adlı mesnevileri ile Şemseddîn-i Sivasî'nin *Gülşen-Âbâd* mesnevisi benzer türdendir. (Gündüz 2006: 15)

Bu çalışmada günümüz diliyle *bol çiçekli bahçe* veyahut *güzel çiçekler bahçesi* gibi ifadelerle karşılık gelen *Gülşen-âbâd* mesnevisinde yer alan çiçeklerin tasavvuf terminolojisindeki yerleri çalışılmıştır. Her bir çiçek, gülü görebilmek, onunla sohbet edebilmek için hakikat bahçesinde toplanarak farklı tarikatlerin birer sembolü olarak zikir halkası oluşturmuş dervişlerdir. Birbirinden farklı meşreplerde seyr ü sülûk / manevî yolculuğunu yapan bu dervişler, şeyhin huzurunda bir araya gelmişlerdir.

Şemseddîn-i Sivâsî'nin derin muhayyilesinden ortaya çıkan çiçek meclisi, madde ve mânânın beraber cân bulduğu bir irfân mektebidir. *Güzel Çiçekler Bahçesi* olarak da anılan bu bahçe hakikatte tarikatler bahçesidir. Halvetiyye tarikatinin Şemsiyye kolunun kurucusu olan Şemseddîn-i Sivâsî, özelde herhangi bir tarikate atıfta bulunmadan aktardığı bu renkli bahçede, farklı meşreplerde ve makamlarda olan *gül*, *çiğdem*, *sünbül*, *zerrin-kadeh*, *benefşe*, *lâle*, *susam*, *zanbak*, *nilüfer*, *nergis* olmak üzere *adı geçen* on çiçek ve diğer tabiat unsurları üzerinden sûfilerin manevî yolculuk hâlleri işlenmiştir. Bu bahçe tasavvuf öğretilerinin yeşerdiği bir sohbet meclisi, çiçek kılığına bürünmüş sûfiler ise bu meclisin gönüllü hizmetkârlarıdır. Şems tarafından oluşturulan bahçe tasavvuru ile tasavvuf yoluna talip olanların, bir irfan mektebine girerek nefsinin bir mürşid-i kâmil eşliğinde terbiye etmesinin gerekli olduğunu anlatılmaktadır.

Başlangıçta bu meclisten habersiz olan şair, gök gürültüsünden aldığı haber ile bahçede gülün sohbeti olduğunu öğrenir. Çiçeklerin güzelliğinin sırrına ermek için oraya gider. Şair, eserin giriş kısmında çiçeklerin her biri için kendilerine has hâllerinden kısaca bahsederek, çiçeklerin meşrepleri hakkında kısa bir ön bilgi verir. Daha sonra çiçeklerin yanına giderek onlara suallerini sorar ve çiçeklerin ona verdiği cevapları aktarır. Sırasıyla çiçeklere; nereden geldiğini, rengini, kokusunu, hâlini kimden aldığını, bu meclise neden yolunun düştüğünü sorar. Gül çiçeğine gelene kadar çiçeklerin her birinin kendilerine has hâllerini ve cevaplarını aktarır. Gül ortaya çıkınca ise gülün şaire verdiği cevaptan yola çıkarak, hakikati bulmak için şair yolculuğuna başlar.

Şair, güle kokusunu nereden aldığını sorduğunda gül ona kokusunun sırrını hemen söylemeyerek şairi hakikati aramak üzere yolculuğa çıkarır. Gül öncelikle kokusunu gövdesinden aldığını söyler. Şair gülün bu cevabı ile gülün gövdesine gider. Gülün gövdesi ise kokuyu kökünden aldığını söyler. Kökün yanına varınca ise kök kokuyu toprak aldığını, toprak yağmurdan aldığını, yağmur buluttan aldığını, bulut rüzgârdan aldığını söyler.

Şair hakikati ararken gövdeden köke, kökten toprağa, topraktan yağmura, yağmurdan buluta, buluttan rüzgâra kokunun sırrına ulaşmak için zorlu bir yolculuk yapar. Sonunda rüzgâr ona bu kokuyu sadece “fenâfillâh” ve “bekâbillâh” makamlarında ulaşanların duyabileceğini söyleyerek, şaire tekrar güle gitmesini söyler. Şair bulutu, yağmuru, toprağı, gülün kökü ve gövdesini tekrar dolaşarak, gülün huzuruna geri döner; orada hakikat kokusunu alınca kokunun asıl kaynağına varır ve vahdet sırrına ulaşır. Böylelikle çiçekler meclisinin kutbu'l-aktâb'ı olan gül çiçeğinde herşey mânâsı ile cân bulur.

Şairin topraktan göğe ve tekrar gökten toprağa farklı tabiat unsurları ile yaptığı bu yolculuk, döngüsel bir özellik arz ettiği için tasavvufta varlıkların Hak'tan gelişini ve O'na dönüşünü açıklayan devir nazariyesi olarak görülebilir. İbn Arabî varlıkların yaptığı bu döngüsel yolculuğu: “Yeryüzü bu devrin sadece bir

yüzüddür. Bu dairenin başlangıcı ayrılık, sonu sevgi ve kavuşma, miğferi Hak ve muhiti de vücudun tecellîgâhlarıdır. Her şey merkezden çıkmakta ve tekrar bu merkeze dönmektedir. Hâricî âlem Zât-ı İlâhî'nin tecellî ettiği tecellîgâh ve mazharlarından başka bir şey değildir” şeklinde özetler. (Uluç 2007: 162-163).

Şemseddîn-i Sivâsî eserin temelinde, yaptığı yolculuk ile sûfîler tarafından mürşid-i kâmil eşliğinde yapılan nefisteki dönüşüm yolculuğunu anlatır. Seçilen her bir çiçek ve tabiat unsurları sûfîlerin seyr ü sülûktaki hâllerine işaret eder. Bir mürşid rehberliğinde çıkılan nefis terbiyesi yolculuğunda sûfîlerin tecrübe ettikleri çeşitli hâllerini açıklar. Örneğin; Mürid-mürşid ilişkisi, teslimiyet, tevâzu, riyâzet, uzlet, müşâhede, edep, sabır, hizmet, yiğitlik, muhabbet, âşk yolunda perişanlık, ilâhî âşk sarhoşluğu, zikir, semâ, dergâh, kerâmet, âşık, mecnûn gibi tasavvufî unsurlar üzerinden sûfîlerin hâllerini ve tecrübelerini anlatmaktadır.

Âlemde yaratılmış her şeyin insan için Hakk’a ulaşma yolunda vesilelerden ibaret olduğunu, herkesin makamının ve meşrebinin farklı hâller üzerine olduğunu, manevî yolun bir rehber aracılığıyla yürünmesi gerektiğini çiçek ve tabiat sembolleri üzerinden anlatmaya çalışan Şemseddîn-i Sivâsî, tasavvuf terminolojisini oluşturan geniş hacimli birçok konuyu (vahdet-i vücûd, seyr ü sülûk, ilâhî âşk, mürîd-mürşid, tarîkat ilişkisi) 557 beyitten oluşan bir mesnevi ile anlatmıştır.

Eser, tasavvuf öğretilerini temel alarak sıkıcı bir didaktik hava yerine akıcı, şiirsel bir dil ile işlenmiştir. Anlaşılır bir dil ile yazıldığından günümüz insanına kadar öğreticiliğini ve geçerliliğini koruyan bir nasihatnâmedir. Daha önce tahlil konusu olarak çalışılmamış olan *Gülşen-âbâd* mesnevisi, küçük hacimli mütevâzı bir çalışma olmasına karşın, muhteva bakımından oldukça zengin olup, tasavvuf edebiyatı alanında orijinal bir yere sahiptir.

Hâtime-i Kitâb (Kitabın Sonu)

Ola iş bu kitâbım sana Gülşen

Safâsın bî-behâ fehvâsı rûşen (B.553)

Bu kitabım gül bahçesi olsun sana. Mânâsı aydınlık, paha biçilemez gönül şenliği olsun.

Bahârına hazân ermez müebbed

Safâ bezminde ol bunda muhalled (B.554)

Baharın hazana ermesin ilelebet, safâ meclisinde ol sonsuza dek.

Velî budur vasiyyet sana ey yâr

Kaçan dersin bu Gülşen içre ezhâr (B.555)

Vasiyetim sana şudur ey yâr, ne vakit dersin gül bahçesinde çiçek var.

Unutma Şemsi'yi hayr ile yâd et

Oku bir Fâtiha cânını şâd et (B.556)

Unutma Şemsî hayırla yâd et, bir Fatiha okuyarak ruhunu şad et.

Bağışlayıp ona edersen ihsân

Birine on vere ol Rabb-i mennân (B.557)

Ruhuna Fatiha bağışlarsan Mennân olan Rabbin bir okuyuşuna on versin.

KAYNAKLAR

Abdulahad Nuri. *Silsile-nâme-i Abdulahad Nûri*, Süleymânîye Kütüphanesi, Çelebi Abdullah Efendi Bölümü, nr. 172/6.

Abdülkadiroğlu, Abdulkerim. “*Halîmî Çelebi*” DİA, 1997, C.15, s.343-344.

Açıl, Berat. *Klasik Türk Şiirinde Estetik Bir Unsur Olarak Çiçekler*, FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, 2015, S.5 s.1-28.

Ak, Coşkun. *Muhibbî Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.

Akalın, Şükrü Haluk, Recep Toparlı, ve Nevzat Gözaydın. *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (10. Baskı)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.

Akarpınar, R. Bahar. *Sûfî Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi Hakkında Bir Deneme*, Türkoloji Araştırmaları Dergisi, 2004, S.7, s.3-19.

Akgül, Serpil. *16. Yüzyıldaki Bazı Divan Şairlerinin Türkçe Divanlarında Gül: Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî Bey, Muhibbî, Nev’î, Taşlıcalı Yahyâ, Usûlî, Zatî*. CBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2013.

Akkaya, Hüseyin. *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî’nin Süleymânîyyesi*. Harvard Üniversitesi , 1997.

—. *Osmanlı Türk Edebiyatında Süleyman Peygamber ve Şemseddin Sivâsî’nin Süleymânîyyesi, İnceleme, Tenkidli Metin ve Tıpkıbasım*, Harvard Üniversitesi, 1997.

Akkaya, Hüseyin. "Şemseddin Sivasî’nin İrşâdü’l-‘Avâm İsimli Mesnevisi", *Cumhuriyet Ü İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, C 7, S 2, 2003.

Akkuş, Metin. *Nef’i Divanı*. Ankara: Akçağ Yay. 1993

Aksoy, Hasan. “*Gülşen-Âbâd*”, DİA, İstanbul,1996, C.14, s.255.

—. *Gülşen-Âbâd*. Sivas: Şemseddin Sivasi Külliyyatı, 2015.

—. *Gülşen-Âbâd’da Dinî ve Tasavvufî Unsurlar: Tahkik ve Sistematiik İndeks*. İstanbul: İslâm Medeniyeti Vakfı Yay. 4, 1997.

—. *Şemseddin Sivâsî Gülşen-Âbâd: İnceleme-Metin-Sözlük*. İstanbul: İslâm Medeniyeti Vakfı Yay. 3, 1990.

—.*Şemseddin Sivâsî ve Mevlidi*, Öğretim Üyeliği Tezi, İstanbul Yüksek İslâm Enstitüsü, 1980.

—.*Şemseddin Sivâsî, Hayatı, Şahsiyeti, Tarikatı, Eserleri*, T.C. Cumhuriyet Üniversitesi İlâhiyat Dergisi, 2005, C.9, S.2 s.1-46.

Akyüz, Kenan, Süheyl Beken, Sedit Yüksel, *Fuzûlî Divanı*. Ankara: Akçağ Yay. 1990.

Altıntaş, Ayten. *Osmanlı Tıbbında Gülle Tedavi*, Gül Şehri Diyarbakır Sempozyumu, Kenan Haspolat-Mehmet Yanmış (ed.), Diyarbakır: İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Yay. 2011.

Andı, M. Fatih. “Modern Türk Şiirinde Gül İmajı”, *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, ed. Bilal Kemikli-Selami Turan, Isparta: Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yay. 2010.

Andrews, Walter G. *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*, çev. Tansel Güney. İstanbul: İletişim Yay., 2003.

Arabi, Muhyiddin İbn’ül. *Fusûsu’l Hikem*, C.11, Çev: Ekrem Demirli. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2008.

—. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Çev.: Ekrem Demirli, İstanbul: Litera Yay., 2015.

Arpaguş, Sâfi. ‘‘Pir’’, DİA, 2007, C.34. s.272-273.

Arslan, Mehmet. *Mihri Hâtun Divanı*, kültürbakanlığı e-kitap, 2018 (Erişim Tarihi: 8.3.2019).

Arslan, Mehmet. *Şeref Hanım Divanı*, kültürbakanlığı e-kitap, 2018 (Erişim Tarihi: 5.12.2019).

Artan, Tülay. *Bahçeler-Osmanlı Dönemi, İslam Ansiklopedisi I*. İstanbul: Tarih Vakfı Yay. 1993.

Aşkar, Mustafa. *Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetîyye’nin Tarihi Gelişimi ve Halvetîyye Silsilesinin Tahlili*, AÜİF Dergisi, Ankara, 1999, S.1, s.535-563.

Aşkun, Vehbi Cem. *Sivas Şâirleri*. Sivas: Sivas Halkevi Yayını, nr.13, 1948.

Atâî, Nevîzade. *Hadâikü’l-Hakâik fi Tekmileti’s-Şakaik*, nşr. Abdülkadir Özcan, İstanbul: Çağrı Yay. 1989.

Atasoy, N. *Hasbahçe-Osmanlı Kültüründe Bahçe ve Çiçek*. İstanbul: Koç Kültür Sanat Tanıtım, 2003.

Atasoy, Nurhan. *Osmanlı Dönemi Tarikat Kıyafetleri ve Cihazlar, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf ve Süfîler Kaynaklar-Doktrin-Ayin ve Erkan-Tarikatlar-Edebiyat-Mimari-İkonografi-Modernizm*, haz. Ahmet Yaşar Ocak. Ankara: TTK Yayınevi, 2014.

Ateş, Orhan. *Türk İslam Kültüründe Gül Algısı*, Gül Şehri Diyarbakır Sempozyumu, Diyarbakır İl Gıda, Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü Yay. S.4, 2011.

Ateş, Süleyman. ‘‘Kutup’’, DİA, 2002, C.26, s.498,499.

Atik, M. Kemal. *Kutsal Kitaplara Göre Tanrı Doğa İlişkisi*, Çevre ve Din, Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu Bildiri Metinleri. İstanbul, 2008, C.I. s.1-8.

Avcı, Meral. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, C.II*, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Yay. 1994.

Aydemir, Yaşar. *"Sünbülîyye", Türk Dünyası Ortak Edebiyatı Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü, C.5*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yay. 2006.

Aydın, Muhammed. *Kur'an ve Sünnete Göre İnsanların Bozgunculuklarının Çevreye Etkileri, Çevre ve Din, Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu Bildiri Metinleri*. İstanbul, 2008, C.1. s.193-206.

Aydın, Özden. *Halveti Tekkelerinin Osmanlı Padişahları ve Devlet Ricalî İle İlişkileri: Şemsîyye ve Sivasîyye*, Tokat Gaziosmanpaşa Ü SBE DT, 2019.

Aynî, Mehmed Ali. *İslâm Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Akabe Yay., 1985.

Aypay, A. İrfan. *Lâle Devri Şairi İzzet Ali Paşa, Hayatı-Eserleri-Edebî Kişiliği, Divan-Tenkitli Metin, Nigar-nâme-Tenkitli Metin*. İstanbul: 1988.

Ayvazoglu, Beşir. *Nerde O Eski Bahçeler, O Eski İstanbul*, Sanat Dünyamız Üç Aylık Kültür Dergisi, 1995 s.81-105.

—. *Çiçek ve Renk Adlarına Dair*, Türk Yurdu, C.21, S.162-163, 2001.

—. *Dünyayı Güzelleştirmek(Turgut Cansever'le Konuşmalar)*. İstanbul: Kapı Yay. 2009.

—. *Güller Kitabı, Onüçüncü Baskı, No:78*. İstanbul: Kapı Yay. 2013.

Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük, (2.Baskı)*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat, 2006.

Başaran, Orhan. "Bir Fabl Örneği: Keşfü'l-Esrâr alâ Lisâni't-Tuyûr ve'l-Ezhâr" *Akademik Araştırmalar Dergisi*, S.2, 1999.

Başkurt, İrfan. *Dengeli Bir Dünya İçin Evreni Doğru Okumak: İnsan ve Evren Üzerine İslâmi Bir Bakış*, Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu. İstanbul, 2008.

Bayram, Yavuz. *Çiçeklerle Diğer Bitkilerin Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçeveleri* T.C. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, DT., Samsun, 2001.

—. *Klasik Türk Şiirinde Duyguların Dili: Çiçekler*, Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, S. 2/4, , 2007.

Baytop, Turhan. *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. 2007.

—. *Türkiye'de Bitkiler ile Tedavi, Geçmişte ve Bugün*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Eczacılık Fakültesi Yay. 1984.

Baytop, Turhan, ve Cemal Kurnaz. "‘Lâle’" DİA, 2003 C.27. s.81.

Baz, İbrahim. *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yay. 2007.

—. *Abdülehad Nûrî-i Sivâsî Hayatı Eserleri Görüşleri*. İstanbul: İnsan Yay., 2007.

Bilge, N. Burhan. *Sivas Anıt Mezarları*. Ankara, 1993.

Bilkan, Ali Fuat. *Nâbî Dîvânı, C. I-II*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yay, 1997.

Biltekin, Halil. *Şeyhî Divanı*, kültürbakanlığı e-kitap, 2018 (Erişim Tarihi: 9.6.2019).

Bodur, Sait, ve Rahim Kucur. *Görüntü Kirliliği Üzerine*, Ekoloji Çevre Dergisi, 1994 S.12, s.50-51.

Buhari. *Islamic Heritage Bukhari*. Newyork, 1998.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail b. İbrahim. *Edebu'l- Müfred*,. Kahire, 1379.

—. *Sahîh-i Buhârî*. İstanbul: Hisar Yay., 2011.

—. *Sahîh-i Buhârî Tercemesi*, Çev.: Mehmet Sofuoğlu. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2009.

Buluz, Nermin. *Şemşeddin Sivasi'nin Heşt-Bihîşt Mesnevisi (İnceleme-Karşılaştırmalı Metin)*. T.C. Cumhuriyet Ü SBE, Sivas, 1997.

Burckhardt, Titus. *Akılın Aynası*, Çev. Volkan Ersoy. İstanbul : İnsan Yay. 1995.

—. *Astroloji ve Simya*, Çev. Mehmet Temelli. İstanbul: Verka Yay. 1999.

Bursevî, İsmail Hakkı. *Silsile-i Tarik-ı Celveti*. Haydarpaşa Hastahanesi Matb. İst. 1291/1874.

Can, Şefik. *Rubâiler-Mevlana*. İstanbul: Kurtuba Kitap, 2008.

Cansever, Turgut. *İslâm'da Şehir ve Mimari*. İstanbul: Timaş Yay. 2006.

—. *Kubbeyi Yere Koymamak, (3. Baskı)*. İstanbul: Timaş Yay. 2007.

—. *Osmanlı Şehri*. İstanbul: Timaş Yay. 2013.

Cebecioğlu, Ethem. *Şatahât İbarelerinin Anlaşılmasına Doğru: Metodik Bir Deneme*, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, S.17, 2006.

—. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 2. bs. İstanbul: Anka Yay. 2004.

Cerasi, M. Maurice. *Osmanlı Kenti*, Çev. Aslı Ataöv., İstanbul: YKY Yay. 2001.

Cerasi, M. Maurice. *Osmanlı Kenti*, Çev. Aslı Ataöv., İstanbul: YKY, 2001.

Ceyhan, Semin. “*Semâ*” DİA, 2009, C.36 s.455-457.

Ceylan, Gürkan. *Osmanlı'dan Günümüze Dört Gözde Çiçek: Güller, Karanfiller, Lâleler ve Sümbüller*, İstanbul: Flora Yayınları, 1999.

Ceylan, Ömür. *Taşranın Altın Çiçeği Safran*, Osmanlı Araştırmaları, Prof. Dr. Mehmet ÇAVUŞOLU'na Armağan-II,2005, S.XXVI, s.147-162.

Chittick, W. *Seyyid Hüseyin Nasr'ın Temel Düşünceleri*, Çev.: Nurullah Koltaş. İstanbul: İnsan Yay., 2012.

Cilî, Abdülkerim. *Merâtibü'l- Vücûd*. Kahire, 1999.

Clarke, L. “*Canlı Evren: Celaleddin Rumî'nin Mesnevî'sinde Doğa*”, *İslâm ve Ekoloji*, Çev. Nurettin Elhüseynî, Haz.: Richard C. Foltz, Frederick M. Denny, Azizân Baharuddin, İstanbul: Oğlak Bilimsel Kitaplar, 2007.

Çağrı, Mustafa. “*Sabır*” DİA 2008, C.35.,s.337-339.

—. “*Edep*” DİA, 1994, C.10., s.412-414.

—. “*Sâlih*” DİA, 2009, C.36, s.31-32.

Çavuşoğlu, Mehmed. *Yahyâ Bey, Divan*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.

Çavuşoğlu, Mehmet. *Yahya Bey Divânından Örnekler*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.

Çeltiker, Reyhan. 16. Yy. *Şairi Zâtî'nin Gazellerinde Bitkiler*, Sakarya Ü SBE YLT, 2009.

Çöm, Erol. 16. *Yüzyılın Ahlaki Mesnevileri ve Şemseddin-i Sivasi'nin İbret-Nüma Adlı Mesnevisi*, Selçuk Ü SBE Doktora Tezi, Konya, 2007.

Çubukçu, Beyhan, Seval Diler, ve Nevnur Uçan. *Gelincik ve Türk Halk Kültüründeki Yeri*, V. Milletler arası Türk Halk Kültürü Kongresi, Ankara: Kültür Bakanlığı Yay. 1997.

Çukurlu, Talip. *Kitâb-ı Gül*, Akçağ Yayınları, 2019.

Demirel, Şener. *Sembol, Sembolik Dil Ve Bu Bağlamda Mesnevi'nin İlk 18 Beytindeki Sembolik Unsurlar*. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/3, 2012: 915-947.

Demirhan, Ayşegül. *Şifâli Bitkiler, Doğal İlaçlarla Geleneksel Tedaviler, İstanbul ve Bursa Aktarlarından Örnekler*. İstanbul: Alfa Yay, 2002.

Demirli, Ekrem. *Sûfîlerin Âlem ve Tabiat Görüşü: Her Şey Tanrı'ya İşaret Eden Canlı Bir Âyettir*, Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu. İstanbul, 2008.

Doğan, Ahmet. *Ahmet Doğan, Kuddûsî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.

Durand, Gilbert. *Sembolik İmgelem*, Çev., Ayşe Meral, İstanbul: İnsan Yayınları, 1998.

Durmuş, İsmail. "İktibas" DİA, C.22, 2000, s.52-54.

Düzenli, Halil İbrahim. *Şehir Kurmak: Turgut Cansever'in Muhayyilesi ve Uygulamaları*, Hece (Şehirlerin Dili Özel Sayısı), 2009, S:150-151-152, s.51-64.

Ebcioğlu, Nejat. *Sevgili Bahçem*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi, 2008.

Efendi, Ahmet Rif'at. *Lugat-ı Târihiyye ve Coğrafiyye*. Mahmut Bey Matb., İst. 1299/1881, IV.

Efendi, Harîrî-zâde Mehmed Kemâleddin. *Tıbyânü'l-vesâilî'l-hakâik fî beyânî selâsili't-tarâik*. Süleymâniye Kütüphanesi, İbrâhim Efendi Bölümü, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2305-94.

- Efendi, Müstakîm-zâde Süleyman Sa'deddin. *Mecelletü'n-Nisâb*,. Ankara, 2000.
- Efendi, Müstakîm-zâde Süleymân Sadeddîn. *Hülâsatü'l-Hediyye*. İstanbul Ü. Türkçe Yazmalar Bölümü, nr. 9686/13.
- Efendi, Selânikî Mustafa. *Târih-i Selânikî*. Matbû olmayan kısım, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, Revan Köşkü Bölümü, nr. 1138.
- Efendi, Suzi Ahmed. *Divan-ı Sûzî*,. Mustafa Efendi Matb., 1290.
- Efendi, Suzî Ahmed. *Silsile-i Pirlân li Meşâyihî'l-Halvetiyye*. Süleymaniye Ktp., Osman Huldi Öztürkler, nr. 63.
- el-Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs I-II*, Beyrut 1351.
- el-Halveti, Muhammed b. Hasan. *el-Adâbü's-Seniyye limen Yürîdü Tarika Sâdeti'l-Halvetiyye*. Süleymaniye ktp., Düğümlü Baba, nr. 218.
- el-Hulvî, Mahmud Cemaleddin. *Lemezât-ı Hulvîyye ez Lemezât-ı Ulvîyye (Büyük Velilerin Tatlı Halleri)*. İstanbul: haz. Mehmet Serhan Tayşi, MÜİF Yayınları, 1993:68.
- Eraydın, Selçuk. “Çile” 1993, C.8., s.315-316.
- Erginli, Zafer, ve vd. *Metinlerle Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kalem Yayınları, 2006.
- Ergun, P. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2004.
- Ergun, Sadeddin Nuzhet. *Türk Mûsikîsi Antolojisi, Dini eserler I-II*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Ergül, Bihter Türkan. *Miss Kokulu*. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi, 2019.
- Ertem, Rekin. *Şeyhülislâm Yahya Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1995.
- es-Serrâc, EbûNasr. *el-Lüma'-İslâm Tasavvufu, trc.: H. Kâmil Yılmaz*. İstanbul: Altınoluk Yay., 1996.
- Et-Tebrîzî, Hatîb. *Miskatü'l-Mesabih*. İstanbul: Çelik Yayınevi, 2013.
- Evyapan, N.A. *Türk Bahçeleri ve Özellikle Eski İstanbul Bahçeleri*. Ankara: Odtü Yayınları, 1972.
- Frager, Robert. *Tasavvuf Psikolojisinde Gelişim, Denge, Uyum; Kalp, Nefs ve Ruh*. İstanbul: Sufî Kitap, 2018.
- Genç, İlhan. *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi-Giriş 2*. İzmir, 2007.

- Gezgin, Deniz. *Bitki Mitosları*, (5.Baskı). İstanbul: Sel Yayınları, 2018.
- Göçgün, Önder. *Türk Tasavvuf Şiiri*. Ankara: Günce Yayınları, 2019.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *100 Soruda Tasavvuf*. İstanbul: Gerçek Yayınevi, 1969.
- . *Divan Edebiyatı Beyanındadır*, İstanbul: Marmara Kitapevi, 1945.
- Gümüşatam, Gürkan. *Risâle-i Mu'alece'ye Göre XVI. Yüzyıl Türkçesinde Tıbbi Bitki Adları*, The Journal of Academic Social Science Studies, 2015 S.3, s.23-40.
- Göney, Süha. *Türk-Osmanlı Şehirlerinin Batıyı Etkileyen Bazı Özellikleri*, Sosyoloji Dergisi, C. III, S. 22, 2011.
- “Gül”, *Temel Britannica*, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1988 C.VII, s.251-253,
- Gündoğdu, Cengiz. *Abdülmeccid Sivâsî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, DT Erzurum, 1997.
- Gündüz, Kezban, *Ravzatü't Tevhid Adlı Mesnevinin İncelenmesi ve Tenkidli Metni*, Selçuk Ü SBE YLT, Konya, 2006.
- Güneren, M. Fatih. *Hidâyet Yıldızı Şemseddîn-i Sivâsî Hazretlerinin Menkıbeleri*. İstanbul, 2010.
- Güneren, Hüseyin Şemsi. *Tasavvuf Mûsikisinde Sivâsî İlâhiler*. İstanbul: Sevil Ofset, 2000.
- Gürsoy, Ülkü. *Türk Kültüründe Ağaç Kültü ve Dut Ağacı*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi, 2012, S.61, s.43-54.
- Güven, Merve. *Kadın Divan Şairlerinde Çiçekler*, Atatürk Ü SBE YLT, Erzurum, 2017.
- “Gül”, *Temel Britannica*, VII,. İstanbul: Ana Yayıncılık, 1988.
- “Gonca”, *Büyük Larousse*, İstanbul: Gelişim Yayınları, 1986, VIII/4627.
- “Gonca”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, III. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Hanbel, Ahmed b., *Müşned*. Kahire: Maarif Yayınları, 1949.
- “Gül”, *Hayat Ansiklopedisi C.3*. İstanbul: Hayat Yayınları, 1962.
- Hilmi, Hoca-zade Ahmed. *Ziyaret-i Evliyâ*. İstanbul Daru'l-Hilafeti'l-Aliyye 1317/1899.

Hulvî, Cemaleddin. *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemeât-ı Ulviyye*. Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4546.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvin. *Sünen-i İbn Mâce*. İstanbul: Çağrı Yay, 1992.

İnaltong, Tijen. *Ot Masalı, (9.Baskı)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2016.

İpek, Abdulmuttalip. *Klâsik Türk Şiirinde Sembolik Bir Değer Olarak Gül*. Adıyaman Üniversitesi, Ulusal Eski Türk Edebiyatı Sempozyumu. Ankara, 2010. s.365-372.

—. *Klâsik Türk Şiirinde Gül Redifli Kasideler*. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış YLT. Elazığ, 2008.

İslamoğlu, Abdulmecit. “*Gül Kültürü ve Cevat Rüştü*”, *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*, Bilal Kemikli-Selami Turan (Editör), Isparta: Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

İstanbulî, Muhammed Nazmi b. Ramazân. *Hediyyetü'l-ihvân*. Süleymâniye Kütüphanesi, Rşd. Bölümü, nr.495.

Kahya, Esin. *el-Kanun fi't-tib, C.1*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2018.

Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.

Karaman, Gülay. “*Perişân Çiçek Sünbül ve Klasik Türk Şiirinde İşlenişi*” İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Sayı 1/2, 2012.

Karataş, Mustafa. *H. Peygamber'in Şehirleşme ve Yerleşim Konusunda Çevre Bilincini Geliştirmeye Yönelik Çabaları*, Çevre ve Din, Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu Bildiri Metinleri. İstanbul, 2008 C.I. s.329-342.

Kartal, Abdullah. “*Sekr*”, DİA, 2009, C.36 .s.334-335.

—. *İlâhî İsimler Teorisi*. İstanbul: Hayy Kitap, 2009.

Kartal, Nuray. *16. Yüzyılın Şairlerinden Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Nev'î, ve Yahya Bey Divanlarında Bitkilerle İlgili Bazı Husûsiyetler*, T.C. Marmara Üniversitesi, D.T. İstanbul, 1994.

Kaya, Bayram Ali. *Klâsik Türk Şiirinde Şifâhî Bitkiler Üzerine Bir Deneme*, Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 2015, S.15, s.263-314.

Kaya, Bayram Ali. *Osman Nevres Divanı*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2017.

Kazıcı, Ziya. *İsmâîl Hakkı Bursevî'ye göre Osmanlı Müesseseleri*, Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1989-1992, S. 7-8-9-10.

Kılıç, Mahmud Erol. *Sûfî ve Sanat, (2. Baskı)*, İstanbul: Sufi Kitap, 2017.

—. *Sûfî ve Şiir/Osmanlı Tasavvuf Şiirinin Poetikası*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2014.

Konuk, Ahmed Avnî. *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, C.2.* (Çev.: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., 1994.

Konuk, Ahmet Avni. *Mevlâna Celaleddin Rumî Mesnevî-i Şerîf Şerhi Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. V-VI.* Hazırlayanlar: Selçuk Eraydın, Mehmet Demirci, Mustafa Tahralı, Sâfi Arpaguş, Necdet Tosun. İstanbul, 2005.

Konuk, Ahmet Avni. *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi, C.2.* Çev.: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın, İstanbul: Marmara Üniv. İlah. Fak. Vakfı Yay.; 1994.

—. *Mevlâna Celaleddin Rumî Mesnevî-i Şerîf Şerhi, C. I-II.* Hazırlayanlar: Selçuk Eraydın, Mustafa Tahralı. İstanbul, 2005.

Köprülü, M. Fuad. *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*. Ankara: TTK Yay., 1994.

Kurnaz, Cemal. "Gül", DİA, İstanbul 1996, C.XIV, s.219-222.

—. *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlîli*. İstanbul: M.E.B. Yayınları, 1996.

Kuşeyri, Abdülkerim. *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyri Risalesi* Çev.: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları, 2012.

Kutlu, Mustafa, Ezel Erverdi, İsmail Kara. "Gül", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler, III.* İstanbul: Dergâh Yayınları, 1979, 382-387.

Küçük, Sabahattin. *Bâkî Divanı*. Ankara: Türk Dil Kurumları Yay., 1994.

Levend, Ağâh Sırrı. *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Enderun Yay., 1984.

Livingstone, R. *Geleneksel Edebiyat Teorisi*, çev. N. Özdemiroğlu, İstanbul: İnsan Yay. 1998.

Macit, Muhsin. *Gelenekten Geleceğe*. Ankara: Akçağ Yay. 1996.

—. *Nedîm Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.

Mermer, Ahmet. *Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânında Nebatlar*, Gazi Ü. SBE YLT, Ankara, 1985.

Mevlânâ. *Mesnevî*, çev. Veled Çelebi İzbudak. Konya, 2004.

Mihri. *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Devirler/İsimler/Eserler/Terimler*, İstanbul: Dergâh Yay. 1986.

Murata, Sachiko, ve William C. Chittick. *The Vision of Islam*. U.S.A: Paragon House, 1994.

Mutlu, Fikret. *Şemseddin Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*, Cumhuriyet Ü SBE YLT, Sivas, 2005.

—. *Sivâsî'nin Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Düşüncesi*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas, 2005.

Muttakî, Alauddin Ali b. Abdülmelik b. Kadıhan. *Kenzu'l-Ummal fî Süneni'l-Akvâl ve'l Ef'al*. Beyrut: Risale Yay., 1993.

Münib, Bandırmalı-zade Ahmed. *Mir'âtü't-Turuk*. Cemal Efendi Matb., İstanbul, 1306.

M. Kemal Atik, *Kutsal Kitaplara Göre Tanrı Doğa İlişkisi*, Çevre ve Din, Uluslararası Çevre ve Din Sempozyumu Bildiri Metinleri, İstanbul 2008, C.I, s.1-8

Nasır, Seyyid Hüseyin. *İslam Sanatı ve Maneviyatı*, Çev.: A. Demirhan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1992.

Nasr, Seyyid Hüseyin. *İnsan ve Tabiat (2. Baskı)*, Çev.:Nabi Avcı, İstanbul: İşaret Yayınları, 1988,.

—. *İslâm ve İlim*, Çev.: İlhan Kutluer, İstanbul: İnsan Yay., 1989.

—. *Bilgi ve Kutsal (4. Baskı)*, Çev.: Yusuf Yazar, İstanbul: İz Yayınları, 2012.

—. *Bir Kutsal Bilim İhtiyacı*, Çev.: Şehabettin Yalçın. İstanbul: İnsan Yay., 2016.

—. *Genç Müslümana Modern Dünya Rehberi*, Çev.: Osman S. Gündoğdu. İstanbul: İnsan Yayınları, 2016.

—. *İnsan ve Tabiat (2. Baskı)*, Çev.: Nabi Avcı. İstanbul: İşaret Yayınları, 1988.

—. *İslam Kozmoloji Öğretilerine Giriş*. İstanbul: İnsan Yay., 1985.

Nasr, Seyyid Hüseyin. *İslam ve Çevre Bunalımı* Çev.: Mevlüt Uyanık. İslâmi Araştırmalar Dergisi, 1990 C.IV, S.3.

- . *İslâm ve Modern İnsanın Çıkmazı*, Çev.: Ali Ünal, İstanbul: İnsan Yay., 2015.
- . *İslam'da Düşünce ve Hayat*, İstanbul: İnsan Yay., 1988.
- . *Tabiat Düzeni ve Din*, Çev.:Latif Boyacı. İstanbul, 2002.
- Nazmi, Muhammed. *Dîvân*, . Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Hazine, nr. 920.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Sufiliğine Bakışlar*, İstanbul: Timaş Yay. 2015.
- Onay, Ahmet Talat. *Açıklamalı Dîvân Şiiri Sözlüğü*, haz: Cemal Kurnaz,. Ankara: Birleşik Yayınevi, 2007.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi, C.I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1971.
- Öngören, Reşat. *Osmanlılarda Tasavvuf, Anadolu'da Sûfîler Devlet ve Ulemâ XVI. Yüzyıl (4.Baskı)* İstanbul: İz Yayıncılık, 2016.
- Önler, Zafer. *XIV ve XV. Yüzyıl Anadolu Türkçesi Botanik Terimleri*, Journal of Turkish Studies, (Fahir İz Armağanı I.) Volume 14, Harvard University, 1990, s.357-392.
- Özdemir, İbrahim. “Çevre ve Ahlâk İlişkisi”, *Yalnız Gezegen*. İstanbul: Kaynak Yay. 2001.
- Özdemir, İbrahim, ve Münir Yükselmiş. *Çevre Sorunları ve İslâm*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1997.
- Özkan, Ömer. *Bir Tedavi Bitkisi Olarak Gülün Divan Şiirindeki Görünümleri* Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7 (2), 2005.
- Özkan, Şeyda. *Anadolu Türk Folklorunda Bitki Adlarının Veriliş Hikâyeleri Üzerine Bir İnceleme*. Selçuk Ü SBE YLT, Konya, 2012.
- Öztürk, Yaşar Nuri. *Kuşadalı İbrahim Halveti, Hayatı, Tasavvufi Düşünceleri, Mektupları*. İstanbul: Fatih Yay. 1982.
- Pala, İskender. *Divan Edebiyatında İstanbul*, DİA, İstanbul, 2001, C 23, s. 284-289.
- . *Ah mine'l-Aşk* (13. Basım). İstanbul: Kapı Yay. 2010.
- . *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, No:54*. Ankara: Akçağ Yay. 1995.
- . *Şahane Gazeller 3- Necati*. İstanbul: Kapı Yay. 2004.
- Polat, Nazım Hikmet. *Türk Çiçek ve Ziraat Kültürü Üzerine: Cevat Rüştü'den Bir Güldeste*, İstanbul: Kitabevi Yay. 2001.

Rahman, Fazlur. *İslam*, İstanbul: Selçuk Yay. 1981.

Recebü's-Sivâsi. *Hidâyet Yıldızı*, çev. H. Şemsi Güneren, haz. M. Fatih Güneren. Sivas.

Rûmî, Mevlânâ Celâleddin. *Divân*, C 1, haz. Şefik Can. İstanbul: Ötüken Yay., 2000.

—. *Mesnevi*, C 1-5, çev. Veled İzbudak, haz. Abdalbaki Gölpınarlı. İstanbul: MEB Yay. 1988.

Samî, Şemseddin. *Kamus-ı Türki*, İstanbul: Çağrı Yay. 2006.

—. *Kâmûsü'l-A'lâm*, Ankara, 1996.

Sarı, Eren. *Mesneviden Hikayeler*, Antalya: Nokta Medya Yayıncılık, 2018.

Schimmel, Annemarie. *Dinde Sembolün Fonksiyonu Nedir?* Ankara Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. III, S.III-IV., Ankara, 1954: 67-73.

—. *Hallac Kurtar Beni Tanrıdan*, çev. G. Ahmetcan Asena. İstanbul: Pan Yayıncılık, 2009.

—. *İslamın Mistik Boyutları*. çev. Ergun Kocabıyık, İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012.

—. *Sayıların Gizemi*, Çev.: Mustafa Küpüşoğlu, İstanbul: Alfa Yayıncılık, 2018.

Schuon, Frithjof. *İslam'ı Anlamak (5.Baskı)*, Çev.: M.Kanık, İstanbul: İz Yayıncılık, 2013.

—. *Kalp Gözü: Metafizik, Kozmoloji, Manevi Hayat*, Çev.: N.Mehdiyev, İstanbul: İnsan Yayınları, 2012.

Schwarz, Fernand. *Kadim Bilgeliğin Yeniden Keşfi*, Çev.: Ayşe Meral Aslan, İstanbul: İnsan Yayınları, 1997.

Sefecioğlu, M. Nejat. *Nev'i Divanı'nın Tahlili (2.Baskı)*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2001.

Sicistani, Ebu Davud Süleyman b. Eş'as. *Sünenu Ebi Davud*,. İstanbul, 1992.

Sivâsî, Receb b. İbrâhim Cemâleddin. *Necmü'l-Hüdâ fî menâkıb-ı eş-Şeyh Şemseddîn Ebû's-Senâ*. Süleymâniye Kütüphanesi, Lala İsmâil Bölümü, nr. 694/2.

Siyavuşgil, S. Esat. *“Türk Halk Şiirinde Tabiat”, Türk Edebiyatında Tabiat*. Ankara : Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1993.

Sühreverdî. *Avârifü'l-ma'ârif , İhyâ'*, Kahire 1939, II, 296-353.

Süleyman Uludağ. ‘‘Nefes’’ DİA, İstanbul, 2006, C.32, s.522-523.

—. ‘‘Nefis’’ DİA İstanbul, 2006, C.32, s.529-531.

—. ‘‘Edep’’ DİA, İstanbul,1994, C.10, s.414-415.

Süreyyâ, Mehmet. *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmâniye*, haz. Ali Aktan vd. İstanbul: 1996.

‘‘Süsen’’, Temel Britannica, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XVI/211.

‘‘Süsen’’,Ana Britannica, Ana Yayıncılık, İstanbul 1990, XX/196.

‘‘Süsen’’,Meydan Larousse, Meydan Yayınevi, İstanbul 1990, XI/672.

Şahin Kuş, C., ve U.E. Erol. *Türk Bahçelerinin Tasarım Özellikler*, SDÜ Orman Fakültesi Dergisi, 2009, S.2.

Şahin, Haşim. *Dervişler ve Sufi Çevreler Klasik Çağ Osmanlı Toplumunda Tasavvufi Şahsiyetler*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017.

Şimşek, Habibe. ‘‘Türk Minyatürlerinde Gül’’, *Gül Kitabı: Gül Kültürü Üzerine İncelemeler*,Isparta: Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları, 2010.

Taberi, Muhammed b. Cerir. *Tarih-i Taberi*, Çev.:M. Faruk Gürtunca. İstanbul: Sağlam Yayınları, 2007.

Tahir, Bursalı Mehmet. *Osmanlı Müellifleri I-II-III*. İstanbul, 1333-1342.

Tansuğ, Sabiha. *Anadolu Baş Süslemelerinde Çiçeklerin Dili*, II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri,. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1993 .

Tarlan, Ali Nihat. *Hayâlî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.

Tarlan, Ali Nihat. *Necatî Beg Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 1992.

Tatçı, Mustafa. *Dervişler Hümâ Kuşu Yunus Emre Yorumları*, İstanbul: H Yayınları, 2009.

Tokat, Latif. *Dinde Sembolizm*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.

Toker,Mustafa.Şemseddin-i Sivasî’nin Menâsikü’l-Huccâc veya Umdetü’l-Huccâc Adlı Eseri, Uluslararası Türklük Bilgisi Sempozyumu. Erzurum, 2007.

Tolasa, Harun. *Ahmet Paşa’nın Şiir Dünyası*. Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, 1973.

Toparlı, Recep. *Şemseddin Sivâsî Divanı*, Sivas: Gurbet Yayınları, 1984.

Torlak, H., M. Vural, ve Z. Aytaç. *Mevlana Düşüncesinde Bitkiler, Türkiye'nin Endemik Bitkileri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2010.

Tulum, Mertol-Tanyeri, M. Ali. *Nev'î, Divan*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1977.

Tuman, M.Nail. *Tuhfe-i Na'îlî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri* haz.: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı. Ankara, 2001.

Türer, Osman. *Osmanlı İmparatorluğunda Padişah - Tarikat Şeyhi Münasebetine Dair Tarihî Bir Örnek*, Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, 1984: 28, s.181-194.

—. *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat Halvetîlik Örneği Mustafa Nazmî Efendi'nin Hediye-tü'l-İhvan'ı*. İstanbul: İnsan Yay. 2011.

Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 10. bs. haz. Şükrü Haluk Akalın, Recep Toparlı, Nevzat Gözaydın, Hamza Zülfikar, Mustafa Argunşah, Nurettin Demir, Belgin Tezcan Aksu, Beyza Gültekin. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay. 2005.

Uluç, Tahir. *İbn Arabî'de Sembolizm*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007.

Uludağ, Süleyman. "Müşâhede" DİA, 2006, C.32., s.152-153.

—. "el-Lüma" DİA, 2003, C.27. s.258-260.

—. "Edep" DİA, 1994, C.10, s.414-415.

—. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayıncılık, 2012.

—. "Muhabbet" DİA, 2005, C.30., s.386-388.

—. "Şathiye", DİA, 2010 C.38, s.370-371.

—. "İbret" DİA, 2000, C.21., s.367-368.

—. "Keramet" DİA, 2002, C.25, s.268-270.

—. "Halvet", DİA, 1997, C.15, s.386-387.

—. "Halvetiyye", DİA, 1997, C.15, s. 393.

—. "Kemal" DİA, 2002, C.25, s.222.

—. *Kuşeyrî Risâlesi*, İstanbul: Dergâh Yay. 1992.

—. "Riyazat" DİA, 2008, C.35, s.143-144.

—. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2012.

Üçer, Müjgan. *Şemseddin Sivâsî Hazretleri ve Son Sivâsîlerden Hatıralar*, İlim ve Kültür Tarihinde Sivâsîler Ulusal Sempozyum Tebliğleri. Ankara: Sivas Kemal İbn-i Hümam Kemal Vakfı Yay. 2011.

Ünver, A. Süheyl. *Türk Süsleme Sanatçıları Müzehhipler, C.I,II*. İstanbul: İşaret Yay. 2007.

Vassaf, Hüseyin. *Sefine-i Evliyâ-ı Ebrâr ve Şerh-i Esmâr-ı Esrar*, Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 2306-2309.

Vicdânî, Sadık. *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye'den Halvetiyye*, İstanbul Evkâf-ı İslâmiyye Matb., 1919-1922.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Ehl-i Sünnet" *DİA*, 1994,C.10, s.525-530.

Yazıcı, Tahsin. *Fatihden sonra İstanbul'da İlk Halveti Şeyhleri*, İstanbul Enstitü Dergisi, 1956, S.2.

Yeğenoğlu, Selen, ve Bilge Sözen Şahne. *Maddeden Manaya: Bitkiler ve Mevlana*, Lokman Hekim Dergisi, 2016, S.6(1), s.25-29.

Yeniterzi, Emine. *Anadolu Sahası Türk Edebiyatında Ahlakî Mesnevîler*, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (Eski Türk Edebiyatı Tarihi II), 2007, S.10, s.433-468.

—. *Behiştî'nin Heşt Behişt Mesnevîsi (İnceleme-Metin)*. İstanbul: Kitabevi Yay. Konya, 2003.

Yılmaz, Hasan Kâmil. "Celvetiyye", *DİA*, C.XII, s.273-275.

Yılmaz, Hasan Kamil. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Ensar Yay. 2011.

Yılmaz, Ozan. *Mevlânâdan Seçmeler*. İstanbul: Nesil Yay. 2013.

Yusuf Şevki Yavuz. "Kürsi", *DİA*, 2002, C.26., s.572-573.

"Zambak", *Ana Britannica*, İstanbul : Ana Yayıncılık, 1990, XXII/529.

"Zambak", *Temel Britannica*, İstanbul: Ana Yayıncılık, 1989, XIX/231.

Zavotçu, Gencay. *Türk Edebiyatında Gül ve Bülbül Mesnevîleri (Mukayeseli Çalışma) I-II*,. Doktora Tezi, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.

—. *Divan Edebiyatı Kişiler-Kişilikler Sözlüğü*, Ankara: Aydın Kitapevi, 2006.

İnternet Kaynakları

<http://www.kuranmeali.com> (muhtelif tarihlerde erişim sağlanmıştır.)

«<https://www.cnnturk.com/2008/yasam/diger/01/07/turkiyede.42.bitki.ve.hayvan.turu.tehlikede/417369.0/index.html>.»

<http://apelasyon.com/Yazi/614-baharin-mujdecisi-nergis> (e.t.13.05.2020).

<http://ayvakti.net/?p=599> (et.07.03.2020).

<http://hudayivakfi.org/aziz-mahmud-hudayi-hazretlerinin-hayati.html> (et.22.03.2020).

<http://lugatim.com> (muhtelif tarihlerde erişim sağlanmıştır.)

<http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/9.php> (et.13.04.2020).

<http://www.dilededebiyat.net/divan-siirinde-ciceklerin-anlami> (e.t:08.04.2020).

<http://www.dilededebiyat.net/divan-siirinde-ciceklerin-anlami> (e.t:08.04.2020).

<http://www.hermetics.org/Semboller.html>, (et.24.03.2020).

<http://www.mevlanamuzesi.com/2016/11/10/nisan-tasi-bronz-uzerine-gumus-altin-kakma-ilhanli-1327-env-no-384/> (e.t.13.04.2020).

<https://defter-i-ussak.blogspot.com/2015/07/vasil-olmaz-kimse-hakka-cumleden-dur-olmadan.html> (et.02.03.2020).

<https://edebiyatvesanatakademisi.com/sairler/detay/pir-sultan-abdal-siirleri/583>(et.12.04.2020).

<https://www.antoloji.com/gul-alirlar-gul-satarlar-yuz-siir-yuz-yorum-siiri/>(et.10.04.2020).

<https://www.cicekal.net/blog/tag/cigdem-cicegi-hikayesi/> (e.t:01.03.2020).

<https://www.turkedebiyati.org/iktibas/> (et.15.03.2020).

https://www.turkedebiyati.org/soz_sanatlari/telmih.html (et.15.03.2020).

<https://www.yenisafak.com/hayat/cigdem-pilavi-2448856> (e.t:16.04.2020).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler:

Adı Soyadı: Meryem Merve ÇAKICI

Eğitim Durumu:

2009-2013- Sivas Cumhuriyet Üniversitesi- Kimya Mühendisliği-Lisans

2013-2015- Anadolu Üniversitesi- Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü – Ön Lisans

2016-2020 – Üsküdar Üniversitesi Tasavvuf Kültürü ve Edebiyatı Yüksek Lisans

Yabancı Dil(ler) ve Düzeyi:

İngilizce (Orta)

İş Deneyimi:

2013- T.C. Sağlık Bakanlığı - İstanbul İlaç ve Tıbbi Cihaz Hizmetleri Başkanlığı- Kimya Mühendisi

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Şemseddîn-i Sivâsî’nin Gülşen-Âbâd Mesnevisinde Tasavvufî Unsur Olarak Çiçekler*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yaralandığım eserlerin kaynaklarda gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu doğrularım.

Tarih

.../.../2020

Adı Soyadı

Meryem Merve ÇAKICI

İmza